

VIATA ROMÎNEASCA

2

1960
FEBRUARIE
ANUL XIII

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

CUPRINSUL

PETRU DUMITRIU: Proprietatea și posesiunea

VICTOR EFTIMIU: Noi ne rostirăm, aștrilor, cuvîntul; Eu calc dS-
"ubjugă"o

EUGEN JEBELEANU: Două cîntece împotriva m o r ț i i i t /

MIRON RADU PARASCHIVESCU: August; Septembrie

MIHU DRAGOMIR: Zborul pescărușilor din Berlin 70

ANIVERSĂRI

Acad. tORGU IORDAN: Alexandru I. Philippide

ION BRAD: Marile orașe; Geneză *

SCRIITORI ȘI CURENTE

DUMITRU MICU: Poporanismul (I)

CRONICA LITERARA

OV. S. CROHMALNICEANU: „Rădăcinile sînt amare” de Zaharia Stancu 104

TEORIE ȘI CRITICA

S. DAMIAN: „Bariera” și judecata criticii

TITUS PRIBOI: Probleme de construcție

PAUL CORNEA: Cîteva observații asupra problemei influențelor străine
în literatura în lumina teoriei marxiste 135

NOTE POLITICE

HORIA BRATU: Ghid turistic; Spania, Anul XX al erei franchise 142

*** Etiologia operațiunii „Svastika” 145

CARNET SOVIETIC

DUMITRU HINCU: Noutăți cosmice și realități „amintești”

LA „DIVERSE”

^****a^ctiur?e**Vroce**r^c?^ V ****^**** P**** = Birocrația în
aciune, Proces de divorț respins

CĂRȚI NOI

- N. T. : Raicu Ionescu-Rion : „Datoria artei” j°
 R. L. : Vladimir Colin : „întoarcerea pescărușului” j°
 AUREL STORIN : Sergiu Fărcășan : „Arma secretă” j°
 I. H. • Cezar Drăgoi : „Luna din călimară” j°
 SANDA MARINESCU : Călin Gruia : La „Drumurile lumii” <*
 I. LANCRANJAN : Petre Stoescu : „Privighetoarea” ^°
 I. D. : Saadi : „Grădina florilor” *

REVISTA REVISTELOR

— din țară —

„Iașul literar” nr. 11/1959; „Urzica” nr. 19-24/1959 174

— de peste hotare —

Coperta I-a *Traian Vasai : Duminecă*

Fotografii : Florin Dragu.

Director: MIHAIL RALEA**Redactor sef:** Ov. S. CROHMĂLNICEANU

_____T~ „ , A™H TimOR ARGHEZI; Acad. MIHAI BENIUC;
 / f'one^ BOGZA, ^ DEMSSTENE BOTEZ-, LUCIA DEMETRIUS;
 Acad. IO ^ U IORDAN-, Acad. ATHANASE JOJA; REMUS UJCA,
 AUREL MIHALE-, AL. PH.UPPIDE, membru
 MARIN PREDĂ (*redactor^/ ad unet*)-, Acad. MIHAIL SADOVEANU,
 Acad ^AHARIA STANCU 3 D. I. SUCHIANU-, VICTOR TULBURE (*redac
 tor^f adjunct*); Acad. TUDOR VIANU. _____

REDACȚIA : Bd. ANA IPATESCU Nr. 15 — Telsfon : 11.88.85

PROPRIETATEA ȘI POSESIUNEA

PETRU DUMITRIU

(Partea I-a din Memoriile lui Erasmus Ionescu)

1.

M-alin născut spre noroc și nenoroc, în orășelul N... anul 1922. Versta mea de acum se numește la alții tinerețe 'sau cel mult începutul maturității; dar vremea 'în icare am trăit și trăiesc, ca și firea mea, poate de asemeni neobișnuită, au făcut să fiu martor sau 'făptuitor al unor întâmplări atât de meimoralabile încât mă simt dator să le scriu. În cei aproape patruzeci de ani ai mei am trecut prin asemenea peripeții, am săvârșit atari greșeli și am ajuns la atât de surprinzătoare stări și hotărâri și practici, încât cred că sânt cu atât mai mult obligat să dau seama de mine însumi. Simt o nevoie de neînvins să fac a'stfel: poate fiindcă am ajuns (așa cum sie va vedea), datorită firii mele și împrejurărilor, atât de singuratic, încât acum și aici, la masa* la care scriu, am nevoie să mă imaginez 'în prezența tuturor oamenilor, să mă adresez lor, să mă agăț ca un copil neputincios de pieptul mamei sau părintelui,^ de această prezență imaginară și nenumărabilă, care există numai în gândirea) mea și totuși nu este o fantomă.

Nu voi povesti tot ce știu, ci numai oe 'mi se pare că merită 'spus ; ce are în ochii mei importanță și semnificație. Nu voi povesti lucrurile așa cum le-am aflat, sau cum le-am 'dedus, ci de-a rândul, spre a nu îngreuna lăcitirea acestor Memorii. Ajunge că le scriu ca să apară 'după moartea mea : mai mult, n-am nevoie să mă apăr, prin scriere cifră, enigme sau simboluri ; de asemenea voi evita ori ce artificii din cele folosite de literații veacului; neîfiind unul din ei, și vrând nu să fac operă de artă, ci să comunic experiența 'mea, mă voi liimita la o narațiune cât se va putea de limpede, care să fie tot oda'tă cât "se va putea de evocatoare; și atîta tot. Nu voi scrie nimic din ce mi se va părea neimportant, și tot ce voi scrie, va fi scris fiindcă mi (se Va 'fi părut necesar pentru ca cel ce-mi va citi Memoriile să înțeleagă ce-am înțeles și eu.

Cum spuneam la început, m-am născut în 1922 la N..., orășel provincial, capitală de județ. Am avut un frate mai mare, doi mai mici și o soră. Eram copiii 'domnului președinte al tribunalului județean și ai doalmei Cornelia! Ionescu, născută Ciohodaru.

Tată, era un om scurt, pătrat, congestionat, flegmatic : greu de spus dacă era senirf 'sau bleg ; sau de o seninătate .bleaga și dură. Era copil

de țărani, de primar al satului, învățase dreptul, devenise judecătoraș obscur ; apoi se ridicase fiindcă tăcea, încăpăținat și solemn.

Ședea la. 'prînz 'în capul mesei și mîncea 'mult. În spatele lui era un bufet mare, negru, ou geamuri de cristal șlefuit și crestat. Asta era fondul pe care-l văd și acum pe domnul președinte, roșu, cu ochii închiși de plăcere, rozînd un picior de pui. Ne uitam, cu toții la el și ne făcea poftă de iTrîncare. Mie, cel puțin. Mama ședea în capul cellalt al mesei, mare, pieptoasă, cu nasul coroiat, figura sculpturală și galbenă și o privire rea și neagră (avea ceva de matroană romană,- de Corsicană, de mamă de trib matriarhal; pînă voia ea să fie fermecătoare și cochetă, atunci se Schimba totul, cum se va vedea). Se uita la el cu un dispreț rece și-i spunea tatei de față cu noi, înșirați de-o parte și de alta a mesei, cu șervetele la gituri :

— Tată, mînci ca un rîmător !

Noi începeam să chicotim pe-nfundate. Tata se uita fix la ea, cu un ochi rece și teribil, inexpresiv, străin, dar fără putere reală. Cu privirea asta făcea totuși să tremure pe țărani și asasini pentru pămînt sau pe țiganii violatori pe care-i trimitea pe urmă ia ocnă. Mama însă se schimba printr-un zîmbet. Avea dinți frumoși ca un șirag "de perle : această comparație obosită de atîtea minciuni, și care se potrivește atît de rar, ei i se aplica exact. Știa, de altfel. Avea și niște brațe albe și rotunde, și un decolteu imaculat, cam grăsuț. Îmi aduc aminte de o amiază de vară oîn'd ședeam astfel la masă. Jaluziile trase, afară lumină și cald și niște păsări care ciripeau, 'înăuntru umbră, vitrina bufetului sticlea rece, mobila era neagră, pe pereți tablouri care înfățișau un pepene despicat și mormane de struguri, și tata ou bufetul negru în spate, el roșu și cu ochii țintă la mama. Era. în veston de al'paga neagră președintele, și avea două pete și mai negre sub 'brațele groase : îi fusese cald la tribunal, asudase, muiase haina pe el. Mama însă, dimpotrivă, într-o rochie de *sole ecrue*, de culoarea dulce a imătă'sii crude, gălbuie; din asta ieșeau brațele ei și bustul de statuie, care păreau răcoroase ; îi spusese tatei că mîncă la fel ca un rîmător, el se uitase fix și cumplit la ea, iar ea, deodată, stinsese cu toate perlele la vedere, dulce, drăguț, ironic ; ca o fetișcană de optsprezece ani, la un copil de doisprezece care i-a declarat o iubire veșnică și că vrea să se însoare cu ea:

— Ce te uiți la "mine așa ? Ești ridicol. Ești complect caraghios. O să rîdă copiii de tine. Hai, nu mai fî* stupid ; mai bine nu| te rezezi așa la mîncare, ca un animal.

Președintele rămăsese încă două 'secunde cu ochii la ea, s-o facă țurture de gheață. Apoi scosese un sunet din gît, pe oare adevărul mă obligă să spun că semăna cu un grohăit, și se cufundase iarăși în 'farfuria cu mîncare și 'în halbele de 'bere pe care i le adusese rîndașul de la birtul din colț. Noi învățasem însă că tata mîncă la fel ca un rîmător, că e ridicol și stupid, că nu e de temut și că are porniri animalice. El părea că rărrfîne indiferent la asta ; își păstrase, socotea el, demnitatea, prin privirea cumplită, prin grohăitul în'soțit 'de-o ridicare din umeri și prin indiferența care urma. După aceea ne sculate de la masă și ne duceam să ne jucăm ; ultima imagine a tatei era într-un fotoliu, cu cafeaua lîngă el pe o măsuță, cui o țigare de foi între degete, ținînd-o cu mîna stingă de talie pe mama care stătea în picioare și răsfoia nervos un ziar franțuzesc.

Mama era ultima dintr-o familie cu mare vază în județ: avuseseră moșii, le tocaseră, frații mamei muriseră, unul în război, unul sinucis înainte de război; pe unul l-am cunoscut: înalt, elegant, năsos, ochios, cu mustață englezească; deodată nu se mai văzuse în casă. O lună, două, șase, un an. Pe urmă îi auzisem pe părinți vorbind noaptea:

— Nu te mai duce, Cornelio! Îți 'face rău; nu e pentru nervii tăi.

— E datoria mea, spunea mama crispată și de sus. În familia noastră am învățat alte principii.

— Îți interzic să te duci!

— Ba am să mă duc!

— Să stai acasă, nebuno! striga președintele. Please! O palmă îl plesnise mama, care îndată izbucnea în plîns, ca un copil mic:

— Numai pot! Nu mai pot! Nu-l mai pot vedea că nu mă mai cunoaște! Nu e nici măcar om! E un biet animal, hărțuit de bestiile de doctori! Sa-i vezi ochii! Ochii!

Și sughita de plîns, îngrozitor, de parcă-i venea 'să verse.

Noi (eram eu și Sebastian) eram" ascunși în coridorul care dădea pe lingă sufragerie și antreu în salonul mare. Lumina era stinsă. Ei erau în sufragerie (seara târziu) și ardea numai o lampă pe masă, o lampă de 'petrol cu pintecul de porțelan pictat cu flori (uzina electrică arsese în vara aceea, împreună cu cazarma pompierilor, lipită de ea). Sebastian și cu mine, în cămăși lungi de noapte, ascultam și nu înțelegeam. Pe urmă am prins alte crîmpeie de fraze, de la unul sau de la cellalt din părinți:

— L-au băgat în cămașa de forță. N-aveau încotro; urla ca un tigr.

Nu mai știu cine a spus asta. Dar nu voi uita niciodată. Stăteam și mi-l închipuiam noaptea: unchiul urla ca un tigr.

Pe urmă mama 's-a îmbrăcat în negru și tata si-a pus o brasardă neagră la vestonul negru: unchiul murise la spitalul de boli nervoase din capitala provinciei: de sifilis.

Fuseseră cheflii, bătăuși, curvari, frumoși, și se isprăviseră repede. Despre mama lor, bunica mea, pe care n-am eunoseut-o, am aflat mai târziu de la Grubă, că avea argați țigani la moșie și-i puneă s-o slujească bărbătește; dar cînd îi era deajuns, îi gonea pe țigani înainte de vreme, ca să se ferească de aimestec cu sînge de slugă. Bietul Grubă, haimanau, mi-a spus-o mai pe romînește, fără nici un ocol. Era un găligan osos; și gălbejit de vreo șaisprezece sau șaptesprezece ani, 'îmbrăcat într-o tunică militară ferfenițită, cu pantaloni de dimie ne*grî peticiți cu kaki și desculț. Grubă avea ochi căpriei-gălbui, un gît lung și subțire'cu mărul'lui Adam colțuros, și cîțiva țepi bălai' în vîrful bărbiei ascuțite. Era vesel Grubă, și nu era rău. Mie mi-a spus scîrnăvia, mînat probabil de o obscură ciudă de clasă: noi eram copii de ciocoi, și ca atare trebuia să loviți unde ne durea mîai tare: acum, târziu după aceea, nu-i port pică. Dar în clipa aceea, aș fi vrut să-l omor. El se uita de sus în jos! la mine, cu ochii lui de cîine de pripas, dulci și galbeni, și rîdea. Eu n-aveam decît doisprezece ani, și el șaptesprezece: eram neputincios în fața sfidării, iar slăbănogul și desiratul de Grubă rîdea, senin:

— Și mă-ta a fost la balamuc, de trei ori.

. -Mă înjunghia în inimă, sau poate numai în deșertăciune. Eu am rămas mut. Grubă s-a lăsat de pe un picior pe celălalt. Nu știa ce să mai zică sau să facă. Poate că-i părea rău, nedeslușit, de ce făcuse. Apoi s-a

întors gii-a dat să plece. Eu m-am cutremurat în sinea mea: pleca, nema'sacrat!

— Grubă !

El s-a întors :

— Ce, bă ?

— Mai spune o dată ce-ai spus !

— Vezi, c-d să-mi fie frică de tine!

Dar nu spunea încă o dată. Cred că-i era rușine. Grubă nu era băiat rău. Eu însă calculasem cum să-l atrag, cum să-l prind în cursa. Văzusem ru'ochii toată 'scena. Cred că așa vede un artist tabloul pe care-l va picta, sau un jucător de șah partida pe care-o va juca. În fața ochilor. Așa am văzut mai târziu multe acțiuni organizate de mine. Asta nu era de altfel prima, și despre primele voi mai vorbi.

Calculasem tot. Și desi tremuram de indignare și de tulburarea inconștientă stîrnită de" pomenirea lucrurilor cărnii, necunoscute și obsedante'la vârsta aceea — i-am spus drept în fața: ^

— De mine nu ți-e frică, că sînt mic. Dar sa-i spui tu lui Hlip ! -a te vād atunci!

Grubă rise disprețuitor :

— Pe Filip îl mardesc cu o mină, bă, muceo!

— Ba da' Să te vād eu ! S'pune-i lui ce mi-ai spus mie!

Că mama fusese la balamuc, de trei ori, știam, .acuma. Nu știam ce înseamnă un loc unde sînt nebuni care urlă ca. tigrul. Un spital p in de urlete de fiară: alb, ca spitalul unde avusesem eu scarlatina; alb, cu miros de 'formol și de acid fenic, miros oribil. Iar în loc de tăcere, răgete asurzitoare. De ce se dusese acolo? Ce tăcuse acolo? Dar acum nu de asta era vorba, ci de Grubă. Acesta, înțepat, spunea:

— Ohiamă-l încoace, să-i caftesc vreo două !

Și rîdea sfidător și disprețuitor :

— Crezi că mi-e frică de voi ? mă p... pe voi, cu trebuna ui ku tat-tu cu tot' N-am tăcut nimic ; nici că-mi pasă ! Și ce? Am mințit? E adevărat toată lumea știe; și orbeții aia de cerșesc în capul podului, și am știu, ma g^nat ^ ^ ^ ^ ^ m u s c ă t o r ș i m a i „țîțător

puteata. Grubă se enervă :

— Ia nu mă mai bate la cap, ca-ți șterg una peste muie! Ada-l încoace pe Filip!

— O să fie aici după amiază, că ne jucăm la statuie, zisei eu.

— Dacă am drum pe-aici vin ! zise Grubă nepăsător.

— Vii pe dracu' ' Ți-e frică, mă ! zisei eu izbucnind într-un rîs care voiam să-l usture. Grubă se înfurie, într-adevăr, simțind intenția răuvoitoare, dar eu eram nu numai mai mic dar și mai repede : în cîteva secunde'intrasem pe poarta casei noastre și i-o trîntisem în nas, mai stngindu-i printre zăbrele:

— Să te vād după amiază ce poți ! Te bate Filip de te snopește!!

îmi aduc 'foarte bine aminte de după amiaza aceea. Era într-o piațeta cu un fel de grădină, în mijloc': tufişuri de liliac, tufe de buxus des și creț și veșnic verde, și ditiva brazil.; în mijlocul lor statuia Eroilor din primul război mondial, făcută de unul din acei sculptori francezi prosti care au pocit pe .aceeași temă și în același timp piața fiecărui tirgușor din Franța.

Un soldat cu o cască pe cap, cu baioneta la pușcă, slab și rahitic, cu picioare scurte, se repezea la asalt gata să sară de pe soclu în gol. Cartușierele, șireturile de la bocanci, petlițele de la manta și moletierele erau toate foarte frumos făcute în bronz. Dedesubt, niște blocuri de stîncă; de-o parte și de alta, două tunuri ruginite; la piciorul soclului, o stemă de bronz pe care de multă vreme încerca-seim is-d răsturnăm, dar n-am reușit decît mult mai tîrziu; pe stemă, un cap de cerb și un corb cu crucea în cioc.

La stema asta, păzită de cel ieșit la sorți, care trebuia să ne caute prin tufișuri, ne repezeam noi. Dacă scuipai pe stemă înainte de-a te prinde păzitorul, cîștigai.

Văd după amiaza-aceea, dulce de sfîrșit de vară, cei șapte brazi zvelți și sumbri, casele boierești dimprejurul statuii (una a prințesei Ipsilante, cu două turnuri cu acoperișuri ascuțite, alta a lui Plăvănescu, apoi a doamnei Istrati, a Cozienilor, a noastră, în sfîrșit, albă, cu cîte un șir de stîlpi și de arcade la fiecare etaj, ca o curte dinăuntru de la o mînăstire). Mi-aduc aminte de aerul 'subțire și curat și de munții care se vedeau în depărtare, albaștri, și de niște rîndunele care alunecau 'prin aer. țipînd, și mirosea a iarbă arsă de soare, a pietre calde și a rășină asudată de brazi în ziua aceea dogoritoare care acuma se domolea și se lăsa moale spre amurgul auriu al asfințitului fierbinte al soarelui în prai deasupra cocioabelor mahalalei țigănești, Tigănia, și a abatorului comunal și sălciilor îmbălsămate de lîngă rîu.

Țipam toți, Filip, Cristian, eu, Sebastian, copiii doctorului Theodosiu, și încă vreo doi mici și zdrențăroși adunați acolo nu se știe de unde. Țipam mai ascuțit și mai tare decît rîndunelele. Dîre de scuipat proaspăt se prelingeau pe stema de bronz a județului.

Apoi a apărut 'Grubă, cu mîiniie în buzunări, în tunica lui ferfenițită, cu picioarele crăpate și pline de praf. Venise pe strada Unirii Principatelor și cotise în piațetă. Își tîra tălpile prin iarba pîrlită de soare și călcată de noi. Pe mă'sură te se apropia, gălăgia noastră scădea. Cînd ajunse în mijlocul pieței, se 'făcuse tăcere. Toți eram în Jurul lui, nu prea aproape, și nu spuneam nimic. El, cu un cap mai mare decît Filip, cel mai mare decît noi, care avea treisprezece ani, se uita la noi, zîmbind stingherit. Nu-i era prea la îndemînă nici lui: nu știa de ce, se vedeai bine, dar tot atît de bine că ar fi vrut să fie într-altă parte. Simțea ceva, de bună seamă. Oamenii simt. Nu-și dau seama', dar simt destul de puternic cînd sînt în primejdie.

Filip ne-a controlat din ochi: eram toți. Sebastian în spatele lui Gruibă. El spusese, cînd venisem eu cu vestea și cu ideea, că o să-l ia pe la spate. Eu, tot în partea aceea, dar mai departe. Filip și Cristian erau în fața lui Grubă, și puștii ceilalți în părți. Filip era frumo's cum a fost totdeauna: subțirel, cu membrele delicate, cu gîtul lung și rotund și un cap cu trăsături prea fine, dar un nas lung și niște ochi mari de tot, verzi. Surîdea' dulce, ca mama, cu dinții; frumos și rece și plin de farmec, ca ea. Se apropie de Grubă, fără frică. Cu o infimă șovăială în glas (nu era fricos, dar 'simțise ceva, și asta-l tulburase) neîndreptățită de nimic (era doar mult mai mare și mai zdravăn ca noi), Grubă zise:

— Ia vino-ncoa', săf-ți ard vreo două.

Dar Filip, scoase de sub cămașa care-i ieșea din pantalonii scurți un cuțit pe care-l ținuse sub curea, pe piele. Era un cuțit adevărat, de bucătărie, de oțel, cenușiu, ascuțit și tăios. Cu cuțitul în mână, făcu un pas spre Grubă. Ace'sta se făcu palid și îngîmă :

— Ce, bă ?

Apoi scoase un răcnet, căci Sebastian îi sărise în spate. Sărirăm toți grămadă pe el, și-l trîntirăm jos. Unul din micii derbedei cu care ne jucasem pînă atunci, chițcăia răgușit :

— Dă-i la boașe ! Dă-i la boașe !

Nu reușisem însă să facem oșa ceva, căci îi căram la pumni lui Grubă unde nemeream, iar el dădea din mîini și din picioare disperat, urlînd. Sebastian îi trăgea cel mai cu sete, după ce-i spusese tare lui Filip, cu un glas rece și hotărît :

•— Bagă cuțitul la ioc ! Nu mai e nevoie !

Țin minte și acu, ce precis și lucid vorbise, pe cînd toți ceilalți țipau isteric.

Eu văzui o clipă o bucată din trunchiul bietului Grubă, liberă, și-i trăsei un picior din răspuțeri : era ca într-un sac, dar mai puțin plin și greu, mai elastic, mai gol, mai ușor. Grubă scoase un urlet de durere, sări în picioare și plecă fără să se mai uite îndărăt vaitîndu-se, îndoit în două, cu mîini pe pîntee :

— Aoleo ! Oleoleo ! Auleoleoleo !

Sebastian se uita după el, palid, supărat și hotărît :

— Las' că te-nvățăm noi minte !

Filip zîmbi și spuse :

— Cum o fi cînd chiar bagi cuțitul în el ? Am auzit că e ca-n unt !
Moale de tot.

Cristian era aib la față, cu ochii mari și întunecați : nu spunea nimic. Numai Sebastian răspunse :

— Dacă e bine ascuțit la vîrf.

După aceea unul din copiii doctorului Theodosiu întrebă de-a ce-o să ne jucăm, și cred că reîncepurăm să ne jucăm, dar fără chef. Eram amețiți, nu ne mai ardea de nimic, parcă obosisem. Ne prostisem de tot.

2.

Eu, fusesem cel cu ideeă; nu era prima oară. Am spus asta mai sus, și am promis că voi arăta cum. Iată numai o singură împrejurare care luminează multe altele de mai tîrziu. Căci mi-am dat seama că unele din liniile mari ale unui caracter sînt desenate încă din copilărie și anunță momente importante din viața insului.

Părinții mei, pretențioși și extravagavanți (îndeosebi biata-mi mamă) — așa cum se vedea și din demnitatea barocă a președintelui și din acel „grand air” ciudat și cam teatral al mamei — avuseseră strania idee să mă boteze Erasmus, De altminteri, pentru niște copii de romîni ortodoxi, numele de Cristian, Filip, Sebastian, Valentina, sînt neobișnuite : ar fi trebuit să ne cheme Constantin, Vasile, Alexandru, și Ileana. Cel mai urgent eram eu, care am suferit mulți ani de batjocurile copiilor din clasă și de zîmbetul stăpînit cu greu al învățătorului sau profesorului cînd striga catalogul sau mă chema la tablă.

Unul din copii, pe care-l chema Brânzeu, își bătuse joc atîta de numele meu caraghios, încît, fiindcă nu-l puteam bate (era mai voinic decît mine) am vorbit odată leu Filip, Sebastian și Cristian, le-am explicat ce și cum trebuia făcut și, peste o săptămîină, am chemat vreo zece prieteni cu care făceam „gașcă”, să ne plimbăm prin pivnițele casei părintești. Unul sau doi, învățați de noi, l-au adus și pe Brânzeu, care uitase că mă jignise zile de-a rînduî, și nenorocitul a venit, voinic și îndesat și cu capul mare •cu par blond aîbieios tuns scurt de tot cu foarfecă. Era un băiat cumsecade, -nu mai rău decît oricare și sigur mai puțin rău decît mine.

Era după amiaza devreme, cînd părinții dorm, slugile se odihnesc sau sîrît prin bucătării, și afară o zi cenușie și luminoasă totodată, de primăvara sau toamnă cu norii sus de tot, un fel de ceată înaltă. Mi-aduc aminte de un gust de praf, de un miros de praf, de o senzație între degete ca de praf fin, uscat. Poate era pivnița așa : uscată, cu 'pereți seci de' beton văruiat prost, cu plase groase de paing prin colturi în geamurile zăbrelete (nu era adinca) și cu țiment pe jos. Sau mai degrabă cărămizi : era pardosită cu cărămizi. Și alături era altă încăpere, și alături încă una și încă una : sub toata casa era pivniță. Noi mergeam în șir, și nu vorbea nimeni : ceilalți copii erau emoționați, le era cam frică — poate lui Brânzeu cel mai puțin (nu presimțea nimica, nu bănuia nimica) — iar noi, loneștii, tăceam fiindcă știam ce urmează. Filip zîmbea mulțumit (Filip era totdeauna șeful în acțiunile organizate de mine : eu îl puneam șef, să facă tot ce spuneam eu ; iar ei accepta, leneș ; îi plăcea), Sebastian era serios, ca totdeauna (eu veneam cu ideea, iar el adăuga un detaliu tactic : acuma spusese să așteptăm în fundul pivniței, în a șasea încăpere, unde nu erau ferestre la stradă) și se pregătea să-și facă treaba conștiincios, sar Cristian, palid și întunecat : avea ochi frumoși, albaștri, tandri și sentimentali : în asemenea împrejurări i se măreau pupilele și ochii lui păreau aproape negri.

Ajunsesem în odaia a șasea ; aprinsei becul care atîrna din tavan (pe vremea aceea încă nu arse uzina electrică). Ne uitaram împrejur : iui era nimic. Nici măcar o ladă goală, sau niște pămînt sau nisip de vînt morcovii în el peste iarnă. Atunci Filip, frumușel și auriu (avea pielea puțin gălbuie) și cu gene lungi, mătăsoase, zîmbi rece, cum zîmbea el uneori : rece și superior, și-i spuse lui Brânzeu :

„ 7" / 1" " "nz'Li, acuma ai dat tu de dracu ! acum o să te 'batem sa te învățam mințe să-l mai iei pe ăsta peste picior.

Nu „picior” spusese : la vîrsta aceea, cam de zece ani, sau doi ani mai mult sau mai puțin, vorbeam cu toții cu o brutalitate de speriat. Dar Brânzeu nu la cuvinte lua seama. Se trezi deodată singur sub bec cu un cerc de răuvoitori împrejur. Eu am luat de mîini pe cel din dreapta și din stîngă mea și, am început să execut un mars dansat în jurul lui Brânzeu scandînd triumfal și melodic :

— O să te ,ba-TEM ! O să te ba-TEM!

- r. i T z ! u Se faouse alba la fata și se i strim b ă la obraz, cu ochii mari rătăciți. Intr-o secundă, toată duzina de copii din jurul lui se luase de numi și țopaia în cerc, zbierînd diavolește :

— O să te ba-TEM ! O isă te ba-TEM'

Încăoarea aceea subterană, cu ușa închisă, iară nici un obiect în dinsa și fărăferestre sau alte deschizături, era o cutie de rezonanță : tinetele noastre se făcuseră o hărmălaie asurzitoare, înnebunitoare; - râm și noi, în câteva secunde, de propria larmă. Iar Brînzeu, în mijlocul Su tremura, îndobitocit de frică și de uimirea înspăimântătoare a acestei hore urlătoare sub becul roșiatic și în pivnița goală pe ai care nereîni se nuiau umbrele. Deodată copilul -se prăbuși în șezut apot Pe-o pa te s începu să plîngă și să țipe într-un acces de isterie Norma Tiucafăm Lprej Srul lui poate un sfert de secunda, pînă cînd cineva se smulse din horă: Cristian care țipa :

— Lăsați-l în pace ! Lăsați-l în pace !

El ridică de jos și ieși cu el afară, cu o putere la care nu ne-am fi așteptat, căci Brînzeu era mai greu și mai voinic decît Cristian. Hora se sparse imediat. Ramasem cu toți. să ne uitam unul la altul, amețit de urletele de-adineauri și de trecerea **subita** a tăcere deplină - se auzeau numai hohotele de plîns ale lui Brînzeu dincolo, în încăperea de alături. Eu fusei cel care salvă situația, zicînd :

— Acuma s-a învățat minte. Hai să ne jucăm de-a hoții și jandarii.

Dar mai tîrziu le-am explicat lui Filip și lui Sebastian ca fratele nostru Cristian, care era și cel mai mic, e „trădător și „sparge gașca ; drept care l-am bătut pe înfundate noaptea în odaia de culcare iar Fi h „ pVcare-l învățasem eu ce s-ă-i spuie, a adăugat în chip de concluzie, **dupa** „lti ^ pumn, în, ccaște „: ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ „ ^ ^ .

te băgăm în sac!

Astfel se întîmplă că de atunci înainte Cristian nu mai îndrăzni niciodată să nu fie solidar cu noi : dar se făcea palid și i se întunecau, ochii frumoși albaștri, în oare pupilele deveneau nefiresc de mari ca la pisică, și nu prea făcea nimic, nu dădea, nu țipa ; se afla și el în treaba, ca un figurant.

Am apus mai sus că ne jucăm de-a „hoții și jandaru . învățasem în piațeta Monumentului Eroilor, de la băieții veniți dintre Țiganie și Podeliu mahalalele cele mai apropiate (atrași de mingile de foot-ball și volley pe care noi și Theodosii le aveam totdeauna) niște vorbe care răbufneau cîteodată acasă. De pildă, la masă, Sebastian cerea un picior de pui :

— Dă-mi mie un crac, Mama.

— Un crac în c... îți trebuie ție, spunea nevinovat și zburdalnic Cristian. Mama se întuneca :

— Cine v-a învățat vorbele astea ? Derbedeilor ! Nu va e rușine ! Mii-e scîrbă de voi, netrebnicilor !

Si întunecată, matroana corsicană ne fulgera cu priviri negre, epitetete jignitoare și dispreț : ne simțeam vinovați, murdari, mușavi, mai jos decît noroiul de pe strada Unirii Principatelor. Nu știam ca e rușinos și rău să vorbești așa, și că copiii din Țiganie și din Podeni sînt „derbedei golani", „haimanale", și că aceste categorii de ființe se afla pe ultima treaptă a speciei omenești. Dar aflam asta, așa cum aflasem ca tata 3 ridicol, stupid și rîmător.

În seara zilei cînd îl bătusem pe Grubă, avu loc, fara vrerea noastră, despărțirea definitivă de copiii cu care ne jucasem P , ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ la masă totți patru (Valentina era la Căminul Tinerelor Fete „Spiru Ha-

ret", în București, de doi ani), la capătul cu bufet negru tata, la capătul dinspre ușă mama. Tata mlînca, cu iată umedă. Mama' ne supraveghea, atentă, dreaptă, frumoasă, cu mîiniie pe genunchi. Femeia servea în jurul mesei: Lenuța, blinda și ștearsă, de treizeci de ani în casa mamei și a părinților mamei : acuma cărunță și tăcută. Tăceam toți, nu numai ea.

Sebastian întrebă atunci, uitîndu-se drept în ochii mamei :

— Mama, tu ai fost de trei ori la balamuc ?

Mama se 'schimbă ,la față în așa fel, încît ne speriarăm toți. Apoi gura i se schimonosi, ochii și se umplură de lacrimi, se ridică în picioare răsturnînd scaunul și arătîndu-ne cu degetul ; apoi izbucni în plîns și năvăli pe ușă afară. Lenuța începu și ea să plîngă. Președintele îl luă pe Sebastian de ureche și începu să-i trtegă palme, apoi îl puse pe genunchi și-l bătu pînă-l duru mîna. Urletele lui Sebastian, țipetele gîtuite ale mamei în dormitor, durairă multă vreme; o auzeam pe Lenuța care-i vorbea mamei ca unui copil, și ;pe mama care țipa iprelung și răgușit:

•— O să mă spînzur ! O să mă spînzur ! Doamne, Dumnezeu, ia-mi zilele ! Fă-mă să mor, Doamne ! Omoară-mă, Doamne !

După această seară oribilă, se hotărî 'președintele să ne scoată de la școală, așa ca să învățăm acasă și să putem avea o educație ca lumea. Avea să se ocupe chiar el de noi, și mama, și-aveam să petrecem mult timp la țară, la aer, să facem sport, nu să ne jucăm cu haimanalele.

Dar noi înțelesesem că mama fusese bolnavă de nervi. Acuma, la maturitate, îmi dau seairia că e singurul motiv pentru care catadicsise o fată de-a Ciohodarilor, regi în N... să se mărite cu un judecătorăș modest, fiu de țăran. Mai tîrziu am aflat că primele două accese fuseseră în adolescență, iar al treilea, cînd era însărcinată și-l purta pe Filip. Pe urmă i-a fost bine, mulți ani de zile, și doctorii susțineau că maternitatea o salvase; pînă cînd s-a' văzut că nu era așa, oînd s-au petrecut evenimentele pe care le voi relata mai pe urmă.

3.

Via de la B... o cumpărase maică-mea tot fată tînără, din ultimii ei bani, curînd după cea de-a doua boală de nervi alei. Ii plăcea să vie acolo să viseze, să se uite de sus de pe deal la lărgimea Dunării revărsate între stînci abrupte și cîmpie ; și, într-adevăr, primăvara și vara era foarte frumos acolo ; toamna însă sufla prin Porțile de Fier un vînt nebun, săptămînr de-a rîndul, spărgea geamurile, rupea din țîțîni ușile rămase deschise, fura țiglele de pe case, smulgea acoperișurile slabe, și ațîța nervii oamenilor pînă la nebunie. Feriți sînt numai cei cu nervi tari sau oamenii născuți prin partea lotului. Nu era o vilegiatură pentru ea ; dar președintele nu se pricepea la medicină, iar dînsa era ciudată și încăpățînată, nimeni n-o putea învăța ceva. Astfel că ne-am petrecut ani de-a rîndul între via și vila din B... și casa cu coloane albe din N... casă din oare nu mai ieșeam :

— Aveți curte, plasă de volley, mingi, teren, vă fac și un teren de tenis, ce vă mai trebuie ? spunea ea. Sînteți ridicoli, cînd vă trage ața spre Țigănie ! Nu vă e rușine ?

Și ne privea atît de aspru și de batjocoritor cu ochii ei negri și fulgerători, încît ne făceam mici de tot, ne prăbușeam în propria noastră

nemernicie și stăteau acasă. În lăzi, în pod, mâncate în parte de șoareci, existau colecții de zeci de ani din *L'Illustration*; *Lectures pour Tous*; *L'Illustration des Familles* și alte reviste din care deși nici unul din noi nu a fost vreodată în Franța, învățasem Franța pe de rost, cu orașe, oameni, obiceiuri, locuri, tot. Președintele aducea cărți, și biblioteca noastră din N... constituie acum grosul bibliotecii Sfatului Popular care-a confiscat-o ia naționalizare; cea de la țară era mai mare dar a avut o soartă cu totul diferită, așa cum voi povesti. Ce rămâne din toate astea, e că eu și Filip citeam neconținut, ce era mai cu miez, mai bun: astfel am trecut toate examenele și am sfârșit liceul, el cu un an înainte, eu cu doi; Sebastian, care citea numai poveștile de aventuri, nu-și isprăvisse liceul când a fugit, iar Cristian s-a ținut cu greu de noi, dar a reușit: și el prefera romanele de aventuri sau de amor.

Atunci mi-am făcut eu obiceiul de-a citi ore întregi în fiecare zi, oricât, interminabil, și tot atunci cred că ini-am călit creierul pentru acrobațiile la care l-am supus cu succes mai târziu.

Filip citea și el enorm, iar când nu citea, desena sau picta în acuarelă; mai târziu i-au cumpărat culori de ulei. Învățase să-și comande anumite cărți, pe bare președintele', fără să bănuiască nimic i le plătea: astfel, pe când eu citeam la treisprezece ani (fără să-l pricep) pe Spinoza, la paisprezece pe Kant, la cincisprezece pe Platon, el citea pe Lautreamont și Rimbaud, pe Dostoievski, Mallarmé și Quincey, și chiar pe marchizul de Sade; iar un album cu reproduceri din Temnițele lui Piranesi nu l-a lăsat să doarmă câteva nopți.

În schimb, Sebastian stătea multă vreme singur, să-și cioplească un fluier de soc, sau să tragă la țintă 'cu praștia (la țară trăgea la țintă cu pușca); iar Cristian ședea și citea romane, sau visa, sau vorbea cu ma'ma: îi povestea ce citise, o întreba, îi spunea ce-are să facă. el când are să fie mare.

În general, cu toții eram învățați să considerăm dragostea filială față de mama ca pe lucrul cel mai obligatoriu și indiscutabil — așa cum și este, de altfel — și să socotim dragostea maternă drept cel mai sublim sentiment omenesc — și așa și este; dintre cele mai înalte și sublime. Și n-aș avea nici azi și nici pînă-n ziua morții nimic de zis dacă n-ar fi fost prea amestecat, în cazul mamei, cu simțul proprietății și al posesiunii, așa cum s-a arătat mai târziu în acel septembrie 1941 la B..., pe care azi aș da mult să-l fi șters din amintirea mea, sau să-i întorc și să ajut să se fi petrecut alt iei. Dar ca să revin la educația, noastră, în privința sentimentelor familiale mi-aiuintesc că eram încă mici (nici nu știu când, nici unde) când ma'ma ne-a povestit istoria fiului care iubea o femeie, iar femeia pe el nu. Plictisită și ca să-i ceară imposibilul, să scape de el, femeia i-a spus: „Dacă mă iubești, omoară-ți mama, smulge-i inima și adă-mi-o”. Drept care el și-a omorât mama, i-a, scos inima din piept, a pus-o într-o basma și a pornit fuga cu ea la iubita lui. Grăbit fiind, nu s-a uitat unde pune piciorul, s-a împiedecat și a căzut. Inima sîngerîndă s-a rostogolit în piraf. Și pe când el se ridica gemînd, a auzit că inima îi spune, îngrijorată: „Te-ai lovit, liul meu?”

Imaginea a'sta a bucății de carne plină de praf și care suferă încă de grijă pentru nelegiuitul matricid, ne-a zguduit închipuirea copilărească. Deci am rămas siguri și nestrămutați în convingerea că iubirea maternă e

cea mai sublimă simțire omenească și că mama noastră așa simte pentru noi. Iar Cristian, care era cel mai mic și de care se ocupa ea cel mai mult și s-a mai ocupat mult după ce pe noi ne lăsa (oarecum, foarte limitat) de capul nostru, Cristian o adora, îi povestea tot ce face, tot ce gîndește, tot ce simte și, cum am spus, -mai ales planurile lui de viitor, cînd aveă să fie mare.

Și-mi aduc aminte astfel de o amiază de vară la țară, sub nucul cel mare de pe terasă. Masa plină de tacîmuri și de vase, 'mama, totdeauna frumoasa, în rochia ei subțire cu un guler mare alb, și cu brațele aoale și albe (mama se ferea de soare, care o enerva), și Sebastian care înfrunza pe cap pe Scurta, o cățea de vînătoare cu coada scurtată ; cățeaua ședea lângă el ; iar Filip se uita 'prin frunziș, la Dunăre, care oglindea 'cerul albastru și era, văzută de aici de pe deal, într-adevăr albastră Strîmnea din pleoape și se uita la frunziș (avea să-l facă în ulei, apoi în tuș, apoi iarăși în ulei, nu-i mai ieșea din cap întreșatură aceea de forme). Și eram și eu, care tăceam și ascultam, ca' totdeauna, mai tăcut decît Sebastian chiar. Iar Cristian spunea, zîmbind (crescuse, avea treisprezece sau paisprezece ani, era înalt de tot și subțirel, cu părul castaniu buclat și lucios de parc-ar fi fost sculptat în lemni de nuc lustruit, și ochii limpezi și tandri) :

— Mama dragă, ți-aduci aminte de poezia! pe care ti-am citit-o ieri - *L'homme un voi de gerfauts hors du charnier natal..!* Stil cine sînt șoimu? Noi. Adică băieții și cu mine. Noi o să zburăm din'cuibul părintesc, adică de-aici, în lumea largă, o să cucerim ce-o să vedem cu ochii, tezaurele Indiei, aurul din Eldorado, și-o să ti le depunem la' picioare ! Și pe urma o sa te ducem la Paris să-ți facem rochii la cele mai mari case, și-ți luăm un Rolls-Royce și un negrișor care să-ti deschidă ușa la mașina ! Și pe urmă te ducem, la Opera mare, și coborîm scara de onoare după tine — sau urcăm, cum preferi — patru șoimi în frac, și mama lor, cea mai frumoasă femeie din lume !

Și fiindcă ședea în fața ei, îi luă mîna peste masă și i-o sărută. Mama rîdea cu dinții ei ca perlele, măgulită, înduioșată, înrîntată, dădea capul pe spate și rîdea frumos — nu chiar cu rîsul ei natural, ci un grad mai mult spre rîsul unei tinere cochete — și gîngunea :

— Vai, Cristi, ce nebun ești! Ce idei pot să-ti treacă prin cap !

La care Sebastian îngîmă acru :

— Și cu tata ce 'facem ? Nu-l luăm la operă ?

— Vai, Tani, dar ești complect ridicol ! Nu-ti dai seama ce vorbești ! zise imăma mai rece decît ne așteptam noi '(afară de Sebastian poate) ; atunci începuse să se dea pe față ura dintre ea și Sebastian.

— De ce sînt ridicol ? întrebuse Sebastian, mereu cu mîna pe capul cățelei. E tatăl nostru, e bărbatul tău, nu vād de ce ar fi nedemn să meargă și el la operă.

— E foarte curioasă pasiunea asta a ta pentru tată-tău, spuse mama gînditoare, privindu-l atent, ca pe un gîndac pus sub microscop. — Nu ți se pare exagerată, poate chiar maladivă? Tu treci acum prin perioada grea a pubertății, care e plină de tulburări psihice... Cînd mergem la N... trecem și prin București să te vadă doctorul Marinescu.

^ Sebastian, care tocmai luase o bucată de cegă în furculiță, rămase atît de surprins și de tulburat de acest răspuns, încît se opri cir furculița

în aer Căteaua repezi botul în sus, fură bucata de cega, o înghiți și-și linse botul'cu o limbă lungă și roză. Sebastian, automat, o pocni de două-trei ori cu dosul furculiței ipeste țeastă, care sună a os și a gol. ^Căteaua lăsă capul în jos, bîtînd mereu din ciotu-i de coada. Ne apuca pe toți rîsul și disputa dintre maima și Sebastian rămase suspendata.

' Stăteam anotimpuri întregi la țară numai noi între noi, cu mama. Cristian se uita la ea cu ochii lui limpezi și albaștri și-i spunea, sincer convins :

— Vai, ce frumoasă ești ! Ce drăguța ești !

O lua în brațe pe sus, ca pe un copil, căci crescuse înalt și destul de de voinic El și cu Filip erau amîndoi foarte înalți, deși nu atît de atletici ca Sebastian Eu eram cel mai moale ; Filip nu prea făcea gimnastica sau sport; iar Cristian făcea sport legănînd-o pe mama în b r a ț e . ^

_ Cristi! țipa ea dulce și muzical. Lasă-ma jos ! Lasa-ma imediat ios ' Esti complect nebun ! Cristi ! Ah !

Sebastian privea asemenea scene pe su'b sprîncene, cu un aer acru și ostil Filip zîmbea în felul lui rece, ca de departe, care o enerva pe mama Iar Cristian rîdea, mulțumit. Era un băiat optimist, vesel, uita de orice lucru neplăcut; de noi, care-l bătusem multa vreme, asculta fara sa ne poarte p"ci: era supus, senin, bine dispus. Numai odată se supară pe Sebastian, cînd acesta îi spuse:

— Ia n-o mai giugiuli pe mă-ta în halul asta ! Ți-e mama, nu amantă !

Cristian se înfurie; se făcu verde la față, începu sa tremure, și, abia izbutind să rostească o vorbă, spuse :

— Să-ți ceri imediat scuze ! Porcule !

Sebastian dădu din umeri. Cristian se repezi la el. Sebastian îi apljcă o oheie" de lupte greco-romane, îl întoarse pe dos și-l culcă la pamint. Cristian începu să-l lovească din răsputeri cu piciorul, dar Sebastian se feri, oarecum speriat de atltta furie:

— Ce e cu tine, mă? Ai înnebunit? zise el și-i dadu drumul. Dar Cristian sări în picioare și se repezi la el. Sebastian se sperie de-a binelea și se feri cu greu, prin fente și piedici ; apoi, cînd îl văzu 'pe Cristian ca gîfîie și nu mai poate ataca, se dădu repede cîțiva pași indarat și zise răutăcios, gîfîind și el :

— Adevărul supără.

— Porcule' icni cu ură Cristian. Porcule! Mi-e greața de tine! Esti murdar ! Cum nu ti-a fost rușine s-o mînjești pe mama, măcar cu un gînd ? încheie el cu disperare sinceră și vădită. Sebastian dadu din umeri și-i întoarse spatele. Nu mai vorbiră vreo două săptannni.

(Urmează un pasaj fle care ediioful „Biografiilor cor4empomm d socoate impropriu -pentU.U publicare, 'din prMna mraderuhu sau penibil și intim, ,potiidnic moralei).

Dar chinul meu din anii aceia a trecut neobservat de cei dimprejur, care-l avea fiecare pe al său. Trebuie să relatez aici două sau trei intimplări care au scos la iveală dedesubturi .nebănuite sau nemartunsite

Cre'd că s-a înțeles că noi, frații, nu vorbeam între noi de problema trupului Adică vorbeam în general, dar nu ne mărturiseam, nu ne ceream reciproc sfatul sau ascultarea. Despre ce ne privea pe noi, anume, nu vor-

beam : ne era rușine, sau ne ascundeam, sau altceva, nu știu exact, și nu importă. Ea ne spusese de atâtea ori:

— Scirnavii, Lucruri animalice, bestiale, care înjosec omul. Și, în fond, ce? O secundă de plăcere stupidă, care nici nu e cine știe ce; și din asta să faci o problemă, să te îrlămînți pentru asta? Puah!

Și noi învățasem că așa este, că e un lucru josnic și de rușine : astfel că nu ne permiteam să vorbim despre noi înșine în legătură cu asta. Numai Filip surîdea.

Într-o zi — eram tot ia țară — îi făcea portretul mamei. Ea po'zase o jumătate de ceas (fusese ultima ședință) și acum stătea de vorbă cu Cristian, amîndoi așezați pe verandă în niște fotolii de paie. Ședeau și se uitau cum asfințește soarele și cum D.unărea pare o placă de aramă ciocănită mărunt, apoi acoperită de petalele a o sută de mii de trandafiri, și cum o barcă de pescar trage un unghi de unde după ea ; ascultau glasuri de jos din sat, un lătrat îndepărtat de dini — cine nu știe pacea aceea, odihna, blîndețea amurgului multicolor ?

Eu citeam, întins pe o *olaise-longue*: *Der Wille zur Macht*. Sebastian era pe dealuri, cu pușca: trăgea după ciori, care sînt bănuitoare și prudente, deci foarte greu de împușcat și-l făceau să-și perfecționeze tirul. Filip, cu pipa în gură, în short și tricou alb, cu picioarele goale și plin de vopsea pe coapsele groase, bronzate și acoperite de păr decolorat de soare, isprăvea portretul.

— Gată? întrebă mama de pe verandă. Filip nu răspunse. Peste cîteva clipe mama apărui în ușă, apoi intră, urmată de Cristian. Era frumoasă madam Ionescu : avea patruzeci și doi de ani, dar subțire în talie, cu forme de statuie, deci cam grele, și mai ales cu frăgezimea aceea a tenului și a cîrniei tare o făcea totdeauna să pară răcoroasă : avea, într-adevăr, mîiniie întotdeauna reci și uscate și la atingere păreau aspre, sau seci, mi-e greu să spun anume cum, dar nu atrăgătoare. Avea o rochie largă cu cute bogate, din veșnica ei mătase brună, sandale în picioarele-i cam groase și grele la glezne, și părul care încărunțea, buclat cu îngrijire pe capul mic și nobil.

— Ei, ia să vedem: oe-ai făcut?

Și se uită la pînza de pe șevaletul lui Filip. Acesta se ridică, o privi zîmbind neplăcut și se dădu îndărăt ca să se uite la pînză cu ochii mijiți.

— Ah, oftă mama, stupefiată. Iar Cristian zise mirat și necăjit:

— Bine, Fiii, ce dracu' ai făcut aici? Ge, îți bați joc de lume?

Tonul lor era atît de uimit, încît mă ridicai și eu să văd. Era, într-adevăr, portretul ei, foarte asemănător, dar fără ochi, și înconjurat de o aureolă de membre omenești, ca un cap al Meduzei care în loc de șerpi, ar avea brațe, gambe, bucăți de tors, femeiești, bărbătești, și, deși fără nici o formă precis erotică, de o lubricitate intensă, de vis tulbure.

— Nu înțeleg, zise rece mama. Nu înțeleg, și nu-mi place. Fără îndoială o chestiune de gusturi, și probabil tu știi ce ai vrut să spui. Dar o psihanaliză a tabloului ăstuia ar fi destul de îngrijorătoare. Cred că e ceva cu tine, ceva care trebuie cercetat.

— Du-mă la profesorul Marinescu cînd se isprăvesc vacanțele, zise Filip surîzînd și trăgînd din pipă. Ea îl privi fix, cu o intensitate furioasă care-l făcu să plece ochii (adeseori se juca să ne facă să plecăm privirea

în fața ochilor ei negri și zdrobitori și surîsului ironic și disprețuitor care-parcă spunea: „Ești caraghios, dragul meu! Ești complect ridicol!”).

— Pe ce lume ești, obrăzniciiile? zise mama pe un ton șfichiuitor. — Unde te trezești ? Tu nu de neurolog ai nevoie : ai nevoie să fii cârpit, ca să-ți aduci aminte că ești bine crescut. Ce, îți permiți să mai faci și glume ? Da, sigur că trebuiești dus la neurolog ! Ce, crezi că tabloul ăsta nu înseamnă nimic? Crezi că din senin ți-au venit ideile astea? E în toată mîzgăleala ta un erotism absolut dezgustător, parc-ai fi obsedat ! Da, da, ești obsedat, nu te mai g'indești la altceva: decît la coadă ! Fă dușuri reci F

Și, după ce-l țintui cu o privire nimicitoare, plecă, urmată de Cristian. Filip se-ntoarse către mine, zîbind cu pipa în colțul gurii și zise :

— Eu susțin că e un portret foarte asemănător și realist.

Filip lucra mult și in aer liber. Se ducea în vie, sau deasupra pe deal în pădure, sau între niște stînci cenușii acoperite de mușchi. Veneai de-acolo-cu bujori sălbateci sau cu cîte o broască țestoasă. Lipsea ore întregi, dimineți sau după amiezi întregi. Cîteodată mirosea a oaie: fusese pe la stînele din sus de pădure, pe plaiuri.

Iar într-o zi, veniră doi baci voinici, roșii în obraji și cu muierile lor după ei, îmbrobodite cu negru și înfofolite în dimii și strînse în fote negre : femei osoase și mușchiuloase, cu ochi foarte limpezi. Voiau să vorbească cu Doamna. Li spuseră ritual :

— Bună dzîua.

— Bună dzîua.

— Bună dzîua.

— Bună dzîua.

întrevederea se petrecea sub nuc. Mama ședea pe bancă, la masă. Eu și cu Sebastian eram în bibliotecă, cu ferestrele deschise dar perdelele trase. Eu priveam printre perdele de cînd auzisem cîinii și voci străine care-i întrebau pe servitori : „unge-i Doamna" ?

Cele două băcițe îi sărutară mîna mamei, cu un gest repezit și practic, fără nimic hieratic: așa cum „țucau" zgomotos și concret icoanele la biserică.

— Ședeți, zise mama. Ce s-a întîmplat ?

— Apoi, doamnă, zise primul baci, cel mai voinic : avem un năcaz mare. S-or luat la bătaie fetele noastre; și Apriliana mea o mușcat-o pre astalaltă a lu Onu ge nas, ge-am mărș cu ea la doctor și la spital, și mai mi-i că răitnîne fără ge nas. Așa o dușmănie-i între ele.

Urmă o tăcere. Baciul continuă, amărît :

— Vă rog frumos', nu vă supărați, Doamnă : spuneți-i lui domnișorul dumneavoastră Filip (pronunța *Fi-lip*), să le lase-o țîră dracului slobode pre fetele noastre ; să le deie pace, că nu-s ele ge un domn ca el.

Altă tăcere. Și mai amărît:

— Apăi că Apriliana o rămas și grea, îngîină baciul și oftă.

Trec peste întreaga discuție, care fu penibilă pentru toți cei care luau parte. Sebastian, de altfel, nici nu mă lăsa să ascult. îmi dădea coate și rîdea înfundat:

— Nu e prost, Fiii. Ai văzut, al dracului? Le*a înnebunit, le-a scos din minți : s-au mușcat de nas pentru el. Nu e rău ! Nu e rău !

Spunea asta cu **un te!** de înfierbântare prefăcut veselă; **nu era** vesel deloc.

— Și eu, când mă duc la vânătoare, văd ce mai pot face ; am pus jos vreo două-trei. Dar el le scoate din minți : Fiii nu e prost; e drac marc Ce, să se consoleze cu caprele pe câmp ? încheie Sebastian cu o amărăciune furioasă.

Nu știu dacă mama le-a plătit ciobanilor o suină mai'mică sau mai; mare ca să-i domolească, sau ce-a făcut ; eram prea tulburat, mă uitam la marginea pădurii, din sus de vie, dincolo erau stînele, cu victimele lui Filip, care ar fi putut fi și ale mele, de ce nu ?

Dar nu mă dusei curînd în excursie în sus, de pădure. întli, se întoarse Filip acasă de pe dealuri. Mama se închise cu el să-i vorbească, vreme de două ore. II așteptam să iasă zdrobit, ucis, tocat mărunț. Ieși însă neschimbat și, la întrebarea mea, zise cu un surîs nepăsător :

— Ascultă, mă, că tu nu ești prost. Știi ce m-a întreat ? Detalii despre ciobănite și despre comportarea lor. E ceva, nu ?

În aceeași toamnă, după ce-și luase bacalaureatul și insistase trei sau patru luni, îl trimiseră pe Filip la Roma, să studieze Bele-arte.

Valentina, despre care se vede că nu vorbesc aici, venea foarte rar pe acasă, numai în vacanță, și atunci, când nu era invitată pe la prietenele ei, să le însoțească la moșii sau la mare sau la munte. Iar când venea, o acapara mama, stătea numai cu ea, o săptămînă, zece zile, două săptămîni ; de parcă o storcea de ceva, de povești, de in'formații ; apoi părea că s-a săturat : la sfîrșitul celei de-a doua săptămîni cel mai tîrziu, Valentina zbură de-acasă. N-am cunoscut-o și nu n>am împrietenit cu ea decît mai tîrziu, în anii dinspre sfîrșitul războiului ; iar vremea când ea avea să merite (și va avea) un rol însemnat în Memoriile acestea, aveau să fie anii de după 1945; dar asta, la rîndtdAsău.

Era în 1940: eu isprăvisem liceul și mă pregăteam de început Universitatea, dar, lucru ciudat, pe care nici acum nu-l înțeleg, părinții mei nu mă însoriseră la Universitate. Eram liniștit, tăcut, mă înțelegeam bine și ușor cu oricine, mama nu mă observa decît ca pe o prezență plăcută și foarte discretă. Eu, îndobitocit de zbuciumul cumplit al anilor prin care trecusem, obosisem pentru o bucată de vreme, eram inert. M-am mirat abia mai tîrziu de istoria cu înscrierea la Universitate.

Atunci, în anul acela, am observat la Cristian o neliniște. "învăța, ce nu făcuse niciodată ; m-a ajuns din urmă, trecînd de două ori cîte două clase într-un an; astfel că în 1941 toamna am plecat amîndoi la Universitate : el de șaptesprezece ani, eu de nouăsprezece și jumătate.

Tot în vremea asta, Sebastian nu se grăbea. Devenise tot mai închis> tot mai retras de nor. O dată, la masă, o întrebă pe mama, arătîndu-i c-revistă lunară :

— Mamă, de patru ani mă tot întreb de ce ai însemnat cu roșu articolul ăsta ? Uite aici : *Le crime du chemin de ta solitude*.

Și ne arată și nouă un număr din *Mercure de France*. Explică :

— E vorba de o crimă anormală pe care-o analizează aici un medic literat : într-un sat francez o soacră își asasinează nora cu toporul, dire amor pentru fiu-său.

— De unde știi că am însemnat eu ? întrebă mama.

— E scrisă de mîna ta data când ai citit, zise Sebastian.

— Nu mai știu. Cine știe de ce m-o fi interesat ? zise mama, dînd din umeri.

— E de interes științific cazul, zise președintele, din capul mesei. Foarte mulți criminali, după experiența mea, sînt nebuni sau idioți. Îi condamnă pe nedrept: sînt iresponsabili.

— Fugi, Ieremio, că ești ridicol ! exclamă mama. — Absolut ridicol ! Ce nevoie avem noi aici de experiența ta ? N-ajunge să aibă cineva experiență : se pune întrebarea și *cine* anume o are ! Nebuni sau idioți ! proferă ea de parcă o jignise personal.

Dar despre crima din revistă nu mai pomeni. Sebastian o privea cercetător. Ea simți, îl pironi cu ochii ei îngrozitori cărora ne învățase de mici că nu le puteam rezista și Sebastian se uită într-altă parte, fluierînd încet printre dinți.

— Te rog nu fluiera la masă. Nu ești în codru, rosti tăios mama.

În aceeași perioadă se mai întîmplă un alt lucru la fel de mărunț, pe care de asemenea îl cred util de-a fi consemnat, fiindcă avea și el să se lumineze abia mult mai tîrziu. E la fel de uimitor, adică m-a uimit la fel de mult cînd mi l-am amintit, și dacă n-aș fi știut că s-a întîmplat și-a fost adevărat, aș crede și eu că e imposibil.

Mama n-avea prieteni. Avea cunoștințe (puține), colegi sau subalterni de-ai tatei. Era prea ciudată, iar președintele prea taciturn și țepăn, ca să aibe prieteni sau cunoștințe apropiate. Și totuși una din acele cunoștințe ale lor li l-a prezentat pe domnul Almalech. Domnul Almalech venise pentru o expertiză grafică la Curtea de Apel, îl cunoscuse vreun magistrat, îi vorbise tatei, într-un cuvînt ne-am trezit într-o zi la prînz cu ei la masă, în sufrageria cu mobile negre și serviciul cel bun de pahare de cristal cioplit, îndărătul vitrinelor bufetului. Domnul Almalech era un bărbat blond, roșu la față, cu pleoapele umflate de o ușoară conjunctivită și vorbea cu o urmă de accent maghiar. Vorbi toată vremea, la masă : nu vrea'u să repet ce spunea, fiindcă știam de pe atunci destule ca să-mi dau seama că e un semidocht de o superficialitate fără pereche : Klages, Teosofia, Spiritismul, Rudol'f Steiner, Freud, Jung, făceau în capul și-n vorbăria lui o salată nemaipomenită. Dar atunci am observat una din primele dați din viața mea, că nu numai o cultură solidă, o lectură ordonată și critică și obișnuința de-a gîndi metodic sînt importante pe lume. Căci, la desert, domnul Almalech, cărui-a-i lipseau cu desăvîrșire, ne invită să scriem sub dictarea lui cîteva rînduri, după care să ne facă o analiză grafologică a caracterului.

Nu voi să ne vorbească după aceea. Părea încurcat, jenat. Se închise' cu președintele și cu mama în biroul președintelui, apoi plecă aproape pe furiș.

Mama era tulburată, dar, într-un fel ciudat, mîndră.

— I-am arătat și o scrisoare de la Fiii, zise ea, intrînd cu hîrțile în mîină, în sufragerie, unde rămăsesem noi. Se pare că are un talent artistic excepțional, un caracter ascuns, fals, perfid, și vicii sexuale.

Zimbea, intrigată și gata să rîdă cochet. Tata, care intrase după ea, încerca» s-o oprească :

— Fetițo, dragă... stai, nu le spune... să vedem !

— Ce să vedem ? Sînt mari, pot să-și facă singuri un examen al conștiinței. Uite, Cristian se pare că are un suflet curat, idealist, slab, sen-

mental; Erasmus e cel mai îngrijorător. Știi ce a spus Ovreiul despre tine? Ca est. ambițios ascuns, și în stare de orice ca să-ti atingi scopul în stare sa calci și peste cadavre. Iar despre Sebastian că e curajos că are un spirit aventuros, dar în ce privește restul, destul de mediocru încheie mama cu acreală.

Nu-l putea suferi pe Sebastian. De aproape zece ani, de la scena aceea, arid o întrebase dacă fusese internată pentru boală de nervi încetul cu încetul, pe nevăzute dar neconținut, se depărtaseră unul de altul. Acuma se detestau. Astfel ca mama nici nu suferi prea mult când, într-o bună zi dimineața lui 1941, ne trezirăm cu o scrisoare pe masă și cu Sebastian nicăieri : fugise de-acasă „ca să studieze independent, fără sprijinul părinților”, scria el. Așteptaram cu toții alte scrisori. Tocmai când președintele începu să se neliniștească și să întrebe prin cunoștințele lui, de la politie și de la Siguranța, aflaram dintr-o scrisoare a lui Sebastian că din prima zi de când fugise, se angajase voluntar în armată. Scrisoarea era din 10 iunie. În 22 iunie începea războiul împotriva Uniunii Sovietice și Sebastian intra în foc cu un regiment de tancuri.

V

→ nu para extraordinar că n-am pomenit nimic până aici de influența evenimentelor politice și sociale din afară asupra vieților noastre. S-a exercitat asupra noastră ca asupra oricărui copil sau adolescent: fără să ne dam seama și cu atât mai puțin să ne împotrivim. Din acest punct de vedere aveam mentalitatea copiilor unui președinte de tribunal provincial, intelectual burghez făcut din țărani bogați și ai unei fiice de mari proprietari scăpătați, cultivată și bolnavă de nervi, la care se mai adăuga pentru Filip și pentru nune (căci ceilalți doi nu erau niște firi teoretice) unele din hlosotemele ultime ale gândirii europene.

Dar altceva nu simțisem. Războaiele cutremurau de zece ani China, Abisinia și Spania ; al doilea război mondial izbucnise cu doi ani în urmă și se plimbase de la Marvik la El Alamein și de la Londra în Creta ; dar altceva decât fotografii în reviste, știri tendențioase sau mincinoase în ziare și o mare vorbărie despre Civilizație și Cruce, nu știam, iar acestea erau vânt, *flatus vocis*. Cancelari, președinți de consiliu și primi miniștri fuseseră asasinați în Franța, Austria, România ; nici nu-i mai pun la socoteală niște !, i t a n d r u I al Iugoslaviei; Evrei fuseseră masacrați în Germania, Austria, Cehoslovacia și România. Adolescenți ținuți în vată, nu înțelegeam cu adevărat ce înseamnă toate acestea

..... x ?^u 1941 - și totodată cu ieșirea noastră din adolescența — am început să simțim, să pățim, și să înțelegem. Primul a fost f £ ; ^ de alții. Și fugise de acasă ca să caute ?, viața ceva autentic, adevărat și omenesc. El singur mi-a spus asta, când s-a întors orim-i

n « n v a r a c f ! a n n a m s t a t l a t a r a d e c i t d o u a s ä p t ä m i n i . M a m a e r a n e r -
K s D i s t ' T f i m i z b i n e . S e r a c e a r o s i d i n t r u d ä , o t r e c e a o
d e m a s e m ä i t ä c u t ä * s i m ä i r e p e z i t ä c a d e o b i c e i . d e a l t m i n t e r i

— Plecăm la N... declarase ea într-o zi. — Nu e momentul să ne distrăm în vilegiatură când se poate întâmpla cine știe ce! Sintem în plin "război și noi stăm] aici!

Cam la fel de neclar raționa de obicei, dar atunci, mai rău ca niciodată. Dar nimeni nu i se opunea. Cristian învăța din răspuseri (avea să-și dea bacalaureatul în septembrie) și devenise mai puțin expansiv, mai puțin drăgăstos cu ea. Eu eram cuminte, rezervat, blînd și politicos ca totdeauna: am fost încă de foarte tînăr un om care am știut să am răbdare și să aștept (să-mi înfrînez impulsunile, am învățat, cred, în anii aceștia, așa cum am arătat mai sus, și mi-a fost foarte de folos mai tîrziu).

Iată-ne așa dar la N... vara. A fost prima vară în care n-am fost sub tirania absolută a mamei; prima vară în care n-am avut parte de prezența ei neconținută, fermecătoare și terorizantă. Se închidea în odaie. Se plimba prin grădină. Făcea vizite, vizite de zece minute, care la N... erau aproape ca o insultă, căci vizitele, în acel orașel patriarhal, durau de la două ore în sus.

Și într-o bună zi, nu se mai întoarse acasă. Mi-aduc bine aminte de ziua aceea : fierbinte, de iulie, cu praf pe străzi, cu oameni îmbrăcați în alb, cu plopii Bulevardului Gării treinurînd, lucioși și lustruiți, în văzduhul albastru închis. Birjele cu cai adormiți de-a-n picioarele stăteau în umbra restaurantului „Modern”, înșirate și goale ; și cîinii adormiți sub trotuare clănțăneau uneori prin somn după muște. Eu am citit toată ziua o carte a lui Reitzenstein despre gnosticism, nu mai știu care : *Poimandrea*, mi se pare. Cristian se plimbase dimineața singur prin grădina publică a orașului, apoi învățase; la masă, președintele, asudat, întrebuse:

—• Unde e mama ?

Nu știam ; Lenuța știa că se dusese la doamna Chiliman, soția directorului Sucursalei Băncii Naționale. Tata trimise după ea acolo, să-i spună că e așteptată la masă, dar n-o așteaptă, ci mîncă grăbit, cu pofta oarbă pe care-o avea totdeauna.

„Conița plecase de la doamna Chiliman” și nu se știa unde. Președintele scoase grohăitul înfundat care-i era obișnuit și dădu din umeri:

— Trebuie să fie pe undeva... zise el cu un aer vag și solemn, și începu să fumeze o țigară de foi, bînd halbă după halbă.

Seara se îngrijorase. Eu eram atît de îndobitocit de excesul de lectură și de viața dusă în ultimii ani, încît mi-amintesc bine că nu simțeam nimic, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Cristian era îngrijorat dar nu voia să mărturisească.

Eram la masă, seara, și președintele, după ce mîncase enorm, stătea pe scaun, morocănos, cu ochii în gol. Noi tăceam. Mie mi-era foarte ușor să tac — totdeauna, începînd de pe la treisprezece—paisprezece ani, mi-a fost foarte ușor să tac — iar Cristian, expansiv și vorbăreț (deși mai puțin în ultima vreme, cum am mai spus) era neliniștit.

— Conașule, a venit cineva pentru dumneavoastră.

—• Cine? mîrîi tata, dar nu așteptă răspunsul și ieși în antreu. Cristian se ridică și-l urmă. Eu, nu. Mi-era indiferent. Auzeam, prin ușile deschise, glasuri înăbușite. Moliile și fluturii de noapte și musculițele se învîrteau în jurul becului care ieșea dintr-o floare de bronz în fundul unui vas de porțelan atîrnat cu trei lăntișoare în tavan (uzina electrică din N...

mergea-iarăși) ; umblau pe bec, își frigeau picioarele, cădeau pe fața de masă, umblau pe pînza albă, aiurite, orbite ; eu mă uitam la ele cu indiferență. Contemplație de idiot. Nu eram idiot: mă imbecilizase -trecător viața'pe care-o dusesem în sînul familiei.

Deodată mă trezii că e tăcere. Afară nu se mai auzea nimic. Mai trăseși cu urechea. Nimic. Sunai. Bătrîna Lenuța apăru, cu mîna la gură și cu ochii scăldați în lacrimi. Era îmbrăcată ca la ea la Arnota, în munte, cu cămașă albă înflorită cu negru, fotă neagră, broboadă neagră (niciodată n-am'văzut-o pe Lenuța neîmbrobodită: parcă era o statuie gotică din acelea care nu-și arată decît obrazul, încadrat strîns de vâl sau de cămașa de zale), și-și ținea capul plecat pe umăr, ca totdeauna; ochii ei blînzi nu se tulburau niciodată ; erau limpezi și acum, cînd lacrimile alunecau de pe pleoape pe obrazul ofilit.

— Ce e, Lenuço ?

— Conița... iar e rău. Iar e rău, sărăcuța de ea... A venit un om de la *Hotel Unirea* să-i spuie conașului că a tras acolo de-azi dimineață, s-a încuiat într-o odaie și nu vrea să știe de nimeni și de nimic. .

— S-a dus la hotel după ea ?

Lenuta dădu din cap, cu ochii înlăcrimați, cu mîna la gură : țărâna asta bătrînă era cea mai desăvîrșită și nobilă personificare a Durerii : țărâanii se pricep, au experiență în materia asta.

Nu m-am dus la *Marele Hotel Unirea*; președintele se-ntoarse de altfel mofluz, și Cristian, cu paloarea și ochii înnegurați de pupile imense, care-l schimbau în clipele de mare emoție.

Doctori, vizite la hotel, geamantane trimise, mama îndărăt acasă, întunecată, mută, cu o uriașă și trufașe mîhnire întipărită pe față, de -parcă ar fi fost regele Xerxes după pierderea oștirii și tuturor galerelor : a trecut și asta ; fusese vîrsta critică, însoțită de fenomene nervoase mai neobișnuite.

Iar în septembrie, spre sfîrșit, sosi acasă Sebastian, întors de pe front. M-am trezit cu el în sufragerie, pe la unsprezece dimineața : coboram scara de sus de la mine și am auzit glasuri : era al lui Sebastian, al Lenutei, al unui necunoscut. M-am grăbit să-l îmbrățișez pe Sebastian: era uscat, cu obrajii supti, fața mică, dar tot cu fălcile colțuroase, pline de mușchi, și cu buzele strînse: Sebastian avea o față pătrată, fermă, și niște ochi mici, limpezi, albaștri, neexpresivi, aproape ca ai președintelui. Era în uniformă, dar în loc de șapcă avea o bonetă cu două vîrfuri turtite; pe piept, niște panglici de decorații și Crucea de Fier. Era prima dată cînd vedeam această vestită bucată de tinichea : o cruce de Malta neagră cu marginile albe. Lenuța îl ștergea de praf cu o perie, ca să se afle în treabă, căci Sebastian nu era plin de praf, ci motololit ca un om care a dormit îmbrăcat și n-a scos hainele de pe el cîteva zile. Al treilea era un soldat tîriar, voinic, cu un cap de oltean sănătos : ochi negri, păr negru, fălci late, nas fin și o roșeață ușoară în obraji. Pe jos erau două lăzi de lemn, o raniță și o armă ciudată pe care de asemenea o vedeam întîia oară, de aproape : un pistol-mitralieră Mauser. »

Îl îmbrățișai pe Sebastian, îl sărutai pe amîndoi obrajii uscățivi și iepeși.

— Mă duc fuga sus, să-i spun mamei! exclamai și mă repezii pe scară în sus, conștient de expresia curioasă a lui Sebastian în clipa cînd mă-ntor-sesem să ies : ostilă ? Ironică? Na-i părea bine, în ori ce caz. Dar prea-mi

era intrat de douăzeci de ani automatismul filial în oase. Bătui în ușa mamei, și când îmi spuse să intru, intrai, strigînd aproape bucuros :

— A venit Tani, mamă !

Ea ședea într-un fotoliu (de pluș, acoperit cu o plasă brodată) și citea *Le Reve et son interpretation* de Sigmund Freud (recunoscui cartea după copertă). Ridică ochii și mă privi. Apoi zise rece:

— Ce strigi așa ?

Apoi, cu o umbră de interes, deși destul de clam :

— E rănit grav ?

— Nu, n-are nimic, zisei eu, E în concediu.

Și, după o secundă, fiindcă ea nu spunea nimic, adăugai cu intenție (mă trezisem din automatismul filial) :

— E decorat. Are și Crucea de Fier.

Ea dădu din umeri cu un dispreț total la adresa superiorilor care puteau fi atît de copilăroși și de neserioși încît să decoreze un mucos ca Sebastian :

— Complect ridicol ! Vai, dar asta e chiar extraordinar !

Zîmbea, mușcător :

— Va să zică, e și decorat? Ce caraghios! Bărbații n-au niciodată simțul umorului. Pentru mine, Tani n-are să fie niciodată decît un copil, ca și tine, do altfel. Sau te simți foarte bătrîn ?

Și-mi zîmbi fermecător, șugubăț, și cu expresia : „Vai, dar ești total stupid”, ascunsă imediat sub zîrnbetui galeș : o cunoșteam eu bine.

Se posomori întrucâtva :

— Spune-i să vie sus. Ce așteaptă ? Invitație scrisă ?

Mă repezii jos să-l aduc pe Sebastian care nu păru fericit de invitație, își potrive centura cu diagonală pe el și urcă după mine. Când intră, mama își luase poza : își întoarse fotoliul cu fața spre ușă, ținea cartea în poală cu o mișcare moale și nobilă a mâinilor ei foarte frumoase, și pe față avea, împietrit, zâmbetul ei ironic, ca al unei femei pe care un bărbat n-a izbutit s-o mulțumească din neputință și bicisnicie de bărbat fără bărbăție, și care-i spunea falitului : „Dar slab ești de constituție, puiule”. Asta era expresia zâmbetului ei, pe care-l exercitase douăzeci și ceva de ani asupra președintelui, pînă-l redusese pe bătrîn aproape la nimic-, iar asupra noastră, pînă cînd Filip și Sebastian fugiseră, eu mă blegisem, iar Cristian, pe care-l iubea cel mai mult și care-o iubea și el pînă la idolatrie, ajunsese să dea cîte două clase într-un an ca să plece de-acasă.

— Bine-ai venit, eroul mîniei ! zise ea și izbucni într-un rîs drăguț, muzical. Apoi îi întinse obrazul, să i-l sărute. Sebastian îi atinse obrazul fără să miște buzele, apoi se îndreptă din șale și stătu în picioare fără să spuie nimic.

— Bine că ai venit teafăr. Pe lingă durerea pe care ne-ai făcut-o fugind de-acasă *od o haimana* (și rosti vorba asta cum știa ea, cu un dispreț ucigător), atîta mai lipsea : să te mai întorci acasă și ciung, olog sau chiorît, *pse* mama. — Sper că de data asta ți-a fost de-ajuns și n-ai s-o mai iei razna.

Și, fiindcă Sebastian nu răspundea îndată, ceea ce însemna că are să mai plece, dar dînsa se putea încă prefăca că nu-și dă seama de asta, adăugă amenințător :

— Sau îi vrei moartea omului care a trăit și s-a sacrificat pentru voi ?

(Asta era președintele care, într-adevăr, cât putuse el ca sclav al ei, tusese un tată bun și iubitor, numai că nu prea avea importanță ce este și face bietul președinte).

— Despre asta vorbim altă dată, zise rece Sebastian, mereu în poziția de „drepti”. Și întrebă:

— Cristian unde e ?

— Nu știu, pe undeva pe aici, zise mama. Apoi deschise cartea și începu a se preface că citește.

— Înțelegi ce fiu denaturat sînt eu, zise Sebastian pe coridor. Eu nu spusei nimic ; el bătu în ușa lui Cristian. Acesta deschise, scoase un strigăt de bucurie și-i sări de gît :

— • Ce faci, mă, nebunule !

Comme un voi de gerfaust, routiers et capitaines! Ești măcar ofițer ? Ce grad e ăsta ? Sublocotenent ? Și ce faci ? Ce funcție ai ?

— Comandant de tanc; dar o să comand poate un pluton cînd mă-n-torc, zise Sebastian zîmbinid.

— Și decorat ! Ești formidabil ! Ce-ai făcut, domnule, ca să iiii decorat ?

Urmă o tăcere, apoi Sebastian dădu din umeri și spuse sec :

— Am asasinat Ruși !

— Cum, „ai asasinat” ? Asasinul e laș : tu-ți riscai viața, luptai deschis față'în față ! — protestă Cristian. Era cu un cap mai mare decît Sebastian și frumos, palid, cu părul aproape negru și niște ochi mari, albaștri, cu gene lungi și privirea tandră și romantică ; dar Sebastian, mai mărunț, uscățiv, vînos, se urîțise de cînd nu-l mai văzusem, se schimbase (de sigur de mîncare proastă, oboesală, nesomn).

— Evitam pe cît se poate lupta față în față ; dacă ești la adăpost și tragi într-un om care nu te vede, ești asasin. Eu pentru' așa ceva ani fost decorat. Și nu mă mai f... la cap cu tîmpeniile astea ! exclamă Sebastian. — Mai bine spuneți-mi de voi, ce mai e cu voi ?

Cristian și cu mine ne-am privit și o clipă ne-am dat seama că nu e nimic cu noi. Sebastian surise amărui vîzîndu-ne secunda de șovăială :

— Am înțeles. Continuă viața de familie. Era și normal, de altfel.

Cristian îl bătu pe umăr : — Hai, hai, nu mai fii tu *enfant terrible!* Cine-a mai avut o adolescență ca a noastră ?

— Nimeni, zise Sebastian simplu. Haideți jos, că trebuie să despachetez, am un pistol în rufe și Lenuța e în stare să se împuște, dac-o las să despacheteze.

La prînz, cînd sosi președintele, bătrînul rămase o clipă înmărmurit, apoi se repezi să-i îmbrățișeze pe Sebastian și rămase cîteva secunde așa, cu capul plecat pe umărul lui și cu ochii strînși. Strîngea din pleoape tare, poate ca să nu plîngă. Iar fiu-său, care după lege nici nu era major, îl bătea pe umăr protector, deși emoționat :

— Hai, domnule președinte, nu te speria, nu-i nimic, murmura el zîmbind înduioșat și privind în gol peste capul cărunț al tatei.

— Vai, Ieremio, ești ridicol, zise imama acru: ce-o să zică ăștia de tine ? Că te-ai zaharisit. Numai ramolismul face omul atît de sentimental!

Spre seară, am ieșit, Cristian și cu mine, cu Sebastian, să-l plimbăm pe alea cea mare din grădina publică a orașului. Eram mândri de el și voiam să-l vadă lumea. Și într-adevăr, toată lumea se uita la el. Doi curenți, unul în sus și celălalt în jos, treceau pe alea cea mare. Familiile, domnul într-un costum nou, doamna cu umbreluță,, copiii în costume de marinari ; domnișoarele de la liceul de îete, perechi-perechi, cu coadele pe cap, în șorțuri negre și cu numărul pe înșecă, dar, cine putea, cu ciorapi de mătase, iar cine nu putea, cu modeste șosete albe ; ofițerașii zvelți cu mustăcioară, rămași în garnizoană, în pantaloni de gabardină fină și cu cizme lustruite și pintoni ; doi popi în reverende gri deschis ; băieții de liceu, tunși cu mașina, cu numărul pe braț, dar descheiați la guler și cu mânuși în mjiini ; cucoane bătrîne pe bănci de-o parte și de alta ; pe alte bănci, băieți de liceu, fumînd primele țigări iar cei mai temerari suferind în secret de primele lor boli venerice : tot orașul era acolo, adică lumea bine, nu cartierele Țigănie sau Podeni sau mahalaua din jurul abatorului, sau cefeřiștii din jurul gării : lumea asta nu venea la plimbare pe alea mare din grădina publică, unde cîntă la un capăt o fanfară militară, iar la celălalt se adunau sub niște streșini vopsite verde familiile înstărite să mănînce mititei și să bea bere, moment de neuitat cînd mulți copii de șase sau chiar patru ani au fost lăsați, ba chiar invitați să soarbă prima sorbitură de spumă din halba paternă. Porumbeii zburau leneș de colo pînă colo pe alei, sus, între coloanele plopilor și frunzișurilor platanilor, cerul albastru pălea, se făcea gri sîdefiu, ca penele porumbeilor, fanfara militară cînta' Simfonia Neterminată, și noi ne plimbam de-a dreapta și de-a stînga lui Sebastian, iar lumea îi arunca priviri de admirație, de curiozitate sau de invidie. El părea stînjedit, nefericit. Noi îl întrebam cum e în război; el răspundea în silă, monosilabic. Un ofițer se desprinsese dintr-un grup care ne privea atent, veni să se oprească în fața lui Sebastian și zise :

—• Bună seara, domnule sublocotenent.

— Am onoarea să vă salut, domnule căpitan, îngîna Sebastian rece.

— De ce nu salutați pe superiori, domnule sublocotenent ? întrebă căpitanul.

— Nu v-am văzut, domnule căpitan, răspunse Sebastian cu o seninătate care ne uimi. Căpitanul rămase o clipă descumpănit.

— Altădată să fiți mai atent. O decorație nu ajunge ca să nu respectați disciplina militară și gradul superior ! zise el tăios, salută și plecă. Sebastian nici nu-l mai salută. Rînji veninos :

— Dobitocul ! Și-a dat de goi rîca.

—• Bine, măi, zise Cristian : de ce naiba nu-i saluți și tu ?

Sebastian îl înjură cu ură, apoi zise :

— Nici nu mă gîndesc. Sînt niște lași și niște lichele. *Ăștia* ar trebui trimiși pe front, nu ăi care sînt! .

Acest fel de a vedea lucrurile mi se păru ciudat. Mai ales că Sebastian mai întîlni și alți ofițeri și nu-i salută, făcîndu-se că nu-i vede. Și asta se adăuga la felul său neașteptat de-a vorbi despre aventura războiului. II întrebai iar, pînă izbucni în sfîrșit:

—• Ce vrei să știi ? Nu ți-am spus.? Ce să-ți spun ? Cum am luat Cruceade Fier ? Eram pe niște dealuri, cam la ora asta ; nu, mai devreme : încă era cerul albastru. Niște dealuri golașe, fără nimic pe ele, decît pămînt roșu și iarbă arsă de soare. Și cînd am urcat pe unul din ele, de-am rămas

numai cu turela peste creastă, am văzut jos în vale, pe șosea, o coloană de infanterie rusească, cu oameni, cu căruțe, cu cai, cu bucătării, cu ambulante, cu tot. Am chemat pe ceilalți: prin radio. Până au venit, am stat să mă uit cum trece coloana: erau obosiți, plini de praf, și cântau. Cântau frumos; au niște glasuri admirabile, și cântau pe mai multe voci, și tenorii făceau fel de fel de broderii. Aveau și un dulău lăptos la bucătărie.

Se opri.

— Și ?

— Și nimic. Au venit încă două tancuri, și-am început să-i mitraliem de la capetele coloanei spre mijloc și îndărăt. N-a scăpat nici un om. Nici dulăul. Pe urmă ne-am dus să vedem ce-am făcut: erau mulți răniți, gemeau, în nesimțire, în bălți de sânge. Unul se uita la noi pe sub pleoape. Și tocmai când m-am uitat în ochii lui, a stat o secundă să mă privească de parcă voia să-mi spuie ceva, pe urmă a dat ochii peste cap și a murit.

Urmă o tăcere. Cristian întrebă, cu glas schimbat:

— Bine dar... ei nu se apără ? Nu trag și ei în voi ?

Sebastian rise rece :

—• Iti pare rău că i-am măcelărit așa, ca pe oi ? Simțul tău de dreptate so revoltă ?

— Nu... dar mi se pare că nu e cavaleresc, murmură Cristian.

— Cavaleresc, rahat ! Ți-am spus că-i asasinăm. Și dacă sînt deștepți, o să ne asasineze și ei pe noi.

— Bine, dar ei nu știau că pot fi atacați ?

•— Nu, regimentul făcuse în ziua aia patruzeci de kilometri: ne credeau departe. Așa a fost început tot războiul ăsta: prin surpriză. Ca să-ți asasinezi victima, trebuie s-o ataci cînd nici nu visează.

Și Sebastian rise iar, privindu-ne în față pe amîndoi. Pe lîngă noi treceau două profesoare de la liceul de fete : una, mai tînără și nu urîtă, avea o rochie de mătase cu volane, moștenită poate de la mama ei. Și șosete albe în picioare, și sandale, și o poșetă. Se uită la Cristian, care îi aruncă și el o privire lungă. Mă gîndii cu părere de rău că nu era acolo mama să-l vadă, să aibă o bucurie.

— „Nu se apără !” „Nu trag și ei !” Pha ! exclamă stăpînit Sebastian. N-ai nici o grijă. Înainte de-a pleca de pe front am fost trimis odată cu două tancuri la o companie în linia întîi. Erau opriți în fața unei movile, în vîrful movilei era o groapă tătărăscă (așa-i zicem noi gropii cu două ieșiri). Înăuntru un om, cu o pușcă mitralieră. Îi ținea în loc din zori: șapte, opt ore. Curățase vreo trei lanțuri de trăgători: țintaș de elită. Era singur, lăsat în urmă. Știa că s-a isprăvit cu el. Sau poate voia să-i oprească pînă seara și noaptea să se retragă. Au tras ou branduri în el, dar nu l-au nimerit chiar în'groapă : era strîmtă la gură. Am venit noi, cu tancurile, în mare viteză, am simțit cum trage cu pușca mitralieră în blindaj; n-avea grenade antitanc; mi-a aruncat una de infanterie sub mine dar n-a nimerit șenila ; s-a ascuns în groapă ; sergentul cu tancul cellalt s-a sucit în loc, pînă s-a dărîmat gura gropii și l-a îngropat. Pe urmă au venit pifanii noștri și l-au dezgropat: era leșinat. S-a trezit și s-a repezit să smulgă unuia pușca din mînă. L-au împuns cu baionetele. Era un flăcău scurt, blond de tot, parcă era alb părul lui : băiat de vreo douăzeci de ani. -

Iar tăcu. De data asta nici unui din noi nu mai spuserăm nimic. Eram mirați. Războiul, după cât știam noi, nu era așa. Dar, după cât se părea, Sebastian știa mai bine.

Acasă, îl întrebam eu și pe soldat, cât dormea Sebastian (era foarte obosit când sosise). Soldatul era un băiat de pe lângă Baia-de-Aramă, liniștit. Fusese infanterist și abia de curînd ajunsese în regimentul lui Sebastian. Nici el nu voia să povestească. L-am întrebat despre Ruși *).

— Rușii? Păi noreram culcați în niște grîu în iulie pe lângă... nu-ș' cum îi zice. Rușii, în fața noastră. Trăgeam și noi și ei, numai că nu prea ne vedeam. Dar de la ei, odată zvîc! sărea unul în picioare, lua armia la ochi, pac! și țîșt! pe burtă la loc. Ni-i împușca pe-ai noștri ca pe iepuri.

— Era unul care făcea figura asta? întrebai eu.

— Nu, toți, răspunse simplu omul lui Sebastian. Apoi adăugă ::
— Poate nu toți. Mulți.

Seara, cînd mama îi ceru lui Sebastian să stea de vorbă cu ea, să-i povestească, Sebastian răspunse că-l doare capul și-i ceru voie să iasă să se plimbe prin grădină. Mama păru nemulțumită, apoi îmi spuse :

— Du-te tu după el să-i ții de urît.

Ieșii, supus, ca să-l găsesc pe Sebastian că se plimbă cu mîiniie la spate, pe fostul nostru teren de tenis, între cîțiva brazi: dincolo de gard era trotuarul, strada circulară și în mijloc piațeta cu alți brazi și derizoriul monument al Eroilor în mijloc.

— M-a trimis să-ți țin de urît, zisei eu, văzîndu-l că se oprește.

— De unde știe că mi-e urît? rîse Sebastian.

— De ce? Ți-e urît?

— Da, mi-e foarte urît.

— Iți pare rău de front?

— Ce glume inteligente faci dumneata... Nu: și-acolo mi-e urît.

Peste tot mi-e urît, zise Sebastian.

— Și atunci? Ce-i de făcut? întrebai eu, pe un ton prudent să nu-l supăr.

— Nu știu.

Nu vorbirăm o bucată de vreme, apoi Cristian apăru în cadrul luminat al ușii de la intrare; stătu acolo, căutîndu-ne cu ochii prin întuneric. II strigai :

— Aici sîntem!

Veni spre noi.

— Ce faceți, mă? Ce-i cu tine, Tani? Te doare capul?

Sebastian nu răspunse și schimbă vorba. Vorbirăm fără mult șir. Peste cinci minute însă mă trezii că (nu știu cum ajunsese la asta) Cristian spune cu convingere :

— E inadmisibil să pleci. Nu-ți dai seama că asta l-ar omorî pe președintele? (Așa îi spuneajm noi între noi tatei: președintele. Mamei nu-i prea spuneam nici cum. N-o numeam. „Te-a chemat”, sau „zice că...”, se refereau totdeauna la ea, și numai lai ea).

*) NOTA lui Erasmus Ionescu : Scriu „Ruși” fiindcă, cu ignoranța uimitoare a burgheziei romînești de atunci, nu cunoșteam aproape de Joc vecinia noastră uriașă; nici Sebastian sau soldatul care se lupta cu el nu făcea deosebire, deși aveau în față, foarte probabil itrupe ucrainene, și mii tîrziu velicoruse, din Urat, sau, în momentul, dezastrului, siberiene. Eu încerc să narez însă cum simțeam și gîndeam noi *atunci*.

— Nu cred că l-ar omorî, zise Sebastian. În ziua de azi lumea nu mai vrea să moară de lovituri sufletești. Numai glonțul îi mai convinge. Și pe urmă, el, cu pofta lui de mâncare !

— Nu e frumos cum vorbești de tata, zise Cristian mîhnit și jignit.

— Ascultă : eu îl iubesc mai mult decît tine ! răspunse Sebastian oprindu-se din plimbatul pe terenul de tenis.

Mi-amintesc clipa: în fund, casa, cu ușa de lă intrare luminată, și ferestrele părinților, ia etaj, pe galeria cu coloane și bolți de arhondaric. Sus, cerul imens și puzderia de stele încă de vară, multe și mari. Piațeta pustie, orășelul adormit.

— Ce, tu l-ai apărat vreodată cînd îl călca ea în picioare și-l batjocorea ? Ți-a părut rău că-l vezi cum rabdă liniștit, ca un Hristos supraalimentat, cum îl scuipă și-l biciuie ea cu fiecare cuvînt, douăzeci de ani ? Dă-te-ncolo, Cristi, că nu ești serios, încheie scurt și autoritar Sebastian.

— Eu nu-mi permit să-mi judec părinții, zise Cristian rece. Ii iubesc pe amîndoi așa cum sînt și nu mă amestec între ei.

— Foarte frumos din partea ta, răspunse Sebastian la fel de rece, curmînd astfel discuția. După o șovăire, Cristian spuse:

• — Eu mă duc să mă culc. Salutare !

Rămăși singuri, Sebastian îmi zise :

— S-a dus să-i raporteze.

— Crezi ?

• — Nu mai face pe prostul. Ea l-a trimis.

Stătu să se gîndească puțin, apoi spuse :

— Ce, parc-a apucat-o dragostea de mine? Nu, îi e ciudă că unul din animalele ei se cară. Proprietatea ei, înțelege? își permite să nu vrea ce vrea proprietara. Și poate, murmură Sebastian, — *poate* că-i e și frică să nu mă curăț, să n-o fac să sufere. Și bleagul ăsta e sclavul ei, e hipnotizat, e Zombi.

Citiseram toți aceleași cărți de călătorii și aventuri : ne înțelegeam. Sebastian niîrîi amar :

— *Comme un vot de gerfauts!* Să cucerim Eldorado! Tîmpenie ! Tîmpenie sinistră ! Mă, eu aș fi pentru pedepsirea prostiei, a inconștienței, prin lege ! Nu e permis, mă, nu e permis să vorbești prostii, să spui una și să nu-ți dai seama că faci alta ! Eu nu mai suport ! Mi-a ajuns douăzeci de ani de ipocrizie și inconștiență ! Eu mă car ! De ce crezi c-am șters-o de-acasă ? Nu mai puteam suporta monstruoșitatea și minciuna: n-am avut ce mânca, și nu știam nici o meserie : așa că m-am prezentat voluntar. Și acuma sînt prins în altă monstruoșitate, altă minciună. Abia am scos degetul dintr-o mașinărie, că mi l-a înhățat alta. Stăm bine, halal de noi. Sărăcii de noi. Uită-te la bietul Cristi, ce băiat bun e ! Ții minte, cînd cu Brînzeu ? Cristi e ăl mai bun dintre noi. Și uite-l ce piaiță l-a făcut. Tu nu ești bun. Tu ai fi bun de un măgar din ăia de Stat-Major, care-i pune pe alții să se masacreze. Dar și din tine a scos untul. Știu eu ce e în burta ta. Numai bestiile alea de Fiii și Tina au scăpat. Ția sînt șmecheri și alunecoși ca tipării: pe ăia nu-i prinzi. În schimb bătrînul a căzut mesa rău, rău de tot.

Și repetă gînditor, oftînd :

— Rău, rău de tot.

— E fericit. O iubește, zisei eu.

Sebastian tăcu o vreme, apoi spuse un lucru care mă lăsă împietrit:
 — Știai că a fost, cînd era copil mic, prieten cu o găină ? El mi-a spus.
 Rămăsei mut do surprindere.
 — *Prieten*, repetă Sebastian ! *Cu o găină!* Prieten, ca un om cu altul.
 Vorbise încet, cu o veselie moale, aproape dementă. Adăugă :
 —• Și e tatăl meu.
 Tăcu o clipă, apoi murmură :
 —• Săracul președinte.
 Se răzgîndi :
 — A luat și el șperțuri de lâ împricinați, la viața lui — halal ! Noi
 să fim sănătoși. Dă-l încolo și pe el.
 — Fii serios, zisei eu, tulburat. Nu vorbi prostii.
 — Acuma începi și tu ca ăllălt ? Fugi și tu, măi, de-acasă, că nu e
 bine. Fugiți cît mai e timp.
 Dădui din umeri :
 —• N-am unde fugi.
 După asta, n-am mai vorbit nimic important în noaptea aceea. Eram
 obosiți amîndoi, cu creierii deșerți, ca după un examen pregătit din greu
 și în grabă.
 Președintele îl rugă și el pe Sebastian să rămînă. Dar Sebastian îi
 spuse :
 — Nu rămîn, tată. Simt nevoia să lupt pentru Țară și Cruce; și nu
 interveni pentru mine, fiindcă o să cer să fiu trimis pe front, și asemenea
 cereri nu se resping în nici un caz. Așa însă o să poți argumenta pentru
 băieți — ai un fiu voluntar, pe ăilalți bagă-i la studii de specialitate, mai
 ales în Marele Reich și în Italia, să-i scapi de front.
 Și peste, cîteva zile Sebastian plecă la gară cu ordonanța după ei
 (care dăduse o fugă pe-acasă pe la Baia-de-Aramă). Mama plîngea cu
 hohote mari, tragice. El o sărută pe obraz și zise :
 —• Hai, mamă> nu mai plînge așa. Mă faci ridicol.
 Vorbii însă mai blînd decît voise și fără sarcasm. îi părea totuși bine
 că plînge după el. Era prima oară. Dar nici el nu știa că-i pare bine, și
 n-ar fi mărturist-o niciodată. Săracul Sebastian.

5.

Lui Sebastian îi datorăm și eu și Cristian scăparea de acasă. El îi vor-
 bise președintelui, nu altcineva, și de destule ori, și destul de convingă-
 tor, ca să-l sperie de perspectiva războiului pentru noi. Filip se aranjase
 singur, nu -se știa cum, ca să fie scutit de serviciu militar, încă de cînd
 plecase în Italia, cu un an înainte. Dar noi puteam fi luați în curînd, și
 Sebastian îi explică tatii cît de ușor se molare pe front. Bătrînul, îngrozit,
 hotărî prima și ultima oară el, și se făcu a nu vedea împotrivirea tacită
 a mamei. Avea mereu un argument:

— Dacă-i ții aici, îi pierzi. Și tu o să fii de vină, nu eu. Hotărăște
 tu : poftim, hotărăște.

— Ești stupid, scrișnea mama. — Vorbești ca un copil minor. Doar
 tu ești capul familiei. Eu n-am nimio de zis.

Și pleca, acră și furioasă. Apoi îl chema pe Cristian la ea, îl lua în brațe (cu greu, căci Cristian avea un metru optzeci și cinci și șaptezeci și cinci de kilograme) și începea să plîngă:

— Cum am să pot răbda să nu vă am lîngă mine ? se întreba ea, cu lacrimile curgîndu-i pe obraji. Își băga capul în umărul lui Cristian și plîngea așa. Cristian era și ei gata să plîngă dar, lucru ciudat, nici nu-i veni vreodată în minte să-i spuie președintelui : „Nu plec, nu pot s-o las pe mama”. Se înduioșa și aștepta să-i vie pașaportul. O spun nu cu ironie, ci constatînd faptul : Cristian nu era ipocrit, ci inconștient de propriul său eu. Deși, cînd scriu asta, mă gîndesc că adevărata și cea mai primejdioasă minciună e aceea în care crezi singur, după ce ți-ai făcut să amuțească luciditatea : și că poate nu există inconștiența adevărată.

Plecarea noastră a fost sfîșietoare : mama nu ne-a putut duce la gară : plîngea prea tare, prăbușită pe un par și bolborosind printre hohote de plîns :

— Nu mi-a mai rămas nici unul ! Nici unul nu mai e cu mine !

Cristian fu întunecat o jumătate de "zi. Președintele veni cu noi cu trenul pînă la frontieră și ne îmbrățișa de plecare. Dar nici nu ajunseser trenul la Budapesta, că noi ne și îmbătasem în vagonul restaurant și cîntam ținîndu-ne de gît.

În Octombrie 1941, debarcarăm, într-un sfîrșit de noapte umedă și cețoasă, pe trotuarul gării din Altfurt. Nu era nimeni primprejur. Felinarele erau stinse. Trei taxiuri de modele străvechi cu trei șoferi bătrîni și adormiți așteptau pe trotuar. Strada era goală. Liniile de tramvai luceau de umezeală, dar încă nu mergea tramvaiul. Aerul umed mirosea a cărbune ; am crezut întîi că din pricina gării din spatele nostru ; pe urmă am observat că așa mirosea tot orașul pe vreme de umezeală și ceață : se ardea cărbune în case: era mirosul Occidentului, și-l simțeam prima oară pe această stradă pustie, în întunericul care se risipea, în această adormire și moarte plicticoasă care parcă asuda din casele negricioase. Parcă era orașul Ys, sau cetatea Vineta>, tîrg vrăjit în fund de mări pe ceață.

Dar nu era tăcere. Uruia formidabil ceva departe : un vuiet răgușit și furios de mașinării. Parcă erau avioane, dar dacă erau avioane ar fi trebuit să treacă, să se depărteze; nu: zgomotul nu se mișca din loc.

Ne suirăm într-un taxi și-i spuserăm să ne ducă ia un hotel. Taxiul porni încet pe străzile pustii. Trecurăm pe sub o poartă gotică, • deschisă într-un turn cu multe acoperișuri ascuțite. Pe urmă printr-o piață cu copaci bătrîni și stufoși, pe o stradă în pantă, între case înghesuite, înalte, cu frontoane baroce și fațade încărcate. Începuse să ploaie și apa șiroia pe pietrele vechi. O piață mare se pierdea în ploaie și ceață ; dar deslușirăm, înălțat spre cerul negru, un munte de zidărie cu o pădure de țurțuri ascuțiți de piatră zbîrliți în văzduh, sus, sus-de tot.

—• *Das ist der Dom*, ne zise șoferul fără să-l întrebăm. Era vestita catedrală din Altfurt. Îl întrebărăm pe șofer unde e Universitatea. Ne-o arătă, cînd treceam pe lîngă ea : o clădire cu două etaje, cu ferestre înguste încadrate în ogive de piatră.

— *Gegründet Anno 1402*, zise șoferul, pe același ton morocănos cu care ne arătase catedrala. Acoperișul de olane înnegrite al Universității era

£ S , r . ^ "«at în zilele următoare că
într-un' palat de gS'. Id v rem " ^ f ^ B ^ I S I n 1 3 0 1 ^ ^ S i a t e a

TMJ f s ^ prin ploaie. Uruiul de
m a i m r ^ U r r e r M ^ ~ : p u n m o t o a S / d e U n l a p r o b a s m o r r .

cînd P ^ a r t X ^ KurfOrstenhof, și pe
principilor electori • turnurii Uitat peste pia*ă la castelul
tru tunurile d? on , a ^ b r a c a t e in i e d e r ă , d e s c h i z ă t u r i p e n -
dreapta, o fațadă elegantă sTtdcf' rococc^f frr*" . care se « « » în
casca în cap, udă de ploaie ' si cu bo. W , ' ^ e l . J O S T L i n s o l d a t c u
nului cu zețe goale si -upbornurbăt si „ TM . i : t ^ u p r a f r o n t o -
suflată de-o pală de vînt, se desfășură steJ " V C I M P l o a i a z b u r ă t
încîrghată în mijloc, într-un cerc"alb s i p o c m n d i e r a r o ș u , c u c r u c e a

slab i S m S M S I o t a c ă X S t ^ ^ t ^ r d e C o t i n « " t r e u l
AVEA ȘI ATUNCI ACEEAȘI NI^A^S^AIV tlrn MH ^ Î HOTEL, CARE
LEON I. ÎMPĂRAT AL FRANCF7II OP " AI JV JL I N 1 8 0 7 N A P O -
RUSIEI. Mă uitai împrejur mobile vechi I I M P ă P A T A L
covor întunecat; se simțea si un nA de palisandru - i" stil Empue,
cu părul alb ne arăta dumu r l r S * " 6 t * ^ d e V e c h i _ P o r t a r u l
tînd răpăitul ploii. si urletul îndeDărta^frnff- ^ d o r m . r a m g r e u , a s c u l -

In săptămîna urmil? e p n e m S t t T t , o n a v _ t o m i *
denți „ doamna Bauer, c a r e ' f a c t , ^ o ^ t ^ A ^ r i V T ^ A
vemrea lu, Hitler fusese o dată două luni la închisoareu en m JS P *
Cezarilor dementi ai Romei Hitler m r e / i a t e P e n t r u a s t a ; a s e m e n e a
supușii lui să-, f k c a h £ o ^ T M v o i a c a
lor viitoarele noroace sau dezJL î l m a d m P ^ a . a s t r e -
ioarte bine pînă atunci fuses^ o b l l ? / ^ r T M " 3 B A U E R t C a r e i r ă i s e
nwe moștenit de la t â f T » ^

nu-si £ : „ ! t e ^ l a 3 " h ^ ^ pentru locuit, căci
care le a a TM a m o a u i K n ^ f - , T M M r i c i e l e d e m a ^ a t j u a p e
folosit ca b oun de c l t r e i e l e c t o r i i c a r e i n P a r t e e r a
muzeu in rest. N. p ^ m ^ ^ n s t h l ^ u f f - a
dru încrustate in parchete l L U I I O n d e a b a n o s ș i - p a l i s a n -
?i soșului lor, la tapterii în cin ^ l r e s p e ? t u o s l a P o r t r e t e l e E l e c t o r i l o r
pe ele, l , sobele c ' Z e ^ T ^ m a T M * C " b l a ? > n
de nuc înnegrite de vreme cuT.iT P ' r i o n ș i a n " » a l e . D u l a p u r i l e
sferice, groase cît n"om â i u n ^ Z r T l ' I ^ o ^ g r 6 C e s U < P i c i o a r *
Urmau sirun de armuri'de S , T P * ^ t a v a n e l e d e b i r n e s c î n d u r i .
cu spade, halebardaTmăciu Z T n T ^ 6 ^ t i ^ t P o r e s i C ă p t u ? i f i
o fantomă împlăto-sată pe eis cabrai l , lemn îmbrăcați în fier, cu
* ^ * C i o c u l s L , & ^ J ^ ^ ^ £ ^

Albrecht Zgriptorul,, Albrecht *der Greif*, se uita la noi dintr-o parte cu un aer feroce : pãros, bãrbos, gras, cu ochii mici și crunți, semãna mai mult cu un mistreț de cît cu animalul fabulos. își ținea în mînã mielul din capãtul colanului Lînei de Aur de la gît, cu degetele ca niște cîrnati, toate încãrcate cu mele cu pietre prețioase și semi, afarã de degetul gros.' Cealaltã mînã o ținea pe cuțitul lat și cizelat de la brîu, ceva mai în jos de proeminenta de butoi a burții. Semnat *Hans Holbein 1531*.

Erau și alte sãli îmbrãcate în panouri de lemn pictat alb si cu fileuri aurite : aici mobilele erau grațioase și ușoare, oglinzile imense si înrãmate în ghirlande de stuc aurit, și portretele prințeselor Sophie-Charlotte si Marie-Henriette, cu pãrul pudrat alb și fețele tinere, cam grãsute, înclinate ușor pe un umãr decoltat, zîmbeau amabil, gingaș și imperceptibil melancolic ; clavecinele erau pictate cu scene tandre, parchetul ceruit oglinda lustrele stufoase de cristal din tavan ; noi alunecam pe ele, pierduți în niște papuci mari de pîslã.

Dupã aceea, am coborît în pivnițe, sã vedem camera de torturã, perfect conservatã cu tot utilajul : clești, ceun de jãratic cu gãuri, piroane, șea ascuțitã de lemn/, seripete de spînzurat mîini, scripeți de întins oasele, bocand de lemn de bătut pene pe lîngã glezne, cerc de fier de strîns capul și dupã un grilaj des de lemn, masa și scaunele judecãtorilor si lanterna oarbã care le lumina hîrtia ; și celulele fãrã luminã, cu inele de fier în pereți.

Am vizitat într-o piațã veche cu o fîntînã medievalã înconjuratã de grilaj de fier și fotografiatã în albume, în dosul unor castani bãtrîni si mari, casa în care se nãscuse și trãise Gotthold Furchtegott Neumann, marele compozitor și organist. Portretul lui cu perucã lungã, obraji umflați, roșii și urmã albastrã de barbã, era demn și anonim: Casa era goalã, cu tavanul jos, niște lãzi grele, un clavecin, o harfã, niște paturi înalte ca ale țãranilor sași din Ardeal. Casa avea un acoperiș la fel de țuguat si de mare ca Universitatea ; ca o șurã.

— Seamãnã cu un mãcelar neamț, zise Cristian uitîndu-se la portretul iui Gotthold Furchtegott și rîzînd. Dar în seara de crãciun, în catedrala, cînd orga tuna și chiuia la ceruri — la bolțile vertiginoase de piatrã — și corul de bãieți cînta *Jubilate hisanna in exceisis* din oratoriul *Des Evangelii Anfang* de G. F. Neuman, Cristian, sprijinit de un palisandru ca si mine mã strinse de mînã ; îl privii: avea ochii plini de lacrimi, era palid si emoția îl făcea mai frumos ; eu i-am spus (în gînd, și numai în spirit critic) cã mãcelarul făcuse asta — dar pe dinafarã am dat din cap, plin de solemnã înțelegere, demn do tatãl nostru, președintele.

Am vizitat și casa unde murise, nebun, poetul Andreas Franck, si Cristian ini-a recitat — nu întreg, uitase pãrțile din el — poemul *Prophezeyung der Urnacht*. Am vãzut și foile manuscriselor, puse sub geam, și ultima paginã, cu ultimele cuvinte, scrise în dimineața mortu :

*iehe, wenn
avie ich seit Aeonen
ohne*

M-a interesat scrisul, deformat, dar totuși extraordinar de citeț fatã de scrisul unui om de azi (ca sã nu mai vorbesc de partiturile autografe ale „ V Neumann, care erau împodobite caligrafic dintr-un adevãrat menuet ai peniței).

Nu pomenesc decît în treacăt că pe o casă din Altmarktstrasse o placă spunea că acolo trăise și murise, ca profesor la Universitate, în 1752, Caspar Melchior Balthazar Teutsch, unul din precursorii cosmologiei moderne, neînțeles în vremea sa, autor al unei cărți *Ueber die allgemeine Unendlichkeit, De generali infinitate*, și al faimoaselor *De foedere universalis, De ubiquitate Dei* și *Tractatus de vera natura hominis*. De asemenea menționez, în piața mare, *Adolf Hitler-Platz*, statuia electorului Friederich Magnificul, Friederich der Prächtige, cu perucă de bronz pe capul de bronz, cu dantele de bronz la gît și la mîna cu care strunea un armăsar cu șunci grase și gîtul încordat, în vreme ce cu cealaltă arăta înainte spre hotelul *Zum goldenen Hirsch*. Se bătuse cu suedezii lui Gustav Adolf, protejase artele, clădise afară din oraș castelul Monplaisir și fusese singurul domnitor cu amante oficiale al acestui Stat absorbit mai tîrziu de Germania prusacă a luf Bismark.

Cititorul Memoriilor mele va surîde poate citind aceste pagini care i se vor părea că nu îndreptățesc declarația mea preliminară cum că voi scrie numai lucruri importante. Adevărul e că cele de mai sus, întîi sînt importante, și se va vedea asta mai tîrziu — nu *sînt*, ci au *fost*; *sînt* importante fiindcă *au fost și nu mai sînt*: se va înțelege asta mai tîrziu : pare joc de cuvinte dar e amar și teribil miez al exeperienței mele. Al doilea, poate că, ce-i drept, șovăie înainte de-a aborda adevărata istorie a întîmplărilor care-au urmat, și anume iubirea, exaltarea și catastrofa iubirii lui Cristian pentru fata aceea și, încă și mai important pentru mine — căci ce-mi pasă de fericirea și nefericirea altora cînd nu mi-am cercetat păcatele mele — îndepărtarea mea de Cristian și ura mea față de el. Greu subiect, greu pe sufletul meu, și șovăie gura mea să-l trateze și mîna mea să-l scrie. Să mai întîrziez o clipă înaintea lui : pînă la urmă, tot la el ajung.

Oamenii mi s-au părut șterși față de puterea și bărbăția pietrelor, tablourilor, statuilor și muzicii. M-am mirat (de sigur, știam, citisem, văzusem în reviste ilustrate și filme, dar m-am mirat totuși) că 'nu văd țărânci cu legături pe cap, care cu boi, țărani care se opresc ca să urineze la un gard (nu erau garduri, ci ziduri), pașnic, cu spatele la trecători ; nici trecători care să-și facă trei cruci trecînd prin fața bisericilor ; nici popi cu bărbi ; nici mers împărătesc de țarancă, nici femeie oacheșe, nici'bărbați cu ochii negri, nici oameni eleganți, nici desculți. Toată lumea era îmbrăcată curat, gri, cu pantofi văcsuiți și adesea cusuți sau peticiți. Numai în Altfurt erau pe stradă atîția purtători de ochelari cît în toată provincia în care N... era capitală de județ. Și, din cînd în cînd, un bărbat sau o fată erau frumoși, cam colțuroși la față și cu ochii cufundați sub o frunte dreaptă cu tîmpie largi, și gura aspră și fermă, de parcă atunci s-ar fi dat jos dintr-o nișă a portalului catedralei. Fiecare popor de pe lume își are frumusețea lui, și acolo era aceeași de o mie de ani : gotică. Și în veacul XVIII, cînd purtaseră peruci, la fel erau, doar travestiți.

Dar frumoșii erau puțini; abia cîte unul din cînd în cînd. Mulți cei bolnăvicioși, palizi, slabi, fără multă putere. Nici nu era de mirare, cînd i-am văzut ce mînceau, și am mîncat și noi ca ei. Aveam de mîncat pe cartele : pe zi, cinci felii subțiri de pîine, douăzeci și cinci de grame de margarina, cincizeci de grame de carne, adică două rondele de cîrnat; patru ouă pe lună și, *ad libitum*, cartofi fierți fără grăsimi sau sos și varză fiartă așîșdere. În primele luni, pînă n-am început să primim pachete cu cîrnați și

șuncă și conserve de acasă, Cristian și cu mine stăteam adesea să ne povestim mese împărătești, pînă ne apucă furia și rîsul în același timp, și ne duceam să bem bere fără alcool și fără bere, subțire de tot, la birtul din colț. Dar mai rău a fost cînd am început să visăm noaptea mese de Anul Nou sau de Paști. Soluția era în colț : ședeam *im Keller zum Mohren*, în fumul de tutun (nu știu cum fumau, căci aveau rația de șase țigări pe săptămîină); lumina venea albăstruie prin fum, de la ferestrele de pivniță, sus sub tavan, prin care se vedeau picioarele trecătorilor, dar nedeslușit. Era muzică la radio ? Parcă nu-mi aduc aminte. Mi-amintesc însă de domni bătrîni care stăteau în fața cîinii de gresie cu capac de cositor sau de argint și se uitau cîte o jumătate de oră la tubul cu cîrșig pe care-l băgaseră în cană să le încălzească berea. Mi-amintesc de colțul jucătorilor de șah, care stăteau trîgînd din pipă multă vreme să se gîndească, și chibiții împrejur. Erau bătrîni toți, obosiți, zbîrciți, unii foarte urîți.

Tineri nu prea erau ; fete ceva : iar băieții, toți în uniformă. Grupuri de trei, patru flăcăi înalți (ăștia erau dintre cei frumoși). În uniformă curată, fără o cută, cu centironul drept, boneta pe-o ureche, rași proaspăt, palizi și blonzi, vorbind cu glasuri bărbătești, aspre, chiar brutale, se plimbau pe stradă în două cîrje și un picior, cellalt fiind tăiat din șold. Mergeau cu pași mari, tinerește, dar într-un singur picior și cîrje. Paloarea, lor și o oarecare liniște în glas, o lipsă de rîs tare, de veselie în ochi, îi deosebeau de ceea ce fuseseră.

Atunci am trecut noi și examenul medical. Era o sală mare semisnucioasă, cu o perdea neagră la un capăt; îndărătul perdelei erau aparatul de raze Roentgen și doctorul radiolog. Stăteam în rînd, în pieile goale, vreo sută de tineri, dintre care cei mai mulți nu păreau să aibă peste optsprezece, nouăsprezece ani. Și eu și Cristian.

Cristian era poate cel mai înalt din toți ; și subțire, cu umerii plini, cu pectoralii ca două plăci de carne puse peste piept, delimitate neted, și gîtul rotund, și părul buclat și castaniu închis, aproape negru, sprîncenele lungi, negre, și ochii albaștri cu gene lungi. Avea pielea albă, fără roșeață în obraji. Era frumos ; eu stăteam și cu umerii cam înainte și cu spatel cam îndoit; niciodată nu mi-a plăcut să stau mîndru și cu capul sus, și am socotit totdeauna că n-am de ce, și că de altfel nimeni u-are de ce. Era prea frumos. Nici nu-i era rușine sau curiozitate de goliciunea lui sau a altora. Stătea acolo, ca un prost, drept în picioare și se gîndea la ceva, sau visa, sau nu se gîndea la nimic.

Iar ceilalți aveau trupuri moi, fără mușchi, copilăroase, cu pielea blondă, pală, fără păr, cu forme delicate, plinuțe, cu pieptul cam supt; iarăși, mulți cu ochelari. Și pe trupurile acestora necoapte, cu micile lor șezuturi rotunde și umerii cam înguști și cam fără multă carne, erau găuri în plin spate, cu marginile zbîrcite, găuri astupate cu piele roz, subțire, cheală, altfel decît cea de pe restul corpului. Puteai băga o nucă între asemenea urmă. Alții aveau coapsele vîrgate cu asemenea dîre roz cu marginile zbîrcite, sau o bucată de șezut tăiată și înlocuită cu o placă de piele de acel roz urît, artificial, neasemănător cu pielea omenească. Alții aveau brale tăiate, dar nu m-am uitat.

Altădată m-am uitat într-o cofetărie. Intrasem să mînc o prăjitură (cartele de o sută de grame de făinoase; cremă chimică, sirop imitat după un sirop de fructe care nu puteau fi identificate). M-am așezat, am coman-

dat, am început săi mănînc. A intrat un soldat subțire și înalt, cu mantaua pe umeri, fără centură. Mergea drept ca o luminare și cu capul sus. Cu el, o fată, care i-a deschis ușa cofetăriei. S-au așezat într-un colț, și fata i-a luat de pe umeri mantaua pe care-o purta atît de puțin militărește. Soldatul n-avea brațe : mînele îi erau cusute de umeri. Fata a comandat pentru amîndoi prăjituri din acelea infame. Apoi a început să-i dea în gură cu lingurița.

Am mai văzut în Altfurt în toamna și iarna aceea oameni cu o stea galbenă cusută pe piept; în centrul stelei stătea scris cu negru *Jude*. Anul următor n-am văzut mai mult de trei. Peste doi ani, n-am mai văzut nici unui. De altfel, pe tramvaie scria *Jude und Polen Einstieg verboten*: o tăbliță asemănătoare la ușa prăvăliilor : *verboten* pentru Evrei sau Polonezi. Dar pentru moment, n-am dat atenție și cu atît mai puțin importanță acestor observații : erau prea multe lucruri noi, și apoi presa pe care o citisem avea o etică a informației senzațională, cărțile recente, o etică estetică, nietzscheană sau valeryană, dacă nu de-a dreptul fascistă ; cît despre Kant, era atît de departe, Platon, în fond atît de străin, Hegel atît de îstorist: trebuia să mai aștept zece ani pînă să învăț de la marele profesor de etică, ceea ce se numește greșeală, teamă, speranță și suferință, iar mai pe scurt, existență.

6.

Dar, în sfîrșit, trebuie să ajung la miezul a ceea ce am de relatat în această ,primă parte a Memoriilor mele : tragedia lui Cristian și ce am făcut eu în toată istoria asta. Nu vreau să calific ce-am făcut eu ; misiunea îi va reveni cui îi vor cădea în mînă cele de față și le va citi și va avea poftă și putere să judece.

*Cam atunci, în toamna și iarna aceea, cade perioada relațiilor celor mai bune dintre Cristian și mine. De altminteri, și pînă atunci și de atunci, nu el a fost cel ce s-a schimbat, ci eu. El rulă iubea tot atît de mult sau de puțin. Eu însă am fost cucerit de el fără să vreau. Se învățase cu maică-sa, să-i spună totul, să-i confieze și să-i mărturisească tot ce era în el — mai precis, tot ce știa el ; pînă la un grad uimitor, reieșit din destăinuirea făcută mie mai tîrziu și pe care o consemnez la timpul său, și care, ca și pei ori cine ar lua cunoștință de el, m-a înmărmurit. Dar deocamdată nu știam și nu-rni dădeam seama de unde se trage această încredere a lui, firească, această grație și simplitate cu care venea, cu ochii mari, să întrebe: „Tu ce crezi?”, sau: „De ce e asta?”, „De ce se întîmplă asta?”, „De unde vine?”, ca un copil, implicînd că tu știi mai bine, mai mult, și că ceea ce știi tu e sigur, indiscutabil, adevărul ultim în'chesteiunea respectivă. Cine nu s-ar lăsa măgulit, chiar fără să vrea, de" atitudinea asta ? Pe urmă, altădată, începea altfel : „Știi ce cred eu ?" sau : „Mi se pare inadmisibil cutare lucru, iată de ce", sau : „Am avut niște vise curioase azi noapte", și-mi povestea ce visase, și visa totdeauna lucruri "neobișnuite, în culori, exaltate; alteori, cu gravitate-; „Crezi că-mi pot cunoaște destinul de pe acum ? Aș vrea să știu ce mă așteaptă, pentru ce încercări să mă pregătesc"; odată mi-a dezvăluit ce era cel mai adînc în el, după propria lui părere. Ședeam pe un scaun, și el culcat pe canapeaua

de lângă o fereastră, și fereastra deschisă (asta era deja în primăvara următoare) ; era întuneric ; se vedea afară noaptea destul de luminoasă (dar nu cu cer albastru ca la noi, ci cu un cer cenușiu, din pricina umezelii din aer) și niște copaci înmuguriți în micul scuar de după colț.

— Sînt neliniștit, murmura Cristian. Bine că ești tu, și am cu cine vorbi. (O spunea cu simplitate; remarcăți șiretenia inconștientă dar suverană : îmi declara drept în față că eu sînt consolarea lui, conștiința lui, singura ființă care-l ajută să scape de blestemul străvechi al insului, singurătatea ! Ce esențială, ce vitală devenea persoana și existența mea pentru acest frumos adolescent !) Altfel, n-aș mai ști ce să fac: cîteodată simt că mă sufoc fizic, mă trezesc noaptea cu inima strînsă. (Rîse). Să știi că de Ja examene îmi vine : de cîte ori n-am asudat într-o secundă pe tot corpul, la gîndul că a doua zi am examen și nefiind sigur dacă știu sau nu !

Urmă o tăcere-, apoi tot el murmură :

— Să știi că președintele e de vină. Ții minte ce scandal făcea dacă nu aveam nouă și zece ? „Coom ?” urla. „Copiii mei, niște- trîntori ? Să vă crează profesorii niște nătărăi ? Mă faceți de rîs ! Nu admit și nu permit să nu fiți perfecți !” Ți-aduci aminte ? E o răspundere, să bagi în sufletul orfului ideea că trebuie să fie perfect. Și tocmai aici, ea nu-l lua cu „ieremio, ești ridicol”.

— Cum, te simți prost că nu ești perfect ? întrebai eu pe un ton ușor, aproape glumeț.

— Bi, nju, ei mai complicat și mîi rău, într-un fel. Mă apucă o anxietate îngrozitoare cînd mă gîndesc că am o datorie de împlinit, și probabil o neglijez. Ce trebuie să fac ? Spune tu, și fac ! Crede-mă, mă trezesc din somn, asudat, gîfîind, cu sentimentul ăsta. Ajută-mă tu.

Eram măgulit afară din cale, dar nu destul de copt și de experimentat ca să-i răspund : aveam doar douăzeci de ani pe atunci (era la sfîrșitul primului semestru, sau la începutul celui de-al doilea, nu mai țin bine minte). De aceea răspunsul meu fu destul de meschin : nu ăsta era cel potrivit unei atari neliniști și aspirații :

— Deocamdată, învață cît poți. Ai să vezi pe urma.

El nu spuse nimic și era și destul de întuneric în odaie; dar l-am simțit nesatisfăcut, tăcerea dintre noi devenise stearpă.

De altminteri, nu importă acest moment decît. ca să explic că omul ăsta venea la mine cu sufletul deschis, pe palme, cum ai veni cu o floare și mi-ai întinde-o : „Na, miroase-o” ; sau : „Na-ți-o ție, e a ta.” Se dăruia, domnul Crisian. Candid, inocent, fraged, își dăruia sufletul. Scriu asta aici nu ca să scuz ceea ce am făcut eu mai tîrziu, ci ca să explic, să fac înțeleasă purtarea mea.

Deocamdată ne aveam ea niște frați iubitori. Ascultam cursurile profesorului Dr. phil. Hartwig, *ordinarius* al catedrei de... — iată ce nu-mi mai aduc aminte ; cred că era vorba de estetică ; dar omul ținea un curs care •A și apărut în volum în 1942 sau 1943 sub titlul : *Heil und Unheä: Einheit and Spaltung. Eine PhUosophie der Grundkraft*". Era un bărbat de șaizeci de ani (de mult ieșit din vîrsta mobilizabilă : așa erau toți profesorii : bătrîni, grav bolnăvi, grav răniți în întîiul război mondial sau în al doilea, sau strîmbisau schilozi din naștere : ceilalți mergeau pe front sau în serviciile

din dosul'frontului), înalt, impozant, cu o față mare și prelungă și un surîs superior și imperceptibil echivoc. Făcea gesturi rare și mari cu irainile, care erau splendide, cu degete drepte, lungi, albe, și un singur inel cu o piatră roșie pe degetul mic de la mâna dreaptă. La butonieră, pe reverul hamei, purta insigna de membru al partidului national-socialist (ca și mai mult 'de jumătate din profesori : cine nu era nazist, nu prea avea șanse).

Domina amfiteatrul, dinăuntru catedrei de la care, gesticulînd lent și grandios, vorbea într-o germană retorică și academică în care arăta straniu doctrina :

— Heil ! spune poporul nostru, *meine Damen unci Herren*, din cele mai vechi timpuri : e o noțiune complexă, dinamică, de o profunzime abisală : logica sterilă a raselor romanice și semite n-o poate stăpîni (*meistern*).

Era seara, iarnă : lampa aprinsă numai deasupra catedrei lumina coroana de păr alb ca în portretele lui Goethe bătrîn, chelia, nasul lung și, prin umbra sprîncenelor, ascundea în parte surîsul straniu, poate batjocoritor. Pe haina de culoare foarte închisă insigna roșie și albă cu crucea încîrligată lucea, minusculă ; iar mîinile mari și albe se mișcau himeric deasupra primelor șiruri de bănci : capete blonde cu părul zbîrlit, ochelari, fețe uscățive și gălbejite, frumoși soldați cu cîrja alături în bancă, fetișcane roșii în obraji și lipsite de cochetărie (nici n-aveau cu ce — cartela era de o stofă pe an), ascultau, atenți le și plăcea că bătrînul este enigmatic ; le plăcea dizertația (oa tuturor studenților din lume) și se înghesuiau la cursurile lui. .

— *Heil* este și calitatea binefăcătoare a unui obiect sau ființe plină de Heil ; este și salutarea prin care proiectezi asupra celui pe care-l saluți această — am zice substanță, dacă terminologia mediteraneană moștenită de la filosofia clasică n-ar trăda gîndirea noastră germanică. *Heil* este și vindecarea, și sănătatea : omul teafăr este *heil* și rădăcina *heil* se află și în cuvîntul ce desemnează sfințenia : *Heilig, Heiligkeit, Heiligtum* : sfînt, sfințenie, sanctuar. Remarcați că latina întrebuintează rădăcina care desemnează separația, pentru conceptul sacral : *sacer*, față de *heilig* : cu cît mai vast, mai sintetic și mai organizator al realității este conceptul germanic, arborescent într-un anumit sens, și să nu uităm importanța arborului în simbolica mitului nostru, începînd cu Yggdrasil ! Ramificat, zic, spre viața cotidiană și spre metafizic, unindu-le într-un anumit sens (*gleichsam*, cuvînt foarte des auzit de mine la cursurile de filozofie de la Altfurt) și radiînd în toate direcțiile din acest centru unic pentru care nu există nume propriu, căci *Heil* în diferitele sale sensuri ca și *heilig*, cu multiplele sale construcții gramatice provin dintr-o rădăcină comună, neexprimată, aflată în adîncimile gîndirii metafizice a rasei indogermanice în special în ramura ei nordică. Să nui vă așteptați la o dezvoltare a polarității dialectice *Heil — Unheil*, în sensul unui neo-maniheism : (voi arăta cum această polaritate și despicare a esenței (*wesensspaltung*) se rezolvă într-o unitate transcendențială, așa cum de altfel și cuvîntul străvechi și revelator ne indică : *Unheil* nu e ceva nou și străin de *Heil*, ci însuși *Heil* cu un prefix negativ — și ar trebui cercetată prioritatea gîndirii germanice în ce privește fundamentarea logică a algebrei, semnul minus, atribuit ca descoperire Semiților, mai precis Arabilor, fiind doar exprimarea grafică nu, cum s-ar crede, a lui alfa privativ grec și a lui *a* privativ sanscrit, ci a lui *un* negativ germanic Negația și afirmația lui *Heil* persistă (*basthen*)

la un nivel mai puțin profund, unde dialectica subzistă ; la treapta inferioară însă, care este aceea a categoriei abisale, rămâne numai *Heil-ul*, cu o nuanță pozitivă, căci trebuie să-l înțelegem în mișcare, în izvorire perpetuă : de aceea, mișcarea lui din abis, din mister, înainte, va da polul benefic al propriu-zisului *Heil* (*des eigentlichen Heils*) urmat în mod firesc, prin proprietatea dialectică și polară a ființei (*durch des Wesens dialektische und polare Eigentlichkeit*), de apariția *Unheil-ului*. De altfel o analiză fenomenologică a existenței ne va revela esența ei polară, alternanța dialectică *Heil — Unheil* în viața cotidiană în imediația ei (*in seiner Vermittelbarkeit*). Asta însă pentru data viitoare, când vom trata despre *dialectica fenomenală*, după care vom reveni la punctul de pornire de-acum încolo (*nunmehr*) mult mai clar : *unitatea transoedentală a onticului și categoria abisului*.

Un ciocănit cu pumnii în pupitre salută încheierea și gestul înimal al oratorului. Studenții încep să se ridice și o față uirită cu coade pe spate se rezezi fa catedră să-l întrebe ceva pe profesorul Harwig. O urmară alte patru fete și trei băieți dintre oare *un* soldat.

— Tu ai înțeles ceva ? întreabă Cristian pe când ieșeam pe gangurile cu boiți ogivale deasupra, în întuneric.

— Esențializare a cuvintelor abstracte, zisei eu.

— Eu nu înțeleg nimic, zise Cristian amărît.

— Ești de rasă latino-slavă, adică dintr-o ramură a indo-germanilor care nu sînt indo-germani ci indo-europeni, amestecați de altfel : *Mischrasse*. De aceea și sîntem măi proști.

Cristian rise slab, înseninindu-se oarecum.

Ascultam și cursuri care-l intrigau mai puțin pe Cristian: de pildă, logica și teoria cunoașterii cu Dr. (phil & sc.) Helmuth Baumeister. Acesta avea curs dimineața devreme și ori ce /amintire despre el îmi este asociată cu niște ferestre gotice cu multe gemulețe prinse în rame de plumb, și o lumină sură, uscată, rece, în sala de curs în ale cărei pupitre zeci de generații de studenți își ciopliseră numele (în lemnul înegrit al pupitrului meu era o zgîrială și mai neagră : Johann David Ernst 1810).

În această lumină îl văd pe profesorul Baumeister, cu spatele la un zid cenușiu de piatră bine încheiată, și două table mari negre. Era un om mărunț, slab, cu fața colțuroasă zbîrcită și schimonosită de ticuri. Nu-mi aduc aminte de nimic despre înfățișarea lui, decît ticurile, strâmbăturile și icnetele cumplite cu care-și expectora cursul, fiind totodată zgîlțit de tresăririle nervoase ale corpului său mic și uscățiv, totdeauna îmbrăcat în veston negru și pantaloni vârgați. Profesorul Baumeister, gîndirea lui și soarta lui m-au învățat să nu dau atenție defectelor fizice care, deși, din păcate, clocesc răutate, ură și perfidie în cel blestemat cu ele și care suferă pentru că și le știe, totuși uneori sînt întrecute de pătimitor printr-o înălțare sublimă a firii sale. Profesorul Baumeister era unul din exemplele cele mai evidente ale acestui adevăr — dar nu de la început am înțeles asta, ci abia cînd cu tragedia din 1943.

Venise la Universitatea din Altfurt anume ca să fie mai aproape de biblioteca Fridericiană de la castelul Monplaisir, unde se aflau manuscrisele lui G.M.B. Teutsch, fost, la vremea lui, și bibliotecar al prințului elector. Baumeister publica o ediție critică și integrală a operelor lui Teutsch și

cursurile lui de logică și teoria cunoașterii erau neîncetate aluzii la gândirea „înțeleptului de la Monplaisir”.

În lumina, tristă și rece a dimineților din iarna aceea, atunci când diviziile siberiene opreau tancurile lui Guderian în fața Moscovei, bătrnul Baumeister (care de altfel n-avea mai mult de cincizeci de ani) bîțîia, icnea și se opintea, trăgînd de față cu mușchii de la gît, ca să ne spuie:

— Miracolul, *meine Damen tind Herren* (eram mai puțini studenți decît la alți profesori ; dar cei mai străluciți din facultate) este nu cerul înstelat deasupra capetelor și conștiința, morală în noi, ci adecuarea gîndirii noastre și a realității : *die Gleichmässigkeit unseres Denkens und des Wirklichkeitsgeschehens*. Faptul că gîndirea noastră este aptă de o adaptare gradată la datele empiriei, și că uneori poate face salturi uimitoare înainte, ca atunci cînd, în *De generali înfinitate*, filozoful de la Monplaisir a prevăzut teoretic posibilitatea geometriilor neeuclidiene și fundamentul axiomaticii, ^n riteva fraze asupra principiului coordonatelor. Astfel, anaiizînd universul matematic, s-au descoperit procese de gîndire (*Gedehkengäge*) care apoi au servit ca unelte- la practica tehnică. Există o corespondență între gîndirea noastră și structura universului : ea poate să fie elementară, pe baze profunde datorite faptului că sîntem un produs al naturii și deci ar fi neașteptat să-i fim heterogeni. Dar este mai ales rodul efortului, jncepînd de la primii oameni. Omul este o ființă care proiectează și experimentează spre verificare: *Entwurf, Experiment zwecks Nachprufung*, acestea sînt (demersurile fundamentale ale omului de cînd primul nostru strămoș a imaginat primul topor de piatră, l-a încercat și a văzut că e bun și corespunde așteptărilor. Un fizician, astăzi, nu procedează altfel, *ini Grundtegenommen*.

Uitam de strimbături și bițîieli : gîndirea lui era luminoasă, lucidă, suverană ; se vedea că plutește deasupra ,sărmanei alcătuirii de case agitate de care se folosea.

— *Homo faber*, spunea profesorul Baumeister : da, omul, animal tehnic, inventator de unelte : dar *homo sapiens*, animalul care cunoaște, *das erkennende Tier*, este același ; și aici trebuie să intrăm în teoria generală a ipotezei, ca proiect al realității, și să vorbim despre experiment ca unica punte dintre lumea subiectivă și cea obiectivă : bine înțeles, vom face o teorie generală a experimentului, depășind cazul strict și științific.

Nu auzisem încă (și încă vreo cîțiva ani n-aveam să aud) despre conceptul de praxis al materialiştilor marxiști; dar bietul Baumeister, hrănit din duhul științelor exacte și în deosebi iizico-matematici, m-a pregătit admirabil pentru înțelegerea acestei descoperiri care rezolvă antinomia subiect-obiect și depășește astfel prăpastia pe care Kant și nici un alt urmaș al său n-au putut s-o astupe. Dar să revin la narațiunea mea : problemele filozofice nu-și au locul aici.,

În aceeași iarnă l-am ascultat întîia oară pe Dr. Herbert Bautz, al cărui renume internațional era de pe atunci bine întemeiat și care atrăgea studenți din toată Germania. Am mers să-l ascultăm o dată sau de două ori ; pe urmă am decis că germana noastră este încă imperfectă și că de aceea trebuie întîi să știm bine de tot nemțește cînd îl vom mai auzi. De aceea (și fac un scurt salt în timp, după care voi reveni la ordinea firească a evenimentelor) ne-am înscris la cursul său abia în toamna lui 1942.

Profesorul Bautz vorbea în fața unui amfiteatru arhiplin. Cîteva zeci de studenți ședeau pe perVazele ferestrelor, două duzini în picioare în ușe și pe lingă pereți, iar alții se ghemuiseră pe jos în fața primelor pupitre.

Filozoful era un bătrîn între două vîrste, cu cicatrice pe față, dintre care una îi trăgea colțul gurii în jos. Avea o mîină lipsă, înlocuită printr-o proteză. Cu mînușa aceea neagră și țepănă întorcea paginile textului pe care-l citea cu un singur ochi, cellalt fiind de sticlă. Vorbea calm, cu un aer senin și superior. În 1942 am înțeles că nu germana noastră era de vină, ci a lui ; într-adevăr, supunea această limbă excepțional de mlădioasă la niște contorsiuni cumplite, împingînd-o spre marginile expresivității și elasticității ei. Șiruri întregi de fete și băieți ascultau cu ochii țintă și cu un aer serios și concentrat, de mare efortare, textul care curgea calm și egal al oratorului, fără ca acesta să-și schimbe expresia de seninătate supraomenească. Și ei avea la rever insigna de membru al partidului national-socialist.

Se spune astăzi : „nimicul nimicește" (*das Nichts nichtet*), începea Dr. Bautz, citîndu-l pe un contemporan al său fără să-l numească altfel decît prin anonimul *se* (man). Am observat de altfel că, cu cît erau mai importanți filozofii, cu atît numeau mai puțini contemporani. La nivelul lui Bautz sau al nemiluitului său confrate, nu mai există decît Kant, Plafon și încă vreo doi; restul este numit cumulativ: Grecii, secolul XVIII, scolastica ; atitudinea asta face parte dintr-o tehnică a prestigiului. De asemenea, Bautz nu se adresa auditoriului cu obișnuitul „*meine Damen und Herren*", ci intra în subiect în mod abrupt și sublim.

„Se spune asta și noi recunoaștem faptul ; ba mai mult, îl punem la temelie funcțiunilor ontice, mai precis, sub orice construcție a ființei. Dar credem că nu s-a mers deștul de departe în analiza sa fenomenologică, într-adevăr, cînd stăm în preajma Nimicului, ceea ce însemnează că stăm strîmb, incomod, fals (*Ver-stehen*), înțelegem — și astfel se luminează de ce intelectul (*der Verstand*) nu este corespunzător firii noastre autentice (*Unserem eigentlichen Wesen*), este o stare (*Zustand*) la ceva, lîngă ceva (*Stand-zu-Etwas*), nu în esența obiectului, trăim o roadere a marginilor ființei noastre de către acest Nimic atît de activ ; contactul dintre noi și Nimic nu este o înțelegere ci o unitate existențială pe care noi o numim *părăsire totală : äusserste Verwahrlosung*".

„Noi" — era el : pluralul majestății.

„Dar în părăsirea aceasta cumplită în care ne aflăm în momentul contactului nostru cu Nimicul, există gemenele adevărului existențial. Părăsirea în care ne aflăm este și ea o eroare : *Verwahrlosung*. Totuși, mai aproape decît înțelegerea, care nu e un contact, o contopire (fenomenologic vorbind) cu Nimicul, ci tocmai o poziție falsă (*ein Ver-stehen*). Dar aici nu avem gemenele adevărului existențial pe care nu-l putem sesiza decît în cea mai extremă părăsire. Fragilitatea esenței noastre ne apare în momentul cînd, în procesul unitar al întîlnirii cu Nimicul nimicitor, începem să fim noi înșine nimicîți în esența noastră propriu zisă. Părăsirea pe care o trăim este doar primul pas către momentul de izolare secretă în care întreaga noastră ființă ființează în Nimic (*west im Nichts*), a fost absorbită sau mai bine roasă de Nimic și s-a descompus (*ist verwest*), ceea ce dovedește că ființa noastră nu era o ființă autentică (*ein eigentliches Wesen*), ci o falsă ființă, o ființă greșită, eronată, o descompunere (*ein*

vind în gol. Cînd se făcea Nm^tf u l Ba,ufz statea' nemișcat, pri
grafi,ate. epea sa citească de pe foile dactilo-^{jn}

spun Ș % e ^ n r d m ^ m Z e S S c e T ' ' jf ° W " a ^ («
(e comic de spus asta : totuși dacă el a £ f'^ din Oeleanaigravc
urmat nu s-ar fi intîmplat a fnS n V P K ^ n i m c d i n c e l e c e - a u
filozofiei. Era un domn Sunt S L E l i m e a c u r s u l d e i s t o r i a
de metal; cam at c a m c U o c h e j a r i i n r a m e S l i b i r i t -
Vorbe, despre tot, fMozo ii S o a T e S c u o ' o o b o s i t a i n c i t
într-un fel personal de parcă voX,?, e s a l a P > u n e . N e e x p l i c a
punea cotul pe pupitrul catedreTsi\l,n!f d + a n u m c (într-adevăr,
de însuflețire intelectuaă sub lit tS £ 2 T M ' " ^ " ^ Nălucind
sofismele în care căzuseră fără să ' l c p t a t o n , d i f i c u l t a ț i e l o r ,
lor le aveau cu ale altora! Sili 5/cînd sute^ l e g a t f l i r i d e p e c a r e i d e c i l e
mie de ani mai devreme s a u r J n i n ? ! a m m a i t i z z . L i s a u c u o
nu putuseră în nici im caz s unul de a i t n ? V ^ P i ^ L a S d e d e p a r t e i n c i i
sau, între gînditoru înrudit ne"st'un m enin d? - P . l d a - H e r a t ? i i S i L a o H T z e
tîrziu nu-l citise pe cel de dinainte ca Jaknh R T T M ^ g u f a n ț a c e l d e m a i
și Hegel și Produs neoplatoSkuî' A p a r t e l e M S c h e l l A

eu îi explicam lui Cristian ce nu "SeS« H.H Si iubitori
seimnar am luat eu o dată clîl ? «r. d e s t i n i l d e m u f t i - L a s e c t
vorbisem pînă atunci Dai atund am ceru^voie ? T " 6 ^ N u p r e a
care le scrisesem foarte strî, s s , b t h f i n / w , c . t e s c C i . l c l P a g j n i P e
care susțineam că vechiul argument » d e T M r ^ s e n t e n U a r u m , ș , \ x i
doctrinile sînt mai m u l s i T t o I W ? P i t c f r - * g r e c i 3 r a m a s n e a l i n s :
poate fi decît unul S e e v L e n ? ^ i l _ m ? " i e a j t = r a d e v a r u l , d a c a e , n u
adevăr, multiplică erorile- FaShe l-riwișe der Wirklichkeit le S T ° *
eu: false scheme ale realității wumwnkeit,

mei s a ^ s c u i T ^ A p o i * s p u s e c o l e g i l o r
tant. Bătrînul luă c r v i n t I I n " _ l o c " a u s P U S e i : T M e r a i m p o r -

T M « ^ W t t ^ w » - « » *
adevăr obiectiv.Ta î" stifntf uni nS[] b " i E a s , m n i c , o d a t a

Elisabeth-Charlotte Fabar n-a fost decît o ocaz" f ar » • ^ ^ T s u a d o v e ^ -
iul care trebuia să ducă la dramă. i c i t u n i n c i d e " t f o r t u i t i n l a n -

rînd în istorie pierzîndu-și de obicei valoarea actuală ; totuși, fiecare epocă are obligația unei cercetări filozofice, în fond, asta e filozofia: rațiunea într-o mișcare neconținută de lautodeslușire (*Selbsterhulung*). În această neobosită trudă stă eroismul gîndirii omenești, și în repetatele ei eșecuri tragismul oricărei activități filozofice, zise profesorul Faber, privindu-mă gînditor. Apoi adăugă :

— Poate că și tragismul (*die Tragik*) umanității în sine (*der Mensofillchkeit ilbei'haupt*).

Părea întristat. Dar eu n-am vrut să-l las. Eu altceva voiam. Ridicai degetul, cerînd cuvîntul. El dădu din cap, indulgent dar cu interes.

— Dacă filozofia e mișcare neconținută în cazul cel mai bun, zisei eu grăbit (mi-amintesc că simțeam un fel de satisfacție înfrigurată că am prins un fir și că mergînd pe el mai departe voi avea dreptate, dar nu numai atît, că voi găsi și o justificare, o temelie gîndită a ce eram și făceam), atunci partea ei care se numește etică nu e deci nici ea decît o încercare permanentă și un faliment permanent: încearcă să se fundamenteze și fundamentele i se fărîmițează neconținut, deci acțiunea mea practică și cotidiană nu are un temelie etic fiindcă etica n-are temelie stabil, deci pentru acțiunea mea practică nu există 'bine și rău, deci în principiu nu există păcat ?

Profesorul Făber stătu să se uite la mine, apoi zîmbi încurcat:

— Cam precipitată, seria dumitale de raționamente : *eine etwas eitige Schiliss&nreihe*,

Și începu să intre într-o analiză largă și sistematică a problemei, care însă nu duse la nici un rezultat pozitiv. După seminar profesorul mă invită să vin după amiază la ceai la el acasă. Din acel moment se poate spune că a început totul.

7.

A doua zi după-amiază (era o zi luminoasă de primăvară, deși pălită puțin din pricina ceței din aer) m-am dus la profesor acasă. Trebuia trecut prin parcul orașului, fost parc al palatului principilor electori, transformat în parc în stil englezesc de către Carl-Theodor XIV la sfîrșitul secolului XVIII : pajiști, sălcii plîngătoare, lac cu lebede înconjurat de plopi, frunzișuri puternice de fag. După aceea, trecînd de un cartier de vile, intrai într-o rețea de alei în pădure (o pădure civilizată, curată, fără mărăcini sau hățișuri : doar ferigi enorme) și, din loc în loc, grupuri de vile cu curți mari în care creșteau brazi și fagi; gardurile erau căptușite cu buxus des, zidurile înalte ; nu se zăreau decît etajul de sus și acoperișul fiecărei vile.

Așa am găsit casa profesorului Faber: o vilă din acestea pierdută în pădure, deși numai la o jumătate de oră de la statuia lui Friederich Magnificul din Adolf Hitler-Platz. Am sunat și poarta s-a deschis automat. Peluză, mobilă de grădină, alei cu pietriș, o casă îmbrăcată în iederă și cu cercevele ferestrelor vopsite alb, alb, curat, tare. Acoperiș înalt de ardezie, coșuri înalte.

Mi-a deschis doamna Faber, o femeie de patruzeci și cinci de ani, roșie în obraji, deși osoasă ; avea firușoare roșii sub piele, prea puțin păr

(vopsit de altfel ca să pară ca niște sîrmulițe de alamă) și adus peste frunte ea să acopere* un fel de chelie incipientă. Era îmbrăcată în rochie gri, cu șorț și cu mîiniie cam roșii. Am șovăit, nefiind sigur că e stă'pîna casei sau bona.

— Dumneata ești *Herr* Ionescu ? Bună ziua : eu sînt doamna Faber. (Și-mi întinse mîna, zîmbind cumsecade). Mi-a vorbit mult despre dumneata soțul meu. Poftește înăuntru, agață-ți haina de ploaie aici. Poftim după mine să-ți arăt drumul spre bibliotecă.

Casa era liniștită pe dinăuntru, mirosea a curat (un miros cam rece, cam sterp), parchetul era lustruit ca o oglindă, mobilele luceau, perdelele erau trase ia perete astfel că lumina plăcută dar pală a după-amiezii intra în casă (pe care de altfel nu se putea spune că o făcea mai caldă). Pe pereți erau gravuri : portretele lui Goethe și Schiller, Beethoven și Bach și, bine înțeles, fiindcă eram la Altfurt, masca mortuară a lui Gotthold Furohtegott Neumann, și un tablou : *G. F. Neumann la clavecin în fața principesei: Sophie-Caiioțte și a curții.*

Pe coridor era o placă de teracotă în stilul Renașterii (Luca della Robbia) în alb, albastru și verde : o femeie cu o harfă și copii goi pe lîngă ea ; efectul combinației alb, albastru, verde, era tot atît de răcoritor și liniștitor, cu o nuanță de uscăciune, ca și întreaga casă.

Biblioteca era sumbră și plină de cărți pe toți patru pereții, de jos pînă în tavan : masa de lucru de asemenea plină de cărți, pe covor mormane de cărți, pe fotoliile de piele cărți. Pe fereastră se vedeau copaci verzi, frunziș des și întunecat, trunchi roșii de brazi și suri de fag. Fereastră era deschisă și mirosea a pădure umedă (plouase cu două ceasuri înainte) și a cetină.

Profesorul era la imasa de lucru, cu spatele la fereastră. Se ridică și mă primi prietenos, mă pofti într-un fotoliu de piele de pe care scoase cărțile, mă întrebă despre țară, despre părinți, frați. Îi spuneam ce se spune de obicei : de-aici pînă la realitate mai e totdeauna o bucată, care în cazul meu era considerabilă, atît de neobișnuită era realitatea (deși cred că nici familia noastră nici vreun anume membru al ei n-au fost cu totul unici; trebuie numai sondat oleacă mai adînc și vezi adevărul vorbei lui Pascal : *Plus on a d'esprit, et plus on trouve de gens otiginaux*). Se îngrijoră curtenitor de soarta fratelui meu care era pe front, se interesă de cel din Italia, a, da ? era artist ? Foarte interesant. Și aveam un frate aici ? Tot la filozofie ? Și nu-i spuseseam, nu venisem cu el ? — Trebuia neapărat să-l aduc și pe el.

Eu, care sufeream că l-am lăsat pe Cristian acasă tocmai cînd făceam o asemenea vizită, promisei cu tărie că-l voi aduce.

— Am o foarte bună părere despre România, judecînd după dumneata, *Herr* Ionescu: ești ein *junger Maivv von grosser Begabtmg*. De altfel, un prieten al meu, filolog și specialist în limbile romanice, mi-a spus că în general popoarele latine, *die Rpmanen*, arată capacități deosebite de înțelegere, o inteligență vie și ascuțită, față de care noi sîntem mult inferiori. Ce ar trebui să existe mai des la dumneavoastră este ceea ce englezii numesc *singleness of purpose*, unicitatea preocupării ; un singur țel pentru o viață ajunge ; și pe acela, să-l urmărești în fiecare zi și în fiecare ceas. Așa a trăit Gotthold Fiirchtegott Neumann și alți mari oameni ca el. Dumneata ce scop ai în viață ?

— Nu știu. Apoi îl privii fără să spun nimic. El zîmbi :

— Eu, să aduc pe cît mai mulți la înțelegerea adevăratului sens al filozofiei. în sensul originar, al iubirii de înțelepciune.

Doamna Faber venea, împingînd căruciorul cu serviciul de ceai. Se așeză cu noi, servi, bău ceai și mă întrebă despre România despre care auzise că e *ein reiches, gesegnetes Land*, și că Romîinii sînt *freundliche Menschen*: aprecia *Rumänisches Tagebuch* al poetului Hans Carossa.

După aceea plecă și ne lăsă singuri. Profesorul alunecă spre problema păcatului și a moralei și nu isprăvisese cînd se făcu noapte. Mă ridicai să plec.

— Să poștești pe la mine de azi într-o săptămînă, la aceeași oră. Și adu-l și pe fratele dumitale : sînt doritor să-l cunosc.

întors acasă, bine înțeles, i-am povestit lui Cristian tot, cu, probabil, o însuflețire care înfrumuseța totul și care-l făcea să se aștepte la o mare emoție, la sentimente ca acelea religioase, cînd avea să intre în casa profesorului Faber. Astfel că, 'peste o săptămînă, sosirăm amîndoi, eu mîndru de un frate atît de frumos, și care era al meu, proprietatea mea, parte din mine (madam Ionescu știuse să ne insufle adînc simțul proprietății și al posesiunii), iar el cu inima bătînd de emoție și respect. Doamna Faber, care veni să ne deschidă, îl privi cu vădită plăcere : era prea frumos și copilăros găliganul. Cînd trecurăm prin salonul-su'fragerie, zării o siluetă într-un colț, după stîlpul scării : o fată înaltă. Doamna Faber o chemă și ne prezentă :

— Fiica mea, Elisabeth-Charlotte.

În clipa aceea mi-a părut rău că l-am adus pe Cristian la profesor. Instinctiv. M-am uitat la fată și la el : se priveau în ochi, de o secundă ; apoi întoarse ea odhii și ne dădu mîna la amîndoi.

Venise cu un mers grațios, din tot corpul, cu pași destul de mari. Era înaltă, la noi în țară ar fi fost socotită chiar prea înaltă ; subțire în talie, cu umerii largi, brațe delicate, subțirele ; și un cap de Madonă gotică, asemenea unora din tablourile lui Cranach, dar mai sigur Martin Schongauer : o față mai mult rotundă decît prelungă, mai mult lată decît îngustă, cu obraji mari de o culoare caldă, nici albă nici smeadă, doar aurită pe dinăuntru și cu o umbră dogoritoare de roșeață sub piele : ovalul delicat și ou bărbia desenată în plus, în prelungirea ovalului : întocmai ca o fecioară gotică. Ochi imenși albaștri cu colțurile de dinăuntru ceva mai sus, ochi circonflexi, invers decît ai Chinezilor, ochi care, în tablourile medievale, plîng sau privesc la cer (ceea ce Elisabeth-Charlotte nu făcea ; nici una nici alta) ; și peste o frunte largă, cu tîmple bombate (se va crede că am sub ochi uii tablou sau o gravură, dar nu : așa era, întocmai) cel mai frumos păr castaniu pe care l-am văzut, lustruit, întunecat, cu luciu auriu, buclat și revărsat pe umeri. Rîdea cu o gură roșie, mică și carnoasă, dar cei doi dinți din față de sus erau cam ieșiți în afară, destul ca să strice perfecția, dar prea puțin ca s-o facă să nu mai fie de o mare frumusețe.

Profesorul ne-a primit și mai binevoitor decît mă primise pe mine. Ritualul întrebărilor amabile s-a repetat pentru Cristian : ce-l interesează, ce planuri are. Cristian răspundea plat, neinteresant, parcă făcea anume. Evident, era emoționat, intimidat. Dacă i-ar fi vorbit un cuvînt profesorului de obsesia lui, sentimentul datoriei neîmplinite, poate că l-ar fi interesat. Dar așa, profesorul începu să ni se adreseze mai mult mie. Peste

un ceas, doamna Faber și domnișoara Faber veniră pn rei,,i ; i i noi. După care profesorul le spuse-

Să-i a^tiÎT pa^uil "iati PC ddrmiu TRASCLEI TRAIOR_ <"» « " ^ TM

mufl^tS el" x/ CH * * inteliSent Diu fericire . Protest!vort^rSa?

poale l, altul, decât realizarea m'Jl vieți i f ' â ^ S ' X S d e m

voroea rar sj tara sa apese cuvintele ; cu un glas ușor curat F.i mn u,tam pe furiș pe fereastră, pe unde treceau acuma domnișoara Faber, și nu-l ascultam. Cuvintele lui .cădeau în °ol TMnu drntr-aita lume dintr-altă vreme. în secolul XX, nimeni nu lemAcSîță ,r, ~ lovit in inima când, săptămîna trecută la seminar m-ai în- trebat despre fundamentul moralei în metafizică si despre temeiul'păc tu ui • l Z T 'ei CONDUZIA ,a care am 'J*** «te'cea pe care nespus o unu n o d d v d e b v l a C U ^ Critici nu Ca pe 0 cartei ci ca expSrSrea care Unti nJlt ,i' Cre del V pe CUVINE PROPRIA noastră conștiință din

rile drparc ⁵⁰¹¹¹⁸¹¹¹¹ «Uimeat rrrrr rrrrrrr» - T r r « ^ TM "echea la glasu-

Mi , * ztff^z^s^z sst- —
- Fratele dumitale este un om foarte drăguț, ein „hr 'netler Mmsch
mJzsssxss ^{PM} -«* -•<*>>

— A fost o convorbire foarte plăcută, pentru care îti multnmesr îmi zise profesorul. Eu zîmbeam stingherit, lăsîndu-l să-mi t ngă Sn\ s -nu mulțumească, ,n care timp săgetam o uitătură în care sî-i prind pe Cristian și pe domnișoara Faber. Se priveau zîmbind si vorbeau cu însi-

îlețire, ochi în ochi, ea cu un rîs mîndru și foarte ușor superior, numai cît să-l stimuleze pe el.

Pe drum n-am prea vorbit. Nici seara. Cînd ne-am culcat, noaptea, pe întuneric, l-am întrebat pe Cristian în forma aceasta :

— Frumoasă fată, domnișoara Faber. Nu e rău.

El nu spuse nimic.

— Ce zici ? întrebai eu.

— E destul de bine, zise el cu o prea mare obiectivitate. Atunci simții prima împunsătură de ură împotriva lui. Sfătui multă vreme, văzindu-i aveau în fața ochilor pe-amîndoi.

8.

Luna aceasta mai n-o voi uita. Mi-amintesc foarte bine ploile neconținute, verdeața proaspătă, nisipul ud de pe aleile parcului și peluzele de gazon plin de picături de apă ; norii afbi-cenușii care se rostogoleau alene pe deasupra săgeților catedralei; primăvara nordică, timidă, rece și virginală. Nu trecuse o săptămînă și Cristian începu să lipsească de acasă ore întregi. Pînă atunci aproape că nu ne despărțeam : se va înțelege că am simțit un șoc la schimbarea bruscă a purtării lui. Totodată îmi retrăsese și confidența lui ; nu fiindcă n-ar fi avut încredere. Dar nu mai simțea nevoia să mi se destăinuiească. Pe mine asta m-a fript ca o insultă ; eram furios, îl detestam. Totul, muștește. Iar el nu numai că nu observa nimic, dar nici prin gînd nu i-ar fi trecut. Bănuiam ce se petrece. Dar nu mi-am spus-o clar, vreme de o lună poate. N-aveam tăria și curajul ; iar ca pretext, nu știam nimic precis, și nici vag. Simțeam, dar asta nu e o dovadă.

Mă plimbam singur pe aleile parcului de unde se vedea, peste coronele copacilor, de-o parte frontonul cu nimfe și cupidonii al palatului nou, și alături turnurile crenelate ale vechiului burg. Mă plimbam solitar, cu mantaua de ploaie străbătută de șiroiala neconținută de sus. Ce întâmplare curioasă, că nu. i-am întîlnit niciodată ! Am aflat mai tîrziu că-și dădea întîlnire aproape totdeauna în parc.

Îi mai făceam vizite și singur profesorului Faber, în speranța să o întîlnesc pe fiică-sa. Am și întîlnit-o, de două ori. Prima oară, am invitat-o la o plimbare.

— Nu pot, îmi pare rău, a spus ea : trebuie să săr pe bicicletă : am întîlnire cu o prietenă și nu vreau să fiu în întîrziere.

Prietenă, cum am aflat nu mult după aceea, era Cristian.

A doua oară am întrebat-o dacă o s-o mai pot vedea curînd. Și-a ferit privirea de-a mea și mi-a spus cu un aer serios :

— Sînt foarte ocupată : am început să urmez o școală de *sten*.

După aceia, n-am mai încercat. Nici nu mai dădeam de ea, ca dintr-o întâmplare, care nu era întâmplare decît în parte. Iar pe Cristian începui tot atunci să-l pierd din ochi. După-amiezile dispărea. Seara, venea tîrziu acasă. Îl întrebam :

— Unde mănînci deseară ?

Răspundea evaziv :

— Nu știu ; o să văd. Dau o raită prin cinematografe ; o să văd pe unde sînt pe la opt.

s ă r e a 7 " M " a s s d u c e ș i e U S A V a d U n f i m - " P " e a m e u . A t u n c i C r i s t i a n

- N u e n i m i c i n t e r e s a n t . M a i b i n e d u - t e l a K o n z e r t h a l l e
P n n u r m a r e f u s e s e c u o z , î n a i n t e l a K o n z e X X ^ N u t m i s p u s e s e

— B i n e s p u n e a m e u r e n u n ț î n d : m ă d u c l a K o n z e r t h a l l e
î m i v e n i s e s a - l u r m ă r e s c . D a r î m i î n c h i p u i a m c e a r f i d a c a a r o b s e r v a
C e m i - a r s p u n e ? C e i - a ș r ă s p u n d e ? F o a r t e g r e u . S i e ă s ă a f l u c e t C e
ș t i a m ș , n u v o i a m s ă ș t i u , ș i p r e f e r a m s ă n u a f l u . O t r a v a

S e a r a v e n e a t î r z i u ș i n u a p r i n d e a l u m i n a , c a s ă n u m ă t r e z e a s c ă F u
n u d o r m e a m , b i n e î n ț e l e s I I a „ „ P „ „ n i „ „ p „ „ d „ „ C U m „ „ o i t e a z a L . S o r t s e m e n t f e r i c i t _
ș i c u m a d o a r m e .

d e s e a m ă " " i n e Z " ^ A " p a t D e s c h i d e a A c u A b ă g a r e
m i n e i i r e ș t e . O c h i m a r i , c u p u p i l e l e n e g r e c a r e î n g h i t e a u i r i s u l v i o r i u ș i
s u b b u c l e l e c a s a n i i , o b r a z u l p a l , c u u m b r e a l b a s t r e d e a l b i t c e a ș i
b u z e l e u m f l a t e ș i r o ș i i , a r c u i t e . î m i z î r a b e a :

— C e , n u d o r m i ?
E r a d e o f r u m u s e ț e c a r e m ă d u r e a . P a r c ă s e î n ț i m o l a c e v n m P '
c u m s e î n ț i m p l a c u - o f l o a r e c a r e s e d e s f a c e - c a o r e c a r e z ? u a s i m n l e
p a s a , d e f r u l i a z e d e s f a c i n ^ ^ J o * £ T M ' p T M ^

p r n t r - o t r a n s m u t a ț i e a m a t e r i e i d i n c a r e e r a f ă c u t . S i s u r i s u l e r a t a i n i c s !

i c ^ b L i a i a r ă , I r e a i t H ' f i r e a l u i t i n c a p e v r e m e a a c e e ' n a . V
a c e l a a l i t L J T s e m e n t l a f e l d e f a c c i u n a n t c a
R a r i h n ! g u n d f a d o l e s c e n t e P i c t a t e d e L e o n a r d o d a V i n c i •
B a c c h u s — s a u c a r e e a c e l a c u d e g e t u l p e ' b u z e ?

C i t i t o r u l î m i v a s p u n e c ă e x a g e r e z , c ă n u e r a a s a , c ă e r a c a s i m i n e
u n m u c o s f a r a i m p o r t a n ț ă , ș i c ă p î n ă ș i f a r m e c u l s ă u ș i î n f ă ț i ș a r e / S c l

n , e x s t n t r H f P ? \ * » n e l o r o a u r e o l ă , o c u l o a r e ș i - o r a d i a ț i e c a r e "
t u , r l v i z i t u n e a 6 1 P a t e r n i c ă î n c ă r c ă t ă a f e c t i v . E p o s i b i l s i c h i a r
p r o b a b i l D a r e u n u - l p o t u i t a p e î r a t e - i n e u c u m i n t r a , s e a r a t î r z i u c u
b u c l e l e r ă v ă ș i t e p e f r u n t e a J o a s ă , s , f a ț a c a o m a s c ă d e c e a ă l

a l ț ă k m e - ^ * ' c u s u r i s < * m i s e p ă r e a T M
~ C e , n u d o r m i ?

E u m î r ă i a m c e v a ș i m ă f ă c e a m c ă c i t e s c m a i d e p a r t e . O d a ț ă î l î n -
t r e b a s e m u n d e - a f o s t ș i s e u i t a s e î n t r - a l ț ă p a r t e , r ă s p u n z î n d u - m i :
— M - a m p l i m b a t .
— S i n g u r ?

— S i n g u r , s p u s e s e e l , z î m b i n d . S e ș i g î n d i s e l a o i n t e r p r e t a r e i e z u i ț ă
a r ă s p u n s u l u i : s e p l i m b a s e s i n g u r , î n t r - a d e v ă r , d a r n u m a i d o u ă z e c i d e
m i n u t e c i t f ă c u s e p r i n c a r t i e r u l d e v i l e d e d i n c o l o d e p a r c u l p a l a t u l u i a p o i
p r i n p a r c , a p o r p r i n o r a ș p î n ă a c a s ă . D a , p e - a c o l o f ă r ă î n d o i a l ă s e p l i m -
b a s e s i n g u r ș i n u m ă m i n ț e a , f i i n d c ă e u n u - i î n t r e b a m p r e c i s

D a r e u l u a i r ă s p u n s u l d r e p t m i n c i u n ă s f r u n t a ț ă , s i - l u r i i î n c l i p a
a c e a . M ă p r e f ă c u ! c ă c i t e s c m a i d e p a r t e î n S e k t u s E m p i r i c u s ș i n u m a i

spusei nimic. Nici nu-l mai întrebai niciodată nimic de-atunci înainte cînd se întorcea acasă.

Dar nu mai puteam suporta prezența lui. Nu de la început. Totul se petrecu destul de treptat, în cîteva săptămîni. Cînd îmi dădai seama că-l detest, era greu să găsec repede un pretext de ceartă. Cu atît mai mult cu cît era sincer, candid și nevinovat. Nu mă mințise, nu -mă înșelase. Nu-mi mai spunea totul, ca înainte, și încă — în curînd îmi spuse și totul, așa cum voi arăta îndată. Și atunci? De ce să mă cert și să mă despart de el? La ce îi folosea lui sau mie? Căci de obișnuit cu un chin mereu prezent, eram obișnuit. Și aifără de asta, instinctiv, așteptam. E în firea mea, și a fost totdeauna, să aștept să-mi vie situația la îndemîmă; și să nu aștept inactiv.

În curînd, cum spusei, mai sus, Cristian îmi destăinuî totul. Dar asta era pe la sfîrșitul lui mai. Pînă atunci, eu începui să fac sport și să mă duc singur la spectacole și concerte. Acolo întîlnii oameni pe care i-am ținut minte — pe unii din cauza lor înșiși, pe ceilalți din pricina lui îrate-meu, Filip.

Să încep cu ultimul. Eram deci singur într-o seară la *Kammertheater* unde se dădea *Cafeneaua* lui Goldoni, cu o mare risipă de culori, satin, pene, măști, costume de Comedie italiană; regizorul avusese ideea să facă să se întîmple totul în plin carnaval. La ridicarea cortinei exploda pe scenă o sarabandă de măști, mici negri care făceau tumbe, alții cu evantaiuri mari de pene, scene rapide de dragoste, despărțire, ceartă, împăcare, gelozie, pîndă, bătaie, amenințări, palme, picioare în șezut, fugă în debandadă, reveniri pe furiș, și altele asemenea, .mimate de Arlechin, Silvia, Pantalone, Colombina, Tartaglia, Scaramuccia, Angelica, Brighella și ceilalți. Asta dură peste o jumătate de minut într-o nebunie multicoloră care se desfășura într-un băiet impecabil. După care sala izbucni în aplauze. Eu aplaudasem primul. Și cineva din acelaș rînd cu mine îmi aruncase o privire iute, neobișnuit de ascuțită. Gestul se pierduse în ropotul de aplauze și rîsete, dar eu simțeam ca pe ceva extraordinar și străin vioiciunea aproape de animal, de pasăre, a mișcării, și fixitatea și intensitatea privirii prin ochelari.

La ieșire, un bărbat scund, cu ochelari, cu părul lins pe cap, îmbrăcat discret, după cum și vocea și mișcărilor îi erau de obicei mlădioase și discrete, mă aborda și-mi vorbi ca lumea care se înghesuia în jurul nostru spre ieșire să nu ne dea atenție sau să observe că un necunoscut îl abordează pe altul.

— V-a plăcut spectacolul?

La întrebarea asta nu puteam răspunde decît:

— Da.

Necunoscutul surise amabil:

— Am observat, după entuziasmul cu care aplaudați. Publicul de aici e mai rece. Sînteți bulgar?

Erau foarte mulți tineri bulgari care învățau ingineria la politehnica din Altfurt.

— Nu, sînt român.

El găsi ceva de spus ca să nu continue conversația. Eu, de plictiseală și de singurătate, acceptai să stau de vorbă cu el; pe urmă, o invitație la Savoy, unul din cele trei sau patru baruri de noapte din Altfurt.

Si blond"? **pl^S^z^r** T! r m a r ^ u - b a -
 falsificate și botezate cu *numelnSezesU* "/Z" n V ' # beau bauturi
 cunoștință, era cuit.vat, sceptic noua mea
 eu, observînd - desi mă făcuse ? £ n ^ . , tlebaa discrete, mă sonda;
 feream, răspundeam' a i ! rizmf poh icofs *U i S ^ T* ~ " *
 liniștit, și părea că se amuză Dendats « if u ', El era de asemeni
 mai atent ca pînă atunci " s k schimba la is & > privind-mă și
 • — Ionescu? Ionescu? *Moment mal i 9t, -*
 cunoscut! N-ai, un frate lia Roma ntw, n? TM î u , ca s e c e j l i cu cineva
 Belle-arte? < o m a * p . f c i o r ? A d i c a - student Ia Academia de
 ' — Ba da.

niște m ^ in ^ ' s p S i d e f ' ^ o " " ^ f m m u s t - c o ochii verzi, mar,, ș, cu
 ochi v T r z M r u m o s " T c u i f o s ? d e s ? e t f ^ f i d e f r u r a o a s e d a t a -
 talia lui de atlet. - des, e cam moale ș, cam-feminin pentru

ar f, % H S ^ m J u n Z Z Z T * t « i c r i t i f e r m ' * »
 dar eu păream de bună seamă pTStăna " S a **stnîstTdlu^ TM'***
 vrcsem sa spun nimica deosebit^ nimica'altcevadeti' . u S m ^ ' " " "

Matele fditoft d'Spt? C S c u T S ^ spusele domnul

IUăr,a,%oX ^ m l i ' d , " cauza lui ^ c m i t r e g r e t a t ^ S T M ~
 timenS % p n S s t t T T M ' ? ? d e g a j f a t t d - e n , s e c a l d , s e n -

JaIS, e p i n f t . p r . " . p . d o r | . - 1 ^ e ^ p a t ^ t c ^ S t
FSH ^ « « ^ si dS
n TM I H ~

lipsit de stimă pentru patria t Z ^ ^ ' ^ f ^ T M ^ T M P ^
 mai sa dea naștere lui Fiii Ionescu, nu!

II priveam stăpînindu-mi uimirea/Nici eu nu m-as fi -isWat co A
 asemenea lucruri despre frate-meu Fiiip • de altfel l așteptat sa aud
 și talentat, nu aveam cine stie ce adm rație oentrn t-fhln ,rii' i " I n t e l . g e . l i
 ca din vise sau și mai întortochiate caln v se c t desj« caracterullî'

— pe S e T S ^

— Da ? V-a plăcut atît de mult Fiii ?

- Fiii ? Fiii îi spunea? Ce încîntător : *wie entzuckend*. Dar cum să
 nu. oamen, ca el au dat naștere în Antichitate ideii că zeii umblă pe pă-

mint sub aparență muritoare. Nu ți s-a părut niciodată că fratele dumitale are ceva divin, ceva 'supraomnesc, de altă specie decât umană ? Un zeu, un zeu tânăr !

În clipa aceea mă gândii fulgerător la Cristian și, nu știu nici eu de ce, murmurai zîmbind, dar cu o ciudă și cu o amărăciune în suflet numai de mine știute :

•— Kamadeva.

La care domnul Dr. Jur. Matejko păru lovit de trăznet, apoi i se topi încetul cu încetul înmărmurirea și murmură, privindu-mă galeș.

— Acuma recunosc că ești frate cu Fiii.

Și vorbirăm de acum încolo cu mai multă căldură și precauție decât pînă atunci. Eu îi recitai pe romînește poemul lui Eminescu, *Kamadeva*, și Dr. Matejko îl ascultă religios, deși nu pricepea nimic ; apoi i-l tradusei, și căzu în extaz (deși stăpînit și totul, mereu, cu glas scăzut) la fiecare strofă. Lămpile cu lumină discretă, roz,- și clămpănitul muzical și profund al pianistului pe un Bechstein perfect, și chicotitul înfundat al cîtei unei blonde căreia un tânăr ofițer îi vorbea în șoaptă, ajutau ca să se desfășoare conversația noastră cu o căldură și o intimitate (eram cufundați amîndoi în cîte un colț al unei canapele adînci cu spetează înaltă și capitonată) mult mai mari în aparență decât erau în realitate — cel puțin de partea mea. Poate că se întîmplase să se păcălească singur Dr. Matejko cu băutura, după ce voise (acum îmi dau seama) să mă păcălească pe mine ; căci, de cînd venise vorba de Filip, bea fără să se mai supravegheze. Se lăsase pe pernele dublei *bergere* și, cu ochii pe jumătate închiși, privindu-mă tandru, îmi făcea conversație. Cînd vorbea mai însuflețit, îmi punea mîna pe genunchi, strîngîndu-mă ușor, sau îmi lua mîna într-a lui și mi-o strîngea.

Eu, care băusem destul ca să nu mai fiu chiar atît de precaut de la început, spusei, încercînd să-mi dau un aer cuceritor și degajat, dar în realitate grosolan și brutal, tipic pentru inocenții în materie :

— Și cu femeile cum stați pe-aici ? Simt că mi-ar trebui o duzină!

Dr. Matejko se uită la mine apoi rosti cu mîhnire uimită și un gingaș reproș:

— Îți plac femeile ?

Eu, cu precauția mea firească, care avea să le producă neplăceri altor imprudenți, răspunsei :

— Dumitale nu ?

Dr. Matejko se înțepeni abia văzut și rosti rece, cu un fel de dușmănie amară :

— Nu-mi plac. Femeile sînt *murdare*.

Eu n-aveam deloc experiența care mi-ar "fi permis să interpretez corect tot ce se întîmplase și să - vorbesc deci în cunoștință de cauză. De aceea izbucnii într-un rîs cam prea tare (pianistul și'două persoane de la o măsuță se uitară la mine) și spusei :

~ M a m i r c a a i f o s t a m i c u F i i i > F i i i e Kamadeva, și chiar Priapi.

Să-ți spun eu ce făcea cu ciobănițele la noi acasă la țară !

Și-i povestii incidentul cu băcițele, încheind:

— Acum, ce-i drept, Fiii e destul de bestie ca să fie în stare de orice, chiar și de pederastie. Sau și mai rău, dacă e nevoie.

Mă îmbătasem și devenisem ca cei mai mulți oameni la beție, sincer și grobian. Dr. Matejko se schimbă la față, deveni grav, plicticos și aproape mut. Conversația noastră se sfârși în lipsă de armonie, eu pisându-l să-mi spuie ce e de făcut cu femeile prin partea locului, și el răspunzând evaziv, iar la urmă enervat :

— Dar mai lasă-mă o dată în pace cu istoriile dumitale de femei !

Eu, care-mi dădeam seama, deși vag, că din partea unui om care mă invitase spontan, lipsa de interes și nu numai de amabilitate dar chiar și de politețe din ultimul sfert de oră era cu totul anormală, rămăseși mut. Dr. Matejko se uită la ceas, spuse că are o întâlnire urgentă (era unu și jumătate noaptea), și plecă fără să plătească, așa cum aflai îndată de la un chelner rece și ostil care greși probabil anume socoteala, ajungând la treizeci de mărci. Amețit de băutură, dezorientat de ciudătenia întâmplării, plății ca un prost și plecai acasă prin bezna unui oraș care se ascundea de raidurile aviației dușmane. Simțeam că s-a petrecut ceva care nu era în regulă, că greșisem ceva.

Mă mai întâlnii de două ori cu Dr. Matejko. O dată, nas în nas, pe stradă. Eram mereu singur și căutam să mă agăț de orice om întâlnit. Îl oprii ca să-l întreb ce mai face și să-l însoțesc câțiva pași, dar îmi răspunse rece și distrat.

A doua oară mă văzu de departe și trecu pe partea cealaltă. După aceea nu l-am mai văzut niciodată. Și mult mai târziu am priceput și am băgat la cap.

Tot în perioada aceea, a singurătății mele fără de Cristian care dispărea după-amiezi și seri și jumătăți de noapți de-a rîndul, am început, cum spuneam, să fac sport, și anume scrimă, așa cum se cuvenea într-o universitate veche și cu tradiții ca aceea din Altfurt. Am cunoscut acolo pe Otto Wedell și pe frate-său, Rudi, și grupul lor de prieteni. Otto Wedell avea o mamă rusoaică, și era înalt, ciolănos, serios. Fusese parașutist în Creta, și rămăsese cu, răni ale căror urme nu-l mai făceau bun pentru front. Avea un cap aspru și grav și un fel de autoritate liniștită în tot ce făcea. Când am făcut asalt'cu el, m-am trezit cu floreta smulsă din mână ;. lama lui era parcă ceva viu, o ființă autoritară și violentă.

— Ce temperament ! am exclamat eu. în fața mea, lunganul alb cu masca de sîrmă pe față, care-i făcea un cap oval, negru, fără ochi, de termită, nu răspunse. Enigmatic, aștepta, cu șpanga întinsă spre mine. Apoi, din doi pași, două „un-doi” și degajarea, mă împunse în piept, ca și cu un deget dur și regid.

Așa l-am cunoscut pe Otto Wedell, și numai așa, pînă la izbucnirea tragediei. Nu prea vorbeam. în lumina de cenușă, de leșie, a sălii de arme, între resteiurile cu lemne lucitoare, o insectă deșirată, albă, cu 'capul negru, care, în fața mea, făcea pași mici; un-doi, un-doi-trei, *clac-clac-clac* de oțel pe lama floretei sale, și deodată, degajare curată, degajare secundă, un-doi, hop! ca un băț dureros în coastele mele. Și lama de oțel brutală, violentă, care hîrșîia aspru pe lama mea, și mi-o zvîrlea la o parte, într-o ripostă *du tac au tac*.

*

Pe urmă ne băgăm sub duș și vorbeam nimicuri, apoi ne despărțeam. Otto Wedell nu primea prietenia nimănui. Politicos, evaziv și închis. Am făcut scrimă cu el un an și jumătate.

Rudi, frate-său, avea șaptesprezece sau optesprezece ani, era frumusețel, roz în obraji, blind, și mult mai puțin tare decât frate-său, cu floreta în mână. Dar ca să te apropie de ei, la fel : perete gol, fără ușă.

Totuși, chiar dacă n-aveam prieteni, vedeam cel puțin niște oameni. Mă duceam pe la bătrînul Faber, lucram harnic niște terne de seminar date de el, surîdeam politicos bibliotecarei, vorbeam cinci minute acasă cu Frau Bauer, proprietăreasa-, mă duceam la sala de arme, stăteam acasă și citeam, mă duceam la cinematograful, teatru sau concert, scriam părinților câte o scrisoare la care adăugam și din partea lui Cristian, că ar avea multe de spus, dar e prea ocupat și pentru moment nu poate (scrisori de altfel superficiale, în care nu spuneam nimic).

Cît despre Cristian, din ce în ce mai puțin cu mine împreună, din ce în ce mai mut, vorbind (cînd, din întîmplare, mîncam împreună) nimicuri, mă făcea cîteodată să-mi vie să-l înjur, să-l pîlmuiesc, și dacă nu, să-i spun măcar niște lucruri veninoase, care să-l înjunghie la măduvă. Și totuși nu făceam nimic de felul ăsta. Așteptam. Nici eu nu știam ce. Dar asta mi-a fost firea, din adolescență : să-mi stăpînesc impulsunile și să aștept.

Intre timp trecea primăvara, răcoroasă, cu soare, dar mai mult ploaie și cer sur.

Intr-una din zilele acelea Cristian îmi făcu surpriza de a-mi spune pe neașteptate, fără să anunțe cu nimic o asemenea declarație:

— Aș vrea să mor *acuma*.

Ne plimbam agale pe străzi într-o după-amiază tîrzie, întorcîndu-ne de la un seminar. Era ultima formă de-a fi împreună care ne rămăsese, — pe nesimțite, așa cum am arătat mai înainte. Era o după-amiază cenușie. Nori ploioși treceau peste acoperișuri rostogolindu-și trîmbele negricioase, ca niște dîre lungi de fum. Strada pe care mergeam era Teutschstrasse, între doi pereți de case înnegrite de vreme; tencuiala era de un verzui murdar, acolo unde nu era acoperit de slinul veacurilor (ultimele două sau trei). Trecătorii în negru sau cenușiu, cerul sumbru, casele posomorite și triste, ar fi explicat o hotărîre disperată sau un acces de melancolie furioasă la Cristian. Dar fratele meu nu spusese vorbele acelea cu moho-reia feții, cu privirea fixă, sau cu fața crispată, cu surîsul fals, cu mutra maniacă a sinucigașului. Era mai frumos ca oricînd, mergea cu capul sus, cu fața nițel înălțată, ca o persoană care se uită după ceva ce plutește deasupra caselor din capătul cel mai îndepărtat al străzii. Palid, zîmbitor, se simțea în el o seninătate fericită. Se spune „parc-ar avea aripi”, „pășește pe nori”, „mers înaripat”. Toate aceste metafore care nu se mai folosesc azi, i se potriveau lui Cristian. Niște femei care veneau din direcția opusă se uitară la el și nu-și mai luară ochii de pe fața lui pînă trecu de ele. Una aproape că se opri în loc. Eu îl văzusem de la început cum e și cum umblă. Și acum, deodată, fără să îi 'fost mai înainte vorba, de ceva asemănător sau în legătură cu moartea, spunea cu un fel de oftat de triumf și de fericire.

— Aș vrea să mor *acuma*.

Și avea aerul sleit, nimic de fericire; înălțarea aceea fiind alăturată de-o mare oboseală, de-o sfîrșeală. Ga un om din istoriile orientale, ucis cu parfumuri prea puternice. Ce i se întîmpla lui părea numai deasupra obișnuitei firi omenești, care nu mai suporta, nu mai rezista la încercarea asta. Simțeau asta acele nemțoaice oarecari care rămîneau aproape înlem-

nite pe trotuar văzându-l. Simțeam și eu, aproximativ și voalat de mintea mea, pe vremea aceea îngreuiată de singurătate și de presiunea anilor trecuți. Ceea ce scriu acuma este mult mai limpede căci îl văd aevea cu ochii amintirii, cum se plimba cu mine pe Teutschstrasse, transfigurat, ca un zeu tânăr, și interpretez exact înfățișarea lui, fiindcă acuma știu ce însemna. Dealtfel și atunci am aflat fără întârziere. Nu se mai putea reține, nu mai încăpea în el secretul.

— De ce vrei să mori ? Ce idee, spusei morocănos. — Stupidă idee.

— Fiindcă tot trebuie să mor o dată, Ca și tine și ca toată lumea, zise Cristian, surzind și pe un ton mulțumit care nu se potrivea cu gravitatea morții despre care vorbea. Și dacă tot e vorba că mor odată, urmă el, prefer acum. Cît mai curînd.

Și, zîmbind de ceva știut de el, adăugă :

— Am și pierdut ieri după-amiază o ocazie.

Puteam să mă uit ia el uimit, să fac ochii mari, — să-l tulbur în efuziunea lui subiectivă prin intempestiva afirmare a prezenței mele. Așa ar fi făcut mulți proști pe care-i cunosc ; așa s-au închis la loc multe confidențe capitale, gata să fie rostite; așa s-au pierdut în politică, în prietenie, în amor și alte relații mai banale ale oamenilor, șanse unice. Eu însă am avut încă de mic talentul de-a extrage confidențele prin tăcere, atenție, întrebări puse cu aparentă indiferență și alte metode mărunte de-a afla lucruri mari. De aceea îl întrebai pe Cristian pe un ton discret și lipsit de insistență :

— Ce ocazie : de-a muri ?

— Da, zise el, mereu surzind fericit.

— Și de ce vrei să mori ? Eu tot n-am înțeles.

— E și greu. Nici eu n-aș înțelege dacă n-aș ști ce știu acum, zise Cristian.

— Și ce știi ? întrebai eu pe același ton neutru.

— Ce știu ? Știu ce citisem și auzisem și nu-mi închipuisem, zise el. Apoi, cu un aer totodată triumfător și jenat : — Iubirea. Și că poți fi iubit.

Tăcu, o clipă și adăugă :

— N-aș fi crezut.

Eu mă uitai la el și-mi venea să-l sugrum. De ce să nu creadă ? Dacă el n-ar fi crezut, cum să creadă alții că ar putea fi iubiți ? Cum să mai sper eu ? „Sinistru imbecil", îi spuneam eu în gând. Dar cu glas tare îi zisei :

— Uite, să ședem acolo pe bancă, să fumăm o țigare.

Era monumentul lui Andreas Franck, înconjurat cu niște copaci mari și stufoși, într-o piațetă liniștită. Pe zidul unei case din fața statuii poetului (reprezentat cu capul sus, cu gulerul de dantele larg desfăcut și pletele buclate păstrînd un aer de perucă deasupra frunții vaste), era afișată o foaie verde : *Der Oberkommando der Wehrmacht* face cunoscut: lupte îndîrjite, Armata Roșie a avut grele pierderi sîngeroase, am cucerit orașul cutare, am trecut peste râul cutare, am scufundat luna trecută 1.105.186 tone de vapoare inamice. Londra a fost bombardată cu succes.

Și o foaie roz: numitul Alfred Jentschak, născut în și la cutare dată și loc, vinovat de, și condamnat pentru dosire de alimente a fost executat astăzi la orele 6.

Ne aşezarăm pe o bancă. Nu ne interesa nici statuia lui Frank nici foile verzi şi roz cu care ne obişnuisem. Cele verzi, zilnice. Cele roz, frecvente.

— De ieri mi-am dat seama şi numai la asta mă gândesc, zise Cristian după primele fumuri de ţigară. Nu-ţi pot explica sentimentul meu. Pot să-ţi spun doar că abia ieri am înţeles versul de la sfîrsitul iui Faust:

Jetzt koennt ich wohl dem Augenblicke sagen Verweile doch, du bist so schbn!

Dar fără „*die Spur von meinen Erdentagen*”, urmă Cristian. Nu mă interesează să se ştie despre mine nimic. Aş accepta să dispar ca fumul ăsta de tutun, să mă destram, să mă dizolv în Nimicul absolut cum ar spune animalul de Bautz. Nu simt în faţa Nimicului decît o mare indife-renţă. Şi n-aş vrea să mor acuma pentru că simt „setea linistei eterne”. Ci din exaltarea momentului de faţă pe care-l simt ca o culme a existenţei mele. Mi se pare că n-o să mai pot fi niciodată nici atît de fericit, nici atît de bun, nici sufletul meu atît de curat, nici atît de înălţat. În clipa asta aş putea simţi iubirea pentru cei mai groaznici ticăloşi, iubire şi iertare; aş putea săruta un lepros; aş putea să mă urc în vîrful Domului -şi dacă mi-ai spune „Fă un pas în gol”, aş face un pas în gol fără frică, fără părere de rău, fără dezgust pentru nimic; nu mai am în mine decît fericire, iubire, admiraţie, compătimire, pentru toţi oamenii şi toate animalele şi arborii şi totul, totul. Totul. Iubire şi fericire.

Stătu o clipă şi reîncepu apoi :

— Eram ieri cu ea în parcul de la Monplaisir. Nu în cel din fata castelului, cum urci la deal printre bazinele de sub fîntînile tîsnitoare; dincolo de castel, sus, unde e des şi aproape ca o pădure. Acolo, 'de o parte şi de alta, sînt nişte ziduri enorme care susţin dealul şi parcul; ziduri înalte, terase înguste, apoi dedesubt alte ziduri. Eram pe o asemenea terasă, poate la jumătatea înălţimii dealului; în faţă aveam zidăria de blocuri mari acoperite de muşchi pe la încheieturi; iarbă cenuşie înnegrită. Sus deasupra zidului se revărsau nişte plante căţărătoare frumoase, groase, amestecate cu glicină; glicina ştiu s-o recunosc; începe să înflorească şi era plină de ciorchini liliachii; iar mai deasupra, ieşind larg peste marginea zidului, coroanele întunecate ale copacilor; şi' deasupra lor, cerul albastru cu nori mari albi cu burta cenuşie, care alunecau repede şi 'necon-tenit. Noi, eu cu ea, eram sprijiniţi de buza zidului de jos, de nişte lespezi enorme acoperite şi ele cu muşchi. Piatră încălzită de soare, dar în scobituri, în crăpături, rămăsese apă de la ultimul ropot. Ne cuibărisem între nişte tufe enorme de glicină, care miroseau a verdeaţă umedă după ploaie şi a floare care face miere. Ne-am sărutat acolo, nu mai ştiu cît Poate ceasuri întregi. Pînă ne dureau buzele şi ni le simţeam muscate şi umflate

voluptoasa. E neştiutoare de mă mir şi eu cît sînt eu de prost în materia asta: şi din cauza asta am crezut-o rece. Dar acuma am învăţat şi eu destul ca sa-mi dau seama. Obrajii care-i dogoresc şi ochii închişi cu pleoape mari, grele şi purpurii în umbra aceea amestecată cu soare şi răsufierea parfumată a gurii şi geamătul slab de voluptate, cînd mi-amin-tesc — şi mi-amintesc în fiecare secundă, adică nu-mi amintesc, e altceva, nu uit mei o secundă, parcă aş fi acuma acolo cu ea — iar mi-este ca atunci cînd m-am lăsat pe spate în frunzele umede şi m-am uitat la cerul albastru şi ştii cum e cînd alunecă norii, şi se pare că eşti pe o plută

imensă sau pe o navă, că tot pământul alunecă pe un rîu repede care-l poartă pe sub nori, mereu alții, pe sub mereu alți nori; mi-a venit amețeală și mi s-a părut o clipă că-mi iese sufletul din mine sau că-mi iese inima, o senzație despre care nu pot vorbi căci nu știu cum, pot numai să spun că era pe-aici pînăuntru prin jurul inimii și că era împreună cu senzația de-a ieși din mine, de-a fi azvîrlit în afară și atunci am înțeles și-am și spus prima oară „aș vrea să mor acum”. Adică atunci, acolo, în clipa aceea. Ieri după amiază la patru. Simt și acum umezeala frunzelor de glicină în spate: îmi trecuse prin veston. Îți spun asta ca să pricepi că eram treaz, că știam ce spun. Eram perfect conștient, deși mi se părea că-mi pierd conștiința. Îți spun : nu pot fi mai fericit. Nu voi putea fi mai fericit. Așa că dacă tot e vorba de murit, aș fi vrut să mor atunci, cînd viața mea a atins o culme pe care n-o să mai fie. Mi se pare că în felul ăsta i-aș fi dat accentul, sensul, orientată întreagă spre clipa de ieri după-amiază, și că saltul în Nimic ar încadra-o cum încadrezi o floare între o foaie de riirtie neagră și o bucată de geam ; ar pune-o în valoare, ar păstra-o oarecum. Poate că e, de altfel, o nebunie și o prostie tot ce-ți spun eu, încheie Cristian surâzînd nedumerit deși încă plin de triumful său recent. Eu îi spusei :

— Dar n-ai murit.

— Nu, zise el și începu să rîdă ușor. Am pierdut o ocazie unică.

•— Poți să te sinucizi, zisei eu pe un ton uscat. El dădu din umeri :

— În clipa aceea, nici nu m-am gîndit. Nu voiam să mă omor. Voiam să mor, să pier, să mă topesc, cu ea aplecată deasupra mea și sărutîndu-mă pe gură și cu părul care-i cădea pe fața mea ; să văd prin părul ei cerul albastru și norii albi pe sub care aluneca lumea întreagă cu noi, și simțindu-i pe obrazul meu răsufierea curată, binemirositoare și fierbinte, să-mi pierd conștiința, pentru totdeauna. Dar să mă omor, implică o disperare, o ură față de mine, o silă de mine sau de lume, *taedJLum vitae*, pe care nu le am. Departe de mine așa ceva. Eu nu simt decît blîndețe, prietenie și iubire pentru toți oamenii și universul întreg.

— Atunci, ce vrei ? întrebai eu, stăpînindu-mă să nu-i lipesc pe obraz țigara aprinsă pe care-o țineam între degete.

— Ți-am spus, murmură Cristian zâmbind visător și fericit: Aș vrea să mor.

Mi se păru atît de idiot și îl detestam cu atîta disperare și ură, încît mă abținui de la orice cuvînt, de frică să nu mă trădez. De ce să nu mă trădez ? De ce să nu-i spun de-a dreptul — „Te urăsc, crapă, imbecilule !” și să-l iau de gît și să-l izbesc cu țeasta de soclul monumentului lui Franck, pînă îi fac capul țândări ! Sau în cazul cel mai blajin, să-mi exprim doar dorința de-a face asta, și să plec, să fug, să mă duc undeva să plîng, pe o stradă pustie, în parcul palatului sau la mine în odaie, sau într-un closet public ? La întrebarea asta pe care mi-o pun acum, la aproape douăzeci de ani distanță, n-am ce să răspund. Nu știu. Firea mea blestemată, demonul care, ca și celor mai mulți, mi-a făcut viața așa și nu altfel, firea mea m-a oprit, m-a făcut să tac și să șed în aparență calm lingă el, picior peste picior și fumînd:

— De fapt, ar trebui să-ți cer iertare, zise Cristian după oarecare reflexiune., tot din aceea vagă, fericită, împlinită.

— De ce ? întrebai eu.

— Tu ești prea drăguț și prea discret; nu spui nimic; dar mi-am dat seama că de mult ai simțit ce se petrece. Și acuma, când în sfârșit vorbim, nu-mi pui nici o întrebare, nici măcar despre cine e vorba, deși probabil bănuiești; totdeauna ai fost cel mai inteligent din noi și eu să-ți spun drept nu voiam să te păcălesc, ci eram doar prea amețit de ce mi se întâmplă ca să mă apuc să-ți spun. Nu tăcea aici (și zicând asta Cristian mă luă cu brațul după umeri, făcându-mi trupul sloi de gheață, dar se vede că nu simți cum mă înțepenesc) și nu mai face pe misteriosul și pe discretul: parcă n-ai ști!

— Nu, nu știu, zisei eu și-mi auzii glasul ca pe al unei persoane străine. Un glas de altminteri incolor, mort.

— Ei, este Elisabeth-Charlotte, Elisabeth-Charlotte Faber, spuse el și-mi zîmbi, privindu-mă drăgăstos. Vizibil, îi venea să mă îmbrățișeze. Eu, auzind asta, mi-aduc aminte că schimbai picioarele; în loc de dreptul peste stîngul, stîngul peste dreptul. Și gestul ăsta mi se păru străin; și picioarele mele mi se părură de altfel străine. De aceea n-am uitat pînă acum un gest atît de neînsemnat.

— Da? zisei eu. Și acuma, ce vrei să faci?

— Nu știu," măi. Nu știu nimic. Mă las să se întâmple cu mine lucruri nemaipomenite, și atîta tot. Așa. fac de la început. Parcă aș fi bănuț eu când m-ai dus prima oară la ei acasă, ce-o să urmeze? Sau parcă am vrut eu ceva? Îți jur că nu! N-aveam idee. Știi că tu rămăsesseși să stai de vorbă cu bătrînul în bibliotecă, și-aduci aminte?

Eu tăceam, înțepenit și înghețat în venin. El, asasinul, insista, imbecil:

— Ți-aduci aminte? Sau ai uitat: pentru tine momentele alea n-au avut tot atîta importanță ca pentru mine, așa că era normal să uiți. Eu am ieșit prin grădină cu doamna Faber și cu Elisabeth-Charlotte. Vorbeam. Nu mai știu ce, nu știu ce mă apucase, dar vorbeam mereu, făceam glume, rîdeam, le făceam să rîdă, parcă eram nițel băuț. Și din cînd în cînd mă uitam pe furis, dintr-o parte, la Elisabeth-Charlotte care rîdea, pînă-i întâlneam ochii și atunci mă uitam într-altă parte: niște ochi imenși albaștri, cum n-am mai văzut niciodată. Darmi se părea prea roșie în; obraji și cum. o priveam din profil și rîdea, vedeam foarte bine dinții din față de sus, are doi dinți în față sus o idee mai lungi deoît ceilalți. N-o urîțește, e prea frumoasă, dar e un defect, nu e o frumusețe impecabilă. Îți spun asta ca să vezi cum m-a trăznit dragostea din senin, cînd nici nu mă așteptam și cînd aveam o mentalitate normală și chiar critică. Fiindcă încetul cu încetul mă hipnotiza frăgezimea obrazilor și gura roșie și genele lungi și ochii ăia ca un cer, așa că la plecare eram deja cam tulburat. Tu m-ai întreat cum am găsit-o și ți-am spus altceva decît simțeam, nu fiindcă voiam să te mint, dar pentru că nici eu nu-mi dădeam bine seama și nu voiam să recunosc că m-a și apucat. Știi, așa e cu toate, și cînd te îmbeți nu vrei să recunoști,: ți se împotrivește mîndria mărturisirii că ți-ai pierdut firea.

Și ca să vezi că nu sînt nici măcar de vină, ca să zic așa — a doua zi am întîlnit-o pe stradă. înțelegi? Ca un făcut, zice Lenuța de la noi de acasă. Cînd fusesem amîndoi la ei, mi-am luat rămas bun fără nici măcar s-o întreb dacă pot s-o mai văd, atît mai putui să-i dau întîlnire. Nimic! Nimic! Eram complet nevinovat, bleg, nu voiam, nimic, nu aveam nici o pretenție, nu visam nimic! Dar atunci a început de-a binelea. Am întreat-o ce face, mi-a spus că nimic, că se plimbă, și-am mințit, am spus că nici

eu n-am nimic de făcut (deși aveam seminar chiar cu bătrînul Faber) și; am pornit amîndoi pe aleile din parcul castelului, pe care am umblat ore întregi, pînă s-a făcut noapte, și i-am vorbit, măi, neconținut, despre noi, despre copilăria noastră, despre tine, despre Sebastian, despre Fiii, despre mama ; despre mama i-am vorbit cu un fel de entuziasm și mama mentă, trebuie să recunoască oricine, e o ființă excepțională și cine mai e capabil ca ea de dragoste pentru noi ? A rămas foarte impresionată Elisabeth-Charlotte ; — pe urmă, se făcuse noapte și din cînd în cînd țîria cîte-o ploaie pe frunzișuri și de acolo pe capul nostru, bine că aveam amîndoi haine de ploaie, ne-am întors dealtfel cu ele ude și cu ghetele ude — pe urmă, cum îți spun, nici eu nu știu cum am ajuns să-i destăinuiesc ce mă doare pe mine, știi, angoasa mea veche cu datoria neîmplinită, mi-e și cam rușine că am vorbit despre asta, că mi-am dat un aer frămîntat și interesant, cînd colo eu la ora asta nici nu mai știu de problema asta, singura problemă e ce să fac de 'atîta fericire — ei, și cînd i-am vorbit de asta a părut foarte tulburată și mi-a spus foarte serios că și ea simte întrebarea și apăsarea asta a. unei datorii de împlinit, a unei obligații a ei față de lume, de oameni, de ea însăși, și m-a luat de braț prima oară, ceea ce m-a făcut să mă treacă un fior. Și cum se făcuse noapte, am mai vorbit despre asta dar nu mult și am condus-o acasă. La poartă mi-a întins mîna — știi ce rîni frumoase are ? înguste și lungi și nu albe, imperceptibil aurii, cum e și fața ei, parcă dogorită de soare — și ne-am privit înțîia oară în ochi, multă vreme, și ne-am luat întîlnire pentru a doua zi, tot pentru o plimbare, seara.

Dar a doua zi știu că am venit s-o întîlnesc alergînd aproape și mă simțeam atît de ușor de parcă pluteam pe sus, dealtfel nici nu putusem mîncă, aveam gîtul strîns și nici nu-mi era foame — și ne-am întîlnit lîngă Konzerthalle. Părea supărată pe mine, iritată, nervoasă. Mi-a făcut niște glume cam înțepătoare pe drum, pînă am intrat în parcul palatului. Pe urmă a tăcut. Era o vreme de furtună, cu nori mari, groși, negri, oare se-răsuceau ca niște balauri peste Schlosspark, peste platanii și cedrii ăia enormi. Eu îi vorbeam, repede, mult, nici acum nu mai știu ce, mi se pare că-i spuneam că sînt fericit, că orele acelea ale noastre împreună n-o să le uit niciodată pînă a început să fulgere și să bubuie tunetul și ne-am rufugiat sub un copac imens și stufos ; tuna asurzitor și fulgera ; ea s-a lipit de mine și iam luat-o în brațe fără să mă gîndesc ce fac ; a ridicat capul să mă privească și-mii aduc aminte că la lumina unui fulger am văzut-o albă la față, cu gura de purpură întunecată și ochii mari, întunecați și ei parcă de o spaimă, se uita la mine nu chiar speriată, dar curo grijă teribilă, cu o tulburare nemaipomenită și parcă voia să citească ceva, să înțeleagă, ceva, să mă vadă, numai să mă vadă, sau citea pe fața mea lucrul care o tulburase așa. Dar lumina fulgerului a dispărut, s-a făcut beznă și nu i-am mai zărit decît ochii lucind abia văzut în întuneric. Alunei m-am aplecat și-am sărutat-o prima oară, și mi s-a făcut întuneric în minte, afară de un lucru : simțeam buzele ei și peste o clipă, căci i se oprise ră-suflarea, suflarea răcoroasă și parfumată.

Am rămas acolo în picioare îmbrățișați, să ne sărutăm, nu știu cît,

1)

2) Editorul „Bibliografiilor contemporane” a suprimat aici niște pasagii care-ar șoca simțul moral al cititorului.

....Ești primul bărbat care m-a sărutat" mi-a spus ea între două sărutări... Era cât pe ce să-i spun că și ea e prima femeie pe care am sărutat-o... Și de atunci au început întâlnirile noastre, cutreieratul ore întregi, mai ales seara și noaptea. Am primit în creștet jumătate din ploile din luna asta... pot să spun că nu ne mai veneam în fire, nici unul nici cellalt, parc-am fi fost amîndoi neconținut beți. Știi că nici n-am mai învățat de-atunci; am pierdut nu mai știu cite cursuri și seminarii, sînt înnebunit de tot, și în același timp trebuie să-ți spun că niciodată n-am avut sufletul atît de limpede, capul treaz, inima de ușoară, ca acum. Ți-am spus la început: nici nu puteam bănuî că există așa ceva, și că e așa. Și oricît aș fi citit, pînă nu simți asta, tot n-ai știut. Aș vrea.-să fii și tu fericit ca mine, încheie Cristian privindu-mă cu dragoste.

Eu mă zvîreoleam și mă încolăceam în sinea mea ca o rîmă călcată pe capăt. Dar pe dinafară fumam liniștit. Apoi, dintr-O' dată, îmi veni să arunc țigarea și să mă ridic ; dar nu mă ridicai, ci îngînai:

— Foarte bine. Bravo ție. Și acuma ce vrei ? Vrei să te însori ?

Cristian rămase uimit și mă privi cu un aer într-adevăr de om căzut din lună, aiurit și cam nătîng :

— NULI... adică... nu m-am gîndit. Nu știu.

Se mai gîndi puțin, apoi spuse :

— Nici ea nici eu nu ne-am gîndit. N-avem vîrsta.

Eu îl întrebai :

— Dar cînd simțeai că vrei să mori, ieri, voiai să moară și ea cu tine ?

El rămase iarăși mirat apoi dădu din umeri :

— Nu știu. Nu m-am gîndit. Cred că... nu, nu m-am gîndit. De ce să moară ?

Și începu să rîdă :

— Nu știu dacă e de dorit pentru oricine așa cum mi se pare de dorit ,mie pentru mine.

Eu tăcui și-i oferii o țigară.

— Nu, nu mai vreau, zise el și se uită împrejur : se făcuse seară, aproape noapte. Cristian se uită deodată la ceas și cu o mișcare bruscă, sări în picioare și plecă aproape în goană-, după ce îmi spuse că are întîlnire. 'Eu rămăsei însă pe bancă, cu spatele la statuia genialului poet și cu fața la zidul pe care afișul verde și cel roz nu se mai vedeau. Aș fi vrut poate și eu să 'mor, de durere, de sărăcie de inimă, de supliciul ducei care mă strîngea pe dinăuntru cu ghiarele ca o crampă de fier. Mă ridicai însă și pornii încet pe străzi, zdrobit. Apoi ajunsei într-un bar, pe la unu noaptea, și mă îmbătai. Nu știu ce am făcut și nici ce m-am gîndit pînă am ajuns acolo ; și nici cum am mai ajuns acasă, unde mi-a fost foarte rău și mi-am vărsat și fierea din mine.

Cristian veni noaptea tîrziu (își petrecuse toată noaptea plimbîndu-se hai-huj cu Elisabeth-Charlotte și vorbind desigur lucruri care dacă nu erau rostite n-ar fi fost nici o pierdere) și mă găsi aproape leșinat de rău. Mă ajută în neputința mea de omînvins de către greutăți și a doua zi îmi spuse:

— Te-ai îmbătat în onoarea mea ? Ești un frate bun, măi : am noroc că sînt cu tine aici. Azi noapte băteai cîmpii. Știi ce spuneai? „Tu (adică

eu) ești fericit. Eu nu". Repetai mereu : „Tu ești fericit. Eu nu". Săracul de tine.

Apoi vorbi de altceva :

— Ce bine-mi pare că ți-am spus ! M-am învățat cu mama, săraca, obișnuită să-mi asculte toate năzbâtiile, tot ce făceam sau îmi tregeam prin cap. Aici n-o am ; în schimb tu am pe tine. Bietul băiat: las-că te aranjăm și pe tine !

N-ara înțeles pe loc ce poate să însemneze această 'promisiune vagă. Nici când într-adevăr a încercat să și-o țină, n-am înțeles. Abia ceva mai târziu. Iar încă și mai târziu mi-a mărturisit el că mi-o prezentase cu gândul asta pe domnișoara Michaelis. Dar nu-i spusese Elisabeth-Charlotte de ce vrea să cunoască niște prietene de ale ei ; așa că Elisabeth-Charlotte, cu un automatism feminin, nu-i prezintă nici în ruptul capului decât pe Ingeborg Michaelis. Cu ocazia asta o întâlnești și pe Elisabeth-Charlotte, în sfârșit : voisem mult s-o întâlnesc, dar acum nu mai voiam.

Eram în restaurantul elegant al hotelului Kurfürstehof : perdele de pluș roșu, pereții albi cu oglinzi în cadre aurite, tavanul pictat cu zeițe nude și cupidonii rotofei, într-un rococo falsificat după sinistrul gust burghez al erei Bismarckiene; mese rare și multe din ele goale ; chelnerii în frac pe lângă niște ofițeri (dintre care un general de aviație congestionat și cu monoclu) care beau șampanie. Ședeam și așteptam cu Cristian. Pe perețele cu zorzoane de stuc aurite! era lipit un afiș încadrat într-un desen cu frunze de lauri, și pe care scria cu litere gotice cam așa : „Dați-mi bărbați, păstrați la trup și fa suflet: *rechtig an Leib und Seele*" (Friedrich Nietzsche). O femeie îmbrăcată decent dar foarte simplu apărură din holul hotelului și trecu încet prin restaurant. Ne trezirăm cu ea în fața noastră. Cristian îmi vorbea despre Ingeborg Michaelis, și abia după un timp oarecare se opri. Femeia _ (avea vreo • patruzeci și cinci de ani, părul începea să-i încărunțească iar fața îi era brăzdată de câte două cute adânci pe fiecare obraz) se uita la el de vreo jumătate de minut. Înălțărăm privirea mirați amândoi.

— Scuzați-mă, zise ea: *entschuldigen Sie, mein Herr* : semănați atât de mult cu fiul meu care e pe frontul de est și de la care nu mai am nici o știre de patru luni de zile. O clipă am crezut că sînteți chiar el. Iertați-mă, vă rog. Iertați-mă. Semănați foarte mult cu fiul meu. Foarte, foarte mult. Mă uit la dumneavoastră și mi se pare că-l văd pe el. Scuzați-mă, vă rog.

I se umpluseră ochii de lacrimi și se uita cu durere la Cristian. El zîmbi încurcat și spuse :

— Nu, nu sînt fiul dumneavoastră, dar vă urez să aflați curînd vești bune de la el și să-l vedeți acasă și sănătos.

Femeia mai stătu, dar nici măcar o secundă. Apoi 'plecă fără să spuie un cuvînt.

— Ce mai fu și asta ? întrebă Cristian. O nebună ? Sau poate chiar așa e, poate că semănă cu fiul ei. Săraca.

— Sau poate că vroia niște bani, îngînai eu, la care Cristian mă privi uimit :

— Grezi ? M-aș mira.

Apoi reveni :

— S-o vezi pe Inge Michaelis : e foarte drăguță, inteligentă și, săraca, trăiește o dramă : era logodită cu un bărbat de aici și foarte îndrăgostită,

cînd l-a luat în armată, pe urmă pe front în Africa și acum e prizonier în Canada, l-a scris de abolo să-l aștepte și ea îl așteaptă.

— Cît o să-l aștepte ? întrebai eu.

Cristian rîse :

— Mă întreb și eu. Războiul ăsta poate să mai dureze douăzeci de ani.

Apoi Elisabeth-Charlotte veni cu Inge; erau în rochii negre amîndouă, iar Inge era subțire, chiar slabă, slabă de tot, cu oscioare subțiri și părul blond de tot, aproape alb. Am salutat-o pe prima fără s-o privesc (n-am pîițut), pe urmă m-am silit, cu ajutorul unor pahare cu vin, să mă uit la ea și să vorbesc, să rîd, iar pe a doua cu politețe dar înghețat pe dinăuntru. Masa a fost plicticoasă și nu le-am mai văzut, pe Elisabeth-Charlotte o bucată de vreme iar pe Ingeborg niciodată, decît de departe, într-o sală de concert sau la teatru.

Domnul Cristian voise să-mi găsească o pereche, ca să fiu și eu fericit ca el : cu îndemînare, ingeniozitate și cunoaștere a sufletului meu, într-un cuvînt, cu o inteligență, ca să zic, demne de un îndrăgostit. Numai că Elisabeth-Charlotte îi plasase o amică absolut logodită, care l-a și așteptat pe logodnicul ei pînă la moarte, și văzînd asta, Cristian renunțase la planurile sale în ce mă privea, avînd foarte curînd cu totul alte griji, așa cum voi arăta în curînd.

Tot în epoca aceea, într-o seară pe la șapte, cînd eram din întîmplare amîndoi acasă (de mine nu era de mirare, eram în halat și citeam) ne chemă Doamna Bauer la telefon. Mă dusei eu.

— Alo ? Cine e acolo ? Cristi ?

— Nu, sînt eti], exclamai eu zăpăcit de surprindere. Era vocea lui Sebastian. — Tu ești, Tani ? De unde telefonezi ?

— De la gară. Ascultă, am făcut o lună de instrucție lîngă Berlin și acum merg direct pe front. E o minune că trecem prin Altfurt și stăm pînă la noapte. Vreau să vă văd. Ce face Cristi ?

— Bine, bine ! Vino pe-aici, sau dacă vrei, vin să te iau !

— Nu, vin eu, că măcar am adresa voastră, zise vocea lui Sebastian. Cristian se repezi să-mi smulgă receptorul din mîna și începu să strige :

— Tani ! Ce faci, mă *alter Lendsknecht* ?

Urmă o convorbire la fel de inteligentă ca această frază; după care-l auzii pe Cristian că spune cam fără nădejde:

— Da, sigur că mergem. Mergem.

— Da, împreună, domnul. Hai, dă-i drumul, că te așteptăm.

Puse receptorul în furcă și reveni la noi în odaie, îngîndurat. Se foi prin odaie cinci minute, uitîndu-se la ceas. Eu știam¹ dinainte ce avea să urmeze. Citeam, lungit pe canapea*, și el se plimba prin odaie cu mîinile în buzunări.

— Mă, sînt necăjit, zise Cristian într-un tîrziu. Eu nu răspunsei.

— Sînt foarte plictisit. Am întîlnire cu Elisabeth-Charlotte, reîncepu Cristian. Trebuie să plec imediat. M-a luat Tani așa, în pripă, și nu mi-am dat seama că-i promis fără să mă pot ține de promisiune.

— Decomandeză-ți întîlnirea, pusei eu înălțînd ochii peste carte. (*Era Uber die menschliche Freiheit* a lui Schelling).

— Cum să decomiandez înitîlnirea? exclamă el, necăjit. N-am unde SrO anunț. Nu știu unde e ! Ș'tiu numai că trebuie să mă înitîlnesc cu ea peste cinci minute.

— Ce vrei să-ți iac ? Tani se duce pe front și nu știm dacă-l mai vedem vreodată, zisei eu aspru și acru. O nouă tăcere. Era să-i zic : „Vino cu ea aici și mîncăm împreună” dar îmi luai seama la vreme și tăcui. Să fie generos el, nu eu. Eu, de ce ?

Cristian mai umblă de sus în jos prin odaie de două ori, apoi dădu din umeri și se repezi pe ușă afară.

Sebastian sosi peste, un sfert de oră, mă îmbrățișa și se uită împrejur în odaie. Zisei :

— Cristi nu e aici, a trebuit să plece urgent pentru o chestie, dar știe unde ne înitîlnim.

— A, bun. Hai să mîncăm, n-am avut nimic de mîncat de azi dimineață, zise Sebastian. Era în uniformă nemțească, verde-cenușie, cu Cruce de Fier clasa I-a, slab, uscățiv, gălbejit, cu niște adâncituri în obraji, sub oasele de sub tîmplă, dintre ochi și urechi.

— Ce-ai făcut pe aici ? îl întrebai eu în tramvai.

— Am făcut instrucție cu materialul nou, tipuri noi de tancuri, tunuri noi, ețetera, zise ei uitîndu-se la mine în lumina albăstrie din tramvai, în care fața lui părea un cap de mort. Începu să mă întrebe de noi, de veștile de acasă. Ii recitai fraze pătimașe din scrisorile mamei și ale președintelui care sufereau rău de lipsa noastră.

— Fiii vă scrie ?

— Nu.

— Nici nu mă mir, îngînă Sebastian pe un ton sec. Ajunserăm la *Zum goldenen Hirsch*, intrarăm în restaurantul luminat discret de luminările electrice cu abatjoururi și fixate în pereți ; fețele de masă erau albe, fracurile chelnerilor mai negre; părul chelnerilor cărunți și distinși mai arginiu ; era multă lume, ofițeri, generali cu lampasuri roșii la pantaloni, bărbați groși, cu fețe lucitoare și ochi ca ghiața, îmbrăcați în uniforme cafenii și cu brasarda roșie cu cruce încîrligată la braț ; femei puține, mai ales una, de soiul tînără și elegantă însoțită de un domn cărunț, chel sau burtoș. Sebastian trecu iarăși pe lîngă ofițerii cu monoclu sau cu cruce de cavaleri ai Crucii de Fier la gît, fără să se uite la ei și cu atît mai puțin să-i salute. Mîncarăm. Se uită la ceas.

— Ce naiba face omul ăla ?

Eu încercam să-l fac să vorbească de altceva.

— Pe acasă ai trecut ?

— Nu. Puteam, dar am preferat să nu. Totuși le scriu o dată pe săptămînă, să știe că sînt viu.

— Și cum e materialul ăsta nou ? Cum e o luptă de tancuri ?

— În multe feluri. De obicei, noi ieșim dintr-o pădurice și ei ies dintr-alta ; sau noi urcăm o undă de pămînt și-i găsim și pe ei pe cimp la un kilometru sau doi.

— La ce oră ?

— La orice oră : în zori, la prînz, seara

— Și ?

— Și ? Ne oprim la un kilometru de ei și începem să tragem la țintă, și ei și noi. O lovitură sau două de reglaj, și pe urmă în plin — dacă n-a

tras înainte altul în tine, din plin. E chestie de repezeală. Capul rece, ochiul limpede, și socoteală repede. Cine întârziează s-a ars.

— Și rușii ?

— Material bun, trăgători buni. Ce te interesează pe tine chestiile astea ? mă întreabă de odată Sebastian cu o privire fixă și ostilă. Apoi păru că înțelege :

— Aha, s-a prins propaganda ? Simți cum zvîcnește eroismul în tine ? Să ii fost tu odată cu mine cînd murise șoferul, că-l dăduse cu capul de tavan tancul la un hop și idiotul n-avea nimic în cap drept care; i s-a făcut craniul zob. Eram eu șofer și locotenentul comandant stătea în turelă, cu capacul deschis. In picioare stătea, idiotul, cu binoclul la ochi, legat cu o cîrpă roșie la gît ca *aer Panzergraf*, colonelul von Brederode. Odată aud *Bang!* de-mi rămân timpanele întinse și surde (simțeam cum mă trage ceva înăuntru în urechi) și capul zăpăcit două secunde, pe urmă văd roșu, și simt un duș cald pe mine. Dobitocul fusese atins de un obuz de mic calibru, care rupsesse capacul și-l tăiase și pe el în două. Jumătate a zburat jos de pe turelă, sau s-ă pulverizat, nu știu. Ailaltă a căzut cu genunchii pe umerii mei, și cu talia deasupra capului meu ; curgea sîngele din el ca din găleată, peste casca mea în guler, pe umeri, prin fața ochilor. Și mirosea a sînge ca la abator. Și nu mirosea numai a sînge, că-i rupsesse stomacul și intestinele și curgea și din alea pe mine. Am cîrmit-o și am șters-o într-un loc acoperit, am pus mitraliorul la comenzi, m-am suit în turelă și m-am întors să facem tragerea la țintă cu sovietii.

— De ce ? întrebai eu prostește.

— De ce, de ce. Dacă fac o treabă, o fac ca lumea, zise Sebastian furios. Apoi își aduse aminte de ceva :

— Și cînd ieșeam odată dintr-o casă, pe un coridor, cu doctorul, un tip de un metru optzeci și cinci, cu un cap mai înalt decît mine, odată-l văd cum cade pe spate la mine în brațe (chiar în clipa aia am auzit *vijj, paf!* și am simțit zguduitura în zidul din spatele meu) și-mi toarnă creierul și doi litri de sînge în obraz și pe piept. O schijă mare-i luase creierul de la frunte în sus : căpăcel, cum ieși capac de pe un ou cu coaje. Trecuse peste mine și se înfipsea în peretele din spate.

Apoi Sebastian dădu din umeri :

— Războiul !

Tăcu, mestecă, înghiți și zise :

— Dacă te interesează, îți mai pot spune chestii de-astea. Nu ți-am vorbit de aruncătoarele de flăcări, nici de... ah ! Dă-l în măsă de război.

După un timp, îl întrebai :

— Și rușii ?

Sebastian dădu din umeri :

— Rușii o să câștige războiul și o să ne facă praf !

Eu am rămas atît de uimit, încît el a început să rîdă, sec și amar :

— Păi ce., crezi tu, măi blegule, de un an și ceva abia am ajuns la jumătate din Rusia europeană, și ne-am tocat sute de mii de oameni ! Știi tu cum arată noroiul de un metru și praful de o jumătate de metru adîncime ?

— Dacă ar avea o rețea de șosele ca în Franța și Belgia, ar fi bătuți, probabil, zisei eu. El mă privi cu milă :

— Dacă ar avea așa ceva, ar avea și densitatea de populație ca a Belgiei, și ar fi cinci sute de milioane. Ai înțeles ?

— Cinci sute de milioane, dar nu sînt la nivelul de civilizație...

El mă întrerupse :

— Ascultă, să-ți spun ultima chestiei, că văd că individul ăla de Cristi întîrzie și-o să trebuiască să plec. În martie era încă zăpada groasă și trig mare pe unde eram, și într-o noapte ne-au împins rușii vreo douăzeci de kilometri, cu un baraj de artilerie, un atac de tancuri și pe urmă infanterie, de nu se mai termina : „Unraa ! Urraa !” Era la o zi după aia, urîtă, vînată, cu ceață, fum de la niște sate care ardeau, de la niște tancuri și cisterne de păcură : și bubuitul și plesnetul obuzelor și pîrîiala de arme de infanterie. Eu, cu tancul pe șosea, în coadă. Un infanterist în cojoc, plin de noroi, vine în marginea drumului cu vreo zece soldați în mantăi și cu căciuli țuguiate și șase ruși, doi în cojoace de miel și șase în mantăi pînă la pămînt, cenușii ca pîinea de secară ; aveau căciuli plate, de pîslă, cu urechi. Mai groși ca ai noștri, mai solizi, mai cărnoși. Voinici, îndesați. Erau obosiți, rupți, cu ochii roșii, rătăciți, cu țepi galbeni de barbă pe obraz.

Eu opresc tancul.

„Mă, subofițerul ăla” ! Ală vine la mine, tîrîndu-și cizmele pline de noroi înghețat tun : aveau cinci kilograme fiecare. Era și ăsta bărbos, obosit, speriat; soldații, gălbejiți, nebărbierii, dormeau de-a-n picioarele cu puștile în mîini. „Ce faceți pe-aici, mă ?” „Să trăiți, don'io'tent ! Sînt niște ruși”. „Văd, mă. Și ce faceți cu ei ?” Omul vorbește mai încet. Nu știu de ce-i era frică : împrejur numai zăpadă, șosea noroioasă, niște tranșee goale, și deasupra ceața aia vînată și vînt. „Să trăiți, am ordin să-i împușc: nu-i mai putem căra după noi și o luăm la picior într-un sfert de oră”. M-am uitat ia el, la ai noștri, la ruși : dormeau toți în picioare, sleiți. Se clătinau, se lăsau de pe un picior pe altul. „Mă/, dă-mi-i mie să-mi fac o distracție : voi cărați-vă că vă ajung blindatele și vă curăță ca pe muște. Hai, executarea !” Le-am făcut semn rușilor să treacă șoseaua, în câmp, și i-am urmărit cu mitraliera din turelă. Subofițerul a salutat, i-a luat pe ai lui și au plecat: să vezi săracii ce mai mergeau ; așa adormiți, dar mergeau fără să se mai uite îndărăt. Rușii stăteau înșirați în zăpadă și așteptau. Ai mei din tanc n-auzeau nimic, de motor și de capace închise. Eu am cam învățat ceva rusește între timp. Mă uitam la ei : flăcăi de la țară, vînjoși ; stăteia'u ; și se uitau în gql. Așteptau să moară. Nu crîcneau:: nu le păsa. Obosiți, sperați, somnoroși. Și viteji. Sînt viteji. O să vezi. Le spun : „Mă, eu o să trag în aer. Voi trîntiți-vă în zăpadă. Pe urmă, repede, tîrîș spre păduricea de colo”. (O pădure vînată, ca un fum, pe niște dealuri scunde). Ei nu s-au mișcat! Credeam că n-au înțeles. „Ați auzit?” Unul, mătăhălos, în cojoc de oaie și cu cizme de pîslă și mănuși cu un singur deget (avea o față iată și roșie și niște ochi mici suri) odată-l văd că mă interpeleză gros: „Tu ești român ?” „Da”, „Cum te cheamă?” I-am spus, mirat: „De ce mă întreb ?” „Pentru cînd o să venim în România” zice ursul ăla bălan. Am rămas mut. Am închis capacul, am tras o rafală lungă de mitralieră peste ei, și-am dat ordin să plecăm... Mai încolo pe șosea m-am uitat îndărăt: nu se mai vedea nimic. Ți-am povestit asta ca să ai o idee de ruși, încheie Sebastian.

— Atunci, întrebai eu prudent, după tine, războiul... ?

— Războiul este pierdut, zise el uitîndu-se la ceas.

— /Atunci tu, de ce nu te... ?

— „De ce nu mă” ce ?

— Nu te sustragi într-un fel oarecare.
— Intîi că nu se poate, răspunse el scurt. — Și al doilea, chiar clacă s-ar putea...

Se opri strîmbîndu-se amar și dădu din umeri. Nu mai vorbi despre asta, dar se ridică și-și trase de poale tunica, bățos și drept.

— Cristian nu mai vine, după cum observ, zise el pe un ton rece. Mă ridicai și eu și-i făcui semn chelnerului. Plătii și pe cînd ieșeam — el mergînd înainte fără să se uite în dreapta și în stînga, și fără să salute pe nici imul din ofițerii din local — mă ținui repede după el ca să murmur :

— N-am' vrut să-ți spun, ca să nu-ți stric seara. Cristian și-a adus aminte că are o întîlnire cu o fată. E foarte Îndrăgostit.

Sebastian iese, eu după el ; se opri pe trotuar și se-ntoarse la mine sa mă privească ascuțit. Arăta foarte prost: slab, ofilit. Avea douăzeci de am.

— Avea rendes-vous cu o femeie ?

— Da.

— Și dacă nu se ducea, n-o mai vede și mîine ?

— Ba da.

— Pe mine poate să nu mă mai vadă.

— I-am spus.

— Ce tip ! exclamă Sebastian cu un amuzament amar. Apoi se uită la mine.

— Și tu, care mi-l denunți că-mi face o asemenea magane ! Ce tipi sînteti ! Ce bandă !

Se mai uită o clipă, la mine, cu surîsul acela amuzat, amar și de un dispreț total ; spre surpriza mea, mă luă de umeri și mă sărută, apoi îmi întoarse spatele și sări într-un tramvai care tocmai trecea. Îi zării cum își scoate cei douăzeci și cinci de pfeningi din buzunar. Nu se uita îndărăt.

îmi scrise, de-atunci înainte, în fiecare săptămînă, ca și părinților : „Sînt sănătos și vă salut”. Pînă în iarna lui 1942 cînd odată cu dezastrul de la Stalingrad, nu mai primirăm nici o veste nici de la el, nici despre el.

("Continuare în nr. viitor)

NOI NE ROSTIRĂM
AȘTRILOR, CUVÎNTUL

ncep sacred, ca omul din vechime
Ca centrul cosmosului e pământul.
Noi ne rostirăm, astrilor, cuvîntul •
De mu de ani ei tac, în înălțime.

La apogeu ne-am dus așezămîntul
Avinturile noastre sînt sublime
încep să cred, ca omul din vechime
ca centrul cosmosului e pământul.

Vertiginos, roiesc pe cer, sau lente
I lunete moarte, lumi incandescente • >
Doar începutul și desnodămîntul. ' -
Dar mută e a stelelor mulțime'
încep să cred, ca omul din vechime,
Ca centrul cosmosului e pământul f

8 noiembrie 1959

E ^ A I C PĂMÎNTUL NOSTRU
VOINICEȘTE

Nu! Universul nu mă copleșește
Cu ale sale stele miliarde i '
Zadarnic ard, zadarnic vor mai arde i
Itu calc pământul nostru, voinicește.)'
îngemănări absurde si bastarde
Bolizt demenți luceferi prinși în clește...
Nu ! Universul nu mă coplesteste '
tu ale sale stele miliarde. ' '

*Doar foc și scrum și nebuioze, fumuri!
La noi ? Culori și muzică, parțumuri
Și luminoase frunți, pe culmi, stindarde.*

*
*Planeta noastră veșnic înflorește!
Nu! Universul nu mă copiește
Cu ale sale stele miliarde!*

8 noiembrie 1959 '

POETUL

*Nu-i poate fi de-ajuns numai o strună :
Poetul este-o liră pentacordă.
Iubire, ură, vis, în el s-acordă,
S-alungă sau vibrează împreună.*

*Un zîmbet cu grimasele concordă...
Cumuni de spini și lauri își adună.
Nu-i poate fi de-ajuns numai o strună
Poetul este-o liră pentacordă.*

*Uitîndu-și suferința anonimă
Din freamătul mulțimilor s-animă,
Cu ritmul viitorului s-acordă.*

*Azur e astăzi, inline e furtună...
Nu-i poate fi de-ajuns numai o strună :
Poetul este-o Ură pentacordă.*

SI, VEȘNIC, OMUL FIREA O SUBJUGĂ...

*A tîtea veacuri nu trecură, parcă
De cînd, cu teamă și sfioasă rugă,
Sălbaticul a pus o buturugă
Pe valul săltăreț, făcînd-o barcă.*

*Și veșnic, omul firea o subjugă:
Ușoara luntre se preface-n arcă.
Vapoare grele mările încarcă
Și bastimentele se-ntrec în fugă.*

*Balonul cel dinții urcat în spații
Uimit-a Dolomiții și Carpății..!
De-atuncea, cite zboruri de poveste!*

*încrezător în fericita eră
Noi vom vedea, mai sus de stratosfera,
Procesiunea navelor celeste.*

2 noiembrie 1959

DOUA CÎNTECE ÎMPOTRIVA MORȚII

EUGEN JEBELEANU

I.

Bunicul

of ^{nimic} in față... totul - înapoi...
Și să se-ntoarcă ar vrea de unde-odată
cu picioare strimbe, a plecat —
Poate... Poate doar să vadă
doar înapoi. In fală, e-ntunerlc
și pașii au încremenit ca-n fața
unei prăpăstii sau a unui zid.'
Și, orișice ar fi, el nu mai poate
să facă niciuiv pas. Ca un copil,
privește. Singur. Stă ca un copil
sau ca un orb. Privește... nu mai vede
Lumini fără de vlrstă-i trec prin fată
și filflie cu aripi de zăpadă.
Se face frig... Halatul e-o cascadă
ce-i cade peste umerii aduși;
alunecă. Și-i este frig și-ar vrea
să strige după cineva 'din urmă,
șt buzele-i rămin întredeschise.'
Nu poate. Și privește înainte —
și nu vede nimic...

4 ian. 1960

Viata

Cum să ne strîngem, cum să facem
ca—nconjurînd cu milă, cu drag și cu putere
pe omu-acesta care ni-i luat
de umbre, și care ne stă-nainte
cu brațele ca două arme frînte,
să ridicăm

*in jurul lui,
din inimile noastre,
un cerc de neînvin
vibrind de-o viață triumfătoare ?...
Cum să izbutim,
noi, care plutim, când vrem, de-asupra pământului
la zece mii de metri,
să smulgem moartea ce-l îmbrățișează
și s-o zvirlim la înălțimea, de-unde
să nu-l mai poată-atinge ?
Cum, să facem,
în lumea
gemînd'sub munți metalici cu aripi monstruoase,
să zămislim o mică mașină,
nu mult mai mare decît un canar
cu penele udaie-n lună,
cu două aripi de azur,
care s-aducă-n inima bolnavă
bătînd mereu mai stîns
șuierul vieții ?...
Oh, veniți și-ajulați-ne toți
să ridicăm
în jurul acestui om
ce ni-i răpit și se îndepărtează
tăcut dințe noi
un cerc de neînvin
vibrind de-o viață, triumfătoare...*

19 ianuarie 1960

AUGUST

Lăvara știrși. Potecile adorm
liar umbrele perechilor, departe
PilpUe lungi. Stins răsunînd un cor,
Printre livezi chemarea și-o împarte.

*Cînd seara cade-ncet peste grădini
Și încolțește-n zare prima stea,
Clavirul ce răsună din vecini
Șoptește parcă timpului să stea.*

*Stau zdrențuiți bujorii pe răzoare
Și arcuiesc nuielele prelungi
Rar legănîndu-și frunțile-n răcoare
Ca-u. tinguire, un sobor de ciungi.*

*Iar negrii pomi sînt niște zei pagini
Păzind aleea umbrelor ucise
Unde foșnesc mătăsuri în fîntîni
Și florile, ca rănile deschise.*

*Domol se-ableacă ramurile-n jur,
De umbre parcă spinzurînd mai grele,
Sub care visu-și dibuie contur-;
Adorm ca pasări fructele în ele.*

*O, timp stagnat! Un singur fruct, cel piu
Pocnit căzu din creanga lui întinsă,
Redînd mișcării sensul ei virgin
Spre inima pămîntului, aprinsă.*

SEPTEMBRIE

*uflet al meu, ce faci acu
Pierdut prin lucrurile toate ?
Lăsîndu-și soarele-n bucate
Vara, catarg de foc trecu,*

i

*Un greier linie mărunț
Prin cîmpul unde am umblat
Și ca un mort din, somn sculat,
În toate pier și-n toate sînt.*

*Prin vîntul serii, glasul tău
Îi mai plîndesc poate și-acum :
O stea sclipînd prin nori de fum
Tîrziilor păreri de rău.*

*Mai. jos cad toate, pînă cînd
Singur rămas la ceas tîrziu,
Nu te mai văd, nu te mai știu
Prin timpul ce-l aud sunînd.*

*își umflă toamna cea lăuză
În pere, îfetele zămoase
Iar sub a frunzei șoptitoare buză,
Pocnesc sonore crăngi de oase.*

*O, suflete al meu, învie
În lunga toamnă, grea de rod,
Să vezi crescînd într-aii norod
Nestinsa ta copilărie!*

ZBORUL PESCĂRUȘILOR DIN BERLIN

MI HQ DRAGOMIR

Of înărit prin toamne germane
printre copacii-nflăcărati cu galben
pmdu-se in aer ca sărutările pUputoare
I Am rătăcit prin toamnele germane
pe-alei, cu salbe-n foșnet greu de galbeni
prin vechi castele încălzindu-și ciolanele
străvechi la soare.

Și pretutindeni, prin frunziș, aluneca
un fluviu rece, ca o spadă,
un fluvlu-al cărui nume te-ngheța :
aici și dincolo.

Aici — era pădurea întomnată.
Dincolo '— era pădurea-htunecată.
Și spada rece-a fluviului
aluneca printre copaci:
aici și dincolo.

Am colindat prin iernile germane,
prin munții-ncinși cu pulberi de omături,
pe guri de rîpe-am poposii
cu basmele străvechi alături,

și pretutindeni, prin zăpadă, se lira
un fluviu mai gheșos decît ghețarii,
un fluviu lingă care par de flacără'ghețarii
un fluviu-al cărui nume te-ugheța:
aici și dincolo.

Aici — balada munților bătrîui,
Dincolo — jalea munților bătrîni.
Și fluviul mal gheșos decît ghețarii
tăia și munții!
Aici și dincolo.

Șt diminețile zvlnind de pescăruși,
printr-ale norilor subțiri speteze,
diminețile zîmbind sfîșiate de ruine,
neuitatele dimineți berlineze,
străzi tăcute, ca o sahară de netrecut,
străzi retezînd în două o țară,
străzi pe sub tel curmate de-o sahară,
și pretutindeni un cuțit
tăind văzduhul împietrit:
aici și dincolo.

Aici — un cîntec pioneresc.
Dincolo — bat tobele-n]undat.
Aici — toamnele resfiră un zîmbet.
Dincolo — un ropot, un marș sacadai...

Am rătăcit prin basmele germane,
am rătăcit prin tristeți și nădejdi,
am fost aici și auzeam suspinul de dincolo,
dacă aș fi fost dincolo
aș fi auzit cîntecul de-aici.

Zburați, peste toată țara, pescăruși,
deschideți, și-n inimile geroase, uși,
cu acele aripilor albe și mici
vestiți pe aici peste zidul de dincolo,
legali pe dincolo de aici,
zburați pescăruși,
vestiți în văzduh o zi fără cătuși,
fluturați albele voastre semnale
peste-aici și dincolo,
peste gări, și blocuri și mahalale,
șeseți tot cerul c-un harnic amici,
vestiți pe aici peste zidul de dincolo,
legați pe dincolo de aici,

dați fratelui — sora,
îngemănați cuvîntul despicat,
arcuiți, peste fluviul de gheală, ora,
aduceți toate crengile copacului
în aceeași grădină,

și din. albele stele ale aripilor mici
presărați, pretutindeni lumină,
topiți fluviul de gheață dintre dincolo și aici,
și cu raza albelor stele ale aripilor mici,
din zvicueiul inimii noastre fără fruntarii,
topiți fluviul de gheață cu numele „aici și dincolo”
mal ghețos ca ghețarii.

ALEXANDRU I. PHILIPPIDE (1859-1933)

PERSONALITATEA LUI UMANĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

Acad. IORGU IORDAN

cea ce izbește înainte de toate pe cunosătorii mai apropiați ai vieții și activității marelui învățat român Alexandru I. Philippide. Personalitatea cărui s-a împlinit anul trecut un secol, este mulțimea și varietatea contradicțiilor existente în personalitatea sa. Personalitate : contradicție între temperamentul său vijelios, așa spune -ana, și disciplina, și munca disciplinată, ordonată și sistematică dusă de el ca profesor și om de știință; contradicție între optimismul sau înăscut și un anumit -scepticism accentuat pe măsură ce trecea timpul și devenit, până la urmă, cel puțin în unele manifestări ale lui, aproape mizantropic-contradicție între atașamentul său real față de interesele maselor populare, atașamentul -care iese adesea la iveală chiar în lucrările științifice, și -atitudinea sa de pasivitate, din ce în ce mai pronunțată în domeniul vieții obștești.

Contradicțiile constituiau de altfel trăsătura cea mai caracteristică a epocii în care s-a format Alexandru Philippide. În jumătatea a doua a secolului trecut, societatea românească era stăpînită de numeroase contradicții sociale și politice, apărute, sub aspecte «oi, încă din primele -decenii ale acelei secole și dezvoltate fără întrerupere pe măsură ce conștiința de clasă a mulțimilor, în special a muncitorimii, devenea tot mai conștientă și manifesta în forme concrete de luptă, sintem în vremea când ia

naștere coaliția burgheziei cu mosierim* a care duce la detronarea lui, Alexandru Ion Cuza, simbol, împreună cu M. Kogălnițeanu, al unora dintre idealurile revoluției * la 1848, și când, datorită unuia, început de industrializare a țării, crește numărul muncitorilor și, drept consecință inevitabilă, condițiile de exploatare -capitalistă nevoia lor de a se organiza și de a lupta contra exploataților.

Alexandru Philippide își face licența în 1881, primul an de apănție al "revistei, „Contemporanul” cu sediul în orașul unde el își făcuse studiile universitare. Iată, citim în „Precuvîntarea” tezele sale de licență (*încercări asupra stăruințelor sociale a poporului român în trecut*) expunerea în același an la Iași : A scrie despre viața intimă -a popoarelor e ceva nou. Peripețiile politice și războaiele au fost acele care au preocupat în mare parte pe oamenii de știință. Cîte lupte s-au dat în cutare : împrejură, cine a comandat trupele, cine a comandat războiul, care a fost ambițiunea și curajul soldatului, și cum se desfășoară influența cu alta, sau o partidă cu alta în guvernarea statelor, cît de mare a fost abilitatea unui ministru ori cruzimea unui tiran, feje ceea ce s-a considerat ca important și demn de scris mai totdeauna și pretutindeni. Nimic despre -popor, vreau să zic despre masa cea mare, pe spinare! căreia apăsau și războaiele, și” intrigile și

cruzimile. Și chiar dacă aici cole se pome-
nește ceva despre dînsul, e vorba numai
de silințele ce și-a dat pentru a se eman-
cipa de sub tutela tiranilor sau pentru a
sfarmă obstaculele castelor și a-și face Joc
la guvernarea statului. A se interesa însă
în ce mod trăia, cîte mijloace de viață
și ce grad de cultură avea, caire era caracte-
terul său, credințele și obiceiurile sale,
gradul de tărie sau de slăbiciune a voinței
sate, fu ceva necunoscut, sau chiar despre-
țul. Astfel încît, în timp ce cunoaștem
cele mai mici întîmplări din războiul a!
doilea punic, ba chiar care era înălțimea
corpului și culoarea ochilor lui Cesar, abia
am pute zice că știm ceva din viața po-
porului IIaHn".

Cred că nu greșesc opea mult, dacă
atribui influenței „Contemporanului”, a
cărui apariție n-a venit din senin, ci is-a
pregătit de-a lungul unui șir de ani, măcar
în parte, ideile atît de juste, exprimate, la
o vîrstă de om încă foarte tînăr, de către
fiul unei familii mic burgheze. De altfel se
poate presupune, fără riscul de a forța real-
itatea, că tema însăși a tezei de licență
îi va fi fost sugerată de atmosfera intelek-
tuală de la „Contemporanul” și din jurul
acestei reviste, cu priză puternică asupra
tineretului din vremea aceea. In orice caz,
este inacceptabilă ipoteza că Alexandru
Philippide ar fi fost îndemnat, fie și indi-
rect, de vreunul dintre puținii și mediocrii
profesori ai Facultății de Litere din Lași,
unde domnea atotputernic spiritul, cu ve-
leități aristocratice, al lui Titu Maiorescu,
ohiar și după mutarea definitivă a aces-
tuia la București.

Și totuși Alexandru Philippide nu a îm-
brățișat doctrina social-poliicică progresistă
a „Contemporanului”. Dimpotrivă, el a
aderai, din punct de vedere cultural, care
însemnează, de fapt, și politic, cu toate că
manifestări politice propriu-zise el n-a
avut, la curentul junimist, cum dovedesc
nu numai colaborarea foarte timpurie
(1882) la „Convorbiri literare”, intrarea
lui în raidurile „Junimii”, ci și, mai ales,
cele două articole din „Convorbiri literare”
XXV (1891), p. 1015 urm. și XXVII (1893),
p. 289 urm., intitulate „Idealuri”, unde.

polemizînd cu C. Dobrogeanu-Gherea, care
cerea scriitorilor idealuri social-politice
progresiste, el apără concepția reacționară
despre artă a „Junimii” și elogiază meri-
tele acesteia pentru dezvoltarea culturii
romînești. Această atitudine se explică prin
lipsa unei juste orientări științifice în pro-
blemele social-politice, precum și, umare**
inevitabilă a acestei dezorientări, prin in-
fluența puternică a junimismului, caracte-
ristice și una și cealaltă pentru majorita-
tea intelectualilor noștri din vremea aceea.

Aș mai adăuga, în subsidiar, faptul că
prin „masa cea mare” a poporului, pe care
o invocă în prefața tezei de licență, Ale-
xandru Philippide înțelegea, cu siguranță,
numai țărănimea, fără distincție de cate-
gorie social-economică. Pentru, el, ca și
pentru foarte mulți intelectuali romîni de
atunci (și chiar de mai tîrziu), muncitori-
mea industrială era inexistentă, și, bine-
înțeles, tot inexistente erau încercările ei
de a se organiza și de a porni lupta de
clasă contra patronilor exploatatori și con-
tra orînduirii burghezo-moșierești ca atare.

Așa se explică aderarea lui Alexandru
Philippide la mișcarea poporanistă, inițiată,
la începutul anului 1906, de „Viața Romî-
nească”, sub conducerea lui C. Stere și
G. Ibrăiianu. Au intervenit, probabil, și
elemente de ordin personal : pe de o parte
nemulțumirea provocată de renunțarea, oa-
recum silită, la întocmirea, în continuare, a
Dicționarului limbii romine, cu care fusese
însărcinat de Academia Romîna, instituție,
în majoritate, junimistă, cel puțin ca at-
mosferă, dacă nu și ca oameni, datorită
atotputerniciei lui Titu Maiorescu, exponen-
tul cel mai autentic, printre intelectuali, al
clasei stăpînitoare, iar pe de altă parte,
relațiile prietenești cu G. Ibrăiianu și
Ion Botez, foștii săi elevi și colaboratori
la Dicționar.

Fondatorii „Vieții romînești” apreciau, în
cel mai înalt grad, adeziunea lui Alexan-
dru Philippide la programul și acțiunea
lor, date fiind marea lui autoritate știin-
țifică și valoarea lui personală de natură
strict umană. In acest sens vorbește fap-
tul că într-o fotografie a membrilor colec-
tivului de redacție, filologul ieșean apare

la locul de cinste, între C. Stere și scriitorul N. Gane, și că, în ciuda caracterului ei de revistă de cultură generală, „Viața românească” a publicat numeroase studii ale lui Alexandru Philippide, a! căror loc mai potrivit ar fi fost într-un periodic d-strictă specialitate.

Din momentul despărțirii de junimiști (recte, de Titu Maiorescu), fostul meu prolesor a devenit un adversar dîrz și redutabil al junimismului și a rămas astfel pînă la sfîrșitul vieții. Se vede aceasta mai cu seama în lucrarea *Specialistul român. Contribuție la istoria culturii rominești din secolul XIX*, publicată în -cîteva numere consecutive din „Viața românească” (iunii 1906 și 1907). Interesant și totodată semnificativ pentru schimbarea de atitudine a lui Alexandru Philippide este amănuntul că sub același titlu și cu un conținut asemănător, publicase el un articol în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900

Lucrarea amintită aici poate fi considerată drept caracteristică pentru o bună parte din activitatea acestui mare învățat m sensul deja arătat mai înainte, anume al contradicțiilor, numeroase și adesea grave, existente în întreaga lui ființă și în formația lui intelectuală. Alături de aprecieri extrem de juste asupra stărilor de lucruri din România condusă de burghezie și moșierime după detronarea lui Alexandru Ion Cuza, întîlnim păreri contestabile sau total greșite, uneori în unul și același pasaj ceva mai întins. De pildă : „Tot astfel pe terenul activității publice n-am făcut romîni altceva de la 1866 încoace decît că am risipit averea particulară și averea publică, am ruinat starea și fizică și psihică a țaranului, am lăsat pe Străini să acapareze tot comerțul și mare parte din pămîntul țării, ne-am uitat dînd din umeri la degenerarea și dispariția treptată a rasei moldovenești, una din cele mai înzestrate ale neamului romînesc ; dar am ascuns aceasta mizerie c, clădiri publice în București, cu poduri peste Dunăre, cu drumuri de fier, cu părăzi, cu manevre, cu laude ridicule și cu exagerări unor fapte care nu se datorase atît vredniciei noastre, cît forței lucrurilor, cu exagerări asupra răz-

boiului de independență.” (P. 78—79 a' extrasului.)

Rezerva, nejustificată, față de unele realizări de ordin tehnic și administrativ (clădirile publice, drumurile de fier etc.) din a doua jumătate a secolului a! XIX-lea vine în contradicție cu aprecierile optimiste ș, aș spune aproape actuale despre valoarea științei, pe care te face cîteva pagini mai departe (p. 82) : „Știința . . . , -rost în lumea aceasta, nu atît pentru că pntr-însa ai ajuns să vorbești cu oamenii -a distanțe mari, să fugi ca fulgerul într-o trăsura fără cai, să te plimbi pnn aer ci 'pasările, cît mai ales pentru aceea că progresul ei înseamnă o perfecționare a omului o îndepărtare tot mai mare a acestuia de bruta de la care-și trage originea ”

Punctul de vedere predominant etic din «re se pune aici Alexandru Philippide izvorăște din concepția lui generală despre lume. Incercînd în aceeași lucrare o schiță istorică a evoluției științei rominești el ÎȘI exprimă admirația pentru pionierii ei dm prima jumătate a veacului trecut (Lau-nan, Cipariu, Kogălniceanu etc.) : „Aceștia au fost oameni unii mai învățați” alții mai puțin învățați, unii mai inteligenți altn mai puțin inteligenți, însă toți *voiau smcer sa știe*’, doreau să capete eunostinți nu pentru a spăria pe alții, ci pentru bati-ritul cunoștințelor acelorora înseși. Iar acele cunoștințe, multe puține, cîte le-au putut capata, le-au căpătat cu mijloace drepte muncind cît au putut munci, și n-au devenit niște savanți ca cei din Franța ori din Germania nu din cauza lipsei de iubii-’Pentru știință, ci din cauza lipsei de putere. Dacă pe lingă iubirea de știință i-a împins la muncă intelectuală și vreun alt motiv, apoi acela a fost patriotismul din cauza căruia au văzut de multe ori lucrurile altfel decît le-ar fi văzut, dacă n-ar fi fost preveniți.” (P. 69)

Pentru aceleași motive de ordin etic admira Alexandru Philippide pe filologul Lamhrior, mort, din păcate, înainte de a da nu tot, dar măcar o bună parte din roadele capacității sale științifice deose-wțe ^Pro ha pentru aceasta [adică .proba Subliniat de A. Ph.

modestiei] rie-a dat-o Alexandru'Lambrior Pe cit specialistul român [din faza a treia a dezvoltării științei filologice românești, contemporană cu autorul] e înfumurat și sec, pe atât acela era modest (spic plin) ; pe cât specialistul român ne sparie cu citații, pentru -a ascunde o remarcabilă sărăcie de eunostinți, pe atât acela cita puțin, însă tot cărți importante, cetite și meditate din scoarță în scoarță ; pe cât specialistul român se arată că știe'tot, măcar că Știe puțin, și se rușinează de a-și arăta lipsurile, pe atât acela își mărturisea sincer toate lipsurile, măcar că avea într^adevăr o vastă cultură. Toate lucrările lui prezintă aceeași sinceritate și aceeași iubire de știință ca și lucrările învățaților români din faza I, probează, într-un cadru mic, că autorul era în curent cu știința contemporană și cuprind în acel cadru mi: mai multe vederi originale și juste decît toate scrierile isavanților români din faza II și III." (P. 83-84.)

Aceste aprecieri conțin o anumită doză de exagerare, care se explică, în largă măsură, prin concepția lui Alexandru Philippide, bazată aproape exclusiv pe criterii etice despre știință, ca și despre orice activitate a oamenilor în general. Ele sînt însă și produsul unor nemulțumiri de ordin personal, în legătură cu munca la *Dicționarul Academiei*, pe care n-a putut să-i ducă pînă la capăt din cauza lipsei de înțelegere (mai exact spus, din cauza unei •înțelegeri greșite) a fostei Academii Romîne în legătură cu munca într-adevăr, grea și obositoare la această operă lexicografică de importanță națională.

Modestia, pe care o aprecia în cel mai înalt grad la Cipariu, Laurian, Lambrior ș.a., Alexandru Philippide a practicat-o el însuși de-a lungul întregii sale vieți, în toate împrejurările și în toate manifestările bogatei lui personalități. Ea izvoră, în primul rînd, din convingerea că valoarea, umană sau științifică a cuiva, în măsura în care ea există, n-are nevoie să fie proclamată, direct ori indirect, de cel ce o posedă, fiindcă, pînă la urmă, ea se impune și este recunoscută, oel puțin de către oamenii obiectivi și capabili s-o judece în

mod just. Ca profesor și savant, Alexandru Philippide era, dacă se poate, și mai modest, pentru motivut că intervenea, în plus, conștiința despre marea răspundere pe care o avea în aceste două calități, de educator, adică de model în toate privințele pentru elevii săi, și de om de știință, adică de cercetător și descoperitor al adevărului ascuns în faptele supuse studiului.

Pentru a corespunde acestor exigențe este necesară, înainte de toate, o muncă neîntreruptă asupra ta însuși și asupra problemelor pe care vrei să le rezolvi. Alexandru Philippide a fost un muncitor neobosit, adesea excesiv, în sensul că nu-și cruța nici forțele, nici sănătatea. Era cel mai conștiincios dintre profesorii Facultății de Litere și Filozofie din Iași, chiar cînd depășise vîrsta de 70 de ani și puterile fizice nu-l mai ajutau cum trebuie din pricina unei suferințe îndelungate. Tot timpul, de care dispunea, îl folosea pentru studiu, fără să fi fost totdeauna preocupat de o problemă științifică. Și „studiu” pentru el avea sensul etimologic de „silință, râvnă”, adică de „învățare” : el nu citea (și, bineînțeles, nu frunzărea) cărțile care-l interesau (și-l interesau foarte multe), ci le învăța, în sensul că scotea note sau făcea note pe marginea lor. Cînd o carte trebuia pusă la contribuție pentru întocmirea unei lucrări, studierea ei dura vreme îndelungată și da naștere, adesea, unei adevărate recenzii, oare apărea în lucrare sub forma unei așa zise note de peste 20—30 paginii. (Să se compare, de pildă, cele două volume ale *Originii romnilor*.) Pentru redactarea definitivă a capitolului despre limba albaneză din această operă, în scopul de a lămuri cu ajutorul ei anumite aspecte ale problemei supuse cercetării, a trebuit să învețe această limbă a treia oară.

Vreme de opt ani, cît a lucrat la *Dicționarul Academiei*, Alex.amd.ru Philippide n-a avut o singură zi de odihnă. Devenise proverbială străduința lui de a economisi, la maximum, timpul, spre a-și putea îndeplini în termen obligațiile luate. Colaboratorii

săi la această operă povesteau, între altele, că în una din zile, venind să-l vadă un vechi prieten și coleg de universitate Alexandru Philippide i-a spus că n-are vreme de vizite, iar la întrebarea musafirului când ar putea reveni pentru a sta de vorbă, a răspuns, foarte serios, aproape tragic: „Peste zece ani!” Se gândea, evident la angajamentul pe care și-l luase față de Academia Română să termine Dicționarul 'a timp și în cele mai bune condiții.

Am arătat ceva mai înainte ce admirație avea fostul meu profesor pentru filologie și istoricii români din faza I, cum o numea el, adică din epoca de început a activității noastre științifice în aceste domenii. El îi admira nu numai pentru sincera lor dragoste de știință, ci și pentru patriotismul lor. În gura și sub pana lui Alexandru Philippide, acest frumos cuvânt nu era de loc o vorbă goală. Disprețul și ura lui împotriva politicianilor de pe vremuri izvoră, înainte de toate, dintr-un puternic patriotism din atașamentul lui dezinteresat față de poporul a cărui limbă și viață culturală depuse m opere scrise de tot felul le-a studiat vreme de o jumătate de secol cu o seriozitate și o obiectivitate vrednice de cel mai adânc respect.

Admirația și stima pentru Cipariu, Lăun și alți învățați din faza I, Alexandru Philippide le avea și pentru unii oameni politici din aceeași epocă, ale căror realizări au dovedit sentimente asemănătoare față de țară și de popor. „Aceste începuturi [de activitate științifică], spune el *op. cit.*, „ 69-70, au fost începuturi solide, comparabile cu acele care, pe terenul activității politice, se făceau prin secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea țărănilor. Dacă am fi avut noi românii noroc să nu pierdem terenul de sub picioare și să mergem încet încet pe urma părinților noștri, astăzi alt aspect ar avea bogăția materială a țării și bogăția intelectuală”.

Patriotismul lui Alexandru Philippide se manifesta în forme numeroase și în împrejurări diferite, tot felul. Una dintre formele cele mai frecvente a fost reacțiunea, adesea violentă, contra naționalismului, ai cărui

propovăduitori se prezentau, în ochii celor ce voiau să-i creadă, drept patrioți de malta calitate. Naționalismul a invadat cu „știm, cu mult înainte de primul război mondial și, mai târziu, după izbucnirea și terminarea acestuia, pînă tîrziu, spre zilele noastre, mai toate ramurile de activitate ale vieții publice românești. El pătrunsese ușor și în majoritatea lucrărilor științifice din domeniul filologiei și al istoriei PP Alexandru Philippide, faptul acesta îl indigna nu numai ca autentic om de știință, ci și ca patriot, care vedea în naționalism o mare primejdie, o formă de înșelare a maselor, cu scopul de a fi, mai ușor exploatate de ce, interesați, pusă în slujba unei pseudoștințe sau a politicianilor șarlatani și venali. Atitudinea lui față de aceștia am văzut-o, direct sau indirect, în unele dintre citatele precedente. Pot aduce unul în plus, mult anterior ca dată, din prefața la *Istoria limbii romine. Volumul intliu: Principii de istoria limbii*, Iași, 1894: „Pentru aceea, tinerilor neînglobați încă în partide și în secte, lor închin această lucrare. Ei vor vede, ca judecători fără părtinire, că probez tot ce spun și că eu, un rest de putere nu mi-a rămas pe care să nu-i fi întrebuițat pentru a produce ceva lor profitabil.”

Cit despre naționalismul, cu toate nuanțele lui, introdus în disciplinele științifice pe care le cultiva el însuși, ne stau mărturie, între altele, aprecierile făcute în primul volum din *Originea rominilor* cu privire la multe dintre extrem de numeroasele lucrări care s-au ocupat într-un fel sau altul de această problemă capitală a existenței poporului român.

„În ciuda părerilor defavorabile despre savanții români din faza a II-a și din faza a III-a (de fapt, despre anumiți savanți din aceste perioade, stabilite de el ale istoriei științelor filologice și istorice din țara noastră), Alexandru Philippide simțea, fără s-o exprime direct, minoria ră există o activitate științifică serioasă la noi și că el însuși este unul dintre reprezentanții ei. În lucrarea sa *Un specialist român la Lipsea*, Iași, 1909, găsim (p. 139) un pasaj care ne arată că el era un adversar

al cosmopolitismului, lucru firesc în cazul unui patriot adevărat ca d.însul : „Mai întâi, noi românii sîntem oameni speriați, cum se zice, speriați între altele de nume nemțești. De l-ar chema pe cineva Popescu, ori Georgescu, ori Tănăsescu, ori chiar Zatzmirescu, și dacă ar acri orice lucru de samă pe terenul vreunei științi oarecare..., noi dăm din cap cu îndoială. Îndată ce însă îl va chema pe cineva Schultze ori Meyer ori Muller, noi cetim cu admirație toate ineptiile.”

Reacțiunea lui Alexandru Philippide împotriva manifestărilor naționaliste căpăta adesea, de obicei intenționat, forme extreme, chiar dacă era vorba de lucruri fără vreo importanță deosebită. Fiind întrebat odată de către un filolog român, care se ocupa de viața și opera unui ascendent al său (Dimitrie Philippide, autorul unei „Istории” și al unei „Geografii a Romîniei”, publicate, amîndouă, în grecește, la Leipzig, (1816), dacă familia Philippide nu-i cumva de origine macedoroimînă, el a răspuns foarte prompt : „Nu, nu, sîntem greci curați !” (întrebarea dădea clar a înțelege că cel care o pusese ar fi dorit să obțină un răspuns afirmativ, ceea ce explică și totodată justifică repliica celui întrebat.)

Unele dintre citatele de pînă aici n-l înfățișează pe Alexandru Philippide nu numai în ipostaza de polemist, cu o vervă foarte originală, ci și ca pe un om de curaj. Această constatare nu trebuie să ne surprindă, din moment ce ne aflăm în fața unui învățat autentic. Curajul lui izvora din convingerea că adevărul "descoperit prin trudă îndelungată și cinstită trebuie spus răspicat, fără reticențe și fără a menaja pe cei vinovați de greșeli sau de intenții incompatibile cu adevărata muncă științifică.

Avea numai 23 de ani, cînd a publicat un articol contra falsurilor istorice. (E vorba de o așa zisă cronică a lui Hur, din secolul al XV-lea, plăsmuire a unui „patriot”, care voia să dovedească în felul acesta că activitatea literară a romînilor în limba lor maternă este mai veche cu un secol decît admitea toată lumea.) Curaj mare a manifestat Alexandru Philippide în polemiile

sale, numeroase, cu Hasdeu. Marea autoritate științifică a acestui spirit universal nu l-a împiedicat pe tînărul filolog ieșean să-l critice pentru erorile săvîrșite în transcrierea textelor vechi romînești, pentru necunoașterea unor lucruri mai mult ori mai puțin curente în domeniul lingvisticii romînești și al celei generale, precum și pentru un anumit exhibiționism de care genialul polihistor nu era de loc străin. Să se compare mai ales *Principii de istoria limbii*, p. 238 urm. și *Specialistul român*, p. 73 urm..

Alexandru Philippide nu s-a sfiit să critice, cînd era cazul, și pe unii dintre reprezentanții celebri ai romanisticii europene, ca, de pildă, W. Meyer-Liibke și Adolph Tobler. Despre cel dintîi a vorbit în mai multe rînci, atît în legătură cu diverse păreri privitoare la probleme de lingvistică romanică în general, cît și în legătură cu destul de numeroasele greșeli în redarea faptelor de limbă romînească din cunoscuta-i *Grammatik der Romanischen Sprachen*. Pe Tobler l-a criticat aspru, într-o notă din *Un specialist român la Lipsea*, p. 139, pentru motivul că, vrînd să justifice refuzul de a accepta ca teză de doctorat o lucrare despre limba noastră, pe care i-o propusese un candidat român, a spus aproximativ următoarele : „Apoi așa, are să vie, poate, cineva mîui cu o teză dintr-o limbă "africană și mi-a zice: „Tot trebuie să îi avînd d-voastră, d-le profesor, oarecare eunostiți asupra ei”. La care, Alexandru Philippide face acest comentariu : „Pentru Tobler, ori limba romînească ori o limbă africană tot aceea era ! Numai cu limba latină, cu limba franceză și cu oleacă de italiană ori de provensală e ușor de făcut filologie !” Aceste aprecieri, perfect obiective, care izvora dintr-un amor propriu național demn de laudă, i-au fost luate în nume de rău de către unii lingviști romîni prea respectuoși, în "orice împrejurare, față de celebritățile apusene. Cel „denunțat” a răspuns în spiritul pe care-l preconiza prefața la *Principii de istoria limbii*, unde spune : „De cît, ce folos să umbli prin această lume cu călușul în gură de frica unor oameni tot așa

de slabi ca și tine? Nu-i de ajuns că ne temem la (tot pasul de fulgerele cerului să nu ne trăznească, de ape să nu ne înnece, de focuri să nu ne ardă, de boli să nu ne omoare?", adăugînd, foarte serios, cu tot aerul de butadă : „Doar mu-s trac de geaba!” (Tracii, strămoși ai romînilor, sînt lăudați, în scrierile istoricilor antici, pentru marele lor curaj.)

(7 a om de știință, Alexandru Philippide s-a format mai mult prin propriile sale forțe. Facultatea de Litere și Filozofie din Iași, pe care a absolvit-o în 1881, nu avea atunci o catedră de Filologie iromînă (În schimb avea iuna de Filologie romanică-, foarte slab-reprezentată printr-un profesor fără o pregătire p.ropriu-zisă în specialitatea respectivă.) A urmat, o bucată de vreme, cursurile libere de lingvistică romînească ținute de Alexandru iLamibrior, dar •aflta ena prea puțin pentru un viitor cerce-tător al limbii romîne.

Acest fapt explică unele lipsuri, mai cu seamă de metodă, existente în lucrările fostului meu profesor. În aceeași situație s-au găsit, în a doua jumătate a secolului trecut, numeroși compatrioți ai noștri, care, datorită capacității și muncii lor, au devenit totuși fruntași ai științei și culturii romînești. Mă gîndesc, între alții, la G. Ibră-ileanu, ~~care~~ n-a avut posibilitatea să-și •desăvîrșească formația în străinătate, ca să nu mai vorbesc de C. Dobrogeanu-Ghe-rea, rămas autodidact toată viața, ceea ce nu l-a împiedicat, cum nu l-a împiedicat pe-G. Ibrăileanu pregătirea lui strict au-tohtonă, să joace rolul cunoscut și recu-noscut în domeniul criticii literare.

Dîndu-și seama de necesitatea unor studii de specialitate, pe care nu le putea face în țară, mu numai din cauza deja ară-tată, ci și pentru că lipseau, aproape cu totul, în bibliotecile noastre lucrările filo-logilor și .lingviștilor mari ai lumii, Ale-xandru Philippide se duce, în 1888, cu mijloacele proprii (economii făcute ani de-a rîndul din salariul de bibliotecar și

apoi d. profesor secundau'), la Halle a. S., universitate germană celebră în timpul acela prin cîțiva reprezentanți foarte va-loroși ai disciplinelor umanistice, în frunte cu Hermann Suchier, romanist, Eduard Sie-vers, fonetician și germanist, Heinrich Keil, filolog clasic, ș.a. Cînd ia hotărîrea de a pleca în străinătate, el își făcuse deja un nume prin publicarea cîtorva lucrări, ca, de pildă, *Cronica lui Hur* (în „Convor-biri literare”, XV [1882], p. 245—248), și *Introducere în istoria limbei și titeraturei romine*, Iași, 1888, carte foarte bogată în fapte și discuții de ordin filologico-ilingvis-tic, cu privire la operele din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

La Universitatea din Halle a. S., unde studiază patru semestre, Alexandru Philip-pide s. interesează de toate disciplinele filologice, potrivit spiritului mai mult cri-mai puțin enciclopedic al epocii, diar îm-pins și de marea lui curiozitate pentru tot ce constituie viața culturală a omenirii: filologie modernă și clasică, arheologie, istoria filozofiei antice etc. Cu profesorul său de romanistică a devenit repede bun prieten : de la ediția a V-a pînă la a VIII-a, ultima îngrijită de autorul însuși, frumoasa povestire (în versuri și proză) din literatura franceză veche despre Aucassim și Nicolette, publicată de Suchier, a fost dedi-cată compatriotului nostru. Datorită prie-teniei dintre ei, acest filolog german, des-cendent dintr-o familie de hu.ghenoți fran-cezi stabiliți în Germania, a învățat limba iromînă, iar de la dkl.su l a deprins-o fiul său, Waltner Suchier, care chiar a predat-o, cînd și cînd, după ce a ajuns profesor universitar.

În vremea oînd Alexandru Philippide își făcea studiile la Halle a. S., știința limbii se dezvolta sub puternica influență a șco-lii neogramatice, care luase naștere cu 10—12 ani mai înainte și se caracteriza, în primul rînd, prin asimilarea fenome-nelor lingvistice cu cele din natură și prin punctul de' vedere istoric, împi-ns pînă la ultimele limite, în ce privește expli-carea și interpretarea faptelor de limbă. Pornind de la aceste principii de bază ale

concepției lor despre limbajul omenesc, neogramaticii au ajuns pe de o parte la ideea că evoluția limbilor se conduce după anumite legi, care, în cazul sunetelor, sînt foarte asemănătoare, ba chiar identice, cu legile fenomenelor naturale, adică mecanice și oarbe ca acestea, iar pe de altă parte, la luarea în considerație, aproape exclusiv, a stărilor lingvistice vechi și mai vechi, în ciuda recomandării, făcute de ei înșiși, de a se studia în deosebi aspectele actuale, vii ale limbilor.

Alexandru Philippide nu s-a putut susține, în general vorbind, influenței exercitate de școala neogramatică. O dovadă directă și puternică în acest sens este cartea sa, amintită deja, *Principii de istoria limbii*, care reprezintă, din punct de vedere teoretic, o adaptare, pe bază de material lingvistic în cea mai mare parte romînesc, a lucrării cu același titlu (*Prinzipien der Sprachgeschichte*), publicată, în primă ediție la 1880, de neogramaticul Hermann Paul. În ea se privește atît interpretarea faptelor, întemeiată pe evoluția specifică a limbii noastre, cît și numeroase aspecte de ordin filozofic, cartea lingvistului ieșean este însă o operă originală, merit oare i-a fost recunoscut de către recenzenții ei străini.

Trebuie să precizez că, dintre toți neogramaticii, cel mai independent ca gândire, cel mai filozof și mai înclinat să vadă în limbă un produs prin excelență psihic (cu exagerarea, criticabilă, a psihologiei individuale) și în același timp istoric, a fost tocmai Hermann Paul, pe care și l-a ales ca model Alexandru Philippide. Nu numai acest fapt vorbește în favoarea fostului meu profesor, ci și felul cum concepea el noțiunea de „lege” lingvistică. Iată ce citim în studiul său *O rămășiță din timpuri străvechi: gioară* (zioară) = cristal, p. 17—18 ale extrasului (din *Arhiva*, xxv [1914]): „Altceva e însă a afla legea unui fenomen, și altceva e a explica, a pricepe fenomenul. Dacă zic, de pildă, că apa distilată, supt o presiune atmosferică de 760 milimetri, fierbe la 100 centigrade de căldură, ori că în limba romînească *i* consonant precedat de

b ori *i* ori *v* în silabă slabă, cînd silaba accentuată precedentă este deschisă, trece în silaba accentuată precedentă și formează diftong descendent cu sonanta acesteia, dacă zic acestea, formulez niște legi, dar fenomenele îmi rămîn nepricepute, neexplicate. Aflarea legilor nu înseamnă **explicarea** lucrurilor. *Priceperea, explicarea* se tace prin raportul de *cauză*, iar raportul de cauză nu explică nupiai legile, el explică onice lucru, concret ori abstract, și orice raport, el explică apoi nu numai noțiunile, ci și individele”. Aceste cuvinte înseamnă, în fond, respingerea legilor fonetice (și ale legilor lingvistice în general), așa cum le înțelegeau neogramaticii¹.

Cealaltă caracteristică principală a doctrinei acestora, anume istorismul, se întîlnește la Alexandru Philippide de-a lungul întregii sale activități științifice. Ea se explică prin formația lui inițială, precum și, mai ales, prin faptul că în epoca la care ne referim lingvistica nu se separase încă de filologie, dimpotrivă se lăsa oarecum condusă de aceasta, din cauză că studiile de limbă s-au dezvoltat, din cele pur filologice. Și noțiunea „filologie” avea atunci o sferă foarte largă, cum rezultă din definiția pe care învățatul ieșean o dă el însuși pornind de la concepția curentă și mai mult ori mai puțin general acceptată atunci: „Acea parte a istoriei, care are ca obiect de expunere viața omenescă în toate manifestările sale, se numește filologie. Filologia cuprinde [așaj

¹ Subliniat de A. Ph.

² Alexandru Philippide definește (*loc. cit.* p. 17) „legea” potrivit logicii formale, cînd spune că „este generalizarea unui raport de predicat, prin inducție, de la individele observate la noțiunile acelor individe”. Materialismul dialectic are altă concepție despre „lege”, ajungînd totuși, în cazul de față, la aceeași concluzie, și anume că legile neogramaticilor nu sînt legi adevărate. (De altfel Alexandru Philippide însuși vorbește de „legi false”, atunci cînd, precizează el, generalizarea nu se bazează pe observarea tuturor aspectelor particulare ale unui fenomen. Urmează de aici că al respinge și „excepțiile” de la legile fonetice acceptate de neogramatici.

dar istoria vieții publice (istoria politică, așa numita de obicei istorie), private (istoria socială), artistice (istoria artelor) și intelectuale (istoria literară) a omului". (*Introducere în studiul limbii și literaturii române*, p. 7.)

Istorismul lui Alexandru Philippide se manifestă, înainte de toate, în tendința de a privi și a explica istoric faptele de limbă. Cursurile sale de fonetică și de morfologie a limbii române purtau titlul respectiv de „Istoria sunetelor” și „Istoria formelor”. Ele erau precedate de alt curs, căruia îi spunea „Origini” și care era, de fapt, o introducere pur istorică la celelalte două, menită să înlesnească înțelegerea acelor. Afară de asta, cea mai mare parte a materialului lingvistic studiat aparținea oarecum trecutului, în sensul că era cules din texte, chiar atunci când, cum se întâmpla foarte des, acest material avea caracter dialectal. Aspectul actual al limbii era extrem de rar pus la contribuție, iar cel familiar și popular viu, aproape de loc. Constatarea surprinde, cu atât mai mult, cu cât Alexandru Philippide era un admirabil cunoscător al tuturor acestor aspecte. A intervenit aici, cu siguranță, formația sa prin excelență filologică : să nu uităm că „filologie” înseamnă „dragoste pentru cuvânt” (și anume pentru cuvântul scris, deprindere veche, care datează din epoca Renașterii).

Filologul este, prin definiție, un erudit, un om care cunoaște adânc toate domeniile de activitate intelectuală concretizată în opere de tot felul, potrivit definiției reproduse ceva mai sus. Alexandru Philippide a fost un asemenea om, și nu numai cu privire la filologia română sau general romanică, ci și la cea clasică, apoi, în mai mică măsură, la cea slavă și la cea germanică. El stăpânea limba greacă și latină în mod desăvârșit, putându-se compara, chiar din punctul de vedere al cunoașterii lor științifice, cu cei mai buni eleniști și latiniști. Această erudiție bogată și variată explică oroarea lui de specializarea îngustă pe care o constata la numeroși contemporani ai săi, români și străini. Nu-i o simplă întâmplare faptul că două dintre cele mai

celebre scrieri polemice ale sale conțin în titlul lor cuvântul *specialist*, și chiar dacă înțelesul pe care i-l dă acolo diferă întrucîtva de cel curent, disprețul pentru specializare, pentru limitarea activității științifice într-un domeniu prea restrâns, nu e mai puțin vizibil.

Altă calitate obligatorie pentru un filolog autentic este acribia, grija de exactitate și precizie, atenția de o potrivă de trează pentru lucrurile mari, ca și pentru cele mărunte, informația sigură și bogată, care să epuizeze complet problema supusă cercetării. Alexandru Philippide poseda în cel mai înalt grad această calitate, și dacă a publicat relativ puțin (mai ales în comparație cu confracții săi români, fie străini, care au lucrat oarecum în condiții obiective asemănătoare), aceasta se datorește, cred eu, exigenței neobișnuite față de sine însuși, simțului de răspundere pentru cuvântul scris, adică pentru munca științifică privită în deosebi sub aspectul rezultatelor dobândite.

Toate calitățile enumerate pînă aici și-au găsit încununarea în monumentală opera *Originea românilor*, Iași, 1925, 1928 (două volume cu un total de aproape 2000 de pagini). Cu ajutorul izvoarelor istorice propriu-zise, al faptelor de limbă românească și al celor de limbă albaneză (acestea din urmă comparate cu cele românești), Alexandru Philippide încearcă să răspundă la tripla întrebare pe care o pune problema formării poporului nostru și a limbii lui : unde, când și cum au luat ele naștere. Această problemă, care a preocupat secole de-a rândul numeroși istorici, filologi și lingviști, atât români, cât și străini, se află astăzi, sub conducerea comisiei speciale instituite de Academia R.P.R., în studiul unui mare colectiv de cercetători aparținînd lingvisticii, istoriei, arheologiei, etnografiei și antropologiei. Condițiile de lucru ale acestui colectiv sînt, sub toate raporturile, infinit superioare celor de care a dispus Alexandru Philippide singur. De aceea putem fi siguri că rezultatele muncii acestor specialiști în foarte numeroase și variate discipline vor fi de asemenea superioare celor obținute de fostul

Cînd am vorbit ceva mai înainte despre pregătirea lui -ca lingvist sub influența școlii neogramatice, i-am citat cartea *Principii de istoria limbii*, care este, fără să fi spus direct acolo, un tratat de lingvistică generală. Faptul merită să fi subliniat, eu atît mai mult, cu cit, dintre colegii lui romîni, care erau și profesori universitari, nici unul, după cît știu, nu ținea, în mod regulat, un curs de lingvistică generală, menit să ușureze studenților înțelegerea oarecum filozofică a faptelor de limbă. În același sens lucra Alexandru Philippide ca fonetician : din trei în trei ani (pentru fiecare serie de studenți), consacra un semestru întreg unei introduceri în fonetică. De astă dată trebuie invocată tot școala neogramatică, dar sub alt aspect al ei, aceia legat de concepția despre legile fonetice, considerate, cum au făcut, încă de la început, lingviștii francezi, ca simple corespondențe între sunetele limbii de bază și sunetele continuatoarelor ei (în cazul nostru, latina și idiomele romanice). Privite astfel, așa zisele legi fonetice dau cercetărilor lingvistice cu caracter istoric o bază solidă și o siguranță în general deplină. A contribuit, poate, și influența științelor naturii, de care am amintit din fugă ceva mai înainte și care a dus, în legătură cu sunetele limbajului omenesc, la ideea materialistă - vulgară despre baza de articulație. Alexandru Philippide, fost elev, la Halle a.S., al marelui fonetician german Bduard Sievers, acorda foneticii o atenție deosebită, nu numai în prelegerile sale, ci și în lucrările științifice. (Cele două scrieri, menționate mereu în paginile precedente, despre „specialistul român”, au numeroase pagini de critică foarte severă la adresa

umor lingviști romîni și străini în legătură cu ignoranța lor în materie de fonetică, fie generală, fie istorică.)

^vjungînd la capătul prezentei expuneri, îmi pun, fără să vreau, întrebarea dacă am izbutit să schițez, mai mult ori mai puțin just și obiectiv, personalitatea umană și științifică, atît de complexă și, cum am arătat mai ales în prima parte a articolului, atît de bogată în contradicții, a lui Alexandru Philippide. Sper totuși că am putut convinge pe cititori despre un lucru care mi se pare cel mai important dintre toate, acela că fostul meu profesor n-a făcut altceva, de-a lungul întregii sale vieți destul de bogate în ani, decît să muncească, cu o pasiune adîncă, pentru descoperirea adevărului științific și cu o modestie, care pot și trebuie să fi date, aimîndouă, ca exemplu vrednic de urmat pentru oricine. În domeniul istoriei și al filologiei, rezultatele cercetărilor, chiar cînd provin de la oameni excepționali de valoroși și .., în momentul obținerii lor, toate șansele să fie definitive, pot fi și, mai totdeauna, sînt răsturnate, în total sau în parte, prin îmbogățirea materialului de fapte și printr-o interpretare mai justă a lor. Este aceasta soarta studiilor istorice și filologice în general, deci și soarta celor realizate de Alexandru Philippide. Ceea ce rămîne. însă și constituie pentru noi un exemplu mereu viu este osteneala cinstită de a soluționa problemele, folosind mijloacele care ne stau la îndemînă în momentul cercetării și avînd credința că munca noastră nu este și nu poate fi zadarnică, chiar dacă soluțiile propuse sînt sortite să se învechească cu vremea.

MARILE ORAȘE

Pentimentul marilor orașe II are
 Zidarul care-așează cărămizi
 Și visuri și iar cărămizi, plină-n soare,
 Noul meșter Manole fără aripi de șindrile
 Cu care să se-nchiue nopții
 Din turla săgetatei noastre zile :
 Dulgherul, cioplitor de gindurl în formă de schele,
 Albe ca oasele,-n muzee, de mamut,
 Să urce oamenii pe ele —
 Lângă steaua, fereastra în cer,
 Să mai aprindă o galaxie de stele.
 El, zidar și dulgher,
 îndrăznind firesc, fără laude și ambiții trufașe,
 Au sentimentul marilor orașe...

Să ne gândim
 La cel care stau, ca Hefalstos, lingă veșnicul foc,
 Privind în cuptoare asemeni astronomilor, prin lunete,
 Spre îndepărtate planete.
 Fără veghea lor, n-ar crește nici cît o ciupercă un bloc,
 Nu și-ar împlia rădăcinile copacul subpământean de conducte
 Și flatinilor țîșnitoare li s-ar usca cerut gurii, de sete.
 La betonștl, să ne gândim, și la macaragii,
 La cei care sfișie liniștea veche, plină de paingi
 Și-nșelătoare vraje,
 Aplecînd cum penele de oțel spre nevăzute fîntîru
 Cu nămoluri și ape vii
 Ce se îucheagă-n lumină, în propilee și-n nesfîrșite etaje.

El, așadar, mii și mii
 Care fac din noaptea orașului zi,
 Care ne îmbie cu ciorchini de 'stele pe bulevarde
 Și ne trimit, noaptea, dintr-un oraș în alt oraș,
 În întimpluarea soarelui —

*Ca spre-o cetate ce arde,
Purtați de-auiwane,
Toți cei pe care-i măcinau mori nevăzute,
Prin cocioabe și subterane,
Suiți, azi, vlrtej pe verticala istoriei noi,
Spulberînd tot ce-i praf și blazoane vechi si gunoi,
Ei, așadar,
îndrăznind firesc, fără laude și ambiții trufașe,
Au sentimentul marilor orașe...*

*Și sentimentul acesta ciudat, poate prea mult căutat,
Care nu se-mbracă asemeni unei haine la modă,
71 poate avea și-l are,
Ca pe-un domeniu sonor,
Poetul,*

*Dacă inima lui arde, trăiește și moare
Și iarăși învie cu fiecare,
Schimbînd cînlecul tuturor,
în adevărate incendii solare...*

GENEZA

 *u fără osteneală și nu din nimic,
Noi zidim lumea în șase zile.
Sîngele mulțimilor, de veacuri, pic cu pic,
Pînă să incendieze soarele zorilor,
S-a amestecat cu țarină și lacrimi amare,
Cu mucegaiul închisorilor.
Lanțurile ne-au mușcat nuinile, ne-au tatuat,
Ne-au dat și nouă blazoane.
Așa s-au despărțit apele de uscat
Și din cîțiva, în lupta cea mare,
Am ajuns milioane...*

*Și pentru noi,
La început a fost într-un fel cuvîntul.
Cuvîntul țîșnit din straturi primare,
Din milenii de caznă, de vișor,
Din inimi scobite de vulturi, rîvnite de fiare,
Cuvîntul care mută munții din loc
Și ține în palmă oceanul,
Cuvîntul care pornește ca fluvii de foc
Mulțimi proletare,
Cuvîntul înflorește pămîntul...*

*în această geneză în care ideile au zvicnît
Ca un bolid
Cu trena uitată In spații — roditoare lumină —*

*Omul n-a fost făurit
In ziua a șasea, spre asfințit,
înainte de marea hodlnă.
Nu. Omul comunist a fost tot ce încă nu era
Și tot ce avea să devină.*

*Noi am dărimat un rai mincinos
Și-ntr-adevăr ne-am câștigat plinea
Cu sudoarea frunții.
Șarpele acelei grădini,
Ca să nu-l uităm, ne-a mușcat adine, pînă la os.
Peste agonia, în zale, a lui
Ne-am prăvălit vrerile, munții.*

*Draga mea, poți da drumul copiilor să se joace/
Grădina ninge cu flori..
Turnurile de pază au crenel
De oțel.
Și pe cîmpuri e pace.
Stelele trimise de noi, pe la ciniători,
Roiesc în văzduh ca albinele...*

POPORANISMUL (I)

DUMITRU M/CU

În jurul fenomenului cunoscut sub numele de poporanism s-au dus în trecut nesfârșite discuții, făcând — cum zicea, prin 1910, un critic, ¹⁾ — „să iasă atâtea scînteii și mai cu seamă atîta fum”, fără a se ajunge la vreo concluzie. Nici pledoariile pro sau contra, nici polemicile pătimașe, nici ancheta deschisă de „Luceafărul”²⁾, nici, mai târziu, studiile docte, n-au reușit să definească precis natura și, mai ales, să dezvăluie și să explice contradicțiile poporanismului, spre a fixa astfel locul și a aprecia rolul său în dezvoltarea culturii române, a literaturii în special. Părerile formulate acum peste patruzeci de ani în legătură cu originile și caracterul mișcării poporaniste (unele din aceste păreri dăinuie pînă azi) sînt violent contradictorii, puțînd induce ușor în eroare pe cititorul neprevenit.

¹⁾ M. Dragomirescu : „Poporanismul”, în „Luceafărul”, nr. 9/1910.

²⁾ În 1909, revista „Luceafărul” a trimis mai multor scriitori un chestionar privitor la mișcarea poporanistă. Răspunsurile au fost publicate în mai multe numere din 1910. În coloanele „Luceafărului” și-au expus opiniile despre poporanism, între alții, Slavici, Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, Ilarie Chendi, M. Dragomirescu, E. Lovinescu, Ion Adam, Zamfir Arbore. Printre cei solicitați se numără Oaragiale, care a dat un răspuns evaziv și Gherea care, din lipsă de timp, n-a putut răspunde.

După unii, poporanismul ar fi fost un socialism deghizat sau, ceea ce nu este exact același lucru, un socialism adaptat condițiilor particulare ale țării noastre, odinioară predominant agricolă. Cel ce susțineau această teză — de obicei adversari ai curentului în discuție — condamnavă acest curent, pretinzînd că el n-ar fi fost decît o plantă exotică, transplantată mecanic la noi. E o afirmație gratuită, tot atît de gratuită ca aceea lansată de doctrinarii partidelor reacționare de la sfîrșitul secolului trecut cu privire la socialism. Potrivit altei opinii, diametrali opusă celei clintii, poporanismul propagat la începutul secolului de către „Viața romînească” n-ar fi adus nimic propriu în literatură, el fiind doar continuarea curentului ce, de pe la 1840 începînd, străbate întreaga istorie literară din secolul trecut. O altă părere asupra originii poporanismului e cea susținută de N. Iorga și adepții săi și subscrisă, măcar parțial, chiar de unii critici anti-iorghiști, părere după care curentul poporanist n-ar fi existat ca atare, mișcarea cunoscută sub această denumire fiind doar o variantă sau, mai curînd, un plagiat după mișcarea sămănătoristă. Gu felul său violent de a se exprima, Iorga scrie, în prefața unei lucrări despre „Viața romînească”, semnată de V. Ia. rn. andi-Adri. an, că „de la „Semănătorul” încoace, cu toată trufia

brutală sau copilărească a reformiștilor și înnoitorilor, n-avem curente nouă". Și, mai jos : „Curente literare ? In afară de curentul de la „Sămănătorul" nu pot recunoaște nici unul ca în adevăr existent. Așa zisul simbolism ? S-a prostit nația aceasta într-atâta încît nu mai poate ride de deșănțările minților pe dos sau ale dibacilor șarlatani ?

Poporanismul ? Ce e aceea ?" 3)

Privitor la raportul dintre -poporanism și sămănătorism, au domnit în istoria literară din trecut iar în mințile multor tineri studioși domnesc și astăzi (o demonstrează examenele) serioase confuzii. In a sa „Istorie a literaturii romîne contemporane", E. Lovinescu integrează poporanismul în sămănătorism. Criticul nu recunoaște nici o deosebire de ordin estetic între cele două mișcări, dat fiind că și una și cealaltă se orientă spre sat, spre țărănime. Inglobîndu-le și el într-un același curent, H. Sanielevici consideră, dimpotrivă, că mișcarea de la „Sămănătorul" și cea de la „Viața romînească" ar constitui două fețe diferite ale poporanismului, prima reprezentînd' „poporanismul conservator", iar a doua, „poporanismul liberal" 4). Nu alta este, în fond, opinia lui Valeriu Ciobanu care, în „Poporanismul", definește sămănătorismul drept poporanism idilic, iar poporanismul propriu zis drept poporanism critic 5). Vom încerca mai jos să descifrăm adevăratele raporturi dintre mișcarea de la „Viața romînească" și cea sămănătoristă[^] — mișcări nu numai diferite, ci, după părerea noastră, diametral opuse. In publicistica de dinainte de eliberare se bat cap în cap nu numai aserțiunile referitoare la geneza și tocul poporanismului în literatura romînă, ci și aprecierile de

) N. Iuga : „Un cuvînt pentru această carte" si „Curente adevărate și false curente", „introducere la V. Iamandi-Adrian : „Poporanismul literar al „Vieții romînești", 1913

) H. Sanielevici : „Poporanismul reacționar", 1920, p. 203 și urm.

) Valeriu Ciobanu : „Poporanismul", București, 1946

valoare date acestui curent. După Ovid Densușianu, între alții, poporanismul ar fi fost o mișcare subversivă, primejdioasă pentru societatea burgheză, tinzînd, ci-că „...să aprindă tocul urci de clasă, să deștepte o vinovată dușmănie contra celor de sus" C). In realitate, cum vom vedea, poporanismul, intru cît s-a manifestat pe tărâm social-politic, de parte de a fi contribuit la subminarea orînduirii bazate pe exploatare, și-a dat activ concursul, chiar dacă deghizat, la sprijinirea ei. Pe bună dreptate, presa socialistă din primele două decenii ale sec. XX a combătut ideologia poporanistilor ca reacționară. Cu calificativul de „reacționar" au stigmatizat poporanismul și criticii burghezi Sanielevici și Lovinescu. Ar fi însă cu totul greșit să atribuim atacurilor acestora merite pe care, de fapt, nu le au. H. Sanielevici și E. Lovinescu nu respingeau caracterul burghez (în esență) al doctrinei poporaniste și nici concluziile ultime la care ducea, obiectiv, această doctrină, menită să consolideze ordinea socială existentă prin crearea unei diversiuni. Nu, ei criticau mai cu seamă tocmai acele teze ale poporanismului în care se exprimau, oricît de inefficient, anumite tendințe democratice potrivnice intereselor marelui capital și politiciii lui de transformare a țării într-o semi-colonie a capitalismului străin.

Prezența atâtor interpretări eronate, care în lipsa unei aprecieri științifice ajung, într-un mod sau altul, să influențeze tinerimea ce studiază istoria literaturii î'omîne, face imperios necesară clarificarea chestiunii poporanismului, iar aceasta presupune efortul de a desluși întreaga complexitate a curentului, de a-i dezvălui contradicțiile, folosind în acest scop și contribuția publicisticii marxiste din trecut, dar, mai ales, analizând în lumina concepției marxist-leniniste acele aspecte ale problemelor care încă n-au fost abordate. Un început

) Ovid Densușianu : „Ideal și îndemnuri", în Conferințele „Vieții nouă", Buc. 1925.

În acest sens îl formează discuția dintre Mihai Gafița și Ov. S. Crohmălniceanu, desfășurată în 1958 în coloanele „Contemporanului” și întreruptă, din păcate, fără o deplină elucidare a chestiunii controversate, fapt ce impune revenirea la întrebarea : ce a fost poporanismul și ce rol a jucat el în literatura română ?

ISTORIC

Cuvîntul „poporanism” a apărut pentru întâia oară în scrisul românesc în 1893, cînd C. Stere a publicat în „Adevărul” seria de articole „Din notițele unui observator ipocondric”, semnate „Observator ipocondric”. În aceste articole, autorul propagînd „cultul poporului”, vorbește într-un stil exaltat despre măreția sacrificiului acelor intelectuali ruși cunoscuți sub numele de narodnici care, în năzuința lor de a ridica poporul se expuneau tuturor prigonirilor guvernului țarist, acceptînd deportarea în mijlocul ghețurilor polare „fără nici o speranță de răsplată, fără chiar de speranța admirației contemporanilor și a urmașilor, deoarece numele lor rămîneau și vor rămînea necunoscute”?). Articolele lui Stere vedeau lumina tiparului la numai cîteva luni după venirea autorului lor în Romînia ; acesta, abia își încheiase osînda deportării de aproape zece ani în Siberia pentru activitatea sa în raidurile unei organizații a partidului Narodnaia Volia, interzis de legile țariste ; astfel, ceea ce el propagă sub denumirea de poporanism este narodnicismul, însuși termenul fiind traducerea exactă a cuvîntului rus narodnicestvo”.

Ce a fost narodnicismul în Rusia se știe. Continuînd lupta dusă în deceniile 5 și 6 ale secolului trecut de către democrații revoluționari în frunte cu Bielinski, Hertzen, Dobroliubov și Cernî-

>) „Observator Ipocondric” : „Din notițele unui observator ipocondric”, în „Adevărul”, nr. 1678 din 25 X. 1893.

șevski, narodnici, care dominau mișcarea revoluționară din cel de al optulea deceniu erau — după caracterizarea ce li se face în manualul de „Istorie a P.C.U.S.” — „ideologi ai democrației țărănești”, călăuziți de încrederea, dezmințită de realitate „în posibilitatea unei revoluții socialiste țărănești în Rusia”. Locul și rolul narodnicismului în cadrul activității revoluționare din Rusia sînt clar stabilite în „Istoria P.C.U.S.” După ce se arată că printre „...nici au fost „revoluționari remarcabili” ce s-au ridicat „la o luptă eroică ... abnegație împotriva absolutei țarist și asupririi moșierești” „blîndindu-se faptul că Lenin „a apreciat ... democratismul țărănesc ... tionar”, l narodnicismului, „che ... M'tă”, în „Istoria P.C.U.S.” „...se în evidență limitele curen- ... caracterul profund contradictoriu acestuia.

„Narodnicismul din deceniul aj 8-lea ... important în dezvoltarea ... revoluționare din Rusia. Dar ... aleasă de narodnici și în- ... teoria pe care ei se întemeiau ... greșită. Deși se aflau sub ... democraților revoluționari, ... elor au însemnat în multe pri- ... P ... înapoi. Fiind departe de concepțiile materialiste, ei idealizau ță- ... înțelegeau greșit rolul maselor ... - Concepțiile eronate asupra ... țărănești ca punct de plecare a dezvoltării socialiste a țării deveneau ... de dăunătoare în condițiile is- ... » cînd în Rusia a început să se ... Și ... apărut proletanatul industrial. Narodnicii m-au înțeles însă noile condiții istorice. Ei țineau ca în Rusia capitalismul este „un fenomen întîmplător” și, situîndu-se pe acest punct de vedere, negau rolul progresist, revoluționar, al clasei muncitoare în dezvoltarea societății” 8)

... n^odnicismul
V ... Ed. Politică, 1959,

poale fi apreciat just numai încadrat în complexul momentelor istorice în care s-a manifestat, numai raportat la celelalte curente și tendințe ideologice existente în perioada respectivă. Dacă înainte de răspândirea marxismului în Rusia, organizațiile narodnice au jucat rolul principal în dezvoltarea mișcării revoluționare inițiate de democrații revoluționari, în schimb, îndată după apariția ideilor marxiste, narodnicismul a început să reprezinte un obstacol serios în calea gândirii și practicii revoluționare, pentru ca, după 1890, să degeneze cu totul, transformându-se dintr-o mișcare revoluționară într-o doctrină liberală, reflectând interesele burgheziei sătești. Marxismul s-a afirmat în Rusia în condițiile unei lupte înverșunate împotriva narodnicismului, încă Engels, în lucrarea sa „Relațiile sociale din Rusia”, a supus unei aspre critici principiile fundamentale ale narodnicismului, combătând ideea pretinselor căi cu totul speciale de dezvoltare a Rusiei, ca și negarea de către narodnici a dezvoltării capitaliste în Rusia, idealizarea obștei țărănești, etc^{*)}. Unei anatize critice foarte ascuțite și aprofundate au fost supuse concepțiile narodnice în mai multe studii ale lui Plehanov, iar Lenin, în cărțile sale „Ce sînt „prieteni poporului” și cum luptă ei împotriva social-democraților” (1894), „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” (1899). ș.a. a zdrobit definitiv, din punct de vedere ideologic, narodnicismul.

Poporanismul n-a fost un fenomen specific rusesc. În diferite perioade istorice, idei poporaniste au circulat în mai toate țările Europei, găsind însă un teren prielnic de dezvoltare și, în consecință, fiind expus mai sistematic în acele țări în care evoluția capitalistă a societății a fost întârziată. În „Poporanismul”, Valeriu Ciobanu dedică un capitol manifestărilor ideologiei poporaniste în Bulgaria, Jugoslavia și Ungaria, precum și concepțiilor poporaniste ce pot fi

*) Cf. Istoria P.C.U.S. p. 23

găsite în literaturile engleză, franceză și germană, făcînd însă greșeala de a atribui noțiunii de poporanism o accepție din cale afară de largă, ceea ce duce la dizolvarea trăsăturilor particulare impinate acestei mișcări de un moment istoric sau altul.

Ce înfățișare ia poporanismul în România ? După colaborarea la „Adevărul”, Stere publică, în 1894, sub pseudonimul C. Șărcăleanu, mai multe articole în revista „Evenimentul literar”, condusă de socialiștii ieșeni. Unul din aceste articole, „Poporanismul”, cuprinde o caracterizare amplă a poporanismului așa cum îl înțelegea C. Stere. — „iei, — scria C. Șărcăleanu, — ie mai mult un sentiment general, o atmosferă (...) intelectuală și emoțională decît o doctrină și un ideal bine hotărît ; analizîndu-l, putem scoate din iei următoarele elemente constitutive: iubirea nemărginită pentru popor sub care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare și producătoare, — apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatîrnat ; iar ca substrat teoretic putem arăta ideea : 1) că poporul numai iei singur are dreptate, că iei, veșnicul martir, veacuri întregi a muncit și a vărsat sîngele său pentru a ridica pe umerele sale (sic !) întreaga clădire socială și 2) că toate păturile suprapuse au, din pricina aceasta, față cu poporul, o datorie atît de mare, că, dacă ar dori sincer să o plătească, n-ar putea, cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor, să plătească măcar procentele”¹⁰⁾).

Sursa acestor idei se află, după mărturisirea tui Stere însuși, „în celebrele scrieri istorice ale lui Mirtov (P. Lavrov...)”, adică în opera unuia din principalii reprezentanți ai narodnicismului revoluționar. În literatura română,

¹⁰⁾ C. Șărcăleanu : „Poporanismul”, în „Evenimentul literar”, nr. 15 din 28 III. 1894

ideea iubirii nemărginite față de popor, a datoriei de „J sluji, nu era deloc nouă în 1894. Ea a constituit crezul înflăcărat al revoluționarilor de la 1848, în frunte cu Bălcescu, și a însuflețit activitatea tuturor scriitorilor noștri* de seamă din secolul XIX, ca și literatura realistă și democratică din secolul XX, de altminteri. Particularitatea tezelor lui Stere constă, în afară de formulările foarte diluate, doar în accentuarea deosebită a ideii de datorie a intelectualilor față de popor. Cuvântul „datorie” rezumă esența ideologiei poporaniste și, eea dinții manifestare publică a lui Stere, după venirea lui în România, a fost întemeierea, în 1893, la Iași, a unei societăți cu caracter poporanist, „Datoria”. Oricât ar părea de ciudat la prima vedere, poporanismul lui Stere constituie un regres nu numai față de democratismul revoluționar rus, dar și în raport cu tezele democraților revoluționari români (Bălcescu, Bolliac, Russo ș.a.) — și aceasta tocmai prin apăsarea insistentă pe conceptul de datorie. Propagarea tezei că intelectualii sînt datori să militeze pentru ridicarea poporului **„la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatîrnat”** ascunde concepția, contrară vederilor democrat-revoluționare, după care emanciparea maselor ar trebui să fie opera intelectualilor, a „eroilor”, și nu a maselor înseși, nu rezultatul luptei lor. Asemeni narodnicilor, Stere desconsideră rolul maselor în făurirea istoriei, supraevaluează rolul personalităților.

Limitele serioase ale principiilor poporaniste propovăduite de Stere ni se relevă cu o evidență deplină dacă raportăm aceste principii la ideologia socialistă propagată — cu oricîte denaturări — de presa legată de mișcarea muncitorească, inclusiv de „Evenimentul literar”. Oricîte confuzii și greșeli ar cuprinde scrierile militanților socialiști din România, influențați de teoriile revizioniste și reformiste, aflați, departe de marxismul revoluționar, de lupta con-

cretă a maselor muncitoare, aceste scrieri înfățișează proletariatul în mod just, ca pe o clasă menită să stea în fruntea luptei sociale, să conducă — măcar în viitor — masele (tuturor celor exploatați la acțiune împotriva orînduirii capitaliste, instaurînd socialismul ; aceasta arată că socialiștii romîni din secolul trecut înțelegeau să delimiteze, cel puțin teoretic, lupta proletariatului de mișcarea general democratică. Poporanismul făcea îVisă totală abstracție de prezența clasei muncitoare de consecințele ce decurg din acest fapt ; el prezenta „poporul” ca o masă nediferențiată și, în loc să abordeze concret problemele acțiunii de eliberare a celor ce muncesc, preconiza vag o „lucrare entuziastă și sinceră” în vederea unei „ridicări” tot atît de vagi a celor mulți.

Astfel fiind, contrastul dintre poporanismul lui Stere și narodnicismul rus revoluționar ni se dezvăluie de la început. În perioada de afirmare a narodnicismului lui Lavrov și Bakunin, diferențierile de clasă în sinul poporului erau încă inezisabile, iar marxismul încă nu pătrunsese în Rusia ; se știa doar cîte ceva, cu totul insuficient, despre lupta proletariatului din Occident, despre Marx și Engels, despre Internaționala I. În aceste condiții, organizația narodnică a devenit în chip firesc centrul de gravitație al întregii mișcări revoluționare. Alta era situația în România la apariția concepțiilor poporaniste. În anul cînd Stere lansa primele îndemnuri în spirit poporanist, proletariatul român își crea partidul său independent, iar într-o asemenea situație, o proclamare în termeni abstracți a „cultului poporului” și a „datoriei” față de popor însemna o încercare, conștientă sau nu, de a întoarce înapoi lupta forțelor revoluționare, de a o coborî la un stadiu inferior, depășit. C. Stere se străduia să introducă la noi poporanismul tocmai în momentul cînd în Rusia, acesta, devenit prin N. K. Mihailovski

o teorie liberală, sucomba ideologic sub lovitura de grație dată de Lenin în „Ce sînt „prietenii poporului”?”. Indiferent dacă în 1893—94, Stere era sau nu la curent cu dezvoltarea la care ajunsese mișcarea revoluționară din Rusia, în timp ce el își petrecea anii de deportare în mijlocul zăpezilor nordice”), rămîne, oricum, un fapt că teoriile poporaniste pe care el încerca să le acrediteze la noi în acești ani nu erau decît reflexul unei doctrine muribunde.

Colaborarea lui C. Stere la „Adevărul” și îndeosebi la „Evenimentul literar”, înscrie un prim moment al manifestării poporanismului în publicistica romînească. E un moment în care poporanismul tinde să se impună numai în domeniul culturii, cu aplicație specială în literatură. Articolele semnate C. Șarcăleanu (în „Evenimentul literar” se ocupă mai cu seamă de chestiuni privind creația scriitorilor, pledînd pentru apropierea acestora de viața celor mulți, a țărănimii în primul rînd, împotriva izolării artistului în turnul de fildeș. Cu toate că, prin caracterul lor abstract, articolele lui Stere fac o notă discordantă în cuprinsul presei socialiste, vederile exprimate în ele coincideau în multe puncte cu acelea ale militanților mișcării muncitorești. Astfel, articolul **Poporul în artă și literatură**, apărut în nr. 19 din 25.IV.1894, conține o pledoarie înfocată pentru aplicarea criteriului eficienței sociale în aprecierea operelor literare, iar în articole precum **„Ce cerem de la artiști”** (nr. 12 din 7. III), **„Motivele artei”** (nr. 16 din 4 IV), **„Polemică și polemică”** (nr. 19

*) Romanul deghezizat autobiografic „In preajma revoluției” ne oferă un indiciu potrivit căruia am putea conchide că Stere cunoștea bine critica marxistă a narodnicismului. Personajul principal din acest roman, Vania Răutu, în care îl recunoaștem numaidecît pe autor, vine în contact, în Siberia, cu activiști de frunte ai viitorului partid social-democrat rus, între care găsim sub nume de împrumut și cunoscuți militanți bolșevici de mai târziu. Dar, pe de altă parte, această memorialistică transfigurată trebuie privită cu multă prudență.

din 25 IV.) și altele, se susține tendințiozitatea artei și se ia apărarea lui Gherea împotriva atacurilor dezlănțuite de revista „Viața”, în numele purismului estetic, împotriva lui. încă în „Adevărul”, Stere combătea cu o vehemență extremă teoria reacționară a artei pentru artă, veștejind **„frumusețea în sine”**, situată **„în afară și mai sus de lumea reală a suferințelor și năzuințelor omenești”**.

După cum se vede, în momentul apariției lui, poporanismul romînesc, deși precis delimitat de socialismul științific,¹³⁾ pe care caută să-l disolve într-un 'democratism abstract nu se opune încă formal socialismului, ba chiar pînă la anumite limite merge alături de el în multe probleme, în special în cele estetice, în lupta pentru o literatură cu caracter social, militantă. Faptul se explică atît prin identitatea premizelor de la care atît socialiștii cît și poporaniiștii porneau în judecarea operelor beletristice, cît și, mai ales, prin lipsa de fermitate ideologică a publiciștilor ce activau în presa socialistă. Conviețuirea dintre socialism și poporanism continuă cîtva timp chiar și după încetarea apariției „Evenimentului literar”. În „Lumea nouă”, publicația oficială a partidului social-democrat, găsim cîteva articole semnate C. Șarcăleanu. Tot acolo exprimă incidental puncte de vedere poporaniste V. Radu¹⁴⁾ și G. Diamandy¹⁵⁾, iar Sofia Nădejde¹⁶⁾ vorbește cu simpatie despre poporanism. După 1896, termenul de poporanism

¹³⁾ Într-o notă publicată în cadrul rubricii Miscellanea din „Viața Romînească” nr. 12 din 1908, direcția revistei dezmente afirmațiile celor ce susțineau că Stere ar fi fost, la început, socialist, precizînd că el „a fost poporanist și a scris ca poporanist, de cum a venit aici”

¹⁴⁾ V. Radu : „Poporanismul în limba și literatura noastră,” în „Lumea nouă” nr. 193 din 29 V. 1895.

¹⁵⁾ G. Diamandy : „Spre sate”, în „Lumea nouă” nr. 205, din 11 VI, 1895

¹⁶⁾ Sofia Nădejde : „Poporanismul și socialismul”, în „Lumea nouă” nr. 412 din 21. I. 1896.

apare numai rareori în publicistica românească, fiind întrebuințat, bunăoară, într-o scrisoare din 1901 a lui Spiru Haret, în care se vorbește despre învățătorii ce „**fac cîte ceva pentru mișcarea noastră poporanistă**”. Vor trece ani pînă cînd poporanismul se va ridica din nou, încercînd să se impună ca un curent dominant nu numai în cultură ci și în politică, aici mai ales.

În al treilea număr pe 1906 al revistei gălățene „Curentul nou”, condusă de H. Sanieleviei, apare un lung articol al lui G. Ibrăileanu intitulat „Poporanismul”. G. Ibrăileanu debutase în presa socialistă, fiind membru în P.M.S.D.R. îi găsim semnătura (pseudonimul C. Vraja) cu regularitate și în „Evenimentul literar”, articolele sale fiind scrise de pe alte poziții decît cele ale lui Stere. De la o vreme, însă, influența poporanismului începe să se exercite și asupra lui¹⁶⁾. Acestei influențe i se datorește, neîndoios, în bună măsură, faptul că, în 1899, Ibrăileanu, imitînd gestul conducerii trădătoare a partidului socialist, părăsește mișcarea muncitorească, intrînd în partidul liberal. În 1906, revenit în publicistică, după o absență de eșiva ani, criticul, abandonînd concepția marxistă, profesată inconsecvent între anii 1890—1900, se manifestă ca un adept convins, deși nu prea ortodox, al poporanismului.

În articolul din „Curentul nou”, Ibrăileanu, dezmințind aserțiunile după care chemarea „întoarcerii la popor” adresată scriitorilor ar fi fost lansată de Iorga și colaboratorii săi de la „Sămănătorul”, își propune să dezvăluie adevărata origine a curentului de simpatie față de popor manifestat în cultura romînă. Mișcarea teoretică poporanistă, — susține criticul, — a fost creată de Kogălniceanu, Negruzzi și Russo. Ea a avut efecte practice imediate: apariția colecției de poezii populare ale lui Alec-

sandri, participarea limbii populare la formarea limbii literare, folosirea folclorului ca sursă de inspirație. Orientării literaturii spre popor și spre creația sa i se datorește, după Ibrăileanu, și apariția unor scriitori ca Slavici și Gane, care „**ș-au inspirat de la popor și au dat, în literatura universală, o notă specifică, nota romînească**”¹⁷⁾.

Din spusele lui G. Ibrăileanu reiese că el acordă noțiunii de poporanism un înțeles atotcuprinzător, înglobînd în ea toate curentele democratice și naționale, începînd cu acela reprezentat de scriitorii moldoveni grupați în jurul „Daciei literare” și terminînd cu școala „Contemporanului”. E de remarcat totodată că Ibrăileanu omite, cum va face și mai tîrziu, citarea numelui lui Bălescu printre numele luptătorilor pentru cultură națională democratică. Autorul „Istoriei romînilor sub Minai Vodă Vițeazul” îi apărea criticului poporanist prea „novator”, prea înaintat, omul providențial pentru cultura și, în genere, pentru societatea romînească, pentru momentul istoric în care a trăit, omul providențial fiind, după el, revoluționarul moderat Kogălniceanu¹⁸⁾. Evitînd să discute eficacitatea vederilor poporaniste în funcție de sarcinile istorice concrete ce stăteau la începutul secolului nostru în fața literaturii, militînd pentru continuarea tradițiilor larg democratice ale scrisului artistic din veacul trecut, fără să accentueze necesitatea dezvoltării și îmbogățirii acestor tradiții pe baza experienței istorice a ultimelor decenii, Ibrăileanu făcea abstracție de nota problematică ce se punea creației literare datorită dezvoltării capitaliste a Romîniei și, implicit, prezenței clasei muncitoare revoluționare.

Critica adusă de Lenin narodnicilor în studii precum „**Conținutul economic**

¹⁷⁾ G. Ibrăileanu: „Poporanismul”, în „Curentul nou”, nr. 3, ianuarie 1906.

¹⁸⁾ Cf. G. Ibrăileanu: „Spiritul critic în cultura romînească” Iași, 1909, passim.

al **narodnicismului**", „**La ce moștenire renunțăm ?**” și altele, se aplică întru totul și poporanismului literar românesc. Asemenea narodnicilor, poporaniștii, G. Ibrăileanu inclusiv, militau pentru preluarea moștenirii scriitorilor noștri progresiști de la mijlocul secolului trecut, fără a ține seamă de transformările petrecute în structura societății pe măsura instaurării relațiilor capitaliste în economia românească. În cel de al doilea studiu citat, Lenin subliniază că „**atunci când au scris iluminiștii din secolul al XVIII-lea (pe care opinia unanim recunoscută îi încadrează în categoria conducătorilor burgheziei), atunci când au scris iluminiștii noștri din perioada 1840—1870, toate problemele sociale se rezumau la lupta împotriva iobăgiei și rămășițelor ei. Noile relații social-economice și contradicțiile acestora mai erau încă pe vremea aceea într-o stare embrionară. De aceea, ideologii burghezi nu dădeau dovadă atunci de nici un fel de egoism ; dimpotrivă, atât în Occident cât și în Rusia ei credeau în mod absolut sincer în fericirea generală și o doreau în mod sincer, și într-adevăr nu vedeau (în parte, nici nu puteau să vadă) contradicțiile orînduirii care lua naștere din orînduirea iobagă**”¹⁹. Arătînd că, în condițiile istorice schimbate, moștenirea iluminiștilor trebuie neapărat completată cu analiza noilor raporturi sociale, Lenin scrie, într-un alt capitol al studiului său :

„**A păstra moștenirea nu înseamnă cîtuși de puțin a te mărgini la moștenire ; de aceea, apărării idealurilor generale ale europenismului, „discipolii”²⁰ îi mai adaugă analiza contradicțiilor pe care le conține dezvoltarea noastră capitalistă, precum și aprecierea acestei dezvoltări din punctul de vedere specific arătat mai sus**”²¹).

Revenind la articolul lui Ibrăileanu,

¹⁹) Lenin : „Opere”, vol. II, Ed. P.M.R. 1951, p. 500.

²⁰) Prin „discipoli”, Lenin înțelege marxiștii.

²¹) V. I. Lenin, op. cit., p. 520.

constatăm că noutatea lui în raport cu articolele lui Stere nu se reduce la încercarea de a demonstra existența unei tradiții românești a poporanismului ; acestei contribuții personale a autorului „Spiritalui critic” i se adaugă o alta, nu mai puțin personală, anume opunerea curentului poporanist sămănătorismului. Menționînd faptul că sămănătorismul propagă, ca și poporanismul, îndreptarea literaturii spre sat, criticul precizează ce înțeleg poporaniștii prin zugrăvirea realităților rurale. Spre a se face mai bine înțeles, el amintește că, în „Evenimentul literar”, criticase romanul „Intim” de Traian Demetrescu, invinuindu-l pe autor pentru „**considerarea țaranului ca ceva „pitoresc”, ca element de peisaj, ca material pentru muză — și atîta tot**”. Reluînd apoi critica sămănătorismului, Ibrăileanu arată că N. Iorga justifică „țărănișmul” revistei sale „**prin aceea că clasele suprapuse nu pot da material bun pentru muzele scriitorilor de la „Sămănătorul”, ca și „prin aceea că clasa intelectualilor e greu de zugrăvit**”, rămînînd astfel numai țaranii, care (Ibrăileanu citează dintr-un articol din „Sămănătorul”)... **au în portul, în datinile, în graiul lor, în puterea și spontaneitatea lor de cultură, ceea ce trebuie pentru a da unei opere literare culoare, energie, vioiciune, individualitate**”. Trăgînd concluzia că și Iorga vede în țaran doar o apariție pitorească, criticul poporanist comentează :

„**E Imorală această teorie, pentru că țaranul pitoresc e o concepție care exclude sentimentul de datorie față de țaran**”.

Și, explicînd, urmează :

„**Trebuie să fim „țărăniști”, nu pentru că țaranul e pitoresc (dacă ar fi boierul, am fi boieriști !), ci pentru că avem de plătit cătră țaran o datorie enormă, pe care (...), „ toate silințele noastre nu i-am putea-o plăti, abia dacă i-am putea plăti din procente**”.

Conceperea țaranului ca simplu ele-

ment decorativ este considerată de Ibrăiianu ca fiind expresia unei atitudini nu numai imorale, ci și reacționare. Viziunii sămănătoriste a satului încremenit în primitivitatea tui, a țaranului înapoiat, trăind în semi-sălbăticie, criticul îi opune idealul poporanist al unei țări de mici proprietari rurali deprinși să se folosească — moderat — de bunurile civilizației și culturii. Pentru prima dată poporanismul românesc, depășind terenul literar, preconizează astfel mai concret reformele sociale. Paradisul poporanist imaginat de Ibrăiianu ia înfățișarea unei Români mic-burgheze :

„...Țara aceasta să fie o țară de mici proprietari, o puternică și fericită democrație rurală, cu un parlament care să reprezinte, direct, pe acești mici proprietari, care, în același timp, ar fi soldați, ca Burii, și care, fiind mai bogați decât azi, și-ar trimite fiii și fiicele la școli, care s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinși, și cu cunoștința vreunei limbi străine... Satele noastre, cu case cu două, trei odăi, oamenii îmbrăcați bine, aproape nemțește, fiica țaranului cântă romanțe din piano, ori citește nuvelele d-lui Sadoveanu, tatăl citește telegramele despre ce se întâmplă în lumea largă...”²¹⁾

Utopic, întemeiat pe iluzia că economia românească s-ar putea sustrage acțiunii legilor de dezvoltare capitalistă și că, prin urmare, mica proprietate ar avea șanse de a dăinui vreme îndelungată, punctul de vedere al lui Ibrăiianu, cu toate neajunsurile lui, ne apare, oricum, mai puțin retrograd decât acela susținut de doctrinarii sămănătoriști, exponenți ideologici ai intereselor marii proprietăți agrare. Adoptarea unei poziții ascuțit critice față de sămănătorism constituie un merit incontestabil al articolului semnat de Ibrăiianu, chiar dacă încercarea autorului de a indica o soluție în problema țărănească — cea

²¹⁾ G. Ibrăiianu : „Poporanismul”, loc. citat.

mai arzătoare problemă a primelor două decenii din secolul nostru, — vedește totală neînțelegere a sensului dezvoltării istorice.

Delimitându-se hotărît de sămănătorism, poporanismul, prin Ibrăiianu, se pretinde un curent de „românizare” a literaturii, prin aceasta înțelegând apărarea creației beletristice de înrăurirea nocivă a curentelor decadente ce tindeau să o înstrăineze de realitățile autohtone, să o izoleze de viața poporului. În numele poporanismului, G. Ibrăiianu condamnă așa dar pe de o parte idealizarea convențională a țaranului, exaltarea primitivității și a pitorescului mizeriei, pe de altă parte estetismul, apolitismul literaturii, cosmopolitismul. Tributar însă concepțiilor mic-burgheze poporaniste, criticul nu e în stare să facă o critică aprofundată, consecvent științifică, a vreuniei din aceste manifestări dăunătoare, să analizeze caracterul lor de clasă și, mai cu seamă, să le opună o doctrină pozitivă, fundamentată pe înțelegerea justă a fenomenelor sociale și cultural-artistice. Ibrăiianu nu vede alt mod de rezistență împotriva presiunii curentelor moderniste, deci de păstrare a caracterului specific național al literaturii, decât menținerea scrisului în limitele mentalității țărănești, ale unor idealuri mic burgheze prin urmare. •

„Literatura țărănească — scria el — e aceea creată de o mentalitate țărănească, adică românească, pentru că, vom dovedi aiurea, snumai țaranul are o mentalitate specifică, orășenii și clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin neromânească, clasa cultă fiind în genere o parte din Cosmopolis, o mahală a cosmopolitismului european din punct de vedere al mentalității ei”²²⁾.

Reducerea vieții specific românești la realitățile satului, stabilirea arbitrară a unei pretinse opoziții ireductibile dintre sat și oraș, nerecunoașterea calității de realitate națională caracteristică mediilor muncitorești citadine — sînt cîteva

²²⁾ G. Ibrăiianu: „Poporanismul”, loc. cit.

din prejudecățile poporaniste ce se vor răsfrînge negativ asupra întregii activități de îndrumător și critic literar a lui Ibrăileanu. Cu toate erorile sale grave, cu toată tendința lui potrivit idealului ce-i însușea pe militanții socialiști, poporanismul românesc nu se manifestă încă, totuși, în 1906, ca un curent îndreptat conștient împotriva socialismului. Contradicțiile antagoniste dintre socialism și poporanism vor ieși la iveală cu toată ascuțimea în anul răscoalelor țărănești, 1907.

În numerele 8, 9, 10 și 11 din 1907 și 1 și 4 din 1908 ale „Vieții românești”, C. Stere publică seria de articole intitulată „Social-democratism sau poporanism?” în care caută în fel și chip să demonstreze inutilitatea unui partid socialist în România și în general inutilitatea luptei independente a proletariatului, pretinzând că o revoluție socialistă ar fi de neconceput în țara noastră și preconizând transformarea luptei muncitorimii într-un apendice al revendicărilor țărănești și general-democratice. Articolele lui Stere sînt străbătute de dispreț și aversiune față de mișcarea muncitorească, față de partidul proletariatului; ele opun căii revoluționare, indicate de marxism, a rezolvării contradicțiilor sociale, calea oportunistă a cîștigării unor mărunte reforme treptate. Afirmînd, în ciuda evidenței, că industria nu poate avea în România nici un viitor și că, în consecință, în țara noastră nu există și nu va exista proletariat, doctrinarul poporanist susține că aici, ca și în toate țările slab dezvoltate din punct de vedere capitalist, „**programul social-democratic e o imposibilitate și un non-sens**”, agitînd — în scop vădit diversionist — chestiunea țărănească.

„**În asemenea condiții, — scrie Stere, — țărănimia nu numai că nu poate juca un rol pasiv, ca în țările industriale, dar ea, tendințele sociale ale ei trebuie fatal să coloreze doctrina oricărui partid democratic și chestiunea agrară nu numai nu poate să fie aici subordo-**

nată oricărei alte probleme, dar această chestiune este singura problemă proprie ce se impune, în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvită de către societate, — și rezolvită conform cu tendințele sociale ale țărănimii, conform cu interesele ei, și în sensul evoluției proprii a producției agricole”²¹⁾.

Izolînd problema țărănească, detașînd-o din complexul problemelor sociale, pretinzînd că ea n-ar avea nici o tangență cu problema eliberării clasei muncitoare de exploatarea capitalistă, Stere depune eforturi disperate spre a dovedi [existența unui adevărat antagonism de interese între țărănimie și muncitorimea «din industrie. După el, gospodăria țărănească ar reprezenta „**o formațiune socială deosebită**” ce n-ar ține nici de orînduirea capitalistă, nici de cea feudală, fiind astfel veșnică, iar țăranul, ca mic proprietar de pămînt, ar fi nici mai mult nici mai puțin decît „**un dușman al proletariatului industrial**”, puțînd deveni prietenul acestuia numai „**dacă se hotărăște să intre în rîndurile proletariatului**”²²⁾.

Prin vînturarea unor asemenea teorii absurde, sfărîmate ideologic de Lenin încă înainte de 1900 și dezmințite total de viață, Stere transformă poporanismul dintr-un sentiment generos, utopic, de simpatie abstractă pentru țărănimie, într-o doctrină socială diversionistă, reacționară, îndreptîndu-i ascuțitul nu împotriva politicii antipopulare și anti-patriotice dusă de partidele burghezo-moșierești, ci împotriva ideologiei și practicii revoluționare a clasei muncitoare, împotriva marxismului militant. Transpus din literatură în sociologie, poporanismul lui Stere este, în primul rînd, antisocialism. Ca atare, el nu e în măsură, și nici nu intenționează de altfel, să propună soluții eficiente nici în problema țărănească. Nici vorbă, în

²¹⁾ G. Stare : „Social-democratism sau poporanism?” în „Viața Romînească” nr. 9, 1907.

²²⁾ Idem, op. cit., nr. 8, 1907, p. 117.

articolele lui Stere, de vreo chemare la acțiune pentru trecerea pământului moșieresc în mâini țărănilor ; ideologul poporanist întrevide rezolvarea definitivă a problemei țărănești într-un viitor îndepărtat,²⁶ deocamdată declarându-se satisfăcut cu desăvârșire de politica liberală ce prevedea înființarea de bănci și cooperative pentru țărani și organizarea așa-numitei „Case rurale”, menite să mijlocească vinderea pământurilor moșierești obștilor de țărani ; el suscrie deci o politică de înșelare a țărănilor, de orbire a lor, politică ce nu urmărea, în definitiv, alte obiective decât cele urmărite de partidul liberal în 1907 prin „pacificarea” satelor cu concursul armatei; și la această acțiune... pacificatoare a participat de altminteri și Stere, în calitate de prefect al județului Iași.

Reprezentanții ideologici ai mișcării muncitorești n-au întârziat să ia atitudine împotriva tezelor steriste. „România muncitoare”, „Facla”, „Viitorul social” au dus o luptă susținută împotriva poporanismului politic. În „Neoioabăgia”, C. Dobrogeanu-Gherea supunea concepția lui Stere unei critici tăioase, demonstrând că **„o țară eminentă agricolă, e o țară și eminentă săracă, înapoiată și economică și culturalicește”**²⁷ și că **„dacă e foarte adevărat că**

viitorul țării românești e la sat, este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însuși e la oraș și în dezvoltarea industrială a țării”, drumul inexorabil al dezvoltării societății ducând **„cătred o organizație mai înaltă în viitor — societatea socialistă”**²⁸). Opunând poporanismului ideologia socialistă, Gherea se situează însă, pînă la urmă, și el pe o poziție cras oportunistă, acreditînd teorii rneșevice, contrarevoluționare, în ultimă analiză, nu mai puțin dăunătoare practic mișcării muncitorești decât cele poporaniste. După aceste teorii, cucerirea puterii politice de către proletariatul român trebuia să fie neapărat precedată de instaurarea socialismului în țările occidentale, pînă atunci clasa noastră muncitoare urmînd să poarte în liniște jugul capitalist, străduindu-se doar să facă acest jug mai suportabil prin vînzarea cît mai avantajoasă -a forței de muncă. Dintre studiile îndreptate împotriva ideologiei poporaniste ce au văzut lumina în presa socialistă, cel mai consistent e, desigur, cel apărut în „Viitorul social” sub titlul **„Poporanism, socialism și realitate”**. Denunțîndu-se denaturarea în articolele lui Stere a mai multor teze marxiste, între care și aceea privitoare la stadiul social-economic necesar apariției socialismului, în studiul citat se arată că **„...socialismul este produsul evoluției capitaliste îndeobște și nu numai al industriei mari”** (cum pretindea Stere) și se precizează că el **„nu reprezintă numai interesele actuale și viitoare numai ale proletariatului industrial, ci ale întregului proletariat din industria mare ori mică, din agricultură, comerț, transport și căile de comunicații, etc., cît și ale acestor straturi sociale — mici proprietari din sate și orașe — cînd interesele lor economice și politice se aseamănă și merg paralel cu interesele proletariatului”**²⁹). Chiar de n-ar fi exi-

²⁶) Într-o „Cronică internă” publicată în „Viața Românească” în 1908, C. Stere ridicînd în slăvi binefacerile „Casei rurale”, scrie că, prin intermediul acesteia, s-ar putea realiza „o deplasare de proprietate în mîini țărănimii a 1.000.000 de ha. în zece ani, — *un sfert* din întinderea totală a proprietății mari. Cu acest tempo, în douăzeci de ani ar putea intra în mîinile țărănimii o jumătate din întinderea totală a proprietății mari de astăzi, iar numai în treizeci sau în patruzeci de ani — a *trei pături* sau chiar a *întregii* proprietăți mari”. Splendide visuri poporaniste ! Stere nu uită să menționeze că marelui ideal înfățișat de el va deveni realitate... „bine înțeles, dacă... legiurile respective se vor aplica cu sinceritate și energie”, adică, dacă... clasele exploatoare vor catadicsi să renunțe cu generozitate la privilegiile lor.

²⁷) C. Dobrogeanu-Gherea : „Neoioabăgia” (1901), p. 482.

²⁸) Op. cit., p. 488.

²⁹) „Poporanism, socialism, și realitate”, în „Viitorul social” nr. 11—12 iunie—iulie, 1908.

stat în România, la începutul secolului, o industrie rnară (dar, de fapt aceasta exista, chiar dacă încă slab dezvoltată), — se spune în studiu —, evoluția capitalistă n-ar fi putut fi evitată, deoarece „sîntem angajați în vârtejul concurenței universale, deci sîntem siliți a suporta și toate consecințele ce ea le aduce pentru toate țările, inclusiv acele cari n-au industrie proprie: proletarizarea maseilor”³⁰).

Riposta zdrobitoare a dat-o însă sociologiei poporaniste istoria. Salutat cu entuziasm, privit ca suprema fericire socială posibilă³¹) sau, dimpotrivă, în-tâmpinat cu lamentații și invective³²), capitalismul se dezvoltă, da începutul secolului, vertiginos (fără a sfârșia însă

³⁰) „Poporanism, socialism și realitate”, în „Viitorul social” nr. 11—12-iunie-iulie, 1908.

³¹) Vintilă Brătianu, unul din exponenții marelui capital autohton, expunea, în 1906, chiar în paginile „Vieții Rominești”, considerații în favoarea industrializării capitaliste, relevînd astfel, indirect, dezacordul vîrfurilor partidului liberal cu opiniile poporanistilor, folosiți de Brătieni (cum s-a dovedit mai tîrziu) doar ca instrumente pentru convertirea nemulțumirilor țărănimii, pentru prefacerea lor în iluzia posibilității de rezolvare a chestiunii agrare în cadrul regimului burghezo-moșieresc. Polemizînd în abstract cu „cei ce susțin că trebuie să ne limităm la „agricultură”, Vintilă Brătianu zicea că „ei uită că o treime din teritoriul nostru este ocupat de munți, că prin văile de la poalele lor curg ape care pot pune în mișcare motoare”... și conchidea că „a zice, în aceste condiții că nu ne trebuie industrie este, cred, a nu cunoaște situația mondială internațională și a renunța la foloasele ce poate aduce o pătrime cel puțin din izvoarele de bogății — brute sau vii — disponibile ale țării și ale poporului nostru” (Viața Romînească, nr. 3, 1906, p. 395.)

³²) C. Stere vorbea cu un dispreț înfinit despre industria romînească, considerînd-o drept „fiziică” și „bugetioasă”, „excescentă pe capul țărănimii”, în sfîrșit, cantitate neglijabilă, putînd fi desființată printr-o singură trăsătură de condei. Cu asemenea industrie, — argumenta el, — nu putem avea deoît un proletariat de „proporții microscopice”, menit, chipurile, să meargă în coada țărănimii. (Cf. „Viața Romînească”, nr. 8 și 9, 1907, art. cit.)

complet relațiile de producție semi-feudale), accentuînd la maximum contradicțiile societății, generînd noi contradicții și mai acute, ridicînd în mod inevitabil pe primul plan al vieții sociale acea forță care, prin lupta ei, avea să sape mormîntul lumii burgheze și astfel să pună capăt exploatării omului de către om — clasa muncitoare. Ecouri ale teoriilor poporaniste conform cărora România trebuia să rămînă veșnic o „fericită democrație rurală”, se vor mai face auzite mulți ani³³), dar de fapt poporanismul, atît în politică, cît și în literatură, continuă să existe — din ce în ce mai, puțin diferențiat de ideologia burgheză îngust democratică — doar pînă la primul război mondial. Concepțiile lui Stere, adaptate noilor împrejurări vor deveni, după război, o parte constitutivă a programului Partidului Național Țărănesc, în care întemeietorul poporanismului romînesc intră, după despărțirea lui de liberali. Inactualitatea poporanismului ca stare de spirit în favoarea țărănimii și, prin urmare, cu atît mai mult, ca doctrină și program, a fost relevată, în 1920, de Ibrăileanu însuși. În articolul „Înainte și după război”, criticul, amintind că, spre deosebire de „reacționari” (sămănătoriștii) „democrații” (adică poporanistii) porneau, nu „de la ceea ce este conservator în portul, în limba, în obiceiurile, în credințele și instinctele țărănimii”, ci „de la sărăcie, de la suferința, de la nemulțumirea, de la dorul de mai bine al țărănimii”, socotea, că „războiul a schimbat sau este pe cale să schimbe totul”, fapt datorită căruia mizeria și suferința maselor țărănești aveau să fie curînd de domeniul trecutului.

„Reformele sociale și politice, datorite

³³) În 1925, Ibrăileanu („Viața Romînească” nr. 1) mai susținea că „faptele, istoria... au dat dreptate poporanismului” (Op. 147) și considera că „la noi în țară, ca în ori ce țară mică și înapoiată, mi se poate crea o industrie mairă” (p. 145). Același punct de vedere îl susținea criticul și în 1933, în articolul „După 27 de ani” („Viața Romînească”, nr. 1. 1933)

războiului, — scria Ibrăileanu, — **dacă se înfăpuiesc cinstit, fac să dispară țăranul-suferință, țăranul-rob, țăranul nedreptățit, etc. Literatura dinainte de război, în care e zugrăvit acest țăran, devine istorică**"³⁵).

Părerea că niște reforme ce nu zdruncinau cîtuși de puțin temelia regimului burghezo-moșieresc, din contră, consolidau puterea burgheziei, accentuau împletirea de interese economico-politice capitaliste și moșierești, erau de natură a ridica deasupra sărăciei marea masă a țărănimii, învederează desăvîrșit caracterul cu totul limitat, mic-burghez, al revendicărilor fluturate înainte de război de către poporaniști. În locul unei soluții radicale a problemei, țărănești, ce nu putea fi alta decît trecerea în posesia țărănimii sărace a întregului pămînt moșieresc (iar pentru înfăptuirea unui asemenea deziderat, țărănimia trebuia neapărat să-și unească eforturile cu acelea ale proletariatului), poporanismul propunea paleative („Casa rurală”, cooperative, și în cel mai bun caz, o reformă agrară parțială), pe care le prezenta drept soluții, dacă nu definitive, în ori ce caz singurele realiste și deci optime, în împrejurările social-politice date. Înfăptuirea timidelor reforme preconizate și de poporaniști (alături de reprezentanții altor curente democratice) — ducea în mod logic la perimarea ideologiei poporaniste, la trecerea ei în „istorie”. Deplin satisfăcuți de rezultatele obținute de forțele democratice prin decretarea reformei agrare burgheze și a dreptului de vot pentru majoritatea populației, fără a pune un singur moment problema folosirii unor asemenea cuceriri ca puncte de plecare pentru noi lupte, în scopul democratizării depline a vieții sociale și al înlăturării cauzelor suferinței celor mulți, doctrinarii poporaniști își considerau misiunea încheiată, socotind că „datoria” claselor avute față de „popor” ar fi fost plătită.

³⁵ G. I. : „înainte și după război”, în „Viața Romînească” nr. 1, 1920, p. 131.

Tot ce le mai rămînea de făcut era, după părerea lor, să lupte pentru răspîndirea culturii în popor. Iată ce scrie Ibrăileanu, în continuare, în articolul citat :

„înainte de război nu putea exista om simțitor și cu sufletul înalt, care să nu simtă, nu numai milă pentru țăranul nefericit și nedreptățit, ci și vină față cu dînsul și datoria de a-l consola și de a lucra pentru dezrobirea lui. Această stare de suflet care formează conținutul sentimental și moral al acestui curent care s-a numit poporanist și care a apărut numai acolo unde țărănimia forma aproape tot poporul și totuși era ținută în lanțuri și în întuneric, în Rusia și-n Romînia, țări sclavagiste și analfabete, această stare de spirit va fi, și ea, un lucru al trecutului, odată cu dispariția cauzei care o producea”³⁶).

În termeni și mai categorici anunță Ibrăileanu decesul poporanismului ca sentiment de datorie față de țărănimie într-un lung articol publicat într-un număr din 1925 al „Vieții rominești”, la rubrica Miscellanea :

„Acest aspect al poporanismului, acest sentiment, acum după război nu mai are rațiune de a exista, căci nu mai are obiect. Odată ce țăranul a fost împroprietărit și i s-a dat drept de vot, odată ce nu mai este iobag, — nu mai poate fi vorba nici de vină, nici de datorie față de el. Vina a fost răscumpărată ; datoria i s-a plătit.

Sau, dacă a mai rămas vreo datorie, e datoria de a-l ajuta să iasă din incultură. Dar mijloacele de a se ridica le are acum toate : bună-stare și drepturi politice”³⁶).

Din tot ceea ce fusese poporanismul pînă la războiul din 1916—1918, rămînea după război doar teoria specificului național, expusă în mai multe articole de Ibrăileanu, argumentată estetic mai convingător de Mihail Ralea.

³⁵) Ibidem : loc. cit, p. 132.

³⁶)' P. Nicanor et. Co: Miscellanea (Ce este poporanismul ?), în „Viața Romînească”, nr. 1, 1925, p. 137).

CONȚINUTUL DE CLASĂ AL POPORANISMULUI

M enționam mai sus cele două teze opuse privitoare la originea poporanismului. Teza după care acest curent ar fi fost o marfă de import a fost susținută îndeosebi de cei care, vorbind despre poporanism, se refereau, în primul rînd, la latura lui social-politică (C. Rădulescu Motru, St. Zeletin). Cea-laltă teză, susținută, între alții, de-Ilarie Chendi și de însuși Ibrăiianu, potrivit căreia poporanismul ar fi reprezentat o continuare a tradiției celor mai de seamă scriitori și doctrinari din secolul trecut, avea în vedere mai ales sau exclusiv concepțiile estetice și culturale în general ale ideologilor poporanisti. Și unii și ceilalți dintre susținătorii acestor teze ignorau faptul că un curent nu se poate naște numai din dorința cuiva de a-l declanșa, că ideologiile își au suportul în condițiile existenței sociale. Prima întrebare pe care era firesc să și-o pună cei ce considerau că poporanismul a fost importat de peste hotare era aceasta : ce a făcut ca ideile narodnice să pătrundă îla noi tocmai în ultimul deceniu al 'secolului trecut, cînd, în Rusia, narodnicismul - era un curent în totală descompunere ? cum se face că Stere, de abia venit în țară, a găsit imediat audiență ? Tot astfel, cei înclinați să vadă în poporanism doar o reeditare a unor tendințe anterioare, ar fi trebuit să se întrebe căror împrejurări se datora într-o anumită perioadă istorică, resuscitarea unor preocupări colective de a reactualiza și a transforma în arme de luptă anumite idei ale făuritorilor culturii romîne moderne. Dar, desigur, sociologii, ca și criticii și istoricii literari, călăuziți de concepții idealiste sau tributari acestora, nu puteau să-și pună asemenea întrebări.

În momentul cînd apărea în România poporanismul, pătrunderea relațiilor capitaliste în toate sectoarele vieții economice era un fapt, ca și prezența proletariatului pe arena istorică. Spre a pu-

tea fi înțelese, toate fenomenele de ordin suprastructural din respectiva perioadă trebuie puse în legătură cu această realitate. Ca un efect al instaurării puterii capitalului, existența socială se complică tot mai mult, contradicțiile de clasă devin din ce în ce mai complexe, determinînd apariția unor procese inedite pe planul conștiinței sociale. Intellectualitatea, care nici pînă atunci nu fusese o categorie omogenă, se diferențiază, începînd din ultimele decenii ale veacului trecut, mai mult ca orioînd în funcție de atitudinea diferiților ei reprezentanți față de diversele curente de idei prin care se exprimau interesele claselor în luptă. Complexitatea contradictorie a raporturilor dintre feluritele clase și grupări sociale pune intelectualitatea în fața unor dileme fără precedent. Dacă pentru intelectualii patrioți de la 1848, spre exemplu, intelectuali proveniți din diferite straturi ale societății, calea de urmat era cît se poate de clar indicată. În lozinca lui Bălcescu : „**Să ne iubim poporul, dacă vrem să fim liberi !**” sau de aceea a lui Bărnuțiu : „**Mergeți cu poporul ! ca să nu răătăciți !**”, în schimb, pe la sfîrșitul secolului, în noile condiții social-istorice, nu le era tocmai ușor intelectualilor onești, dornici să-și dedice forțele progresului social și cultural, să înțeleagă just interesele „poporului”, pe care toate partidele pretindeau a-l sluji și nici să întrevadă limpede sensul evoluției societății, ceea ce și explică prinderea unor scriitori conduși, incontestabil, în multe cazuri de bune intenții, în mrejele politicii reacționare, ale diversiunii naționaliste, îndeosebi, ca și îndepărtarea altora, adesea bine intenționați și ei, de problematica socială, izolarea în turnul de fildeș, ancorarea în curentele decadente. Acei dintre intelectualii mai tineri din ultimele decenii ale secolului al nouăsprezecelea care, sub influența ideilor marxiste, au fost în măsură să scruteze mai lucid decît colegii lor de generație realitatea socială sau care erau doar

animați de sentimentul solidarității cu cei mulți, nedreptățiți, s-au apropiat în chip firesc de mișcarea muncitorească, nu însă fără a aduce cu ei tot felul de prejudecăți și complexe intelectualiste, tot felul de confuzii și, mai ales, un entuziasm romantic alimentat mai mult de lecturi insuficient mistuite decât de o concepție consecvent științifică, întemeiată pe o poziție ideologică fermă. Foarte mulți din scriitorii, cărturarii și publiciștii care au debutat după 1890 s-au format în bună măsură sub înfrurirea ideilor socialiste răspândite de „Contemporanul”, „Literatură și știință”, „Revista socială” și alte publicații legate de mișcarea muncitorească. Printre aceștia se numără Ibrăileanu, N. D. Cocea, Arghezi, Gala Galaction, Jean Bart, A. Toma, H. Sanielevici, Raicu Ionescu-Rion, D. Anghel, Ion Păun-Pincio, Traian Demetrescu, Ștefan Petică, chiar N. Iorga. Puțini dintre ei au rămas însă credincioși până la capăt idealurilor din tinerețe. Trădarea „generoșilor”, în special, a fost un eveniment ce a provocat derută în conștiințele tinerilor cu convingeri democratice și socialiste, determinându-i să apuce pe alte drumuri decât cele pe care porniseră. G. Ibrăileanu, Sanielevici și, în genere, tinerii socialiști ieșeni trec, o dată cu „generoșii”, în partidul liberal. Nicolae Iorga și A. Cuza, care o rupseseră încă înainte de 1899 cu socialiștii, devin cu timpul corifeii celui mai deșănțat șovinism. Propaganda naționalistă îl câștigă și pe Ștefan Petică în ultimii ani ai vieții lui. D. Anghel evadează în „arta pură”. Gala Galaction părăsește, la 1900, studiile laice, înscriindu-se la teologie. În sfârșit, Ionescu-Rion, Pincio, Traian Demetrescu mor tineri, ca și Petică de altfel.

Ce demonstrează aceste fapte? Ele demonstrează existența în sînul tinerimii intelectuale a unui puternic curent de simpatie pentru masele celor oropsiți, a năzuinței tinerilor studioși de a deveni utili țării, poporului lor. Cum însă con-

ducerea partidului socialist era formată în mare parte din elemente burgheze carieriste care nu puteau și nu vroiau să îndrume mișcarea muncitorească pe un făgaș revoluționar, e lesne de înțeles de ce majoritatea tinerilor intelectuali, cu totul insuficient înarmați politic și ideologic, fără vreo legătură cu muncitorimea, n-au putut rezista presiunii ideologiei dominante și, pentru un timp sau pentru toată viața, au devenit prizonierii ei. Pe temeiul acestor constatări, e necesar, spre a înțelege geneza poporanismului, să mai aruncăm o privire asupra narodnicismului. Născut într-o perioadă când diferențierea în sînul țărănimii se afla doar în faza incipientă, narodnicismul a fost o mișcare revoluționară romantică, expresie a năzuinței intelectualității democratice spre o orînduire socială dreaptă, în care toți oamenii să trăiască în înțelegere și frăție. Credița acestei intelectualități că obștea țărănească, „mirul”, avea să constituie baza socială a „lumii „socialiste” visate de ea era, în esență, utopism mic-burghez, dar, deocamdată, nu acest utopism dă nota dominantă a mișcării ci înverșunatul protest democratic împotriva absolutismului. Caracterizarea critică dată de Marx și Engels, în „Manifestul Partidului Comunist”, „socialismului și comunismului critic-utopic”, se aplică într-o anumită măsură și narodnicismului, tributar concepțiilor socialist-utopice. Asemeni socialiștilor utopiști apuseni, narodnicii, autori ai lozincii „mersului în popor”, pe care o și traduceau în viață, ca și ai teoriei „eroilor” activi și ai „gloatei” pasive, încercau **„prin mici experiențe sortite, firește, eșecului, prin puterea exemplului, să croiască drum noii evanghelii sociale”**. Menționînd că scrierile socialiste utopice **„conțin și elemente critice”,** care atacă **„întreaga temelie a societății existente”** și, astfel, ele **„au oferit deci un material foarte prețios pentru luminarea muncitorilor”,** Marx și Engels subliniază că **„însemnătatea socialismului și a comunismului**

criiic-utopic se află în raport invers cu dezvoltarea istorică", întrucît, „**în măsura în care lupta de clasă se dezvoltă și capătă forme bine conturate**", iluzia situării deasupra luptei de clasă (în cazul narodnicilor : iluzia, de a vorbi în numele întregului popor) „**pierde orice, valoare teoretică**". Astfel fiind, notează întemeietorii comunismului științific, — „**dacă în multe privințe, fondatorii acestor sisteme au fost revoluționari, apoi discipolii lor alcătuiesc totdeauna secte reacționare**" și, „**treptat, treptat, ei cad în categoria socialiștilor reacționari sau conservatori (...), deosebindu-se de aceștia numai printr-o pedanterie mai sistematică, printr-o credință superstițioasă și fanatică în efectul miraculos al științei lor sociale**"

E ceea ce s-a petrecut și cu narodnicismul. Lenin, caracterizînd evoluția narodnicismului, arată în studiul „**La ce moștenire renunțăm ?**", că narodnicii, care în condițiile scindării țărănimii în burghezie sătească și proletariat agricol, continuau să vorbească despre „**țăran**", în general, s-au transformat „**din romantici sentimentali în ideologi ai micii burghezii**"³⁷⁾. În alt studiu: „**Cu privire la caracterizarea romantismului economic**", Lenin dovedește pe larg că narodnicii, prin „**idealizarea micii producții**", se fac apărătorii unui „**punct de vedere mic-burghez, reacționar**", întocmai ca Sismondi (cel denunțat în paragraful **Socialismul mic-burghez** din penultimul capitol al **Manifestului Comunist**, care voia „**să se situeze pe punctul de vedere al claselor care muncesc în general**" și își exprima „**simpatia pentru toți cei care fac parte din aceste clase**", atacînd capitalismul și dezvoltînd contradicțiile lui³⁸⁾). Spre a fi mai explicit în ceea ce privește caracterizarea de romantism economic mic burghez dată teoriei narodnice,

³⁷⁾ Karl Marx, Friedrich Engels : Opere, vol. IV. Ed. Politică, 1958, pp. 497/98.

³⁸⁾ I. Lenin: Opere, 2, Ed. P.M.R. 1951, p. 512

³⁹⁾ V. I. Lenin : Op. cit., pp. 208—209.

Lenin citează un pasaj edificator din „**Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte**" de Marx, în care ni se atrage atenția că, deși anumiți intelectuali democrați pot fi „**prin cultura și situația lor personală**" tot atît de departe de mică burghezie „**ca cerul de pămînt**", aceștia sînt, totuși, exponenți ai micii burghezii, întrucît, „**gîndirea lor nu depășește limitele pe care micii burghezi nu le depășesc în viață**" și astfel „**sînt împinși în ttorie spre aceleași probleme și soluții spre care micii burghezi sînt minați în viața practică de interesul și de poziția lor de clasă**"³⁹⁾).

Cu deosebită claritate dezvoltă Lenin diferența dintre narodnicismul revoluționar și cel liberal în „**Conținutul economic al narodnicismului**", scriînd :

„**...eu fac distincție între narodnicismul vechi și cel contemporan, pentru că narodnicismul a fost o doctrină într-o oarecare măsură armonioasă, care s-a format într-o perioadă cînd capitalismul în Rusia era încă foarte slab dezvoltat, cînd caracterul mic-burghez al gospodăriei țărănești nu ieșise încă de loc la iveală, cînd latura practică a doctrinei era o pură utopie, cînd narodnicii se separau în mod categoric de „societatea” burgheză și „mergeau în popor”. Acum e altceva : drumul capitalist al dezvoltării Rusiei nu mai este tăgăduit de nimeni, iar descompunerea satului este un fapt indiscutabil. Din doctrina armonioasă a narodnicismului cu copilărească sa încredere în „obște” n-au mai rămas decît zdrențe. Sub raport practic, locul utopiei t-a luat un program de „progrese” mic-burgheze, care nu este de-loc utopic, și numai frazele pompoase ne mai amintesc de legătura istorică dintre aceste jalnice compromisuri și visurile pe tema unor căi mai bune, specifice, pentru patrie. În locul separării de societatea liberală, vedem cea mai înduioșătoare apropiere de ea. Tocmai această schimbare ne obligă să facem**

⁴⁰⁾ Ibidem, p. 209.

deosebire între ideologia țărănimii și ideologia micii burghezii⁴⁾).

Practic, cine profita de pe urma acelei formațiuni economice („mirul”) pe care o idealizau narodnicii ? Evident, burghezia satelor care, în cadrul „obștei”, își aservea economic țărănimea săracă.

„Narodnicii liberali din perioada 1890—1900 — se spune în „Istoria P.C.U.S.” — acționau în condițiile diferențierii țărănimii sub influența dezvoltării capitalismului și erau, în fapt, exponenții intereselor chiaburimii”.

Cum stau lucrurile cu poporanismul românesc ? Raportat la narodnicism, curent de o amploare uriașă, poporanismul apare ca o picătură în masa oceanului. Esența lui ultimă nu e însă alta decât a narodnicismului deși, firește, poporaniștii români nu considerau „mirul”, inexistent la noi, ci mica gospodărie țărănească individuală, drept baza viitoarei Români democratice. Aceasta înseamnă că specificul poporanismului, diferențierea lui de narodnicism, nu trebuie căutată în modul propriu de a formula cutare teză, în inventarea vreunei noi teorii, ci în rolul concret pe care acest curent l-a jucat în cultura noastră, în evoluția sa istorică particulară. Nu se poate spune că, de la început, poporanismul prezintă caracteristicile fazei liberale, reacționare, a narodnicismului. Dar nici revoluționar nu este acest curent în 1893—1894, când, la drept vorbind, se află încă într-o stare embrionară. Narodnicismul deceniului 1870—1880 forma o mișcare revoluționară ce submina realmente absolutismul țarist, de unde și persecuțiile sălbatice dezlănțuite de țarism împotriva narodnicilor. Departe de a constitui crezul unei mase de intelectuali, tezele poporaniste lansate de Stere în „Adevărul” și „Evenimentul literar” au fost îmbrățișate deocamdată doar de oțtiva tineri, între care, în primul rând, Spiridon Popescu ; autorul de mai târziu al povestirii „Moș Gheor-

ghe la expoziție” publică în „Evenimentul literar”, sub pseudonimul N. Tofan, o serie de „Scrisori către vărul meu” în care propagă „mersul în popor”. O anumită influență exercită concepțiile poporaniste încă din primul moment — am spus-o — asupra lui Ibrăileanu și a altor socialiști. Cu timpul, vor adera la poporanism toți sau aproape toți tinerii scriitori ieșeni cu concepții socialiste. A adera la poporanism însemna cu totul, absolut cu totul altceva, decât a deveni militant narodnic. Primele teze poporaniste, fără a fi fost asemenea celor propagate mai târziu, reacționare în fond, exprimând dimpotrivă vederi democratice, chiar dacă abstracte și confuze, nu aveau, în nici un caz, un caracter subversiv, precum cele narodnice revoluționare, formulate în termeni asemănători, și, prin urmare, cei ce le împărtășeau nu se expuneau nici deportării, nici înțemnițării. Deși conțineau unele idei ce deschiseseră odinioară discipolilor lui Lavrov drumul spre Siberia, deși amintea în parte de vâpăile din scrisul unui Bălcescu, ce răscolise masele ridicându-le la luptă împotriva puterii feudale, articolele poporaniste nu prezentau, de fapt, nici o primejdie serioasă pentru orînduirea exploatoare neindicînd un obiectiv de acțiune precis și nefăcînd apel, nu numai la proletariat, singura clasă care putea lovi în însăși temelia sistemului capitalist împletit cu rămășițe feudale, dar nici la țărănime, pe care poporaniștii o vedeau, nu răscolată, ci așteptînd în liniște și cu încredere supremele binefaceri posibile (după părerea lor) : pămîntul și dreptul de vot. Mai mult. Propagarea atmosferei de simpatie pentru țaran nu numai că nu amenința orînduirea existentă la sfîrșitul secolului trecut, dar, în anumite condiții, putea deveni prin caracterul ei vag, neclar, un mijloc de paralizare a revoltelor țărănești și, în consecință, o modalitate de servire indirectă a intereselor claselor exploatoare.

Alături de mișcarea muncitorească,

⁴⁾ V. I. Lenin: Opere, II, Ed. Politică, 1958, p. 389—390 •

frământările țărănești, culminând în răscoale precum cele din 1876, 1888, etc, reprezintă un fenomen social care a contribuit într-o măsură hotărâtoare la imprimarea cursului specific, urmat de evenimentele de la sfârșitul secolului trecut. Cel mai mare pericol virtual pentru orînduirea din acea epocă îl constituia, evident, perspectiva unirii muncitorimii revoluționare și a țărănimii răzvrătite sub același steag; de aici, sforțările constante ale claselor stăpînitoare de a împiedica pe ori ce cale încheierea unei alianțe de luptă între clasa muncitoare și țărănime. În studiul său despre sămănătorism, G. C. Nicolescu prezintă date concludente cu privire la strădaniile claselor posedante de a neutraliza țărănimea prin „culturalizare”, adică prin organizarea de teatre, răspîndirea de broșuri la sate, prin editarea de publicații pentru „săteni” („Albina”, „Sămănătorul”⁴²). Dar scriitorii care colaborau la revistele stipendiate direct de partidele burghezo-moșierești puteau fi animați de intențiile cele mai bune și realmente, o însemnată parte a poeziilor publicate de Coșbuc, bunăoară, în „Albina” și „Sămănătorul”, ca și multe din articolele sale destinate țăranilor au îndeplinit și mai îndeplinesc și astăzi un rol pozitiv. Nu încap,

⁴²) Cf. G. C. Nicolescu : „Sămănătorismul” în „Viața Românească” nr. 11, 1959

de asemeni, îndoială că Spirit Haret, întemeietorul direct al „Albinii” și inițiatorul „Sămănătorului”, năzuia realmente la ridicarea culturală a satelor. Rămîne însă de precizat cui folosea obiectiv, din punct de vedere politic, propaganda exclusiv culturală în rîndurile țărănimii, ca și acțiunea în vederea obținerii de mici reforme în favoarea țăranilor, ce clase erau interesate în desfășurarea unei acțiuni menite să semene la sate iluzia posibilității de schimbare a soartei țărănimii exploatate exclusiv pe căi pașnice „legale”? De pe urma înrădăcinării acestei iluzii aveau, avident, de profitat amîndouă principalele clase exploatatoare și, prin aceasta, regimul burghezo-moșieresc, ca atare. Partidul liberal, conducătorul politic al burgheziei, avea însă anumite interese speciale la țară. Spre a-și întări pozițiile, rolul conducător în cadrul coaliției monstruoase, partidul liberal caută, în ultimii ani ai secolului trecut și în cei dinții ai secolului nostru să atragă satul de partea sa. În acest scop, se erijează în apărător al țărănimii, simulează un interes deosebit pentru eliberarea ei din mizerie și înapoiere, încurajează dezbaterile în presă în jurul chestiunii țărănești, scoate gazete și reviste pentru „popor”, ba chiar sperie moșierimea conservatoare cu perspectiva răscoalelor țărănești.

— Continuare în nr. viitor —

NOTA REDACȚIEI. Ca studiul despre „Poporanism” revista noastră continuă publicarea seriei de articole și studii consacrate analizei principalelor curente din istoria literaturii romîne. Primul studiu din această serie a fost cel despre „Sămănătorism”, al iov. G. C. Nicolescu. Redacția revistei noastre constată cu satisfacție -că publicarea unor asemenea studii u fost întîmpinată cu interes de presa noastră literară (ne referim în primul rînd la seria de articole consacrate sămănătorismului de tov. Mircea Zăciu în „Tribuna”)s(-S(ia totodată angajamentul să-și exprime în numerele viitoare punctul de vedere asupra dezbaterilor pe care în mod firesc le suscită asemenea studii, în vederea dezvoltării istoriografiei noastre literare.

Cronic? Literara

„RĂDĂCINILE SÎNT AMARE” de Zaharia Stancu

OV. S. CROHMĂLNICEANU

Discuția în jurul ultimei lucrări a lui Zaharia Stancu, „Rădăcinile sînt amare”, suferă de un viciu fundamental. După ce a primit certificate peste certificate pentru arhitectura ei savantă, cartea e acum criticată mai ales pentru cusururi de construcție (acțiune deslînată, eterogeneitate de planuri, etc.). Dar dacă elogiile au curs oarecum independent de ceea ce era efectiv realizat în volumele apărute, raportîndu-se mai mult la intențiile autorului, reproșurile tind să ignoreze complect ideea specifică a romanului și să se mențină la o treaptă empirică, strict constatativă. E vorba în capitolele incriminate de o simplă diluare a epicului, de o risipire a narațiunii sau de o viziune defectuoasă? Sînt aici în discuție niște derogări de la „legile” romanului „clasic” ori -anumite efecte ale unor reprezentări superficiale pe care și le face romancierul despre, realitățile cuprinse în cartea sa? A răspunde la aceste întrebări presupune însă a lămuri mai întii ce e întinsa lucrare a lui Zaharia Stancu. O cronică a vieții politice și gazetărești din România anilor '30-'40? O carte de memorii, un roman, sau o colecție de pamflete?

Autorul se ocupă de manevrele partidelor burgheze, dezvăluie dedesubturile marilor campanii de presă, deschide dosarele afacerilor judiciare scandaloase. Mai mult,

fixează fiecare episod într-un „cadru istoric” iprintr-o scurtă introducere.

„Fasciștii atacaseră republica... La Madrid și la Oviedo, la Sevilla și la Salamanca, la Segovia și la Cordoba poporul sârise să-și apere republica.”

E vorba așa diar de o cronică a istoriei contemporane. S-ar părea; dar tocmai sub raport cronologic, narațiunea prezintă cele mai multe capricii, întorcîndu-se cînd brusc cu decenii îndărăt, oînd sârind perioade întregi, pe care se mulțumește doar să le rezume telegrafic.

Avem atunci de-a face cu niște memorii deghizate? — Da și nu. Da, pentru că de fapt Darie își povestește viața și toate întîmplările ie dă ca, *trăite* de el. Apoi, o mulțime ide personaje cu care se întîlnește au avut o existență reală, sînt oameni cunoscuți. Dar condiția aceasta esențială a memorialisticii nu e respectată decît pe jumătate. Datele reale apar adesea modificate. Multor personaje li se schimbă nu numai numele (ceea ce n-ar fi mare lucru), dar și profesiunea și portretele fizice, câteodată chiar cele morale (ceea ce începe să devină cu totul altceva). Interesul cărților de memorii stă în mărturia personală pe care ele o aduc asupra evenimentelor istorice și oamenilor notorii. Farmecul vine aici din confruntarea Imaginilor. Mă interesează cum l-a văzut Saint-Siimon pe regele Soare. Dar pentru aceasta trebuie să am

certitudinea că mi se prezintă (flatat sau șarjat) un *portret după natură*.

Amintirile lui Darie introduc prea multă ficțiune ca să poată fi numite memorii, prea puțină însă ca să constituie o operă de imaginație propriu zisă. Judecată ca roman, întinsa reconstituire a tui Zaharia Stancu riscă să fie nedreptățită. Creația obiectivă de-a lungul primelor patru volume apărute e destui de debilă. Personajele vorbesc aproape toate la fel, cu aceeași topică ciudată a lui Darie, care repetă arar și măsurat cuvintele în „Desculț”. Coincidențele extrem de dese (soacra țiganului Harpalet, răpit și ucis de chiaburul Bosoancă, se dovedește a fi o veche dragoste a povestitorului; unul din „martorii lui lehova” e de fapt fiul lui Cosâmbescu, vechi politician burghez, pe care iarăși eroul principal l-a cunoscut de aproape cu ani în urmă, oînd personajul era un simplu derbedeu; comunista lovea Silef s-a născut și a trăit în același sat cu Uruma, tătă-roaica, altă iubire a lui Darie; în „doctorița Roza Caleb, trimisă de în București spre a-l îngriji pe tovarășul Țigănuș, povestitorul recunoaște din nou un amor al său de demult, femeia întoarsă de la Buchenwald fiind chiar fiica lui Abraham, tinichigiul, care a învelit cu tablă înaintea de primul război mondial clopotnița bisericii din Omida, etc.); încrucișările acestea neașteptate de destin împrumută acțiunii un aer de neverosimilitate. Pînă și multe nume au o rezonanță stranie: Alin, Frâu Alia, Berbec, Brîndușa, Bezerian Sesam, Botitu Ottu', Minu Uibaru, Cârlan Verje, Carlo Ciutaeu, Craiu Mart, Cudallbu Colbert, Culoglu Bandi, Despa, Farcaș Dragalina, Harpalete Minotar, Incețitu Napoleon, Melhisedec, Mierlă Balbus, Paloș Nevăstuica, Arno Pelican, Arămie Taiir, Tăunosu Norocel, Zeno Zadi.g Zurzuc Landriș, etc.

Dar — cum am spus — a privi lucrurile așa echivalează cu a discuta ceea ce a pornit să facă Zaharia Stancu, independent de intențiile autorului, de structura artistică specială pe care acesta a înțeles să o dea evocării sale. Nici o operă, aricit de msre, nu rezistă criticii, 'dacă e supusă

comparației cu modele complet străine de factura ei specifică. Obsedat de formula romanului clasic francez, Melchior de Vogue găsea „Idiotul” lui Dostoevski o carte prost compusă de un imitator naiv al lui Eugene Sue, cu episoade nelegate între ele, cu intriga bizară și obscură, cu lovituri de teatru ieftine și ise ferea să o recomande literaților, afară doar dacă aceștia doreau să se amuze pe seama autorului. „In căutarea timpului pierdut” de Proust i s-a părut lui Gide, la prima lectură a manuscrisului, o simplă însăilare de mondenități plicticoase, drept oare a și fost de părere că textul nu merită să vadă lumina tiparului.

A surprinde intenția artistică a „Rădăcinilor” și >a începe discuția lor în funcție de această intenție e o condiție elementară de-receptivitate critică. Firește, a înțelege nu înseamnă neapărat și a fi de acord. Dar aceasta e o altă problemă și ca ea să aibă șanse de a fi rezolvată just, trebuie în ori și ce caz să fie pusă corect.

„Rădăcinile”, ca și „Desculț” sînt un lung monolog debitat cu febrilitate, pe baza tehnicii asociative, ca o confesiune chinuită, întreruptă, reluată, incredințată hîrtiei ca un fel de descărcare. „Cheia” o dă autorul însuși, indicînd din primele pagini împreriările în care crește această carte amară.

Darie s-a întors acasă, la Omida, după mulți ani. E bătrîn, bolnav. Nu poate să doarmă, îl scutură frigurile. „Tu ai venit aici să mori?” — îl întreabă soră-sa, îngrijorată. „Nu”, răspunde el. „— Atunci de ce nu te odihnești?” „— Acum, explică el, mai am de mîzgălit niște hrtii. Nu mă pot dărui dormitului.” Afară, „ploaia zuruie pe acoperișul de tablă al casei... Zuruie în geamuri. Se vaită salcîmii. negri. Plopul negru se clatină, șuieră. Vuitul: vua! vuu!” Trecutul îl asaltează pe Darie, ti torturează sufletul. Il urmărește cu o voce batjocoritoare, care anunță satisfăcută: „Se curăță Dinșosul!” „Erik mai ales s-ar bucura”, gîndește Darie. „Ar apuca-o pe Cațaveica de gușa-i albă, ar săruta-o pe buzele galbene, i-ar șopti:

Acum o să putem fi liniștiți. O să-i astupe gura pămîntul”.

"* Cauzele acestui pustiu sufletelesc — cum îl numește autorul — rămân deocamdată obscure și urmează să le aflăm mai târziu, ele jucând, probabil, un rol însemnat în precizarea masajului cărții, întrucât vizează un moment final din evoluția personajului ei central. Până aom e dar doar că Erik, Cațaveica și alții i-au mâncat lui Darie zilele. „Zilele ? Numai zilele ?” — își spune omul, care umple paginile, scuturat de friguri. „Pofta de a trăi ml-au mâncat-o. Bucuria vieții ml-au mâncat-o...”

Drama personală se proiectează însă cu violență pe fundalul social, căpătînd prin mișcarea acestuia o semnificație extrem de interesantă. Întoarcerea aceasta a lui Darie se petrece în zilele noastre. Eroul trăiește în sfîrșit începutul răsturnărilor pe care le-au visat de veacuri „desculții” săi. Faptul comunică o intensitate deosebită regretului pentru anii irosiți de-a surda, jefuiți, rlnnoați de o lume detestabilă.-E cea mai crudă răzbunare a ei, să te încredințeze marilor înoinri stors, vlăguit, cu un picior în groapă. In Darie crește 'O-îndîrjire sălbatecă să nu-i dea trecutului, care-l urmărește, această ultimă satisfacție. Nu, Cațaveica și Erik și alții ca ei n-o să se bucure. „Din-țosului” n-o să-i 'inchidă gura pământul. N-o să-l împiedice să mai muște. Are încă multe de spus. Și monologul lui Darie crește în această stare febrilă, chemînd, învîlmășite, amintirile amare de ieri, răscolin-du-le cu ură, ou dispreț, cu o stăruință înverșunată de a nu ierta nimic, lîncălzindu-se în focul luptei noi, de care se simte legat, bucurîndu-se de izibînzille ei, sorbind tărie din calmul dur, bărbătesc al tovarășilor din jurul său, ostași admirabili și anonimi pentru cauza poporului ca Licu Oroș, Țigănuș sau frații Gînj.

Simbolul „rădăcinilor amare” apare astfel clar. Monologul e — cum mărturisește autorul — cîntecul înfăptuirilor plătite cu suferință, sudoare și sînge. „Pomul roșu” are roadele mustoase și dulci. Rădăcinile lui sînt însă amare. „Toate rădăcinile sînt amare” — îi explică Darie nepotului său Cuculeț. „Cu cit sînt mai-dulci roadele po-

mului, cu atît rădăcinile lui sînt mai amare...”

Structura oarecum ciudată a evocării lui Zah-aria Stancu, oapătă în această lumină o rațiune artistică. Aici pe de o parte se prezintă lupta desfășurată de Partid pentru cîștig-area alegerilor, opera de contracarare a forțelor reacționare, pornite pe acțiuni disperate de banditism și teroare sau pregătite să saboteze măsurile guvernului prin instrumentele lor aflate încă în aparatul de stat, pe de altă parte se reconstituie momente întregi ale trecutului, perioada tinereții lui Darie la -Rușii de Vede, după primul război -mondial, campania de presă din jurul afacerii Drugan, instrucția și procesul grupului de comuniști din Satu Mare, printre care se găsea și Licu Oroș, scene numeroase de la Capsa' și Corso cu discuta între autor, „filozoful” Balbus Mierlă, redutabilul polemist Ilion Căpușă, -poetul Norocel Tăunosu și -alți reprezentanți ai faunei gazetărești și literare din România burghezo-moșierească, fntîmplări din copilăria lui Darie, acasă la Omida, -capitole clin cronica scandalosă a Palatului, ș.a.m.d.

Tranziția -permanentă de la un plan la altul o justifică starea sufletească pe care am descris-o. Vestigiile trecutului, întîlnite încă în realitatea nouă, îi aduc lui Darie în minte tablouri 'întregi ale lumii de ieri. Nu-i vorba aici de nici o -căutare a unei „ultimi cauzalități”, cum s-a afirmat, cam pripit, descoperindu-se o „optică a rădăcinilor” cu cine știe ce implicații pentru evoluția romanului realist-socialist. De exemplu, Darie întîlnește prin satele pe care le colindă în campania electorală, o amazoană -cocoșată. E domnișoara Teta Angheliu, fata unuia din foștii miniștri liberali, chiru-ngul Mitică Angheliu, care la operat de -gît pe Ionel Brătianu. Istoria carierii lui politice, cu finalul ei sordid, (moartea „eminentului” om de stat în cabina actriței Nevăstuica Paloș) se declanșează firesc prin simplă asociație. La fel, discuțiile de la Corso, sau duelul dintre Buzatu (Carol al II-lea) și bancherul Drugan reînvie, chemate de o figură, de un

cuvînt, de o întîmplare cu rezonanțe anu-
mite un sufletul autorului.

Capital e aici accentul psihologic. Trecurul are caracterul unui coșmar, pe oare Darie îl retrăiește cu un sentiment de imensă silă, de unde proiecția caricaturală, grotescă a lucrurilor, amestecul de real și fantastic. Povestitorul nu inventează nimic. Dar fluxul amintirilor sale e obsedat de lichelismul, josnicia, imbecilitatea, cruzimea și murdăria lumii burgheze.

Raporturile omenеști, .actele, conversațiile ea într-un vis urît, păstrîndu-și un puternic fond de adevăr, apar dezbrăcate de haina lor convențională, „civilizată”, într-o nuditate oribilă, monstruoasă. De sigur că în viața de fiecare zi, tot felul de nuanțe și justificări acoperă oarecum mecanismul acesta brutal al intențiilor. Dar în lumina experienței amare a lui Darie și sub semnul reducăiilor neiertătoare operate de sentimentul existenței mutilate, strămbate, „mîncate” de o ordine inumană, nu e inexplicabil de ce ele se prezintă astfel. Problema se pune în ce măsură această viziune particulară se justifică, dobîndește o funcție estetică, reliafînd mai bine ca ori care alta zbulciumul sufletesc al eroului principal.

La început, formula dă un efect admirabil în descripția neliniștii lui Darie, întors printre ai. săi. Aici, la Omida, unde a copilărit și unde toate lucrurile fac parte dintr-un peisaj sufletesc familiar încărcat de afectivitate, pulsația lirică a textului își găsește foarte firesc rosturile, situînd într-o lumină nouă și originală un tablou, care, cunoscut din „Desculț”, nu mai are nevoie de o reconstituire amănunțită.

Darie regăsește gîrla, școala, biserica galbuie a satului. Se întrebă unde e salcia care plîngea lingă fîntîmă. Străbate încet, șchiopătînd, drumul de la gară spre casa soră-sii cu bastonul în mână. Onnii nu-l recunosc și-l latră. Lumea copilăriei se adună sub un semn, amar deosebit :

„Femeia veștedă, care tocmai și-a umplut vedrele, întoarce fața spre mine.

— Bună ziua, domnule...

Dă să plece. Tresare, se oprește. Parcă i s-a năzărit ceva îndepărtat.

— A... Tu ești...

— Da...Eu... Eu sînt.

Schițez un suris.

— Cum ai îmbătrînit, îmi spune... Cum ai îmbătrînit!..."

Și evocarea continuă, purtată de acest val liric sub un unic motiv, dar pe nenumărate registre sufletești declanșate într-o mișcare simfonică, delicată și grandioasă, stinsă și răscolitoare, lată întîlnirea, după ani, cu Filimona (Liliacul), ecurile vechi a/e dragostei neîmplinite, reproșul ei mut, tandru și jalnic sub masca sbîreită a bătrîneții așternută de timp pe fețele protagoniștilor. Iată sărutul acela cu gust de leșie smuls parcă morții, în zori, după o noapte în care amintirile au depănat firul unei vieți pierdute. Iată apariția [luminoasă a nepotului Cuculeț, feciorul vărului Țugurin căzut în războiu. Iată-l pe băiatul vioi cu ochi mari negri, cîrn și pistruiat, care reface copilăria lui Darie, dar în altă lume, pornită să se elibereze de mizerie și umilință,

Iată-il și pe vărul Zapateu, cu mierea și cu strugurii lui dulci, după ce, o viață, a jefuit în dreapta și în stînga, încercînd "să se pună bine" cu comuniștii. Iată-l stîngîndu-se, bolnav, singur, mînios pe noile vremuri, care nu prea dau semne de împăcare cu oameni ca el. Aproape fiecare capitol din vol.I e tratat într-o tonalitate sentimentală specifică și adecvată. Monologul îmbrățișează cu supleță varietatea realităților de la oare pleacă, înglobînd în el portrete și dialoguri, întîmplări, peisaje și reflecții, trecînd cu o degajare plină de farmec, de ta narațiunea sobră, sgîrcită în detalii, nervoasă, sacadată, la răsucirea dureroasă interioară, la reveria duioasă sau la proiecția halucinantă.

În atmosfera spitalului, unde agonizează tovarășul Țigănuș, ideea morții organizează gîndurile într-o călătorie fantastică pe celălalt tărîm, adevărat poem de o copleșitoare forță vizionară. Darie își contemplă înmormântarea, ca Macedonschi în „Noaptea de Noembrie". Apoi, după ce pămîntul îl acoperă, îi apare taică-său, care-l conduce în lumea umbrelor. Aici toate sînt dispuse în figurații simbolice cu vaste semnificații

sociale, ca într-un .apocalips inedit aii ^des-culților". Morții n-au .ghete în picioare. Frigul și ghimpii au rămas însă dincolo., pe pământ. Darie își întâlnește mama, rubedeniile. Fratele mort undată după naștere se joacă. Jocul e ciudat. „Nu plîngea. Nu rîdea. Se juca. își număra degetele. Acesta •era jocul. Acesta. Unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte.

— Șapte zile am trăit."

Plopol din .arie, doborît cu securile, a răsărit aici. E alb ca argintul. Dar frunzele ilui nu sună. După o cavalcadă pe cai albaștri, Darie și taică-său ajung într-un cîmp nesfîrșit, unde întîlnesc niște oameni goi, grași, care mănîncă pămînt. Sînt boierii nesătui. „Fiecare dintre ei ducea bulgă-rul de pămînt la gură. Și fiecare dintre ei mușca bulgărele de pămînt adine. Apoi fiecare dintre ei mesteca pămîntul în fălcile mari. Apoi fiecare dintre ei, cu opintiri grele, înghițea, pămîntul mestecat. Și iarăși mușcau din pămînt. Și iarăși mes-tecau pămîntul în gură. Și iarăși îl înghițeau".

Darie îi recunoaște.

„— Știi cine sînt ? întrebă taică-său.

Și eu le spusei pe rînd numele și pe cînd le spuneam numele îl arătam, pe fiecare cu degetul. -

— Boier Gogu.

— Boier State.

— Boier Poena.ru..."

Planul .acesta al reîntoarcerii eroului la Omidă, în universul famiiliaj, printre rudele de la țară și prietenii din copilărie, lunecă paralel cu pianul care evocă participarea lui la campania electorală din 1946 și cu cel al (amintirilor din trecut.

Poate și mai încărcat de vibrație afectivă, de culoare și viață, învie în conștiința lui Darie timpul trăit la Rușii de Vede. Momentul acesta, amintirea îl cheamă o dată cu figura unchiului Tone, căruia, tîrziu, cînd trecuse de vârsta școlară, eroul îi calcă într-o toamnă pragul prăvăliei, hotărât să și ia o diplomă la liceu! .din ting. E tot un fragment de existență amar (Darie umblă fără căpătîiu, ai lui nu vor să-l știe, unchiul îl dă afară zvîrlind după el o halbă

care se sparge țândări în mijlocul străzii, colegii de examen particular sînt în majoritate niște qpave sociale ; mediul lor de viață vulgar, periferic, e de o mărginire înfiorătoare), dar prin acest fragment de existență trece adesea un -parfum tare, ame-țitor, de iarbă tînără. Zaharia Stancu dă, după atăția prozatori ai noștri, o istorie a vieții și morții <în provincie. Evocarea poartă însă un accent original deosebit de viu. E orașul de provincie din România burgheză de ieri, cu străzile adormite la prînz, cu firmele șterse ale prăvăliilor (ui întunecate, „Landoul Roșu", atelier de piese pentru căruțe țărănești, „Inger"-magazin de pompe funebre, „La Anton" — Birt economic ; orașul cu patimile-; politice deslănțuite pe-riodic, înaintea alegerilor, printre profesorii liceului înființat de curînd, printre avocații de la tribunal, printre proprietarii din regiune, negustorii cu vază și patronii celor două gazete Locale. Dar e totodată și orașul din cîmpia Dunării, .dincolo de strada principală, orașul cu curți nesfârșite pline de hambare, ipătule și grajduri, adevărate ogrăzi țărănești pierdute în mici păduri de sălcii, orașul cu mahalagii candrii și fete iubite, agitat de pasiuni autentice, de doruri nelămurite, de energii risipite zadarnic. In evocarea lui Stancu, viața nu mai e contemplată ca la Sadoveanu dinăuntru, cu sentimentul omului osândit să se îngroape lent lîntr-o asemenea lume, ci din afară, cu ochiul detașat al hoinarului, oprit doar pentru o vreme într-un univers din care nu face parte și în care știe că nu va rămâne mult. De aici, mai întîi puterea de .a privi sub un unghiu neobișnuit de ascuțit al burlescului unele situații. A-gitația notabilităților urbei cu tot ce însumează ea ca adversități politice, ve-leități culturale, intrigi sentimentale sau •activități mondene, nu închipuie decît o parodie jalnică a modului de existență bur-ghez. Turtulă, dascălul de română, mototolit, neșesălat, ași joacă mica sa comedie a ra-tării, între o tiradă sentimentală la adresa memoriei lui Cerna și un'va! de înjurături cu care-și 'împroașcă elevii. Profesorul de franceză, Timon, înscrie mereu noi victorii

amoroase printre fetele din mahalalele urbei, eompensându-și astfel lamentabilele încercări de a-și face, cu condeiul, o carieră politică. Doamna Dezideria Găzarii, în schimb, solidă, bărbătoasă, înaltă ca un jandarm, înaintează ferm către postul de directoare, mișcându-se pe relațiile influentului Lăpturel, omul de încredere al lui Stanică Paleacu, mînidria tîrgului, rușanul ajuns ministru. Morarul Feratos își prinde nevasta în flagrant delict cu doctorul Bezerian. Sub amenințarea pistolului, îl obligă pe acesta să ceară mîna infidelei, apoi o scoate din școală pe cumnată-sa, o fată de șaisprezece ani și se căsătorește el cu ea, organizînd ambele nunți. Vărul Jorj își ia o fată cu zestre, și după moartea unchiului Tone transformă birtul economic în restaurant de lux ; Dobrică Tunsu izbutește să-și deschidă o cojocărie foarte prosperă și acum „dispune”. Toți se zbat, își fac loc cu coatele, se bucură, se înfurie, se frămîntă, trăiesc, dar ca niște marionete stupide, mișcate de o ață nevăzută. Zaharia Stancu surprinde cu o excelentă detașare disprețuitoare mișcarea aceasta ridicolă și totodată dezolantă prin absurdul ei.

Oricît ar fi însă de urîtă lumea tîrgului, Darie e tînăr și are sentimentul că-i va părăsi cumînid pe rușani. De aceea găsește suficiente resurse sufletești să se apropie și de lucrurile oare mai rămîn autentice în jurul său. Așa descoperă o altă față a urbei, în mahalalele unde ard garoafe roșii la ferestre și înfloresc, lîngă prispe, ca o spumă albă, tufănicile. Sub semnul iubirilor pasagere, svăpăiate, împlinite sau nefericite, Darie întâlnește pulsațiile unei vieți obscure, da, nef-alsifioate integral, răscolite încă de un neastîmpăr gorkian. Eroul o cunoaște pe casta și inimoasa Valentina, servantă la Madam Hans, patroana celei mai selecte case de rendezvous din tîrg, îl turbură seriozitatea, frumusețea mîndră și franchețea fetei, setea ei de învățatură, urmărește tribulațiile amoroase ale uscățivei și îndărătnicei Despa, această Haia Sanis cu complexe de inferioritate, intră în intimitatea familiei Rițigoi, se bate orbește cu niște țigani

din Didești, în pădure, într-o după-amiază de pomină, vine acasă de la surorile Scutelnioul, în zori, cu o garoafă roșie la butonieră. Svîcnetul sîngelui tînăr încălzește aici amintirile și le leagă de episodul idilei exotice cu tătăroaica Uruma, pe un tărîm de vis, sub lună, la malul mării, unde cavalcade fantastice învie foamea de spații nemărginite a Nogailor și fantoma lui Timur Lenk, cuceritorul.

Totul compune — cum spuneam — o imagine a vieții și morții în provincie, de o factură nouă. E tîrgul sadovenesc, devastat de verva drăcească a lui Caragiule, dar pe oare îl înscrie în experiența pribegiilor sale nesfîrșite un Panait Istrati.

*

Cea mai mare parte a monologului însă, cheamă din trecut un tablou cu o dominantă coloratură politică. Amintirile din viața de gazetar a lui Darie au în special acest caracter. Intîmplările pe care el le evocă în legătură cu procesul comuniștilor din Satu Mare (Capitolele întitulate „Oroș” I, II, III, „lovea” I, II, „Inima” ș.a.m.d.) de asemeni. Acestea din urmă, deși sînt date ca monologuri independente ale eroilor respectivi, se înscriu de fapt și ele în ampla operație de reconstituire pe care o întreprinde memoria autorului. E de presupus că Darie povestește niște fapte aflate de la și în legătură cu tovarășii săi din campania electorală, integrate deci într-o experiență de viață personală, *retrăite* oarecum de el pentru ei.

Figurile unui mare număr de reprezentanți ai României burghezo-moșierești năvălesc astfel în mintea naratorului, prinse într-o sarabandă nebunească. De la rege pînă la ultimul trepăduș al Siguranței, o împletire odioasă de interese comune îi adună laolaltă, și viziunea de coșmar, sub semnul căreia Darie își aduce aminte de lumea lor, îi îngăduie autorului să trateze toată partea aceasta a reconstituirii într-o manieră acuzat satirică. Apar pe scenă într-o ignominie totală, „Buzatul” exercitîndu-șr actele de piraterie asupra avutului național, cu o lăcomie cămătărească și o

brutalitate de vagmistru membrii camarilei regale, agitându-se ea niște slugi speriate de toanele stăpânului, gata să se vîndă oricînd între ele și pînă în ocazia să poată apuca la rîndul lor ceva, oamenii de presă, ca o ceată de ipotăi flămânde, dispuse să latre mâine la cel căruia i-au lins picioarele ieri, judecătorul de instrucție Trețin, în postura individului destul de cinic ca să știe că legile sînt făcute pentru a-i apăra pe cei puternici, destul însă și de imbecil ca să se încurce în plasa unor combinații prea complicate pentru el, doctorul avocat Geza Inoceanțiu, ipurtînd pe fruntea sa de exponent al spiritului de familie burghez ardelean, respectabil și puritan, două magnifice coarne, poetul Norocel Tănoisu, — circulând între cohortele de îngeri, despre care vorbește în versurile sale și palmele încasate la restaurant pentru că, beat, își manifestă într-un stil prea intempestiv atenția față de damele din local, Preoteasa Tilda, deposedînd-o pe sărmana Rafira de ultimele ei lucruri, cu milostenie creștină; inspectorul Grunz, năpustindu-se ca o fiară asupra arestaților, gudurîndu-se ca un cățeluș la picioarele Mamitei, sau alergînd scos din minți în jurul biroului, după subalternul său imediat și strigîndu-i : „*Stai, Orbescule, să te prind, Orbescule. Stai, să te mînc de viu, Orbescule. N-auzi Orbescule? Stai să te omor, Orbescule. N-auzi, Orbescule?*” Dar a face tot acest inventar, ca și cum ar fi vorba de niște persoane vii suiiprin.se în atitudini definitorii, înseamnă a-l completa cu multă complezență pe autor, pentru că aproape nici unul din mumele citate nu acoperă figuri care trăiesc efectiv sub raport literar, constituie tipuri sau măcar portrete memorabile. Reconstituirea e animată aici mai mult de o anumită violență polemică și se transformă într-un lung pamflet.

Scenele de la Palat, din casa domnului Geza, de la Capsa, din Cabinetul inspectorului Grunz se compun din tablouri lucrate după regulile acestuia, cu îngroșările violente necesare, cu simplificările respective, dar puse în mișcare de o intrigă foarte

complicată, cu lovituri de teatru și rever sun senzaționale și dramatice. Procedul acum însă, în loc să impresioneze, deranjează, stârnește o impresie de deficiență artistică. Raportat la spiritul în care Darie își amintește aceste lucruri, — cum arătam — nu e lipsit de justificare. Coșmarul are o logică a lui și ea nu exclude deloc monstruosul, grotescul, caricaturalul. E ca și cînd filmul memoriei ar lua deodată aspectul de desen animat. Un desen animat însă sinistru, executat în stilul lui James Ensor sau Daumier.

Ce provoacă totuși în aceste pagini sentimentul de insatisfacție ? Ce nemulțumește ? Ce creiază impresia de artificialitate și schematizare ? Cred că ezitarea autorului de a urma pînă în ultimele implicații ale ei ideea originală a evocării sale. Zaharia Stancu împinge pe de o parte adeseori reconstituirea către narațiunea obiectivă (în aproape întreg volumul IV consacrat afacerii Drugan și într-o bună parte din volumul III, unde se prezintă tribulațiile inspectorului Grunz), lăsîndu-și personajele să se miște oarecum automat, înfățișîndu-le actele ca și cum ele s-ar desfășura sub ochii noștri și uitînd într-o bună măsură că toate acestea le scoate la suprafață într-o structură halucinatorie memoria lui Darie cu un sentiment teribil de silă și oroare, că numai un asemenea impuls bric le justifică proiecția grotescă, simplificarea crudă, brutală. Intenția artistică nu mai e receptată clar. Legătura cu conștiința eroului se rupe. Divagațiile deplasează accentul fundamental de ură, cu care acesta își amintește trecutul. În ce măsură multe din întâmplările povestite (toate amănuntele polițiste ale afacerii Drugan)]-au marcat dureros pe Darie, au fost pentru el experiențe umane ? Ce legătură directă există între erou și tribulațiile erotice ale părintelui Bold ? Cum i-au consumat existența, cum l-au măcinat sufletește chiar întâmplările la care participă direct ? Acestea toate nu se văd și cititorul e tentat din nefericire chiar de text să judece personajele și situațiile după cerințele literaturii de creație și să-l nemulțumească în-

groșările caricaturale, ascuțirea unor trăsături (monstruoase -dictate de caracterul obsesiv, terorizant al amintirilor răscolite cu dezgust, să pretindă detalii semnificative, amănunte, motivări complexe, dimensiuni în plus, acolo unde dimpotrivă lucrurile se cereau mai cu îndrăzneală proiectate pe fondul sufletesc -al lui Darie, asociate sentimentului său că această lume oribilă i-a mînoat viața.

De fapt, aici se estompează aproape complet justificarea estetică, despre care am vorbit mereu, și multe situații rămîn efectiv schematice. Mecanismul complicat al vieții sociale apare, nu odată, simplificat într-un mod dezolant. Mai toți indivizii care compun fauna politico-socială burgheză nu-și reprezintă actele lor ca îndreptățite de o rațiune sau -de o morală, cu un caracter definit de clasă, desigur, pentru noi, -dar adesea cu un ternei universal pentru ei. Altfel -apus, se comportă ca și cum ar fi niște lichele conștiente, fiecare în parte de ticăloșia sa și nu fiind înm-pinse la anumite atitudini de raporturi obiective sociale, care le modelează psihologia într-un mod determinant, în ciuda celor mai variate impulsuri, personale. Din această cauză, însăși critica își pierde virulența, pentru că oricît de multe fapte obiecte ar înfățișa, nu vizează *sistemul* în esența lui.

Dependența presei și a combinațiilor politice de interesele marelui -capital în România -de ieri a înfățișat-o, nu odată, literatura noastră realist-critică. Decăderea cumplită morală a claselor stăpînitoare, de asemeni. Concepția superioară a realismului socialist presupune tocmai o adîncire a criticii pînă la demontarea întregului mecanism pe care se bazează lumea capitalistă în toate resorturile vieții. Paginile consacrate de Zaharia Stancu evocării junglei politice burghezo-moșierești nu prea răs-pund însă acestei cerințe. Anecdota, amănuntul de culise înlocuiesc adesea observați-a profundă cu valoare revelatorie. Monstruozitatea ondeinei capitaliste rezidă apoi și în capacitatea ei rafinată de a-și ascunde adevărata față sub mulțimea formelor

suprastructurale căroră le-a dat aparența de a nu fi expresia intereselor ei imediate, directe. În reconstituirea lui Zaharia Stancu, partea consacrată evocării vieții politice și intelectuale din România de ieri, prin felul cum e tratată, se lipsește sistematic tocmai de acest aspect odios. Mașinațiile de stat și -de presă se fac prea grosolan ca să se -poată înțelege cum prindeau. Intre comuniști și banda de politicieni vero-și de la cîrma țării dispere o masă întregă de oameni cu convingeri felurite. La Corso și la Capsa discuția intelectuală are un ni-vel derizoriu. Reprezentată exclusiv de niște flecari isemi-imbecili ca Balbuș Mierlă, Onufrie Butaru sau Norocel T-aunosu, mișcarea de dreapta apare -bagatelizată. Ea a reușit totuși să-și răspândească otrava în nodurile atîtor indivizi și să împingă țara pînă la marginea prăpastiei. Cum s-a întîmplat aceasta, e greu -de priceput dacă lucrurile s-ar -mărgini la înfățișarea pe care le-o dă autorul.

încă odată, caracterul caricatural imprimat viziunii n-ar fi supărat nici aici, ba ar fi devenit o calitate a ei, iar obiecțiile n-ar fi avut nici un sens, dacă narațiunea, ca în cazul episodului de la Rușii de Vede ar fi păstrat permanent structura unor amintiri obsedante raportate la experiența personală de viață a lui Darie și nu ar fi tins către expunerea «pică obiectivă. În definitiv, nici Paleacu, nici Lăpturel, nici Turtulă nu sînt mai puțin -grotești ca popa Firică, judele Tretin sau poetul Norocel Tăunoisu, și -alegerile în orășelul -de provincie dunărean nu sînt prezentate cu o vervă -satirică inferioară celei care prezidează reconstituirea afacerii Drugan. Dimpotrivă ! Dar în primul caz senzația de artificialitate nu se naște, pentru -că viziunea neobișnuită își menține tot timpul coerența interioară prin-tr-o vizibilă rațiune realistă, pe cînd în al doilea caz aceasta nu se mai întîmplă.

E vorba pe de altă -parte și de calitatea pamfletului. Ingroșările și reducțiile sale nu exclud adîncimea. Nu e mai puțin bogăție de reflecție asupra realității în linia caricaturală a lui Goya deoit în -cea austeră

și riguroasă a lui Diirer. La noi, Arghezi a dat un exemplu neegalat de modul cum pamfletul poate atinge concentrația poeziei. Relieful caricatural e aici iarăși rodul unei observații pătrunzătoare și întinse, susținute de o formidabilă vervă a inventivității sugestive.

În „Rădăcinile sînt amare”, multe pagini de pamflet n-au forță. Puterea lor de caracterizare rămîne săracă. Pe alocuri reia totdeacele de libidine ale părintelui Coriolan Bold, crizele de gelozie ale inspectorului Grunz sau «cugetările lui Balbus Mierlă cad pur și simplu în vulgaritate. Scena de la „Leul și Comatul”, unde poetul ortodoxist Norocel Tăunosu mănîncă bătaie, pentru că se leagă de Mamita, Arghezi o evoca în cîteva rînduri nimicitoare dintr-un „Bilet de Papagal”; Z. Stancu face din ea un întreg episod. În legătură cu puterea definitorie a pamfletului, comparația celor două texte e edificatoare.

Că îndepărtarea de ideea artistică inițială a romanului, constituie cusurul lui principal o dovedesc și capitolele închinat ilegalistilor. Aici, curajul de a părăsi narațiunea de tip obiectiv, de a-și imagina gîndurile lui Licu Oroș în celulă, conversațiile acestuia cu păianjenul, dialogul loveai Silef cu inima ei, toate situate în fluxul general liric al reconstituirii *retrăite* de Darie, chiar cînd nu sînt date ca experiențe proprii ale sale — se ridică mult de-asupra acelor momente care se referă la tribulațiile erotice ale lui Grunz, Orbeseu, Mamita etc. O admirație profundă pentru tăria morală a comuniștilor, un sentiment reconfortant de regăsire a demnității omeștii în solidaritatea lor tovărășească de luptă pe viață și pe moarte împotriva lumii burgheze, a barbariei și ticăloșiei comunică evocării o poezie eroică, reținută, sobră, de bună calitate. Și e păcat că o cunoaștere insuficientă a realităților luptei ilegale rezumă, activitatea lui Oroș și a tovarășilor săi la rezistența opusă bătăilor și schingiuirilor. Legătura Partidului cu masele, opera lui de educație politică răbdătoare și tenace a acestora nu apare de loc. Se creează o impresie falsă de izolare și

trăsăturile comunistului evidente mai ales în raporturile lui cu lumea din jur, n-au cum să apară în toată plinătatea lor. În plus, inconsecvența de care vorbeam turbură chiar planul acesta restrîns al evocării. De unde știe lovea Silef că Mamita i-a medicamentat lui Grunz zgîrieturile de pe obraz, că inspectorul se socotește un cuceritor irezistibil și consideră căsătoria sa o mare victorie amoroasă? Lucrurile acestea noi le cunoaștem pentru că autorul ni le-a prezentat. Dar cum au ajuns ele la arestată, care le pomenește în monologul său din capitolul 27? Tendința de a obiectiva faptele, de a le scoate din fluxul amintirilor lui Darie stârnește astfel de nedumeriri. Iar alunecarea către o acțiune autonomă chiază o serie de obiecții sortite, așa cum arătam la început, să nu avantajeze romanul acesta cu o factură atît de particulară. Constatarea se impune și mai net cînd reconstituirea, apropiindu-se de zilele noastre, eroul își rememorează altfel de întâmplări și într-un spirit deosebit, care cer prin însăși natura lor o anumită obiectivare. Narațiunea aduce de pildă aici tensiunea luptei îndirjite din perioada campaniei electorale, comunică sentimentul febrei revoluționare, care nu lasă o clipă de răgaz activiștilor de partid, chemîndu-i mereu în alte locuri, obligîndu-i să facă față împrejurărilor, repede, **icu un** formidabil sînge rece, cu o mare fermitate, să urmeze fără șovăială, cu o uriașă încredere și în ciuda imenselor piedici, linia Partidului. Toate acestea trăiesc însă mai mult ca lucruri *simțite* de erou, transmise cititorului ca *stări lirice* deoît ca situații obiective, înfățișate în multilateralitatea aspectelor și în autenticitatea detaliilor respective. Bătălia complexă, cu implicații propagandistice și organizatorice tînde să se reducă la un șir de urmări senzaționale pe cai, ca în poveștile haiducești, cu svîrlituri dibace de arcan, cu aruncături de grenade și răpiri spectaculoase. Înceștarea pare să se desfășoare mai mult în pădure decît în inima satelor și orașelor, printre oamenii muncii, care sînt chemați să decidă ce soartă

își aleg. Acțiunea în mase e prezentată sumar și destul de schematic, câteva întâlniri cu alegătorii, rezumatul discursurilor pronunțate în aceste împrejurări, o reflecție, două, a ascultătorilor și gata. Mai pe larg e înfățișată doar „prelucrarea” chiarurilor din Temeiu, pe care Darie izbuteste să-i domolească înjurându-i serios. Toată intriga cu prefectul Bușulenga și tovarășul Bărbuță de la Centru e condusă naiv. Dușmanii se comportă fără nici o viclenie, se prezintă ca niște mîțe cu clopoței, mirosind de departe a indivizi suspecti și fiind dealtfel cunoscuți prin toate satele din jur ca oameni ai vechiului regim. Aerul de neverosimilitate al intrigii, rezultat nu atît din natura faptelor cît din felul simplist și caricatural cum sînt înfățișate, urmărește pînă și ședința de demascare de la sfîrșit, îndelung și cu răbdare pregătită de Licu Oroș, dar soldată cu dispariția împričinaților, care o șterg pe ușa rămasă deschisă, într-un moment de nebăgare de seamă, atenția adunării fiind atrasă de aducerea asasinilor primarului din Blajini, legați cobză și asvîrliți la picioarele prezidiului. Formula originală a narațiunii e viciată, cum se vede, de o cunoaștere nesatisfăcătoare a realității. Dintr-un mijloc ingenios și adecvat de dezvăluire a unei evoluții morale pline de semnificație, construcția asociativă, fără un fir precis al narațiunii, cu incursiuni capricioase în trecut, cu proiecții lirice și dezlănțuiri pamfletare, devine o formă de acoperire a golurilor în informația autorului, de trecere superficială peste momente neadîncite. Nu formula epică neobișnuită e aici de vină, cum s-ar înțelege dintr-o serie de cronici, ci reprezentarea sumară pe care o au anumite realități în conștiința scriitorului.

La origina acestor inegalități, adesea destul de stridente, pe care le prezintă în volumele apărute pînă acum amplul roman al lui Zaharia Stancu stă, am sentimentul, și o anumită grabă a autorului de a încredința tiparului aproape fără nici o modificare textul din „Gazeta Literară”. Aici foiletonul săptămînal a impus un anume stil

de lucru, și hotărîrea romancierului de a-l respecta cu o sîrguință indiferentă la eforturi -orient de grele, merită tot respectul. Dar o revenire ulterioară, care să elimine lungimile inutile, paginile neizbutite, pasajele redactate în fugă, precizînd mult mai puternic caracterul special de confesiune, de monolog febril al textului, o revenire care să sudeze mai intim momentele dramatice, luminoase, amare și grotești înviate în amintirea lui Darie, limpezinidu-ile sensul critic, ar fi fost salutară. Ea ar fi dat, sînt convins, altă înfățișare introducerilor de localizare istorică, făcînd să dispară din ele clișeele gazetărești supărătoare de tipul : „Cînd vechile partide văzură că nu mai pot să iacă singure față presiunii maselor, scoaseră din cutie un bătrîn general și-l promovară prim-ministru” (Vol. II, pag. 215) ; „Noi ne bucurăm de succesele Frontului popular, căutăm să le popularizăm în toate chipurile, să creștem încrederea oamenilor în democrație și în libertate, să stîrnim ura împotriva fasciștilor care ridicau tot mai semeți, mai cutezători, capul...” (vol. I, pag. 289) ; „Dar deasupra Germaniei, care uimi încă odată lumea prin forța ei, care părea de neînvins și, prin cruzimile ei, pe care mulți nu și le explicară, nu zboară nici un avion englez care să arunce bombe” (vol. III, pag. 28—29 (s.n.) ; „Deși războiul continua și cerea noi jertfe, unele din misiunile militare ale statelor apusene aflate în război cu hitleriștii, încurajară asemenea ziare și le asmuțiră și mai mult asupra comuniștilor. Susținuți pe de-o parte de acești străini, pe de alta de toată vechea lume politică, reacționarii își adunară și își uniră forțele și se apucară să strige zi de zi în ziarele lor — întocmai ca pe vremea democrației burgheze, întocmai ca pe vremea dictaturii fasciste a lui Antonescu — „Jos comuniștii!” (Vol. II pag. 206); „Nu aici însă vom scrie noi povestea sîngeroasei domnii a acestor fiare, ci într-un alt volum” (Vol. II, pag. 287) — caracterizările prin formule plate de genul : • „viața lui plină de mîzga nerușinării și de noroiul escrocheriilor” (Vol. I, pag. 304) ; „Inimi fierbinți, învățate de mult să adune

și să păstreze în ele durerea și ura, bucuria și iubirea" (Vol. I, pag. 333) ; „*învățase să deosebească binele de rău, bucuria de tristețe, risul de plins și ziua de noapte*" (Vol. II, pag. 394) ; senzația unui manierism stilistic dată de iprea deseale inversiuni în topica propozițiilor, de repetarea cuvintelor sau de așezarea rar utilizată în proză a epitetului înaintea substantivului la forma articulată „alba-i batistă" : „cheala-i păpușă", etc. Și ar fi renunțat poate chiar la transformarea în episoade a unor anec-

dote literare arhicunoscute despre Macedonski, Bogdan Pitești sau alte personaje, mai ales când ele au fost o dată istorisite de alții.

Toate aceste observații le socotesc utile, și un scriitor ca Zaharia Stancu nu are nevoie de menajamentele criticii, mai ales când ea are conștiința forței romancierului și poetului ; și el se află încă în procesul execuției unui proiect de prea mare interes pentru literatura noastră, ca să nădărnicească decît opinii strict laudative.

Teorie si Critică

BARIERA" ȘI JUDECATA CRITICII

S. DAMIAN

Biregistrăm cu mâhnire manifestările criticii sceptice, inaptă să se bucure de biruințele literaturii, pornită să dezvăluie neaparat infirmități și discordanțe. Să nu fie suspectate aceste rânduri ide pledoarie pentru diminuarea exigenței. O carte ca „Bariera” suportă examenele cele mai severe și de altfel disputa de idei este totdeauna salutară. Ceea ce stârnește însă mirare la lectura unor cronici dedicate lui Teodor Mazilu, nu este abundența observațiilor critice, ci absența acelei vibrații speciale pe care o inspiră o lucrare de o originalitate evidentă.

Cine combate spiritul apologetic nu este obligat să tempereze ori ce pasiune a noului, iar analiza rece, indiferentă, este departe de a fi o particularitate a cercetării științifice. Rolul criticului militant este de a promova, fără a părăsi criteriile exigenței științifice, operele valoroase ale realismului socialist. Unele articole consacrate „Barierei” lasă însă impresia că satisfacția criticului răzbate mai ales în relevarea imperfecțiunilor. Spre ilustrare, două citate din cronica lui Radu Enescu, publicată în „Tribuna” : „*fragilitatea tot atât de indiscutabilă a acestei cărți.*” „*Așa cum este, „Bariera” reprezintă un material care, amplificat, sudat organic, adâncit epic și sociologic și... populat de mai multe perso-*

naje vii, poate alcătui punctul de plecare al unui viitor roman, în înțelesul major al cuvântului.” Totuși, Radu Enescu aruncă astfel de verdicte distrugătoare la capătul unei cercetări conștiințioase, care conține și aprecieri pozitive argumentate. Gît despre recenzia din „Luceafărul” semnată Dan Grigorascul, ea este concepută, de la început pînă la sfârșit, cu vădită rea voință, estompând, prudent, calitățile lucrării și nimicind cu afirmații sentențioase fondul ei de idei. „In „Steaua” o notiță strânge obiecții disprețuitoare care culminează cu acuzația „*că nu are7n de-a face cu un intelectualism, elevat.*”

In dezbateră aprinsă în jurul „Barierei” se omite uneori un adevăr esențial. Cu mult zel se constată filiații literare, se insinuează împrumuturi de eroi și se clasifică disprețuitor compoziția cărții (vezi articolele lui Dumitru Isac din „Tribuna”). Acești critici, pasionați de controverse pe teme secundare, au uitat oare obiectivele majore ale creației ? Pe ei nu-i mai preocupă problemele de conținut ale literaturii noi ? A apărut un roman despre viața clasei muncitoare. Autorul încearcă să descrie universul lăuntric al muncitorului, conduita de viață superioară a proletariatului. Aceasta este o temă primordială în literatură. Afirmarea eticii comuniste reprezintă caracteristica epocii noastre re-

voluționare. Critica are datoria să încurajeze eforturile scriitorilor în această direcție, să-i ajute în reflectarea frumuseții morale a omului socialist. Prezentarea omului muncii, cu bogăția lui sufletească, nu trebuie să constituie o cerință de prim ordin și a cronicarului iliterar? Nu aici, în analiza aprofundată și constructivă, se manifestă sentimentul noului în critică? Se pare că în înfierbântarea polemică, au fost nesocotite la un moment dat aceste dezi-derate.

Era, credem, mai util ca în analiza „Barierii” să se arate contribuția inedită a cărții în zugrăvirea clasei muncitoare, eficiența ei pe planul ideologic și artistic al realismului socialist. Aplicând criteriile științifice ale esteticii marxist-leniniste și înțelegând intențiile autorului, judecata valorii și a unor slăbiciuni existente ar fi fost mai exactă.

Nivelul problematic al romanului nu s-a bucurat de aprecierea cuvenită. Meritul lui Mazilu nu poate fi evidențiat fără o recunoaștere a viziunii artistice a romanului, care determină și tipul de compoziție și atmosfera cărții. Această viziune se concretizează în relațiile dintre Vițu și celelalte personaje. De aci necesitatea unei incursiuni în tipologia romanului. Făgăduim să ne angajăm în disputa incitată de construcția cărții, însă abia după ce vom încerca să clarificăm probleme de conținut și să demarcăm ideea artistică a „Barierii”.

CARACTERUL OFENSIV

Cu privire la eroul principal al cărții lui Mazilu, divergențele criticii nu au fost acute. Cronicile au întreprins o amplă analiză a caracterului lui Vițu, subliniind conștiința lui de militant comunist și fermitatea convingerilor politice. O prezentare multilaterală a acestui erou ar necesita reluarea multor afirmații făcute de diferiți comentatori (Paul Georgescu, Eugen Luca, Horia Bratu). Însă numai anumite aspecte determinate de problematica romanului vor fi cercetate cu acest prilej, aspecte care n-au căpătat poate în critică extin-

derea necesară. Ar fi fost utilă o discuție în contradictoriu cu Dumitru Isac, care infirmă realizarea eroului central, dar, dat fiind că nu-și sprijină supoziția cu argumente, acestea trebuie mai mult ghicite.

Prin figura lui Vițu, Mazilu continuă o tradiție literară și oferă, ca și alți scriitori contemporani, o soluție la problema eroului inadapdat. Imposibilitatea acomodării în societatea capitalistă a constituit o temă favorită a realismului critic. În fața moralei filistine și a criteriilor de parvenire socială, stimulate de burghezie, omul onest, credincios unor idealuri de umanitate, se arăta refractar. Purtătorul protestului era însă lipsit de energie, nu întrevădea exact forțele sociale capabile să răstoarne starea de lucruri și, în fond, nu putea să renunțe nici el, decât cu sacrificiu și tristeți iremediabile, la mediul viciat existent. De aici conflictul dureros. Acțiunea nobilă eșua de multe ori în solitudine, printr-o retragere a eroului în lumea himerelor, la o distanță apreciabilă de realitatea ostilă. Această tradiție a iradapării la ordinea burgheză este tratată în cartea lui Mazilu într-un spirit nou, propriu realismului socialist. Forța conștiinței comuniste îl ajută pe Vițu să înfrunte valul cupidității și al fățărniciei, fără a fi nevoit să se retragă copleșit de melancolie, *Inadaptarea la ordinea burgheză nu mai implică, izolare.*

În refuzul de a accepta existența burgheză, Vițu se manifestă ofensiv, el sfidează teroarea convențiilor și nu caută o oază a liniștii, unde să fie ocrotită de intemperii zona de umanitate oare îi e proprie. Spiritul proletar se exprimă în această inadaptare de tip superior. Nu convingeri fragile clătinate de ori ce adiere dușmană, sprijină o asemenea rezistență. Comportarea lui Vițu indică siguranță, încredere deplină în justetea concepției sale de viață. Mazilu relevă faptul că Vițu ajunsese la o armonie, clădită pe înțelegere, că pătrunsese tainele mecanismului social, iar credința în victoria revoluției îi dădea o certitudine. Gestului și a replicii. Eroul procedează

sistematic, repudiind îndoiala, obscurul, misterul. „Analizându-și reacțiile, sentimentele, atitudinile, de multe ori nea Vițu observase că față de multe lucruri nu se precizase, nu-și arătase punctul de vedere. Descoperind asemenea stări de fapt îl cuprindea un fel ele neliniște. N-avea liniște pînă nu se preciza”. Luciditatea este acum o condiție a pasiunii «revoluționare. Nu este vorba de o armonie a împietririi, de o atitudine stoică în fața necesității. Rar se poate întîlni un erou literar care să respire atîta poftă de viață și care să proclame astfel bucuria ide a trăi. {„Ceea ce-i plăcuse mult la Treișpemii era seriozitatea cu care acesta descoperea în fiecare zi ce mare lucru e viața. - „la zi, Treișpemii, ce-ai jnai descoperit astăzi ?” Și acesta îi relatea, spre încântarea lui Vițu, despre o ploaie neobișnuită, sau o prveliște curioasă întîlnită în cale. Drumul lui Vițu către fabrică era bogat întotdeauna în evenimente, căci eroul avea o sete de cunoaștere, un interes pentru toate fenomenele. O dovadă elocventă a vitalității noii clase.) în Vițu se unește spiritul ofensiv proletar cu pasiunea contemplării. Nici unul din darurile pozitive ale vechiului inadaptat nu este lepădat. Pofta de a visa, de a resorbi frumusețile vieții, nu mai degajă însă acum acea moleșeală și placiditate caracteristice eroilor trecutului. Totul este determinat aci de puterea idealurilor revoluționare.

Motive de tristețe ? Ele există, dar sînt despuiate de interese personale, de individualism. Suferința provine din inechitatea socială. Căci contradicții absurde care împiedecă ordinea normală a lucrurilor se ivesc la tot pasul. Dificultățile dragostei între Rădița și Treișpemii, de exemplu („îl durea că tinerii nu sînt împreună, cum îl durea întotdeauna cînd tocmai lucrurile cele mai firești nu se întîmplau așa cum trebuie”). Pe Vițu îl supără lipsa de consecvență în comportare. Anumite gesturi cer o anumită continuitate, altfel ele pot fi bănuite de impostură („Plîngînd de emoție, în timp ce recita, funcționarul își

luase, după teoria lui nea Vițu, o mare răspundere : Vițu se așteptase ca, după aceea „funcționând să devină cel mai cumsecade om din cartier. în felul acesta și-ar fi justificat emoția, ar mai fi putut recita și altădată versuri”). De pictorul Rădulescu, oare se complăcea în justificări meschine, Vițu este dezamăgit („Dumneata ești un om cu carte, nu-i frumos să gîndești așa - continua cu acea tristețe ciudată pe care o avea întotdeauna cînd oamenii nu înțelegeau tocmai lucrurile cele mai simple..”)

Motive de veselie ? Rezultatele generozității revoluționare. Dăruirea în luptă ti oferă lui Vițu satisfacțiile cele mai mari. Astfel el știe să-si rezerve singur răsplata. De pildă, în transformarea conștiințelor : „Infierbintată, Țuțuleasca îi „explica” situația. Nea Vițu asculta atent să nu piardă nici un cuvînt din tot ce-i spunea femeia, li plăcea să primească lecții de la cei cărorora el le explicase cum stau lucrurile”. Față de familie, la mesele de un relativ belșug : „Ura foarte atent cum. mîncau copiii pepenii aduși de el, ce spuneau în acest, timp, cum își tăiau ei singuri feliile, nu-i scăpa nimic : își lua singur răsplata, pe de-a-ntregul”. Și Rădița ține seama de această povăț simplă de prețuire a rezultatelor abnegației : „Își umplea sufletul cu bucuria oajnenilor fericiți că se făcuse pace cu rușii, iar fasciștii fuseseră alungați. Urmărea cu lăcomie îmbujorarea cu care citeau cu voce tare știrile din „Romînia liberă” despre înaintarea trupelor sovietice și le strigau apoi peste gard și vecinilor care nu-și cumpăraseră ziarul... își întipărea bine în minte chipul fiecărui om pe care-l văzuse rîzînd de bucurie : îi plăcea, după obiceiul lui taică-său să-și ia singură răsplata !”.

Iar Treișpemii : „Nu venise cu pîine, dar deschise ușa pînă la perete, cu veselie, o luă pe maică-sa în brațe și o învîrti de cîteva ori prin cameră. - N-ai adus pîine... ?. - N-am adus, răspunse Treișpe* mii cu mîndrie în glas. Cînd am ajuns în față, s-a terminat plinea, adăugă el și mai înaintat”.

Polemica purtată cu individualismul este astfel dusă pînă ia capăt. "Veselia, încântarea, mândria provin din generozitate, din efortul făcut în serviciul colectivității. („Suferințele care-l chinuiau cel mai mult nu erau ale lui - pe ale lui le privea cu îngăduință, cu puțin dispreț chiar - suferințele care-i răpeau cu adevărat liniștea, erau suferințele oamenilor din jurul lui").

Dacă se insistă atîta asupra înrudirii eroului lui Mazilu cu Ilie Moromete, de ce nu se observă și frapanta deosebire? Scriitorii au intuit de fapt o realitate asemănătoare. Și Vițu și Moromete apără o regiune de omenie amenințată de presiuni pîngăritoare. Aceeași revelație a -absurdității lumii burgheze determină lupta pentru păstrarea valorilor etice. Și Vițu și Moromete, pe planuri diferite, descoperă ridicolul convențiilor burgheze, sfășie vâlul de minciună. Dar apropierea de adevăr îl înfioară pe Moromete și-l silește la evadarea lădă din realitate. Vițu înfruntă nălucile și despică drumul spre adevărul crud, pînă la capăt. Această acțiune o desfășoară calm, fără încrâncenare, cum observa Paul Georgescu. Marin Preda a înțeles că eroul său trebuie să cucerească detașarea față de spectacolul odios, să frângă „superstiția" suferinței. Numai ceilalți eroi, cei din „Desfășurarea", „Ferestre întunecate", „îndrăzneala" vor atinge această stare, fiindcă vor dobîndi certitudinea Revoluției. Vițu refuză tentațiile vieții burgheze și susține în același timp valorile moralei noi. În acest efort de dovedire a adevărului, el câștigă adepti, asanează teritorii, ilustrează plastic stăruința comuniștilor în dăltuirea conștiințelor. „Bariera" prezintă roadele etice noi, etică opusă oricărei forme de oprimare socială, etica bucuriei oamenilor de a trăi solidari.

ARTA DE A RÎDE

Putem vorbi de o „filozofie" a „Barierei" expusă prin intermediul acestor personaje. Romanul descrie o nouă mentalitate. Adeziunea la comunism înseamnă o

altă concepție asupra vieții și renunțarea la întreg cortegiul de corvezi spirituale, impuse de burghezie. Pentru Vițu există o optică superioară, care elimină contradicțiile modului de a gândi și de a trăi specific trecutului. Pretutindeni unde burghezia și-a imprimat pecetea ei trebuie acum să se petreacă un proces de purificare și de renaștere. Reproducând spaima lui Fănică în fața acțiunii de defrișare a sufletului omenesc, cotropit de bălăriile moralei burgheze, Mazilu sugerează ispita convenției: „Sinceritatea brutală a lui nea Vițu și a Rădiței îl plictisea. Voia ca în jurul său să fie oameni care, cu o nutră plictisită, spun numai lucruri plăcute, ușoare, fără importanță, unde la masă se discută așa cum auzise el că se discută în casa consilieresei: „...Arăți foarte rău astăzi" • „Am o migrenă îngrozitoare, toată noaptea am avut insomnie, m-a durut capul, de la coniacul ăla". „Ce-ai spus acum e foarte interesant" și apoi să-i fie greu să precizeze ce i se păruse foarte interesant".

Amabilitatea stupidă, devenită protocol, este odihnitoare, face parte din confort. Un strat gros de prostie s-a depus peste gesturile și vorbirea oamenilor, iar cei slabi se complac și se leagănă cu binefăcătoarele nerozii. Prin lentila lui Vițu se vede toată deformarea pe care o exercită uzura existenței burgheze asupra omului. E nevoie acum de ordine și simplitate - acesta este sentimentul care-l stăpânește pe eroul lui Mazilu. Lucrurile trebuie reasezate în poziția lor firească iar complexitățile, care derutează și acoperă sentimentul de rușine pentru toate umilințele, trebuie desființate. Haosul în universul moralei se va limpezi dacă în relațiile dintre oameni vor dispărea mobilurile lumii capitalului. Spre a fi extirpate, rădăcinile sufletului pot fi detectate în cele mai diferite straturi ale traiului zilnic. Pe Vițu îl interesează stilul de luptă adecvat acestei eozării, El propune *ironia*.

Aici se întrevăde din nou contopirea vechii perspective de contemplație (când eroul intuiește perspicace anacronismele comice în raport cu logica firească dar se

rezumă la observare) cu spiritul ofensiv proletar de intervenție pentru îndreptarea lucrurilor. Risul detașează, taie toate firele de unire, înlătură compasiunea. Priveliștea decăderii poate fi înfățișată cu un realism consecvent. La recepțiile organizate de Vițu, parodia moravurilor burgheze are un rol educativ. Această vervă a persiflării, Vițu o promovează, ca o metodă de asalt împotriva miturilor lumii capitaliste.

Risul nu este numai o metodă de luptă, dar marchează și stadiul de emancipare, arată pînă la ce nivel a ajuns eliberarea individului. Părăsirea prejudecăților nu trebuie resimțită ca o durere. Burghezia și-a lăsat amprenta asupra ambițiilor sociale, asupra iubirii și asupra prieteniei, asupra relațiilor multiple între oameni. Tristețea nu e eficace în despărțirea omului de toate aceste stavile umilitoare. Dacă atâția eroi ai trecutului și-au irosit puterile, fiindcă nu puteau rupe de-oînt cu durere legăturile care-i țineau atașați de societatea burgheză, iată că, datorită acțiunii proletariatului, apare un nou tip de om, salvat într-adevăr de înjosire, și care situează valorile în ierarhia lor reală.

Vițu își ia rămas bun de la tradițiile false, fără nici un geamăt. Persiflarea moravurilor burgheze aduce o stare de seninătate, în care despărțirea de trecut se desfășoară, după expresia lui Marx, cu voioșie.

Prin rîs, eroul lui Mazilii exprimă o bucurie a eliberării. Se simte descătușat nu numai de înjosire, dar și de ridicol. Această idee este dezvoltată excelent în „Bariera”. Convențiile burgheze, o succesiune de umilințe și mutilări, reprezintă în același timp o siluire a ordinii firești. Privite din acest unghi, ele sînt o dovadă a erorilor și a prostiei. Patosul satiric al lui Mazilu nu denotă de aceea o viziune subiectivistă asupra lumii trecutului, ci accentuează la maximum caracterul realist al cărții. Persistă o societate degenerată care contravine necesităților istoriei, deci ea este o sursă a comicului. Ga să realizeze această perspectivă satirică, Vițu in-

dică absurdul preceptelor de viață perimate.

Sensul dispoziției sarcastice a lui Vițu este pilduitor. Cel care înțelege comicul existenței burgheze nu mai poate resimți nostalgia și regrete, *Inadaptatul renunță deschis la melancolie.*

Personajele pozitive ale cărții doresc desferecarea din robia prejudecăților. Sensul biruinței este tocmai rîsul. Vițu îl învață cu răbdare pe Treișpemii să-și bată joc de iluziile în care crezuse altădată. Scena este de o pregnanță admirabilă : „*Nea Vițu rîdea de o prostie mai veche de a lui Treișpemii. Treișpemii se înroșise de rușine.*

- *Tu de ce nu rîzi ? se supărase și Nea Vițu. Mă lași pe mine să rîd ca prostul de unul singur ? Nea Vițu își luă o mutră ds înmormîntare.*

- *Vite, eu nu mai rîd, rîzi tu. întinse brațele și adăugă cu mîrînimie în glas :*
- *E prostia ta, în definitiv... Puțin mai îmbunat, Treișpemii zîmbi”.*

Cînd Țuțuleasca face haz de neroziile în care investise capital sufletesc, Vițu o consideră emancipată. „*Din pricina risului, care o stăpînea, Țuțuleasca nu reușea să spună exact cum a fost. Nea Vițu nu o îndemna de multe ori să povestească întîmplarea cu Maglavitul, se mulțumea s-o vadă rîzînd în hohote de prostia ei și în felul, acesta își lua singur răsplata. Admira risul femeii, cum își admiră artistul opera ; risul Țuțuleștei era opera lui’.*

Țuțuleasca este un personaj reușit, care pe traiectoria ei redusă, exemplifică ideea artistică a romanului. Aspirația ei este aceea de a perpetua momentul inițierii revoluționare. „*Visul tainic al Țuțuleștii era să apuce ziua cînd ea o să explice oamenilor cum stau lucrurile pe lumea asta. „Așa e, ce vi se pare așa greu ?” Uite așa și așa. De aia, pămîntul se învîrlește, iar ei o să dea mereu din cap : „Așa e, Țuțuleasco... Așa e...”*

De aici nevoia organică de a înțelege. Setea de a ști, patima cunoașterii o definesc pe Țuțuleasca. De altfel, Treișpemii, Rădița, Țuțuleasca - aceste personaje tre-

buie raportate la etalonul lor (Vițu) spre a fi pe deplin înțelese. Ele ilustrează diferite trepte ale conștiinței, pe care Vițu o personifică deplin. Între Vițu și grupul Treișpemii - Rădița - Țuțuleasca - există o comuniune. Înțelepciunea lui nu se înfășoară în abstracțiuni, ci este simplă, accesibilă, proletară. (Comunismul era în ei, în modul lor muncitoresc de a gândi). Prin duritatea răsului, Vițu îi ajută pe oameni să înfrângă tentațiile trecutului.

În asaltul împotriva miturilor vieții burgheze, asaltul irisului, se năruie și ultima consolare : iluzia tragicului. Nimeni nu mai poate beneficia de aureola martirajului, etalând lanțurile care-l supun spiritual burgheziei. Tragedia eroilor de altădată, incapabili să frângă cercul umilinței, a devenit acum o situație ridicolă care trebuie evitată. Vițu adoptă față de pictorul Rădulescu o atitudine intransigentă, formulând cerințe înalte, respingând orice îndemn la compătimire. Tribulațiile pictorului sînt urmărite cu vervă satirică.

Drama pictorului rezidă, exagerând lucrurile, în *neputința de a rîde*. Toată viața s-a aservit unor iluzii și amintirea umilințelor îl înbristează. Pentru el, împăcarea cu această lume a fățărniciei și a rapacității, duce la resemnare. Sforțarea de descătușare se concentrează în dorința de a demistifica amintirile, de a le distruge farmecul steril, privind esența lor reală, meschină și surzând degajat la' ridicolul lor. Astfel se explică nevoia de a o revedea pe Lucica, amanta lui, care rămăsese încă idolul iubirii. Întâlnirea se încheie triumfal cu acel hohot răutăcios care dacă o nervează pe fosta iubită, îl mîntuie de obsesii pe nefericitul pictor. Nostalgia trecutului fiind înlăturată, în sfîrșit, *pictorul a putut să rîdă*. Păcat că nu toate momentele zbuciumului intelectual al pictorului obsedat de menirea artei sînt tratate la un nivel corespunzător.

Mirajul tragediei a denaturat raporturile firești între oameni. Fiindcă frazele grandilocvente și efuziunea publică a sentimentelor au fost compromise de burghezie, eroul lui Mazilu are oroarea senti-

mentalismului. Pasiunea puternică trebuie sugerată discret, iar imomentele de încordare pretind tocmai o tratare sobră, dură, de aparentă neutralitate. Gînd Rădița și Treișpemii participă la o acțiune de rezistență antifascistă, ei își vorbesc fără declarații inutile („*ii era recunosătoare pentru asprimea cu care rostise aceste cuvinte*”). În momentul crucial de eroism, Vițu și Treișpemii nu pronunță cuvinte memorabile („*...nu poți să știi de unde sare iepurele - spuse Nea Vițu. din nevoia stranie de a spune ceva de prisos și fără nici o importanță*”).

Oroarea de sentimentalism caracterizează și proza lui Petru Dumitriu sau Eugen Barbu.

În cartea lui Mazilu, momentele acțiunii revoluționare cereau totuși, dacă nu o accentuare a patetismului, o amplificare a descrierii. Ideea artistică a romanului, despărțirea de convențiile împovărătoare burgheze și adeziunea la comunism, necesita o dezvoltare pe linia luptei politice. Imaginea lui Vițu nu este împlinită în trăsăturile ei revoluționare. Viața eroului este, de fapt, un exemplu de înfăptuire a eticii comuniste. Oriunde se află, Vițu manifestă combativitate în fața normelor moralei burgheze. De aceea, după părerea mea, sînt eronate opiniile formulate în unele cronici, cum că Vițu n-ar fi un exponent al ideilor clasei muncitoare, autorul mărginindu-se la prezentarea traiului de familie și a unor ocupații secundare. Teodor Mazilu se vrea moralist și prezință eroul în diverse ipostaze, rostind, în fond, sentințe împotriva existenței burgheze. (Sînt remarcabile paginile care înfățișează căminul lui Vițu, ilustrînd demnitățile de un conținut special a muncitorului comunist. Sosirile acasă, discuțiile, relațiile cu copiii, indică de fapt viziunea nouă asupra lumii).

Este adevărat, ansă, că munca de activist politic a lui Vițu nu apare bine reliefată. Caracterul organizat al luptei comunistilor împotriva terorii fasciste trebuia zugrăvit în imagini puternice. Momentul morții eroice a lui Vițu pare disto-

nant. Constatăm cu regret faptul că o lucrare valoroasă omite aspecte importante pentru evidențierea ideii ei diriguitoare.

ARTA DE A PLÎNGE

Titul criticii s-a îndreptat cu precădere înspre personajele secundare ale romanului. Dacă Vițu era considerat un erou realizat, celelalte figuri care gravitau în jurul său au fost categorisite „palide”, „convenționale” și „fără motivație organică”. Dacă în structura cărții rolul lui Vițu fusese delimitat, atribuțiile celorlalte personaje erau socotite difuze. Și Paul Georgeseu care formulase judecăți pătrunzătoare extrem de favorabile cu privire la originalitatea eroului principal din „Bariera” se declara nesatisfăcut de figurație. Pentru Radu Enescu „Bariera” este o lucrare total deslătinată (o „juxtapunere de schițe”), clin care se pot scoate numeroase episoade sau se pot adăuga. Exemplele alese vizează tocmai scenele în care Vițu se estompează în favoarea altor personaje. Unele dintre aceste observații sînt îndreptățite. Totuși, înainte de a vorbi de inconsistența unor personaje, trebuie să le judecăm și prin prizma intențiilor autorului. Trebuie recunoscut însă faptul că nu întotdeauna aceste intenții devin realitate artistică.

Pe o parte opusă a baricadei se află, caricaturizați, exponenții convențiilor burgheze. Este interesant de observat că autorul indică o simetrie a aspirației, în direcție contrară față de personajele pozitive. Dacă eliberarea lui Vițu e simbolizată prin *hohotul de ris*, Călărețu, Lucica, Ieftimie năzuiesc să împrumute cel puțin aparența umanității și *se sforțază să plângă*. Nu este o antiteză forțată, necesară demonstrației critice, ci o evidență a simetriei de structură. Fără astfel de sugestii asupra ideii artistice a cărții, asupra coordonatelor viziunii estetice nu pot fi explicate nici personajele nici aspectele construcției.

Amanta pictorului simte o bizară bucurie la aflarea morții mamei. Durerea se

afișează după un ritual. Se lamentează în văzul oamenilor, așteptând recunoașterea publică a suferinței ei. 'Confortul modern îi asigură o emoționantă reprezentație de tristețe : baia, rochiile elegante, croaziera pe Mediterană pentru liniștirea nervilor. („După o clipă de tăcere, Lucica adaugă îndurerată : - Știi, mi-a murit mama, ei îi plăcea de tine... în fața ochilor Lucicăi apărură iarăși imaginea livezilor de portocali, Vezuviid în erupție, cerul albastru al Mediteranei”).

Pungașul de rând, Călărețu, se decide să comită un act de o ticăloșie mai rafinată. Un denunț la șeful de post îi va deschide alte perspective în ascensiunea socială. În ziua respectivă, considerată cu o enormă gravitate, pungașul se îmbracă în hainele cele-mai bune, se ferește să spună vreo glumă, să rida, își impune o seriozitate a atitudinii. Toată această provizie de solemnitate este destinată să coloreze o mârșăvie. Episodul zbuciumului lui Călărețu, care ratează momentul întrevederii înălțătoare, este tratat cu mult aflux satiric.

Pentru Ieftimie, sergentul de post, brutalitatea profesiei e compensată cu întrebări relative la migrațiunea păsărilor și nașterea copiilor. În gestul de a decola spre abstracțiuni, se rezumă de fapt toată abjecția individului.

Nimic nu este mai elocvent pentru decăderea morală a unui om decît simularea unei trăsături de umanitate. Ieftimie, Călărețu, Lucica încearcă să lăcrimeze ca să fie crezuți. Durerea li se pare o fărîmă de omenie. Mazilu este însă intransigent. De fapt el duce pînă la capăt consecvența viziunii polemice. Curioasele exemplare ale lumii burgheze *nu pot avea sentimente adevărate*. În condițiile existenței falsificate, fondul uman se usucă. Este o consecință inevitabilă. Aceste ființe n-au dreptul la umanitate, susține autorul. Zădarnic se schimonosesc, ele nu pot simți în mod real durerea. Și iubirea și relațiile de familie și atitudinea față de carieră, totul e mistificat din pricina moralei banului. De aceea efortul de a plînge devine ridicol. *Nu pot beneficia de tragedie* -

acesta e verdictul scriitorului. Când, o dată cu cititorul, autorul contemplă această lume, el retransmite senzația că s-a risipit o ceață. Deodată lucrurile capătă alte dimensiuni, cele reale, și se modifică proporțiile, în felul acesta apar caraghioase motivele care acaparează pe indivizii incurabil deformați. „Era nedrept ca omul să se considere obligat să fie în al nouălea cer gândindu-se că anul ăsta stă mai bine cu ceapa decât anul trecut.

- Tuuleasco, cum stai anul ăsta cu ceapa ?

- Ceapă ? Ceapă am destulă. Dă-o dracului de ceapă ! Și ce dacă am ceapă ?

Dacă nu se remarcă sensul polemic al viziunii, toate observațiile cu privire la diversitatea tipurilor și la notația realistă nimeresc alături. Aceste personaje constituie tocmă obiectul ironiei lui Vițu și a celorlalți. Pe Vițu îl amuză figura preocupată, „grijile” lui Ambrozel, fiindcă raportate la adevărul personajului ele sînt hilare. Când la recepțiile lui Vițu sînt imitate în rasul general moravurile celor bogați, burghezii nu sînt priviți ca oameni ci ca niște ființe denaturate, comice. Detașarea cu voioșie de aceste specimene odioase marchează eliberarea. Verva satirică se desfășoară dintr-un unghi dublu. Odată, prin intermediul lui Vițu, Treișpeții, etc. A doua oară, din perspectiva autorului. Atunci ironia străbate printr-o falsă considerație. Autorul îi tratează cu seriozitate, ascultîndu-le văicărelile și părăd a împărtăși, ca un complice, suferința lor afișată. Astfel sporește efectul comic.

Calitatea de preț a lui Mazilu rămîne forța satirei. Aici persiflarea e violentă, smulgînd vălurile amăgitoare. Portretul caustic al căte unui personaj este rezolvat printr-o surprinzătoare concluzie. Amanta pictorului, vulgara Luciea, pentru care acesta jertfise toate ambițiile artei, îi servește la urmă o admonestare chiar în spiritul vechilor lui veleități : „Dacă era ceva' de capul tău, nu te luai după ce spune o femeie. In locul tău renunțam la Lucica... Du-te cu Dumnezeu, femeie... Mă închideam în casă și făceam artă... li

privise cu amărăciune fața desfigurată de uimire. - Arta e veșnică, Nicule !...”

Mazilu urmează tradiția caragialiană, intuind automatismul de gîndire, formele de exprimare care și-au pierdut înțelesul real și supraviețuiesc în virtutea inerției ca să acopere un gol .sufletesc. Aberația convențiilor burgheze este denunțată astfel sarcastic. Mazilu nu stăpânește la fel de bine concizia expresiei, iar acuratețea stilului îl preocupă mai puțin decât ar trebui. Pe acest plan modelul înaintașului nu l-a stimulat destul.

CONȚINUT ȘI COMPOZIȚIA

Numai înarmați cu aceste considerații asupra conținutului artistic al cărții, putem cuteza, incitați de schimbul de focuri declanșat în presă, să abordăm problemele de compoziție ale romanului, care au reținut atîta atenția generală. „Bariera” este sau nu este un roman ? Această întrebare a solicitat pe toți recenzenții cărții. Paul Georgescu a enunțat în modul "cel mai limpede răspunsul, deși exemplele alese pentru ilustrarea ideii n-au fost, poate, adecvate. În evoluția sa, romanul a cunoscut tipuri variate de construcție, iar formula clasică, balzaciană, nu monopolizează posibilitățile speciei. Este adevărat că modernismul prin procedeele sale de dezagregare atentează și la integritatea romanului. Dar nu orice tehnică a compoziției, care contravine normelor „balzaciene” poate fi clasificată modernistă.

Prin reflectarea în întinse cronici epice, a transformărilor petrecute în viața unor largi categorii umane, realismul socialist a îmbogățit substanțial variantele speciei. De altfel, marile prefaceri social-politice contemporane impun primenirea tehnicii romanului, punerea ei de acord cu epoca.

O datorie elementară a criticii : să nu formuleze pretenții nejustificate în aprecierea structurii unei cărți. Termenul de roman trebuie înțeles într-o accepție mai largă, conform cu licențele admise de marii prozatori ai veacului. Să nu extindem sfera pînă la dispariția oricăror trăsături

definitorii, dar nici să rostim decrete de exilare pentru opere care nu respectă toate normele clasice. În ce categorie integrăm atunci „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”? Dar „Adela”? Dar „Bietul Ioanide”? Dar „Desculț”? Și ne menținem doar în cadrul literaturii române.

Fără a dilua caracteristicile speciilor până la eludarea lor, cum ne previne Ion Lungu într-un articol din „Tribuna”, nu putem, de dragul clasificărilor rigide, să refuzăm „Barierei” titlatura de roman. De altfel, nu atât denumirea precisă a seriei de opere în care se încadrează prezintă importanță, cât stabilirea trăsăturilor acestui roman și a criteriilor care determină compoziția lui. A avut dreptate Radu Enescu când a afirmat că romanul lui Mazilu nu poate fi judecat după particularitățile monografiei. Și Eugen Luca, admonestat de cronicarul „Tribunei” pentru o opinie contrară, ajunge, totuși, până la urmă, la aceeași constatare. Elementele de monografie reprezintă numai cadrul în care se afirmă virtuțile eroului. Nu este drept de aceea să-i imputăm lui Teodor Mazilu lipsa unora sau a altora dintre aspectele mahalalei bucureștene, dacă intenția lui nu era reconstituirea în stil de frescă.

Creдем că problematica lucrării aste de natură etică și se exprimă prin destinul eroului principal. Numai în raport cu ideea artistică a romanului, în măsura în care o considerăm valabilă, putem analiza și tipul de compoziție.

În ceea ce îl privește însă pe Mazilu, nu este recomandabil nici să aprobăm scăderile de ordin artistic ale cărții sale, invocând ireverențiozitatea altora față de codurile literare. Legea determinării formei de către conținut și a organizării formei după cerințe precise ideologice și estetice, nu poate fi încălcată.

Dacă Petru Dumitriu sau Eugen Barbu urmăresc spectaculosul acțiunii în mod insistent, Teodor Mazilu pare puțin atras de dinamica epică. Portretul, sugestia de atmosferă, notația vie a reacției psihologice îl solicită cu precădere. De aceea

nu asistăm la desfășurarea unui subiect propriu zis, cu întorsături surprinzătoare, care să electrizeze narațiunea. Cele mai aspre observații critice, emise de cronicari, privesc compoziția cărții. Și nimeni nu poate contesta faptul că în procedeele de construcție, Teodor Mazilu vădește inconsecvențe, explicabile probabil prin lipsa de experiență a scriitorului, abia la prima lui carte de proporții epice mai mari. „Barierea” se deschide prin scene de monografie a periferiei - riposta colectivității în fața războiului și a fascismului - ca să ancoreze apoi în casa lui Vițu; eroul principal e descris în portrete treptate, în scene prototip de maniera caracterizărilor clasiciste. Mai târziu, se fac incursiuni în biografia altor personaje, iar în final intervine un episod palpitant, cu momente de încordare epică, redactat febril (acțiunea antifascistă a lui Vițu și Treișpemii).

I se poate reproșa autorului compoziția deficientă, nu pentru că refuză unicitatea stilului de prezentare și diversifică planurile de construcție, ci pentru că tot acest tablou eterogen nu e determinat permanent de necesități de conținut. Când se emite învinuirea că romanul este static (Radu Enescu), ea nu este o judecată de valoare decât în măsura în care se cerea o altfel de desfășurare a evenimentelor. Aceste subite răsturnări ale ritmului poveștii creează uneori confuzie, permițând interpretări contradictorii ale mobilurilor cărții.

Întorcându-ne la critică, notăm împrăjurarea că aceste aspecte de 'domeniul construcției au fost mult exagerate și interpretate adesea independent de conținutul de idei al cărții. Astfel se manifestă eroarea unora dintre comentatorii „Barierei”, încă o dată deci: nu se poate aprecia construcția unei cărți independent de mesajul ei artistic. Obligația criticii este de a recepta ideea cărții, de a o judeca după criterii estetice științifice. Altfel, criterii formale (este sau nu este roman?) ajung premisele judecății de valoare.

Are o rigoare, o logică interioară construcția „Barierei”? În afara unor inadver-

tente menționate, credem că structura romanului se explică, după cum am arătat, prin substanța lui ideologică și artistică. Impulsul polemic în afirmarea eticii comuniste determină construcția specială a „Barierei”. Este o despărțire Ide un trecut penibil pe care o consemnează cartea. O despărțire fără tristețe, trăind feroarea eliberării morale. Seninătatea omului descătușat, care proclamă valorile etice ale unei noi umanități. Din această perspectivă, faptele lumii vechi par ființe stranie, nefirești, absurde, care se joacă de-a oamenii, dar nu pot fi oameni și față de oare trebuie să folosești tăria răsului. O ordine și o simplitate, în raporturi bazate pe demnitate și pe înlăturarea falsității burgheze - iată țelul eroilor „Barierei”. Din această altitudine a polemicii neîngăduitoare și a satirei, din această altitudine a afirmației senine fără retoricism și detalii de atmosferă, se realizează caracterul demonstrativ al cărții și se justifică. De aceea cartea nu poate fi judecată după criteriul înguste, dogmatice.

Cine judecă structura artistică a volumului trebuie să țină seama de caracterul său voit demonstrativ. Autorul se explică singur, precizând și detalînd punctele de vedere. O febră a comunicării îi stăpînește pe eroi. Scenele sînt colocvii pitorrești, cu risipă de elocință, performanța fiind convingerea interlocutorului. Această voință de transmitere a ideilor poate supăra pe unii care înțeleg reflectarea realistă într-un mod liniar. „Bariera” nu are într-adevăr o diversitate tipologică, iar gestul individual particularizat este mult estompat. Cu criteriul că orice roman trebuie să cuprindă multe personaje, diferențiate la maximum și înfățișate în acțiune,

Mazilu poate fi ostracizat. Dar acest criteriu este universal valabil? Pe porțiunea redusă, tipică, ide manifestare, personajele lui Mazilu sînt perfect viabile, chiar dacă nu sînt multilateral diferențiate. Iar sensul demonstrativ determină un mod specific de construcție, de argumentație în manieră clasicistă. Monografia unei atitudini etice, spre care tinde Mazilu, nu trebuie respinsă premeditat. În cronica din „Viața românească” Horia Bratu a vorbit bine despre portretul tipizat, pe aceeași reacție sufletească, din „Bariera”, iar Silviu Iosifescu a definit natura de moralist a autorului, oare se recomandă prin mici anecdote. Pentru optica „Barierei”, - o pledoarie pentru o etică despovărată de prejudecățile trecutului, - procedeul de caracterizare este adecvat. Iar romanul ca atare există, deoarece nu sînt încălcate legile creației epice, asistăm la dezvoltarea unui caracter, la devenirea altora, într-o relatare obiectivizată. Desigur că dilatăm caracteristicile speciei, dar nu conformarea strictă la canoane este o probă a existenței unui român. Trebuie să dovedim că sistemul de compoziție este justificat prin conținutul „Barierei” și că el se subsumează creațiilor apice întinse, de felul romanului. Se pune așa dar din nou o problemă centrală a criticii : criteriile de apreciere. S-au formulat diverse interpretări în jurul cărții, fără străduința Ide a defini ideea artistică a „Barierei”. Nu o idee abstractă, generală, expusă sociologic, ci ideea care determină sistemul de imagini, simetria construcției care e încorporată în caractere și e reliefată de traiectoria lor. Dar în afara analizei estetice, la obiect, orice apreciere devine arbitrară.

PROBLEME DE CONSTRUCȚIE

TITUS PRIBOI

PE MARGINEA ROMANELOR: „PE MUCHE DE CUȚIT”
DE MIHAIBENIUCI „ȘOSEAUA NORDULUI” DE EUGEN BARBU,
„BARIERA” DE TEODOR MAZILU

În cele ce urmează ne vom ocupa de trei din romanele apărute în preajma mării sărbători a eliberării patriei noastre. Interpretarea ideologică și artistică a unui material nou, inedit, de o deosebită însemnătate politică și emoțională, exprimarea lui artistică precum și alte elemente, oare țin de experiența literară a fiecăruia dintre autorii respectivi, fac ca aceste scrieri să ridice o serie de probleme de construcție, pe care nu dintr-o inerție stilistică le numim dificile. O parte dintre ele interesează întreaga noastră muncă literară și vom încerca să le tratăm din acest unghi de vedere; totodată, nu vom neglija nici problemele legate direct de fiecare roman în parte.

Cartea lui Beniuc „Pe muche de cuțit” nu este un jurnal și nici nu folosește modul biografic de exprimare, cu toate acestea construcția ei - deși nu numai construcția - amintește de o autobiografie obiectivată, în care s'a intervenit, bine înțeles într-o anumită măsură. Atenția scriitorului merge statornic spre Atanasie Mustea, analizele interioare îi sînt rezervate într-o măsură covârșitoare. Prezența ^capitolului zguduitor în care se descrie moartea eroică a tînărului comunist Radu Scorțeanu, este explicată prin faptul că Mustea cunoștea pe studenta căzută cu grupul de uteciști. Deci nu pur și simplu

evoluția lui Mustea e urmărită ci și amintirile, cunoștințele, ceea ce a auzit el, întreaga lui experiență din acea perioadă. Autorul se apropie de punctul de vedere autobiografic al lui Mustea, ceea ce și explică printre altele descrierea întâmplărilor cu croitorii care-l păcălesc și la rîndul lor sînt păcăliți de erou.

Evocarea are multă autenticitate, poate inegalată la noi. Întâmplările sînt povestite cu acele amănunte care te fac să simți că autorul a văzut, a auzit, a trăit cele povestite, între detalii se stabilește acea consecvență și evenimentele sînt relateate cu acea tonalitate care dau chiar unor pagini mai puțin bine scrise, savoarea faptului smuls din experiența directă. Amintind și elogiind această forță incontestabilă a cărții, este absolut necesar să precizăm că volumul evocă într-o anumită măsură o serie de împrejurări și de atitudini foarte particulare în raport cu condițiile generale ale luptei comuniștilor. Am în vedere cînd fac această observație, printre altele, anumite situații în care e angajat eroul principal Atanasie Mustea, anumite acțiuni pe care el le inițiază - cum ar fi însași această existență „pe muche de cuțit” - și mă gîndesc de asemenea la unele momente din conduita lui Sandu Crai, O serie de fapte ale eroului principal - de exemplu, colaborarea lui Mustea la ziarul lui Toader Becu - sînt

luate în discuție de persoanele cărții. Discuția e relativ amplă și aprigă dar concluzia nu e întotdeauna trasă cu destulă claritate, ci se încheie „în coadă de pește”. Față de alte fapte, cum ar fi ieșirile lui imprudente, necontrolate nu se ia o atitudine critică în roman.

Transcrierea faptului trăit, dar resituaarea lui într-o perspectivă destul de clară față de contextul istoric scade valoarea de tlpicitate a tabloului general zugrăvit.

Cartea lui Beniuc, care nu este un roman ci un memorial indiscutabil pasionant, dar din păcate inegal ca valoare artistică, are în ansamblul ei coeziune.

O cercetare mai stăruitoare va ridica însă curînd și unele obiecțiuni. Este evident, pentru a începe cu ce e mai simplu, că episodul cu croitorii nu are nici o justificare. În fine, în paginile cărții intră și ies o serie de personaje, din țesătura narațiunii dispar personaje ca Ozun, soții Rotbaum, Crai. Nu este aceasta un defect de construcție? Da! Și cu toate acestea obiecțiunea în cazul cărții lui Beniuc nu e întru totul întemeiată. Ceea ce de exemplu, într-un roman al vieții familiale burgheze, ar fi fost un act arbitrar și o eroare artistică, în paginile volumului are o justificare obiectivă: realitatea infernală a acelor ani opera asemenea decuplări tragice ale relațiilor umane și autorul, abia dacă nu le-ar fi sugerat, ar fi greșit.

Un roman poate păstra caracterul de document scris, imaginea se poate decora cu amănuntul care respiră autenticitate, dar toate acestea nu-l pot dispensa de o limpede semnificație de ansamblu. Și aici intervine obiecțiunea noastră - o serie de întâmplări interesante de altfel, întâmplări care stîrnesc frământări pline de tensiune sînt trăite oarecum autonom, fiecare în parte, fără a se putea urmări o anumită continuitate, o anumită dezvoltare a lor spre o concluzie. Deficiența semnalată cred că trebuie să o înțelegem și în legătură cu existența unor neclarități de interpretare, pe parcurs, a cîtorva dintre acțiunile eroului. În lumina acestor consi-

derații, vom răspunde, acum, la întrebarea noastră de mai sus. Ar fi arbitrar să decretăm: cutare și cutare episod sau personaj sînt de prisos în volum, și, în schimb, mi se pare întemeiat a susține că era de dorit și chiar necesar ca diverse episoade să fi fost rezolvate mai adînc, din perspectiva evoluției interioare a eroului.

Ca formă generală „Pe muche de cuțit” este un roman, în care scenele de discuții și analize sînt urmate de acțiune. Nu vom obiecta împotriva numărului mare de scene-discuții, dat fiind caracterul de memorial al cărții, de document, - dar credem că era bine ca unele scene - cum ar fi cea de agitație, printre ostași, în zilele rebeliunii legionare și despre care sîntem numai informați, să fi fost direct zugrăvite. Această scenă ar fi contribuit să dea impresia de mai mare consistență acțiunii lui Mustea din perioada respectivă.

Cu un simț remarcabil al alternanțelor, Beniuc trece de la o scenă de durere, ca împușcarea lui Radu Scorțeanu, la o întâmplare erotică, cu Gertrud, de la o secvență în care se vorbește despre proprietărea cu multe pisici, la demascarea Marelui Anonim, de la o scenă dramatică, la una de destindere. Ordonarea scenelor nu se confundă cu o balansare mecanică într-o parte și alta, ci corespunde unei treptate încordări a conflictului în care se angrenează eroul principal al romanului. Mustea observă că trăiește „pe muche de cuțit” și treptat, pe măsură ce aflăm de vizita lui la locuința pe care o ocupaseră soții Rottbaum, deuciderea lor, a tînărului Radu Scorțeanu, după ce aflăm că a căzut Gabor, Tania și Crai, sentimentul primejdiei care-l amenință pe erou este cu tot mai mare intensitate transmis. Început mai relaxat, cu mese prietenești și dispute verbale, romanul sfîrșește într-o notă dominantă gravă, încărcată de amenințări și străbătută de suflul eroic fierbinte, notă, care treptat devine cadrul afectiv al acțiunii romanului. Aici se reflectă încordarea

acelor ani, în care comuniștii luptau cu mereu mai mult eroism, când fascismul intrat în panică devenea tot mai bestial - și acesta este un indiscutabil merit al compoziției cărții.

Interesant compune M. Beniuc - iau un exemplu dintre altele - scena în care Mustea se întâlnește cu un tovarăș în casa muncitorului Mitu Tangu. Interiorul locuinței este apăsător, femeia zace în pat bolnavă de oftică, o fetiță slăbuță stă mereu cu ochii ațintiți asupra ei, un copil scîncește în leagăn și peste toate cade vestea : „Lele Tudora, să nu te superi, Mitu e la spital. I-a tăiat azi dimineață mărfarul un picior, dar a scăpat cu viață”. Mustea pleacă mîhnit din casa ceferistului și intră într-o cofetărie, cu gîndul să trimită un pachet de prăjituri copiilor ceferistului. Cum percepția, în artele de succesiune se face pe fondul memoriei, deci și al impresiei lăsate de secvența anterioară, artistul găsește în montajul secvențelor un limbaj excelent de a da relief sentimentelor exprimate și totodată a condensa meditații și idei. Succesiunea de imagini din scena amintită, trecerea lui Mustea, din casa lui Tangu, în cofetărie, are implicații pe planul ideologic și afectiv, face o subtilă comparație între condiția de existență a proletariatului și a intelectualului în vechea societate. Mai departe, Beniuc, cu un excelent instinct al efectelor psihologice, după ușoara destindere care se simțea odată cu intrarea lui Mustea în cofetărie, - într-o 'scenă de evocare a umilirei ființei umane, de o vigoare dostoevskiană - ni-l aduce în față pe fiul celui mutilat, pe Gelu Tangu ; copilul, eternul inocent, e prezentat cum „ciugulea repede-repede ca un pui- de găină grăbit, firimiturile unei prăjituri de pe jos și le pune în gură”. Din nou succesiunea : relaxare, suferință - te face să resimți durerea mai puternic. În fine, ipoteza emisă anterior de mama copilului, că fiul ei cerșește, se precizează acum groaznic, fulgerător, și-odată cu ea este schițată și situația insuportabilă a familiei unui pro-

letar în societatea burgheză. Gelu răspunde la o întrebare a lui Mustea, apoi fuge speriat de un vardist și gestul lui simplu sugerează universul naiv al copilăriei în care trăiește Gelu, iar pe fondul acestui univers, durerea și nenorocirea care s-au abătut peste el sînt resimțite cu o intensitate sporită.

Personajul principal al romanului, Atanasie Mustea, tip exploziv, gata să pună mîna pe pistol în fața dușmanului, delicat cu femeile, aproape timid, pur, vișător, supus imperativelor unor idei morale e bine individualizat și urmărit în reacțiile sale intime sufletești. În afara lui însă, celelalte tipuri, inclusiv muncitorii sînt numai schițate. Autorul este zgârcit cu analiza interioară, iar uneori îi substituie (vezi fragmentul în care se descrie ce simțea Gabor cînd călăii îl băteau în fața sa pe bătrînul său tată) un comentariu vibrant, clocotitor, dar de factură publicistică. Și vom adăuga că însăși figura lui Mustea se cerea adîncită în mod omogen, pe toate fațetele ei. Ce vreau să spun ? Cînd Beniuc descrie comportarea lui Mustea în sfera erotică, el zugrăvește faptul și introduce analiza procesului, a mecanismului sufletesc prin care eroul se „abstractiza”. Totul e aici foarte clar și reliefat. Modul său însă de a gîndi în sfera social politică este caracterizat foarte sumar de autor, cu mari insuficiențe critice, ceea ce face ca laturi importante ale sufletului eroului să nu capete pregnanța literară necesară.

În romanul lui Beniuc intelectualii legați de mișcarea revoluționară, prin situația particulară pe care o au, nu trăiesc total izolați de exponenții claselor dușmane, ba chiar discută cu ei. Posibilitatea confruntării fățișe cu unii intelectuali și în general cu unele elemente reacționare, trebuie apreciată în lumina situației, particulare a eroilor cărții și nu mai puțin a faptului că elementele reacționare cu care se discută nu întruchipau esența politică cea mai adîncă a fascismului.

În ciuda „relațiilor” cu unii intelectuali burghezi, e totuși semnificativ că

Mustea trăiește într-o stare de veșnică veghe. Fizic, Mustea nu e închis, dar în viața lui se simt grățiile unei închisori spirituale. Încordarea clipelor trăite în așa zisa libertate burgheză de către ilegaliști ca Gabor, Dumitrana, Mareș, Niculescu („Șoseaua Nordului”), nea Vițu („Bațiera”) sugerează și mai intens ideia închisorii pe care o reprezintă societatea burgheză. În fine, Mareș, Dumitrana, Crai, sînt închiși, soții Rotbaum, Radu Greceanu, Nea Vițu, împușcați. Metafora lui Cehov din „Salonul nr. 6”, - societatea burgheză e o închisoare - e o temă fundamentală a romanelor de care ne ocupăm. Imaginea simbolică a „liberei” societăți burgheze, în literatura realismului socialist este închisoarea. Compoziția romanelor discutate contribuie la exprimarea acestei idei.

•

Romanul lui Barbu - armonios, echilibrat în liniile lui mari - are printre altele două particularități de ansamblu, care sînt și două principii de construcție. Despre una dintre ele care privește alternarea și natura scenelor, am mai vorbit; scene de discuții între eroi și scene de acțiune. Acestea corespund momentelor de inactivitate a lui Mareș, inactivitate hotărîtă de partid, și clipelor de luptă.

În „Contemporanul”, Radu Popescu a făcut observația că Mareș are tendința de „a ne propune viața lui sufletească, de cele mai multe ori separată în timp și uneori chiar la o mare distanță de faptul care a provocat-o”. Construcția ar dăuna, ar moleși imaginea lui Mareș ca tip activ. Pasajele retrospective se găsesc îndeosebi în scenele de discuții cu Ina sau Niculescu și o radiografie literară a lor ne duce la concluzia că nu atît această construcție e greșită, nu atît retrospectivitatea în sine este vinovată, cît modalitatea ei de manifestare. Mareș nu se mulțumește să relateze o acțiune, ceea ce ar putea fortifica imaginea lui de om activ, întreprinzător, - deși, în genere, nu e recomandabil ca eroul activ să apară prea mult timp și în postura de povestitor, -

ci confundă scurta schițare a acțiunii într-un noian de aprecieri psihologice, lirice, metaforizate care prezintă primejdia de a ni-l zugrăvi drept o fire introspectivă, înclinată către sentimentalism. Modul în care Mareș se evocă, distonează cu modul în care este evocat.

Cel de al doilea principiu amintit privește modul de prezentare a personajelor principale. O alternare există și aici: apare Mareș care va deveni coloana vertebrală a cărții, este descris trecutul său, sînt descrise relațiile sale cu Marta, cu Ina, se dă momentul culminant pentru deținerea lui, momentul comportării la Siguranță; există aici un crescendo: întîi mai mult o prezentare portretistică, pentru ca să se treacă la proba de foc a celei mai teribile încercări. Similar se procedează cu Dumitrana; întîi eroul e mai mult schițat, aflăm că Dumitrana își dorește o casă frumoasă, că visează, apoi e cuprins și el într-o acțiune viforoasă de confruntare cu siguranța, apoi, cam prin aceleași etape trece Niculescu. Indiscutabil, construcția s-a mlădiat aici și după preocupările de analiză literară, după intențiile de portretizare. Aceleași intenții și-au pus pecetea - fără a viola în genere firescul artistic - și asupra construcției dialogului, folosit și ca un mijloc de analiză psihologică directă, îndeosebi a lui Niculescu.

Dintre scriitorii noștri care au evocat lupta din ilegalitate a partidului, Barbu se afirmă printre altele, printr-o întinsă redare a rezistenței fizice, a durerii și a înfrîngerii eroice - de către comuniști. Dacă Marin Preda are reprezentarea motivelor psihologice, dacă Petru Dumitriu are reprezentarea împrejurărilor și a acțiunilor violente și rapide, Eugen Barbu re trăiește cu deosebită putere atmosfera senzorială și ciocnirile de toate calibrele în universul simțurilor.

În compoziția tipurilor lui Eugen Barbu, un loc mai modest îl ocupă cercetarea gîndirii politice, a motivelor psihologice, a particularităților de caracter, caracterizarea morală. La lectură surprind

unele lacune din viața personajelor : este de neînțeles, printre altele, cum Mareș, om cu acute preocupări politice, pare a nu ști aproape nimic despre evenimente grave, care de altfel au coincis cu intensificarea teroarei anticomuniste - ca instaurarea dictaturii antonesciene, rebeliunea legionară, etc. și în roman despre aceste evenimente abia se amintește. Este greu de spus dacă în construcția subiectului Barbu a pornit de la întâmplări la personaj sau de la personaj la întâmplări, cum pare convins Radu Popescu. Este foarte probabil că unele acțiuni tari, de eroism concentrat, l-au interesat de la început.

Nu este zugrăvită în roman legătura comuniștilor cu 'masele și această deficiență substanțială se resimte într-o măsură mai mare sau mai mică și în „Barriera” și în „Pe muche de cuțit”.

Este relativ ușor să observi că în viața lui Mareș accidentul joacă un anume rol ; printr-un accident cade în ghiarele siguranței, ajutat de întâmplare evadează, din întâmplare o întâlnește pe Marta, din întâmplare rămâne cu Marta, din întâmplare îi moare copilul. Că viața cu fantezia ei nu exclude și astfel de succesiuni de întâmplări e adevărat, dar parcă prea sînt multe întâmplări ! Și mai stăruie o nedumerire : oare era necesar să fie ucis Niculescu ? Și asta se putea întâmpla dar în literatură scriitorul caută o anumită înălțuire de fapte, pentru a justifica un act. Ceea ce în viață e întâmplător, în operă se înserează unei necesități. Karenina nu moare întâmplător în concepția lui Tolstoi, ea e pedepsită - nu discut concepția aici - fără a mai aminti că ea face actul, condusă de logica ei lăuntrică. Oare moartea lui Niculescu să fie o simplă ilustrare a entuziasmului imprudent ? Parcă e prea puțin. De ce a fost, apoi, necesară arestarea lui Dumitrana chiar în ajunul lui 23 August ? în „Șoseaua Nordului” relațiile dintre personaje și între personaje și împrejurări rămîn pe alocuri arbitrar sau cel puțin superficial explicate ; am relevat acest lucru, deoa-

rece scriitorii noștri care abordează acuraa tot mai serios și adînc temele luptei revoluționare ale clasei muncitoare, nu pot neglija exigențele artei noastre, care cer elaborarea unui subiect cît mai încheșat în articulațiile lui și cu o cît mai mare forță de generalizare.

Sînt fragmente în roman, pentru care nu s-a găsit locul cel mai potrivit. Mareș își amintește clipele trăite în închisoare, cînd cele cîteva bătăi în pereții celulei îi înlăturau sentimentul singurătății. Moment extraordinar - moment care confirmă observația noastră că autorul descriind viața deținuților politici n-a insistat suficient și asupra laturei morale, sufletești. De ce însă, momentul e rechemat printr-un fel de monolog interior și nu e descris direct și integrat într-o suită de evenimente sufletești, în perspectiva cărora să fi cîștigat toată puterea lui de emoționare, pe care potențial o deținea ? Posibilitatea unei atari construcții a existat, căci Mareș e descris și în închisoare, cînd a „căzut” pentru a doua oară.

Bine construit este și Mizdrache, monstrul de la Siguranță. El este urmărit pe două planuri, pe cel verbal și pe cel al acțiunii fizice. Jocul cu broasca, joc de descărcare înceată a sadismului, de prelungire chinuitoare a tensiunii, ne sugerează că Barbu, atît de înzestrat în redarea aspectului fizic, material, ar putea generaliza, în viitor, cu mari cîștiguri artistice, acest succes al său.

Ca arhitect de scene, Barbu izbutește strălucit atunci cînd avînd de urmărit o acțiune fizică limpede, nu se pierde în descrieri inutile ci se concentrează asupra mișcării propriu zise : am să amintesc aici o singură scenă și anume cea petrecută pe aeroportul de la Craiova, cu toate că s-ar putea cita pozitiv și scena urmăririi lui Dumitrana de către copoi și altele. Aici diferitele partituri sau, să le spunem teme - tema indiferenței ofițerului care-dă țapului șchiop Ilie să rumege țigări, tema ostilității și indiferenței ostașilor și comandantului, tema nerăbdării hitleriştilor, a încordării trăită de Tomulete,

tema tăcerii, a cerului calm, adine și misterios, prevestind dezastrul fasciștilor - se împletesc într-o construcție încheată, ale cărei elemente servind aceeași idee o expun cu tot mai mare intensitate.

În privința concentrării, Barbu nu poate fi de multe ori lăudat. El scrie : „Ai' dreptate. Și' eu aș fi fost bănuitor să fi fost în situația ta", - când exprimarea literară ar fi eliminat unul dintre cei doi - „fi fost" - în formularea „Ai dreptate. În situația ta și eu aș fi fost bănuitor". Tot din grabă și bine înțeles că numai din această cauză, Barbu portretizând-o pe mama lui Mareș scrie : „Vorbea rar. Era 6 femeie tăcută, căreia el (Mareș - n.ii.) îi semăna foarte mult. Îi spusese o vorbăbe cafe o ținuse minte: „Numai cine hu are ce face cu vorbele le aruncă..." Dar este clar că odată ce era „o femeie tăcută" ea vorbea rar. Sînt îri roman pasaje care pot fi scoase, altele care trebuiesc mult Curățate de amănunte inutile, - mai ales detalii privind natura, introduse în cursul acțiunii și dăunătoare prin efectul pe care-l au în încetinirea ritmului interior al unor scene. Mareș străbate sala de așteptare a unei gări și nuniădecît autorul începe să descrie : „o sală îngustă, cu tavanul jos, plină 'de' praf, 'cii' geamurile sparte. Pe ciment dormeau cu boccelele sub cap, niște' țărani' gâlbejiți, cu niște căciuli înfundate pe' urechi.'Aerul era de nerespirat..." Ce nevoie era de aceste detalii ? Va' fi fost Mareș, mecanic de locomotivă, impresionat de o gară mizeră ? Era ceva nou' pentru' el ? Exclus ! și cu toate acestea descrierea continuă să fie încărcată și cu alte detalii parazitare. „Trecu un. ceferist pe care-l opri, întrebîndu-l unde este Depoul. Așa cum bănuise, trebuia să se întoarcă". Am semnalat autorului 'șt' unele infracțiuni estetice elementare cum ar fi formulările neglijente, vagi, caracterizările banale, dialoguri lipsite de adîncime și expresivitate. Cîte cuvinte se rostesc pentru ca Ina să-i spună lui Mareș că a greșit prin căsătoria lui cu Marta' - deci ceva aproape

evident - și cîte rînduri nu se sacrifică pentru ca Mareș să-și pledeze - și nu prea convingător - cauza ? Apoi în dialogurile dintre Mareș și Niculescu, cît material inutil nu se strecoară. Să luăm numai fragmentul în care Niculescu evocă secvențe din filmul la care visează - „Strada". Relatarea are o minimă valoare pentru caracterizarea eroului, cît privește substanța ei de idei, e destul de săracă. În construcția unui tip literar, prozatorul introduce o coloană vertebrală, prin care se asigură unitatea, o dominantă asupra căreia revine. Important este ca scriitorul să nu revină pur și simplu, ci ca să se repete, cum s-ar spune în spirală, confirmînd ceea ce era cunoscut și descoperind minții noastre treptat, noi sectoare sufletești ale personajului, în descrierea lui Niculescu există pagini suculente, necesare, dar se strecoară și repetiții ; studentul a declarat că visează fapte extraordinare, o acțiune violentă, idee pe care o repetă în fel și chip și în forme aproape neverosimile, -. e greu de crezut că un om cu carte, comunist, n-a aflat că revoluția comunistă nu poate semăna cu cea burgheză și ou atît mai mult că nu reclamă ghilotine - apoi o confirmă practic, odată ia atacul comandamentului german, apoi a doua oară ieșind în fața tancului. Este aici ceva exagerat. Mai ales în final sub diferite forme se zugrăvește aceeași și aceeași dispoziție sufletească și anume : nerăbdarea lui ușuratică și faptul că se plictisește (p. 507, 508, 512, 521, 568). Dumitrana e mai economic construit, în acest sens, ceea ce nu s-ar putea spune și despre Mareș. Și în prezentarea mecanicului, de la un anumit moment înainte - după ce l-am văzut cum se comportă în închisoare și-i cunoaștem raporturile cu Marta și Ina, - variațiile sînt introduse mai mult de fapte, cunoașterea psihologică progresînd într-un ritm moderat. Toate acestea țin de construcția interioară a tipurilor asupra căreia era bine să se mediteze mai mult.

Excelent mănuiește condeiul Barbu atunci când construiește și menține în scenă atmosfera unei clipe. Exemplele la această rubrică sînt nenumărate, vom alege însă unul : Mareș face drumul spre casă, primul lui drum după ce a ieșit din închisoare, privind totul cu o anume oboseală și melancolie : „Trecu dincolo de Podul Grant. Deasupra atelierelor plutea fumul jos, apăsător și negru, aburul umed al locomotivelor și pe zidurile Depoului de locomotive ceața obișnuită a stației de triaj era aceeași parcă”. Sînt numai cîteva detalii de decor văzute în tăcere ; într-o tăcere care ține de o anume stare de indiferență a eroului, la zgomot, de absorbire într-o îngîndurare aproape de absență. Și, cu instinct artistic, pentru fidelitatea zugrăvirii Barbu va reține zgomotul dar într-un fel care nu-i va da relief : „Se auzeau vagoanele în manevră și sirene gîtuite. Garniturile plecau spre Gara de Nord, cu zgomot de osii, un scîrțîit ce te îndeamnă la călătorie”. Vagoanele nu scîrțîie și sirenele nu urlă, propoziția e formulată în așa fel încît accentul să nu cadă pe sunet : prin imperfectul „se auzeau” - introduce autorul elementul sonor și imperfectul aici face să se șteargă ceva din ascuțimea impresiei care s-a mai îndepărtat în timp, nu e prezentă, a impresiei receptată de altfel impersonal : nu Mareș auzea, ci „se auzea”. Urmează descrierea panoramei triajului, cu detalii acumulate cu o încetineală ce corespunde „răbdării” eroului, stării lui de îngîndurare, detalii de o mare exactitate plastică, sugestivă, realizată prin metaforă : „Alunecară pe șine frumoasele compartimente de plus ale clasei I, cu o lumină moartă înăuntru ca într-un sarcofag scump”. Sau ceva mai tîrziu sînt văzute acele „taxiuri negre, cu acoperișul lucios cum e crusta gîndacilor” (subl. n. T.P.)

Dacă în această direcție îl elogiem pe Barbu, îi și reproșăm, ca pe un defect al facilității descriptive tendința de a absorbi și a reda aproape tot ce-i transmite su-prafața realului. Excesul de amănunte în

redarea decorului sufocă pe alocuri imaginea omului.

În scena luptei pentru cucerirea comandamentului german, natura, - aici „trezirea” Dîmboviței - excelent surprinsă, - rămîne o „stare de suflet”, după celebra expresie a lui Amiel, dar a unui suflet autonom, altul decît al oamenilor din jur. Natura, decorul, orașul, capătă în proza lui Barbu uneori o independență de personaj, al cărui trup este un roi de senzații. La fel, perspectiva din care se prezintă bombardarea orașului, scena incendiului, cu acele „colonii rare de corali, presărate în apa întunecată a nopții”, care erau de fapt case arzînd, independența descrierii, alimentată de plăcerea notației metaforice și coloristice, muștele de aluminiu, crizantemele de schije, în loc să creeze tensiunea, o distrug.

„Bariera” - carte de o certă valoare și interes, are o compoziție cam hibridă.

După scene de atmosferă și altele de creionare a doamnelor patronajului antonescian - seriate una după alta, probabil, pentru ca prin comparație, să se dea forță contrastului - cartea continuă printr-o serie de scene urmărind portretizarea lui nea Vițu, analizarea succesivă a relațiilor lui în planul vieții particulare, în deosebi. Ordonarea aici este dictată de intențiile de analiză literară. Fără să declanșeze încă o acțiune, cartea continuă cu prezentarea altor personaje - Rădița, Treișpe'mii, Rădulesou, etc. și a relațiilor lor - apoi revin scene de atmosferă din viața de mahala și în fine, acțiunea se încheagă pe destinul măreț și tragic al ilegalistului Vițu. Scenele amîntite, portretele sînt, cu rare excepții bune, savuroase. Cartea are două mari momente și ritmuri : ritmul relativ liniștit, lent - din prima parte - pagini de expoziție, suită de portrete - și un ritm aprig, eorespunzînd trecerii la acțiune. Alternanța amîntește de „Moromeții” cu care volumul are și alte afinități ce vor fi, în parte, amintite mai jos.

Dacă sînt goluri în acțiune, deficiențe sub raportul construcției de ansamblu a subiectului, a mișcării epice, în descrierea unor tipuri și scene, cartea aduce totuși inteligente și originale idei de construcție literară.

Mazilu este ceea ce se numește un scriitor inteligent, un scriitor care-și fructifică statornic, deliberat, lucid, pe planul artistic și cu subtilitate, ideile. La el nu vei găsi un peisaj introdus pentru frumuseți plastice, la el eroii vor trăi mai mult pe plan intelectual și detaliile, observațiile le va folosi, le va considera interesante în măsura în care-i pot plasticiza deobicei o idee, nu un sentiment. Construcția imaginii, în liniile ei mai mari sau de amănunt, va fi debitoare masiv nu atât intuiției, sentimentului cît ideilor autorului. Iată scena întîlnirii dintre așa numita „doamnă Mareșal” și femeile din cartier : ideea ei este comunicabilitatea dintre clase și autorul o formulează aproape explicit : spre sfîrșit, el vorbește, trage concluzii asupra „solidității femeilor din mahala”, solidaritate pe care o zugrăvise anterior, și asupra „rezistenței lor tăcute”. Relieful ideii într-o astfel de scenă - și eu am luat numai un exemplu - este incontestabil.

În aceeași scenă își vor găsi loc și alte idei deosebit de impresionante. Iată una : boierul, exploataatorul este alienat, trăiește o viață falsă, are ceva nefiresc, neuman. „Sîntem și noi ca și voi” spun „doamnele” tocmai pentru că pe planul sufletesc, pe care vor să se definească, ele nu sînt asemenea femeilor muncitoare din cartier, aparțin unei -categorii din care a dispărut esența omenească. Ideea aceasta - observați cu cită claritate reflectă dialogul o polemică ideologică - va reveni în glumele de o mare savoare pe care le face Vițu : „Au și ei sentimente” - spune el în batjocură despre burghezi. În jocul de-a soțul și soția care se ceartă între ei, el are aceeași intenție de a parodia modul de viață burghez și a contesta autenticitatea umană a sentimentelor trăite de

burghezie. În plan abstract, ideea nu e nouă, dar artistic a dus la relevarea unor amănunte inedite.

Generalizînd, aș spune că o serie de idei, care în cărțile realiste ale unor scriitori din trecut rezultau din situația descrisă, dar rămîneau un secret pentru personajele angrenate în situație, acum sînt cunoscute și acestor personaje sau, formulînd altfel, ceea ce era spus la modul implicit, în „Bariera” este spus la modul explicit. În „Bariera”, poporul, oamenii înaintați știu. Oamenii din cartier știu că „funcționarii și demnitarii nu se gîndeau decît cum să-i amăgească la nesfârșit...” ; instruiți psihologic ei știu „că glumele mai grosolane erau făcute dinadins pentru ca să priceapă • și ei ceva”. Această caracteristică se va accentua masiv la Vițu. Mahalaua lui Mazilu e lucidă, net antiburgheză, n-are iluzii, e greu de înșelat, stă prin elementele ei muncitoare pe pozițiile înaintate ale clasei, critică în spiritul ideologiei ei lumea burgheză.

Pînă și formularea, modul de a construi fraza al lui Mazilu e subordonat intenției de a da relief ideii, de a concretiza clar ideea. El precizează fără nici un echivoc : „Femeile își căutau una alteia privirea ca să se amuze împreună de ce spuneau doamnele. De cînd se aflau față în față cu doamnele consiliului de patronaj simțeau nevoia de a comunica permanent între ele”... Cartea are un patos polemic anti-burghez și anti-mic-burghez considerabil, și construcția ei dă, acestui patos o mare ascuțime satirică.

O a doua caracteristică de ansamblu decurge din faptul că această carte cu un conținut eroic, dramatic, este scrisă în limitele genului satiric. Pe planul construcției aceasta s-a reflectat în evitarea scenelor care ar fi introdus elemente neomogene : idila dintre Treișpemii și Rădița e descrisă în momentele ei de umor - deși uneori intervin elemente nefirești, iar scena împușcării lui Vițu e ocolită ; Vițu îi face educație democratică lui Treișpemii, stimulîndu-l la o-

egalitate în dreptul de a, se lua reciproc peste picior ; simțul artistic al autorului a triumfat și în scena din închisoare •cînd tonusul moral ridicat al eroului, aerul său aproape continuu ironic și mai ales scenele pe care și le evocă, scenele din viața de fiecare zi, de acasă, îmbibate de prezențe și amănunte umoristice, mențin unitatea de gen.

Chiar în alegerea acțiunii eroice a lui Vițu, autorul nu s-a înșelat : Vițu atacă patrula de soldați, atrăgînd-o în altă -parte, de fapt păcălînd-o ; este aici un acid satiric, o intenție de a rîde ușor de simțit.

în fine, tot ca o trăsătură de ansamblu, să observăm că tipurile acestei interesante cărți sînt înrudite artistic. Disprețul față de cei care se văicăresc, sfidarea sărăciei, a meschinăriei, a orizontului mărunț impus de societatea burgheză o găsim și la nea Vițu și la Treișpemii și la Rădița.

Fănică e inversul lui Vițu, parcă negația lui construită uneori artificial - cum •e cazul în pagina despre visul de parvenire al lui Fănică. Profilul băiatului pare uneori realizat prin simpla răsturnare a trăsăturilor tatălui.

Vițu este centrul cărții și analiza construcției ku dă și cheia de înțelegere a construcției altor personaje.

La început eroul este prezentat portretistic : scriitorul, la prima sa carte de mai amplă cuprindere epică, nu a reușit să coreleze scenele în așa fel încît portretul să-l putem cunoaște din urmărirea unei acțiuni unitare. în prima parte a cărții se definește și o problemă fundamentală sub imperiul căreia Vițu trăiește multe din evenimentele vieții lui interioare : este problema realității și iluziei, soluționată de el în spiritul ideologiei clasei muncitoare.

Dacă Moromete știe la sfîrșit și nu totul, Vițu știe totul și încă de la început. O serie de experiențe pe care Moromete, în universul lui, le face cu naivitate și înșelîndu-se mai mult sau mai

puțin, Vițu le practică lucid spre propria lui desfătare.

Vițu mimează că se ceartă cu nevasta, cu Dorina, el imită conștient scenele și certurile din familiile burgheze. Dacă Moromete pare că s-a molipsit într-o măsură oarecare de la modelul lui - atunci cînd își dă aere de domn sau cînd ține „consilii” de familie - între Vițu și „modelul” lui nu există nici o comunicație, modelul e imitat numai pentru a fi ironizat și disprețuit.

Discuțiile politice, lectura ziarului din curtea fierarului în romanul „Moromeții”, includ - numai atît - momente de batjocură deschisă a regelui și oficialităților burgheze : „recepțiile” lui Vițu sînt premeditate organizate pentru a disprețui burghezia.

E explicabil în acest caz că viața lui sufletească va include două planuri, dar cu alte funcții decît la Moromete : el va juca teatru cu Dorina, parodiînd burghezia, va complota psihologic, animat de altfel de intenții morale, încercînd să grăbească apropierea dintre Treișpemii și Rădița, va fi regizor și actor în vederea unor scopuri curate.

Schema construcției pe două planuri a tipului o regăsim și la baza unui alt personaj, a pictorului Rădulescu. „Pictorul niciodată nu avusese sentimentul că participase direct și nemijlocit la toate manifestările vieții lui”, observă cu subtilitate Mazilu ; pictorul trăise „prin mijlocirea unor diplomați desemnați de el... a unor ambasadori”, care primiseră dreptul de a-l reprezenta. Existau și la Rădulescu două planuri și două ființe, cea în care se realiza convențional, fără sentimentul participării, o aparență în ultimă instanță, și cea de fond, autentică. în timp ce pe Rădulescu aparența îl stăpînește, și el își recîștigă dominația asupra ei numai după ce-l dă afară din casă pe jandarmul Eftimie, Vițu se folosește de aparență pentru a se amuza. Elementele și schema construcției sînt aceleași, dar efectele au fost divergente.

în legătură cu același mecanism vom aminti și construcția psihologică a maiorii-

lui care joacă pe două planuri : amabilitate, repede schimbată în ură bestială. Scenele care încep sub un regim calm, ponderat, și sfîrșesc în sinceritate violentă și dușmănie strigată în gura mare, - scena dintre jandarm și Rădulescu, dintre Vițu și maior - reflectă aceeași modalitate de construcție.

Pornind de la procesul iluzionării și al deziluzionării, al mitizării și demitizării, deci de la interpretarea unui fenomen real prin concepția noastră, scriitorul a ajuns în cele din urmă la un adevărat procedeu, relativ autonom, de construcție.

De aceeași perspectivă e legată și o anume modalitate de construcție a comentariului.

Lucica disprețuiește tablourile lui Rădulescu, iar pictorul admiră „sincerul ei dispreț pentru pictură și preocupările lui artistice”. Mazilu motivează psihologic reacția lui Rădulescu : „Vedea în el (în acest dispreț n.n.) cruzime plină de vitalitate și tinerețe” pe care ratatul artist, suferind de bovarismul energiei, în mod explicabil putea s-o aplaude. Ceea ce la alt scriitor ar fi fost o notație trecătoare, la Mazilu devine un mecanism prin care va scoate în continuare multe efecte, printr-un comentariu care afirmă exact contrariul, poziția răsturnată, diametral opusă celei normale, obișnuite. Rădița va admira asprimea și nu căldura lui Treișpemii pe care-l iubește, nea Vițu va prefera să fie bruftuluit de nevastă, își va aminti „cu plăcere” că nevasta îl făcea „măgar”, Dobrița va regreta că nu mai poate mânca bătaie de la bărbatul ei, etc. Inversiunea, răsturnarea raporturilor normale, proprie alienării, înstrăinării umane, specifică în roman printre altele pictorului Rădulescu, pare a fi devenit un tipar al percepției și analizei, un tip de a construi comentariul care trezește râsul.

Un alt tip de scenă caracteristică romanului are următoarea construcție : un dialog între două personaje, dintre care unul

are un rol mai mult pasiv, servește drept obiect de comentariu pentru celălalt ; scena e legată de acea descriere mai mult portretistică a tipului. Exemplul cel mai ilustrativ îl oferă episodul în care Vițu îl invită pe Treișpemii să-l ia peste picior. Dialogul propriu ziu, în această scenă - și în altele de acest gen - trenează, urmărind fidel agresivitatea ironic-cordială și lipsită de pripeală a lui Vițu..

Apropiindu-ine de încheiere să facem câteva observații privind construcția replicii : autorul face uneori notații, privind nu atât semnificația replicii cât plăcerea sau neplăcerea celui care o rostește : „Ei... ce, nu știe ce e aia... se bazează... rîdea Țuțuleasca, îneîntată că ea explică și Rădița, ascultă”. „Avem ce-avem ou munții... rîse în silă pictorul, părindu-i rău că ponegrește munții” (comentariu nelegat de fapt de ideea principală a discuției - n. n.) sau : „Trădarea de țară se pedepsește cu moartea, strigă directorul, enervat că domnul colonel nu se înfierbîntase în deajuns” sau : „Bine, n-o să-i spun... admise femeia necăjită că e lipsită de o asemenea satisfacție”, etc. Comentariile acestea de o slabă valoare analitică, uneori chiar false, nu sînt de dorit nici sub alt aspect. În replica obișnuită, fie ea : - x rosti voios, mînios sau viclean - epitetul de analiză : voios, mînios, viclean, dă în mod curent tonalitatea cu care se rostește replica,, vine și particularizează semnificația ei. Ca într-o definiție, exista, aici, un gen proxim, - replica - și o diferență specifică - epitetul. Ambele conduc atenția spre același țel. La Mazilu, epitetul, comentariul, neraporbîndu-se direct la semnificația replicii, fiind relativ independente de ea, - își pasajează amintite - stimulează o împrăștiere a atenției și prin aceasta obolesc, tulbură seninătatea epică. Este aici poate un semn al nestăpîrii dorinței tinerești de a fi mereu nou și interesant, care se va scutura de pe condeiul prozatorului.

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA PROBLEMEI INFLUENȚELOR STRĂINE ÎN LITERATURĂ ÎN LUMINA TEORIEI MARXISTE

PAUL CORNEA

Ha recentul colocviu de limbi, literaturi și civilizații românești, egida UNESCO, s-a discutat mult despre problema influenței străine în literatură. Raportul profesorului italian Giuseppe Petronio a fost semnificativ din acest punct de vedere. Savantul italian a adus critici severe principiilor și metodelor de cercetare propuse de școala comparatistă franceză pentru a explica infinitatea de contacte și interdependențe statornicite în decursul vremurilor între diferitele literaturi naționale. Obiecțiile formulate de Petronio vizau lipsa de fundamentare materialist-istorică a lucrărilor comparatiste întreprinse mai ales în perioada dintre cele două războaie de un Baldensperger, Van Tieghem și discipolii lor, și în anii din urmă, de un Ernst Robert Curtius. „Metodele tradiționale ale studiilor de literatură comparată - a declarat Petronio în raportul său - nu pot duce la reușită tocmai fiindcă ele se opresc exclusiv asupra influențelor literare, asupra împrumutului de teme, asupra circulației motivelor, asupra decalcurilor de stil și limbă, toate lucruri udele de știut dar care devin cu adevărat fecunde numai dacă se încadrează într-un studiu general al diverselor situații istorice și al diferențelor profunde pe care acestea le determină”. Este incontestabil că această

poziție netă relevă o caracteristică a timpului nostru : sub presiunea marxismului, cei mai lucizi și mai serioși oameni de știință din Apus sînt obligați să-și revizuiască mijloacele de lucru și să accepte necesitatea de a se smulge din dependența sterilizantă a idealismului și scolasticeii, de a aborda fenomenele supra-structurii în mod concret, istoric și dialectic.

Dar dacă noi împărtășim pe deplin -critica îndreptată de Petronio împotriva comparatismului și salutăm cu satisfacție orientarea în genere pozitivă a cercetătorului italian - pe care l-am întâlnit în ultimii ani în calitate de colaborator al valoroasei reviste marxiste „Sociei'ă” - avem însă de ridicat o serie de obiecții față de unele aspecte particulare ale punctului său de vedere, așa cel puțin cum a fost formulat în colocviul de română. Ne referim anume la ceea ce Petronio numește „dislocație istorică”, fenomen de mare însemnătate întrucît ar permite să ne explicăm trăsăturile specifice ale unor literaturi europene împraziate în evoluția lor din cauza circumstanțelor istorice nefavorabile. Este firește inutil să subliniem importanța acestei probleme pentru noi. Literatura română a apărut tîrziu pe arena mondială și, principial, ea ar trebui să constituie un caz încă și mai tipic decît cel al literaturii italiene, citat de Petronio pentru exemplificarea tezei

sale. E deci de un deosebit interes să vedem dacă și în ce măsură conceptul de „dislocație istorică” ne poate ajuta în explicarea particularităților literaturii noastre, a ritmului, și a căilor ei de dezvoltare.

Ce sens are termenul de „dislocație istorică”? Petronio teoretizează pornind de la o veche constatare a lui De Sanctis și anume de la observația acestuia că istoria italiană, din cauza contra-reformei și a dominației străine, a înfrunzită în raport cu alte țări europene cu câteva decenii dacă nu cu câteva secole. Condițiile Italiei în momentul căderii regimului napoleonian, argumentează Petronio, erau cu totul deosebite de cele din Franța, Anglia sau Germania în epoca respectivă. Totuși, „în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Italia își reluase locul *ki* ansamblul țărilor europene, întreținea cu ele schimburi frecvente, primea un număr de idei, teze, fermenți care erau la acestea efectul anumitor condiții de structură bine determinate și care, din contră, parveneau în Italia pentru a zice astfel în mod anticipat, ceea ce înseamnă că ele 'devansau apariția a înșeși structurilor capabile să genereze *natural* mișcările respective aparținând suprastructurii”.

Cu alte cuvinte autorul susține următoarele : datorită *comerțului intelectual* cu țări înaintate, o țară înapoiată poate primi idei, teze, fermenți care *anticipă* condițiile obiective ce ar trebui să dea naștere în mod *natural* acestor idei, teze și fermenți ; o mișcare literară ca romantismul sau naturalismul se elaborează deci *prin imitație*, deoarece decalajul de evoluție istorică, stadiul insuficient de matur al structurii sociale, dintr-o țară rămasă în urmă, mu îngăduie generarea, așa zicând *normală*, a cutenteilor respective.

Iată dar ce înseamnă „dislocație istorică” ! Nu se poate ca, privind lucrurile cu băgare de seamă, să nu încercăm în fața acestei teorii un sentiment de nedumerire, așa spune chiar de neliniște : prea seamănă cu faimoasa teorie junimistă a „formeii fără fond”, căreia istoriografia marxistă din țara noastră i-a desvăluit re-

sorturile de clasă și pe care a denunțat-o încă de mult ca o absurditate sociologică ! Nu vreau să citez în acest sens decât unul din primele studii întreprinse la noi după eliberare, remarcabila contribuție a mult regretatului nostru prieten Barbu Cămpina, intitulată „Critica iui 48”, publicată în două numere de-acum 11 ani ale „Vieții Românești” (Nr. 2 din iulie și 6 din Noiembrie 1948).

Desigur, ne grăbim s-o spunem, punctul de plecare al lui Petronio și metoda sa de analiză care se afirmă tributară materialismului istoric, n-au nimic de-a face cu tendințele retrograde și caracterul diversionist al ideilor Junimii. La Maiorescu „forma fără fond” era mai mult o metaforă decât o încercare de explicație sistematică, tinzând să condamne pașoptismul în numele împletirii de interese burghezo-moșierești. Petronio ise situează cu totul în altă parte : *el* vrea să remedieze deficiențele școlii comparatiste care tratează influențele literare rupte ide contextul istoric și, măcar intențional, urmărește să nu abandoneze nici terenul faptelor riguros stabilite, nici principiile metodologiei marxiste. Tocmai de aceea, lăsând deoparte analogiile de suprafață ce ar putea subsista între teoria „formelor fără fond” și fenomenul „dislocației istorice”, merită a supune unei discuții concrete susținerile profesorului italian. Aceasta va permite să ne clarificăm poziția față de una din problemele spinoase ale teoriei și istoriei literare : problema influențelor străine, pe care cercetătorul o întîmpină la fiecare pas al investigației sale și în legătură cu care vechea istoriografie a acumulat erori peste erori.

Asupra existenței și răspândirii faptului însuși de influență literară nu e cazul să insistăm. Frontierele lingvistice n-au constituit nici în trecut și constituie cu atât mai puțin azi un obstacol de neînving în calea circulației ideilor și operelor beletristice. Un scriitor reprezentativ, care încorporează în lucrările sale o substanță omenească majoră, un curent sau o școală care reflectă la un nivel superior artistic

ideologia și starea de suflet a unui grup social, își extind influența departe de locul de origine, stârnind pretutindeni discipoli sau opozanți, reacții de simpatie sau de adversitate. Specialiștii s-au încredințat încă de mult că autorii, operele literare, cu atât mai mult diferitele perioade din viața unei literaturi, nu pot fi tratate autonom, în limitele unui spațiu național mărginit, ca și cum ar fi vorba de niște meteoriți izolați de mediul ambiant, deslipiți de orice contact cu fermentația spirituală a lumii contemporane lor. A te ocupa de poporanismul românesc fără a evidenția miile de fire ce-l leagă de poporanismul rus, e un non sens. La fel, ar fi dinainte condamnat la eșec studiul oare ar voi să determine natura și îndrumările specifice ale romantismului nostru fără a-l situa în perspectiva europeană a curentului romantic. Văzut de la o înălțime suficientă - tabloul dezvoltării literaturilor europene apare ca un proces de osmoză, de continue schimbări și transferuri de idei și formule, de la țară la țară și de la scriitor la scriitor. Secolul lui August a fost debitorul literaturii grecești, Renașterea a împrumutat teme și motive antichității, poezia lirică a sec. XVI francez a suferit înrăurirea italianismului, literatura germană pînă la Herder a cunoscut o perioadă de dominare a clasicismului raționalist francez, ș.a.m.d. Comeidi, deU'arte la influențat pe Moliere; deștii englezi pe Voltaire ; Ossian și Milton pe Chateaubriand ; Byron pe Pușkin ; Pușkin pe Mickiewicz ; Rousseau pe Tollstoi ; Lamartine pe Gtlova și Alexandrescu ; Victor Hugo pe Alecsandri ; Maiakovski pe Neruda ; Gorki pe Steinbeck, ș.a.m.d. - lista e nesfârșită !

Dar oare aceste influențe literare se difuzează independent de condițiile materiale obiective ale mediului receptor ? Anticipă ele structurile sociale care ar fi trebuit să le dea naștere în mod natural ?

Să fixăm bine ideile : desigur că asemenea fenomene de anticipare, în anume limite ce trebuiesc precizate, pot avea loc. Astăzi cînd asistăm la progresele uluitoare

ale tehnicii comunicațiilor și cînd o simplă răsucire a butonului de radio ne poate pune în legătură cu orice punct al planetei, nu e de mirare că gîndurile și sentimentele oamenilor se transmit departe de locul de baștină și că ele pot parveni chiar acolo unde nu se adecvează condițiilor existente. Îmi aduc aminte că la un Festival al tineretului am cunoscut un eminent intelectual dintr-o țară colonială dintre cele mai oprimate ale Africii, care se pasiona pentru Valery și Mallarme. Persoana în cauză îmi mărturisea însă caracterul ezoteric și totalmente individual al acestei preferințe căci în țara respectivă, ceea ce e ușor de imaginat fără a fi nevoie de un plebiscit - alte valori literare corespundeau atmosferei morale, împrejurărilor economice și politice și alte orientări spirituale întruneau adeziunea păturilor largi ale intelectualității. Căci - și aceasta ni se pare esențial - *dacă în principiu orice idee poate circula, nu orice produs al minții este îmbrățișat de o națiune și nu orice importanță străină are sorți să se aclimatizeze pe orice pămînt.*

Noi susținem că de îndată ce depășim sfera preferințelor și gusturilor pur individuale și ne referim la o mișcare literară de oarecare însemnătate, prin numărul celor care o reprezintă, prin calitatea operelor date la iveală, prin succesul și ecoul stîrnit, *această mișcare își are rădăcini proprii în solul autohton și decurge din condițiile social-istorice locale.* Influențele străine sînt asimilate numai dacă și în măsura în care ele concordă cu aceste condiții social-istorice.

În speță, pentru a veni la exemplul dat de Petronio, noi afirmăm că articolul D-nei de Stael din „Biblioteca italiana” dela 1816 a stîrnit vîlvă și a jucat un rol important în declanșarea mișcării romantice în Italia tocmai fiindcă preexistau aci o serie de împrejurări și structurale și suprastructurale, care nu așteptau decît prilejul ca să se manifeste sau, ca să utilizăm expresia lui Stendhal, ca să cristalizeze. Desigur că între situația Italiei și a Franței la căderea regimului napoleo-

raian erau mari deosebiri ; Italia «u-și făcuse revoluția burgheză și nu-și rezolvase problema unității și a independenței naționale ; aceste deosebiri explică forma particulară pe care a luat-o romantismul în peninsula. Dar, lăsînd deoparte *treapta dezvoltării*, inegală în Italia și Franța, să observăm că structura însăși, or, cu termenul leninist, formația social-economică, era aceeași în ambele țări, sensul evoluției istorice același ; - deci imăfiosșările culturii trebuiau să aibă o anumită similaritate, chiar dacă nu decurgeau sincron și nu dădeau loc la fenomene în totul asemănătoare. Susținem așa dar că ideile romantice străine n-au devansat în Italia condițiile social-istorice apte să le producă în mod normal (și necesar) ; dimpotrivă, credem că aceste condiții social-istorice specifice, dar de aceeași esență cu cele din alte țări occidentale, au creat premisele pentru ruperea de aerul stătut al Arcadiei și de arta clasicității idolatre, au determinat adoptarea ideilor romantice și modul lor particular de încorporare în viața italiană.

Cum stau iucrurie în cazul literaturii romîne ?

II

După cum «e știe, în prima jumătate a sec. XIX literatura franceză a jucat un mare rol în procesul de renaștere a literaturii romîne. Fie spus în treacăt, această influență n-a avut nici un moment preponderența absolută care i s-a atribuit, întrucât literatura neo-greacă a servit vreme de cîteva decenii drept vehicul principal al culturii europene în Principate iar literatura rusă a exercitat o înrăurire notabilă mai ales asupra scriitorilor moldoveni. Totuși ascendentul cultural al Franței asupra generației pașoptiste e incontestabil.

Iată însă că unii cercetători mai vechi, ca Pompiliu Eliade („De il'influence française sur l'esprit public en Roumanie" - Paris 1898) sau N. I. Apostolescu („L'influence des romantiques français sur la

poésie roumaine" - Paris, 1909) au împins acest adevăr pînă la caricatură. Cărțile lor, întemeiate pe o documentare lacunară și pe o viziune unilaterală a faptelor, au tins să reprezinte fenomenul literar românesc ca lipsit de originalitate, ca fiind un simplu ecou al Parisului. Pe această linie Eugen Lovinescu a pretins odată nici mai mult nici mai puțin decît că : „Nu datorăm influenței apusene numai primele tălmăciri și tipărituri romînești și deci, însăși formația limbii noastre literare ci-i datorăm chiar și creațiunea istoriografiei naționale 'și a adevăratei literaturi romîne" („Istoria civilizației romîne moderne" vol. I p. 16). Ulterior, alți istoriografi și critici, deși străduindu-se să folosească o metodă mai riguroasă, au căzut în aceeași greșeală. Ei se căzneau să descopere o sursă străină îndărătul fiecărui vers și al fiecărei propoziții. Cheltuind o erudiție demnă de o cauză mai bună ei scormoneau prin textele unor autori de mult uitați în țara lor natală spre a găsi analogii, pe care le botezau, pentru circumstanță, influențe. De pildă : Eminescu a scris „Mai am un singur dor" sub înrăurirea lui Romsard și a lui... Bourget ! (N. I. Apostolescu).

Excesul acesta comparatist era în același timp absurd și ridicol fiindcă presupunea că scriitorii români din sec. XIX s-au inspirat numai din cărți și deloc din viață și implica teza profund eronată că valoarea unei opere literare, chiar săvârșită pe baza unei influențe, rezidă în motivul comun și nu în prelucrarea acestuia.

De fapt, unul din punctele cele mai vulnerabile ale literaturii comparate îl cinstiitue efortul de a transforma similitudinile literare în influențe. În materie de folclor s-a dovedit încă de mult poligeniza unor motive pe care cercetătorii le derivaseră unul din altul, pe calea migrațiunilor. încă de mult, observând înrudirea frapantă a „Sburătorului" lui Eliade cu o poezie populară poloneză, Hașdeu scria : „Dacă poetul român li doina poloneză se aseamănă atît demult,

nu zic im amănunte, dar în impresiunea totală pe care o produc asupra-ine, cauza este că poetul român și doina poloneză au copiat deopotrivă *după natură*. Copiind după natură acolo unde natura este una și aceeași, un Scandinav și un Hotentot, omul cel mai cult și un sălbatic, anticul și modernul, oricine și de oriunde vor trebui să se întâlnească" („Columna lui Traian" - 1876, p. 375-376).

Existența unor opere gemene în ce privește conținutul sau forma, create totuși independent una de alta, nici ou mai trebuie demonstrată. De curînd, un specialist francez (Rene Etiemble) cita cazul unui scriitor japonez din sec. XVIII, Ueida Akinari care prezintă remarcabile analogii cu ...Prosper Merimee ! Marxismul consideră că astfel de coincidențe decurg, în principiu, din existența unor situații istorice, care, deși diferă prin nenumărate nuanțe și trăsături specifice, se aseamănă prin prezența acelorași caractere fundamentale. În acest mod explică de pildă cercetătorul sovietic B. Meilah în cartea sa „Lenin și problemele literaturii ruse" elementele comune ale unei serii întregi de opere literare consacrate insurecțiilor țărănești. În „Jacquerie" de Merimee, în povestirile lui Robert Schneihel despre războiul țărănesc din Germania, în TiU-Eulenspiegel al lui Ds Coster și „Istoria unui țăran" de Erkmann-Chatrion, în „Fata căpitanului" și „Istoria lui Pugaciiov" de Pușkin și în „Vădim" de Lermontov, apar aceleași aspecte contradictorii : energia revoluționară a maselor se împletește cu utopismul, avântul luptei cu apelurile abstracte și moralizatoare de a nu pricinui semenului rău și a limita mișcarea la o persuasiune pașnică. De unde rezultă această armonie în diversitate ? Meilah o explică limpede : din aceea că ideologia țărănească patriarhală nu e specifică doar Rusiei ci tuturor țărilor în care dezvoltarea capitalismului și protestul micii burghezii provocat de această dezvoltare, se ciocnesc cu rămășițele vieții patriarhale în economie și în conștiința oamenilor.

Iată dar o primă constatare : nu ori ce e asemănător în două literaturi diferite probează o influență. E perfect posibil și foarte frecvent ca opere apropiate între ele prin conținut și formă să se nască în mod absolut separat una de cealaltă, ca urmare a unor realități social-istorice înrudite. Numai fapte neîndoielnice, de natură istorico-literară, dau dreptul la stabilirea unor legături de dependență. A emite ipoteze genetice în lipsa acestor fapte precise înseamnă a cădea în subiectivism și a păți ceea ce i s-a întâmplat odată criticului Jules Lemaitre care afirma că Ibsen și-a împrumutat ideile sociale de la George Sand deși, după cum s-a dovedit, marele scriitor norvegian nu citise niciodată pe autoarea franceză.

Desigur că la noi, la începutul secolului al XIX și mai târziu, afară de ceea ce am numit similitudini sau coincidențe, faptele atestă numeroase cazuri de influență, în veritabilul sens al cuvîntului. Oare ele s-au transplatat precedând apariția structurilor sociale corespunzătoare, cum susține Giuseppe Petronio ?

Fie-ne permis să ne oprim la un exemplu concret : nașterea romantismului românesc, prevenind firește că nu intenționăm decât să schițăm datele preliminare ale unei debateri ce se cuvine purtată cu aparatul și argumentele necesare, în altă parte. Admitem fără discuție, ca un adevăr demonstrat, că romantismul francez a exercitat o influență însemnată asupra scriitorilor noștri din prima jumătate a veacului trecut. Ne interesează însă la ce a dat naștere această influență, în ce mod a fost ea asimilată. Aici, o primă remarcă, a lui Ibrăileanu. Într-un articol mai vechi, criticul „Vieții Românești" semnala că la noi, pînă la 1848, Lamartine și Hugo au făcut școală, în vreme ce Musset și Vigny nu și-au găsit discipoli. („Viața Românească" - 1925, nr. 2). La aceasta să adăogăm constatarea că, în ansamblul său, literatura pre-pașoptistă a avut un caracter eclectic, amestecând în simpatiile sale pe Lamartine cu Voltaire, pe Victor Hugo cu Marmontel și Gessner,

pe Lamennais cu Kotzebue, etc. Pe ele altă parte, romantismul pașoptist s-a caracterizat printr-o coloratură profund națională, prin adevărată sa totală la cauza luptei pentru unitate, independență și reforme sociale, prin ținuta sa în genere combativă, civică și entuziastă, opusă egotismului, decepției și acelei stări sufletești atât de frecventă în Apus, care a fost denumită „mal du siècle”.

Urmează de-acum să se ia în considerare valorile literare franceze au trecut printr-un filtru. Adoptarea unora și respingerea altora nu s-a făcut în virtutea unei abstracții ierarhice de merite ci în conformitate cu adecvarea lor mai mare sau mai mică la nevoile societății românești. Nu trebuie să ne reprezentăm influența din afară ca o expansiune a unor idei într-un spațiu vid ci ca un proces complex de selecționare a acelor tendințe și orientări spirituale străine ce convin realităților sociale-istorice naționale într-un moment istoric determinat.

Urmează din cele de mai sus și altceva: anume că influențele propriu zise au fost prelucrate, transformate și integrate unor constelații noi, că în ansamblul literaturii — și în orice caz în ceea ce aceasta are mai valabil — ele au lucrat mai puțin ca modele și mai mult ca fermenți.

Dar ce a determinat modul specific de adaptare a influenței romantice franceze în România? De ce Victor Hugo a avut succes și Alfred de Vigny a rămas necunoscut? Cum se explică particularitățile și originalitatea literaturii noastre în ciuda ascendentului exercitat asupra ei de unele curente și scriitori străini?

Pentru un marxist, răspunsul, cel puțin teoretic, nu e greu de dat. Condițiile sociale și istorice proprii țărilor române la începutul secolului al XIX-lea au constituit temelia necesară implantării unei anumite influențe franceze. Aceste condiții obiective, cu tot ceea ce ele implică (începând de la structura de clasă și regimul politic până la psihologia poporului și tradițiile culturale naționale), au creat starea de receptivitate favorabilă pătrunderii unor

influențe și au provocat respingerea altora. Asemenea sârnată care dă naștere unei plante numai în anumite condițiuni de teren și umiditate, un model literar străin, fie oricât de prestigios, devine fertil doar acolo unde e cerut de condiții obiective preexistente.

Influența franceză nu a anticipat așa dar la noi, ca și căderea de altfel, procesul dezvoltării sociale. Nu Lamartine și Victor Hugo au determinat nașterea romantismului românesc ci, dimpotrivă, romantismul românesc, zămislit din realitatea economică, socială, politică și culturală a țării noastre, într-un moment istoric definit, i-a selecționat pe Lamartine și Victor Hugo, descoperind în ei consonanțe cu tendințele sale interne, modele ce explicitau idei, sentimente și dispoziții stilistice pe care, ca urmare a unei evoluții organice proprii, le purta — obscur și difuz — în el însuși. Căci o influență străină, când e vorba de o vastă mișcare, de un curent sau o școală literară, nu face decât să amplifice ceea ce deja exista într-o stare embrionară, să cristalizeze o orientare ce plutea în aer. Iată și alte exemple.

În condițiile răsturnărilor sociale și politice de la sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului XIX, a contradicțiilor de clasă și a luptelor pentru desrobirea națională, a nemulțumirii maselor sătule de vise aurite dar himerice și a sensibilității surexcitate, poezia lui Byron s-a bucurat de un imens răsunet. Răspândirea ei vertiginoasă și acțiunea de fermentație pe care a declanșat-o se explică prin faptul că tineretul intelectual din multe țări era, într-o mare măsură, impregnat dinainte și byronian fără să știe. Dar succesul fulgerător al lui Jean Jacques Rousseau nu se explică oare prin faptul că el a dat expresie sentimentalismului ce sălășluia, chirchit și veleitărilor, în atâtea inimi tandre? În literatura sovietică născută după Marea Revoluție din Octombrie, oamenii înaintați din întreaga lume au găsit o întruchipare a năzuințelor lor după o artă profundă, emoționantă prin

veridicitatea situațiilor și caracterelor, înaripată de perspectiva transformării progresive a vieții, atât pe care deși unii scriitori o presimțiseră încă de mult, nu izbutise nimeni să realizeze în toată splendida ei amploare umanistă. Dacă influența literaturii sovietice e din ce în ce mai puternică, dacă metoda realismului socialist se consolidează și se extinde pe zi ce trece, aceasta se datorește tocmai faptului că în lumea contemporană clasa muncitoare joacă un rol imajor, că ea tinde spre o cunoaștere autentică a realității, scutită de orice mistificare, spre o reflectare artistică pătrunsă de valori umaniste, de robustețe morală și optimism istoric.

Dar - ar putea să întrebe cineva - oare o operă străină valoroasă nu dăruiește altceva culturilor care o asimilează decât o explicare a unui conținut echivalent și prealabil, dar încă imperceptibil pentru cei mai mulți? Oare istoria literară, în măsura în care e vorba de influențe, nu e altceva decât un pleonasm plicticos, un vast repertoriu de decalcuri și sinonimii? Cătuși de puțin! A înțelege lucrurile în acest fel înseamnă a denatura faptele și a vulgariza.

O influență literară veritabilă, pe lângă darul de a produce rezonanța unor motive deja existente dar încă neconturate, aduce și altceva, ceva calitativ nou și *deosebit*. Byron a influențat profund mișcarea literară europeană - am spus-o - fiindcă „bytonisraml” trăia, așa zicând, în suflute, „avânt la lettre”, într-un fel indistinct și obscur. Epoca sa învolburată l-a născut pe Byron dar prin forța creației, prin pregnanța și caracterul reprezentativ al operei și personalității, Byron a exercitat, la rîndu-i, o mare influență asupra epocii sale.

Recurgerea la un model străin, firește când nu e vorba de un capriciu personal sau de o încercare de singularizare ci când e ia mijloc o tendință socială, e determinată, în ultimă instanță, de baza economică a societății (printr-o serie întreagă de indie intermediare). Dar modelul străin, odată intrat în relație ou mediul

literar în care e transplatat, devine la rîndu-i cauză. Materialismul istoric înu neagă influența factorului ideologic, cum au pretins-o detractorii, ci, dimpotrivă, îi subliniază însemnătatea în contextul procesului istoric. Încă Engels vorbea de concepția stupidă a ideologilor că, întruoit negăm că diferitele sfere ideologice care joacă un rol în istorie ar avea o dezvoltare istorică independentă, negăm deasemenea și orice înrăurire a lor asupra istoriei.

Am ajuns la capătul observațiilor noastre și ne rezumăm. Marxismul nu neagă nici existența, nici însemnătatea influențelor străine; le detașează numai din sfera mai largă a paralelismelor și le detronează din pretenția de demiurg a literaturii susținând că în dezvoltarea acestora primordiali și hotărâtori sînt factorii interni.

Factorii interni - realitatea social-istorică specifică unei țări - provoacă (desigur în cadrul unui proces complex, pe oare am fost obligați să-l schematizăm în cele de mai sus) selecționarea anumitor valori străine și modul de a le asimila, deci felul în care acestea sînt transformate și digerate de organismul literaturii naționale.

Influența străină ne apare deci ca o componentă a unui proces dialectic: interacțiunea ei cu mediul care o *absoarbe* și o adaptează (din pricina trăsăturilor comune și din pricina caracterelor specifice acestui mediu) îi determină rolul și eficiența. Important e tocmai să studiem unghiul de refracție al unui motiv, al unei teme sau atitudini stilistice împrumutate din afară nu numai pentru că astfel ne plasăm pe terenul originalității naționale și al specificului artistic dar și pentru că o influență maschează înapoia actului aparent de transmisie, o dispoziție prealabilă de adeziune, la anumite modele. Fenomenul la care se referă Petronio vorbind de „dislocația istorică” nu face excepție de la regula generală și-și găsește o explicație deplin valabilă pe baza utilizării consecvente a metodologiei marxiste.

GHID TURISTIC: SPANIA, ANUL XX AL EREI FRANCHISTE

HORIA BRATU

(„SPECTATOR”, „LA TABLE RONDE”, „ESPRIT”)

moneda spaniolă de bronz în valoare de o peseta pe care ore- produce o revistă engleză, este _____ imprimat chipul lui Franco cu această inscripție : „Francisco Franco, prin grația lui Dumnezeu conducătorul Spaniei”.

Aici este ceva adevărat. Dacă nu Dumnezeu, în orice caz slujitorii domnului au făcut mult pentru ca „El Caudillo” să rămână la putere. Niciodată biserica nu a fost, în Spania, atât de influentă ca în epoca franchistă. Ea nu numai că și-a oștigat drepturile asupra averilor confiscate în timpul Republicii, dar a dobândit altele noi. Spiritul Inchiziției planează asupra educației tineretului spaniol și asupra vieții culturale. Autodafe-urile cărților declarate „eretice” este un fenomen frecvent. După cum notează Ian Gilmour în mica monografie închinată Spaniei de astăzi, din revista britanică „Spectator”, la fiecare pas întâlnești pe străzile orașelor călugări și călugărițe. Călugări cu serviete impunătoare, cu o înfățișare de oameni preocupați, grăbindu-se dimineața după treburi personale vădit nereligioase, tineri zdraveni în veșminte călugărești, care bat cu pasiune mingea de fotbal — asemenea aspecte sînt foarte caracteristice pentru Spania.

Un puternic miros de tămâie se simte și în paginile revistei franceze „La table ronde”, care la aniversarea a două decenii de dominație franchistă în Spania, s-a gândit să facă o expunere cât mai amănun-

țită, apologetică, a platformei teologice pe care stă regimul franchist. Expunând polemica în jurul operei lui Ortega y Gasset, un oficial al culturii franchiste încearcă să justifice războiul civil din 1936, pornit de clica militaristă de la Bur.gos, pe baza așa-zisei „misiuni naționale a conștiinței catolice spaniole”. Autorul întreprinde o adevărată genealogie a războaielor civile din istoria Spaniei pe care le vede exclusiv ea războaie religioase (cînd, de fapt, etiologia este inversă) și pune la originea răscoalei rebelilor protestul religios și anti-secularizator. Filozofînd pe marginea textelor lui Gasset, Rafael Gamhra încearcă să descopere un imperativ logic al insurecției catolice recunoscînd într-un mod semnificativ interesele foarte pămîntești pe care biserica ie-a anexat acestui țel spiritual (biserica urmîrea, în afară de recuperarea pămînturilor confiscate de republică, „restaurarea structurii corporative a societății anterioare, și crearea condițiilor favorabile unei asemenea restabiliri”). Cu alte cuvinte, autorul recunoaște în subsidiar că scopul principal al răscoalei franchiștilor a fost restabilirea rînduielilor medievale. Gîndirea lui Ortega y Gasset apare astfel ca una din sursele principale ale ideologiei re-întoarcerii la Evul Mediu iar lucrarea lui, „Rectificarea -Republicii” ca un atac împotriva democratizării Spaniei, preconizînd conservarea statului ecleziastic, ba, mai mult, constituirea unui „stat-biserică” ase-

mănător a ceea ce juriștii numesc „o corporație de drept public permițând statului să-și conserve jurisdicția în afacerile temporare”. Nu e de mirare că „La table ronde”, ale cărei simpatii clericale sînt arhicunoscute, enumera cu simpatie proliferarea în Spania a studiilor biblice și teologice.

Cum arată în realitate statul confesional catolic, copilul favorit al lui Pius al XII-lea? Pentru aceasta trebuie să ne adresăm nu revistei d-lui Pierre Sipriot ci altor periodice occidentale care în nici un caz nu pot fi bănuite de simpatii pro-comuniste.

Să dăm în primul rînd cuvîntul lui Ian Gilmour, membru al parlamentului britanic (conservator) care, după o ședere de 6 luni în Spania, cunoaște foarte bine situația: „Vederile politice ale unui episcop spaniol mijlociu, sînt tot 'atît de iluminate ca cele ale lui Pio N'ono (inchizitor din secolul XVI) și ale „Codexului de Erori”. Opinia niarei ierarhii catolice asupra sufragiului universal, este similară aceleia a doctorului Verwoerd (inițiatorul politicii de segregare din Africa de Sud). Pentru ei democrația este sinonimă cu anarhia... Din cauză că foarte mulți creștini au luptat împotriva lui Franco, inscripțiile pe monumentele naționaliste „Pentru Dumnezeu și Spania” sînt cam nefericite, ținînd seama de numeroșii preoți pe care „generalissimul” i-a împușcat în timpul și după războiul civil...”

În revista franceză „Esprit” Manuel Tunon de Lara aduce amănunte interesante despre procesul unor eclesiaști catolici care au apărut în fața tribunalului militar din Madrid condamnați pe baza unei legi resuscitate din perioada stării de asediu de acum douăzeci de ani. Toate reportagiile și studiile publicate în revistele proeminente franceze și anglo-saxone, nu pot să treacă cu vederea amestecul de misticism și inchiziție polițienească care susține anatomia debilă a statului totalitar din peninsula Iberică. Iată în rezumat situația principalelor clase sociale și a păturilor de funcționari din Spania:

„Salariul unui muncitor spaniol este astăzi cu 40% mai mic — comparativ cu salariul unui muncitor dinaintea războiului civil. Un muncitor din Spania trebuie să muncească de patru ori mai mult decît unul din Anglia și de două ori mai mult decît unul din Franța sau Italia, pentru a cîștiga aceeași cantitate de hrană”. (Ian Gilmour în revista britanică „Spectator” nr. 6855.)

„Afluxul de muncitori calificați spanioli care emigrează, a atins — din cauza șomajului — proporții impresionante. Se poate spune cu certitudine că Spania pierde astăzi într-un ritm mult mai precipitat muncitorii calificați, decît este capabilă să-i formeze. Aceasta crează o situație dintre cele mai grave pentru viitorul industriei spaniole”. (Peter Forster în revista „Spectator”).

„Rezultatele unei politici economice dezechilibrate se fac din ce în ce mai simțite asupra finanțelor regimului frankist. Deficitul constant și progresiv al balanței comerciale a epuizat rezervele de devalua. Cota parte a investițiilor neproductive în bugetul național depășește 65%, de aici rezultă absorbirea rapidă a creditelor străine, creșterea datoriei publice, augmentarea circulației fiduciare, deprecierea monedei. Această gestiune nesănătoasă a condus regimul la falimentul său; apelul făcut de Franco partizanilor politicii de austeritate (e vorba de apelul făcut economiștilor clericali Ullastres, Navarro Rubio în 1957 n.n.), nu a putut opri procesul; capitalurile, întocmai ca șobolanii, părăsesc vaporul care e pe cale să se scufunde —; instalarea pieței comune europene a dat o lovitură fatală comerțului exterior spaniol. Intrarea Spaniei în Organizația Economică Europeană (organism capitalist occidental pentru coordonarea monopolistă a economiilor occidentale n.n.) este operația la cald care trebuie să salveze — încă odată, regimul. Însă europenizarea economiei spaniole crează probleme care nu sînt ușor de rezolvat și ne putem întreba -dacă același personal de conducere care a dus statul la faliment, a devenit mai apt ca să

gireze afacerile... E vorba de a „deschide” o economie închisă prin liberalizarea progresivă a comerțului exterior. Importul va crește și în anumite sectoare va concura produsele indigene cu prețuri mai ridicate, ceea ce poate aduce după sine faliment și șomaj. În schimb, exporturile vor trebui dezvoltate, însă ele trebuie să fie făcute cu produsele agricole pînă acum neglijate în favoarea industriei grele”. („Marius Gandilhom — „Bilanțul fma-chismului”, „Esprit” nr. 12/59).

„Costul vieții nu încetează să crească. Un muncitor mijlociu lucra în 1936 1/2 oră pentru a câștiga un kilogram de pîine. Astăzi el muncește o oră și jumătate. Guvernul refuză creșterea salariilor de frica „cicului infernal”. Ministrul muncii Sanz Orrio declară : „ora pe care o trăiește actualmente Spania nu se pretează exigențelor din partea muncitorilor” („Esprit” nr. 12/pag. 641)

Armata : „Spania este o țară ocupată de propria sa armată. Principala funcțiune a armatei nu este de a apăra țara față de un pericol exterior ci de a protegi regimul față de supușii săi. Armata este garda pretoriană a lui Caudillo ; fără suportul ei, regimul său nu ar dura nici cinci minute.” (Peter Forster : „Spectator”)

Însă tabloul unei armate devotate „generalissimului” și- trăind pe spinarea țării în lux este fals, sau cel puțin adevărat numai în ceea ce privește pe generali. Dăm cuvîntul lui Ian Gilmour :

„Desigur, niciodată generalii nu au dus-o mai bine în Spania decît astăzi. Dîndu-li-se sinecuri și permițîndu-li-se să aibă o parte activă în toate escrocheriile financiare mai importante ale regimului, ei au toate motivele ca să fie satisfăcuți de viață și recunoscători șefului care i-a lăsat să acapareze diversele demnități de stat.

Restul armatei, totuși, nu are nici un motiv ca să simtă afecțiune sau grațitudine pentru Franco. De la colonel la sublocotenent, ofițerii sînt prost plătiți și spre deosebire de generali, ei nu au ocazia să bage mîna în buzunarul public. Mulți din ei pe lîngă funcția militară sînt obligați, ca și res-

tul micii-burghezii, să mai facă o muncă suplimentară. Mulți ofițeri sînt noaptea șofeuri sau plasatori la cinema, și se angajează în alte activități care nu sînt asociate în mod normal cu profesia armelor. Statutul social al armatei a decăzut considerabil. A fi soldat azi nu mai este o profesiune aristocratică și nici măcar una bună burgheză. Aceasta înseamnă că va veni timpul cînd armata nu va mai fi instrumentul „supus al extremei drepte”. (Ian Gilmour „Spectator”)

Țăranii: „Anul trecut portocalele catalane cultivate la Valencia, costau mai mult în Barcelona (la 300 km. depărtare) decît în Anglia... În doi ani, pînă la începutul lui 1959, prețul hranei a crescut cu 40 %.

Ar fi însă profund eronat să credem că în felul acesta s-a menținut nivelul de trai al țăranilor. Astăzi un țăran spaniol din regiunile centrale așteaptă mai mult de la pomenile turiștilor străini decît din venitul pe care poate să-l extragă din cultivarea pămîntului. Cerșetoria din Evul Mediu a crescut în proporție fantastică” (Idem, „Spectator”).

Care este alternativa ? Toți experții occidentali în problemele spaniole, consideră în unanimitate că o alternativă „burgheză” la regimul lui Franco devine din ce în ce mai grea. Partidele de stînga (socialist, socialist-muneitoresc, anarhist, autonomist basc, etc.) suferă de boala emigrației, adică sînt rupe de realitățile din Spania și au devenit anacronice. Monarhiștii sînt acceptați de dreapta însă repudiați de emigrați care-i consideră principalii vinovați de venirea lui Franco la putere. Singura forță de o poziție reală în interiorul Spaniei, declară Ian Gilmour, și „ocolite Marius Gandhilon în „Esprit”, este partidul comunist cu care în momentul de față este identificată ori ce forma de rezistență activă împotriva regimului spaniol. „Franco contribuie din plin la popularizarea partidului comunist identificînd pe ori ce adversar al regimului cu un cripto-comunist. În lupta eroică a partidului, comuniștii sînt singurii care au putut menține tradițiile unei discu-

ții libere astăzi imposibilă în mod deschis în Spania.

Acesta este și punctul care-i îngrijorează cel mai mult pe comentatorii occidentali ai regimului spaniol. Într-adevăr, dacă singura alternativă reală este un guvern în care comuniștii ar exercita o influență premeditată, atunci se justifică ipso facto menținerea regimului Iranchist. (Acesta este și raționamentul departamentului de stat care sprijină tirania din Spania). Dar menținând la putere pe Franco favorizezi implicit răspîndirea comunismului în rândurile maselor populare precum și cauzele economice care îl generează, crezi premisele pentru consolidarea rezistenței populare în jurul comuniștilor. Acesta este faimosul

cerc vicios pe care nici Foster Dulles și nici Christian Herter nu reușesc să-l spargă.

„...Regimul lui Franco este o prostituată care pretinde a fi o călugăriță” — scrie „Spectator”. Ar fi poate neelegant ca țările occidentale să scormonească trecutul acestei călugărițe, dar cel puțin „ar putea atrage atenția că sînt lucruri care nu se fac în mod deschis în mînăstirile de maici”.

În acest fel „Statul-bisarkă” pe care-l preconiza Ortega y Gasset își dezvăluie adevărata înfățișare. El seamănă din ce în ce mai mult cu ceea ce Peter Foster numea o „lootocrație”, expresie intraductibilă literal, clar care într-o tălmăcire liberă înseamnă „țară în care se poate jefui ca la drumul mare”.

ETIOLOGIA OPERAȚIUNII „SVASTIKA”

cea ce izbește în actuala recrudescență a manifestărilor fasciste în Occidentul burghez (și în special în Germania Occidentală) denumită în presa occidentală „campania svasticii” (fiindcă expresia ei principală constă în zugrăvirea

^ de svastici pe sinagogi, biserici, așezăminte publice), este faptul că făptuitorii acestor acțiuni sînt cu rari excepții tineri sub 22—23 de ani.

Diverși sociologi și pedagogi burghezi nu au putut să nu țină seama de semnificația acestui fapt, chiar dacă manifestările în sine nu au un caracter de masă, ci sînt izolate și sporadice. Oficialitatea din R.F.G., care pînă nu de mult încerca să nege renașterea grupulețelor naziste în Germania Occidentală (afirmînd că... scandalul iscat se datorește propagandei comuniste care încearcă, să slăbească poziția lui Adenauer în problema reunificării Germaniei), este în sfîrșit obligată să recunoască faptul că în spatele întregii acestei campanii stau „însemnate personalități naziste” eliberate din închisori și să admită legătura strînsă dintre grupele de huligani și „REICH-PARTEI”, partid naționalist de extremă dreaptă a cărui existență este permisă și încurajată în Republica de la Bonn.

Unele explicații pe care le încearcă sociologii burghezi sînt de-a dreptul ridicole. Astfel, un „distins” sociolog vest-german, Ernst Kuttel, încearcă să emită o „lege” sociologică după care în mod periodic, 15 ani după terminarea războiului, Germania este zguduită de un „val naționalist” (1886—1933—1960). Se pare că un corespondent din Berlin al revistei britanice „Spectator” este mai aproape de realitate, cînd stabilește anumite corelații între unele semne de depresiune, creșterea șomajului și recrudescența generală a naționalismului din Germania Occidentală și din Berlinul de Vest în special, unde șomajul se simte mai puternic. În al doilea rînd, revista enumera — după influentul ziar german „Die Welt” și după berlinezul „Der Spiegel” — o altă serie de cauze care au favorizat recente manifestări fățiș naziste și antisemite: apariția în librării a nu-

meroase biografii și povestiri despre faimoșii conducători SS, biografii dintre care unele figurează ca best-sellers în piața editorială vest-germană, ridicarea interdicției foștilor medici ai închisorilor și lagărelor de concentrare naziste de (a practica medicina („aceiași indivizi care au sfârșit maxilarele oamenilor pentru a le scoate dinții de aur și argint lucrează astăzi în halate albe în spitalele federale”).

Cum se învață istoria

Cele mai interesante revelații le dă însă examinarea manualelor de istorie din R.F.G. Tinerii învață despre acțiunile din 1870, despre Sedan, despre „Epoca de aur” a lui Wilhelm; începând din 1914, istoricii devin discreți, se vorbește de Blitzkrieg, de „trădarea” Germaniei de către aliați, apoi se face o critică edulcorată a lui Hitler, neamintindu-se nimic de înfrângerile militare ale Germaniei între 1942 și 1945. Tînăra generație care nu a cunoscut direct grozăviile nazismului și nu a putut trage învățămintele necesare, crede astfel că din nou militarismul german a fost trădat și înjunghiat pe la spate.

Comparînd cele patru ediții ale manualului vest-german de istorie „Omul și timpul”, tipărit în anul 1949 și reeditat în 1951, 1952 și 1958, ziarul vest-german „Allgemeine Deutsche Lehrzeitung” ajungea la următoarele rezultate:

Incendierea Reichstagului: în ediția 1949 — 2 pagini și jumătate; în ediția a III-a — jumătate de pagină; în ultima ediție — nici un cuvînt.

Lagărele de concentrare: în 1949 — 5 pagini de demascări. În ultima ediție se menționează doar că „poporul nu știa nimic precis despre ele”. Atît.

Prigonirea evreilor: în 1949 — 3 pagini; în 1958 — 14 rînduri.

Mișcarea de rezistență: în prima ediție — 8 pagini; în ediția a II-a — 6; în ediția a III-a — 3; în ultima ediție nici un cuvînt.

D-na Charlotte Heske, activistă culturală vest-germană, a dat citire acestei deplorabile liste la o întrunire în Berlinul occidental. Ea a adăugat că cei care au întocmit ultima ediție scriu în cuvîntul introductiv că „materialul a fost selecționat cu mai multă exigență”. Nu e greu de văzut ce orientare a avut selecția.

Cavalerii „cruții de fier” între ei

Întruniți la Ratisbona, la 24 octombrie 1959, 250 de cavaleri ai „Cruții de Fier” — în haine civile sau în uniforme militare ale Bundeswehrului — au cerut autorităților judiciare ale Germaniei occidentale să sisteze toate procesele soldaților celui de al doilea război mondial și să nu deschidă altele noi. „Au trecut cincisprezece ani de la sfîrșitul războiului — a declarat cu prilejul acestei festivități dr. Bruns, membru al comitetului de direcție al Federației Cavalerilor „Cruții de Fier” — și tribunalele noastre sînt incapabile să pronunțe sentințe cu adevărat juste în procese de genul acestora”.

Să căutăm a reconstitui, mai întîi, cadrul festivității. Închipuiți-vă o cruce de fier înaltă de un metru și jumătate aliniată de o banderolă tricoloră negru-alb-roșu de mai bine de zece metri lungime întinsă deasupra tribunei din Kolping-Haus. Serbarea s-a desfășurat sub emblema „camaraderiei”. Fanfara Bundeswehrului a fost amabil acordată, cu acest prilej. Marșurile militare s-au înălțat spre bolta întunecată a sălii. Steagul negru-roșu-auriu al Republicii Federale a făcut și el parte din decor, ca și fanfara. Așadar, totul sub egida legitimității și a ipatriotismului. Ministerul federal al Apărării a acordat, pentru prima oară, soldaților Bundeswehrului permisiunea de a purta,

pe uniformă, crucea de calaveri ai Ordinului. La întrunire și-au făcut intrarea ofițeri ai Wehrmachtului hitlerist și ai Waffen S.S., abordând același bastrad hitlerist al Crucii de Malta. Oaspeții s-au grupat în jurul reprezentantului lor cel mai ilustru, Sepp Dietrich, fost colonel S.S., aghiotant al „Fuhrerului”. Sinistrul personaj n-a apărut în uniformă ci într-un smoking impecabil. În „papillonul” gris, acolo unde civilii înfig o perlă, — arată relatările — strălucea „cu ostentație” „crucea de cavaler cu briliante”. N-au lipsit nici reprezentanții presei. Li s-a atras „freundschaftlich” atenția să nu menționeze gradele pe care kamerazii le ocupau, odinioară, în S.S. Să îi licărit, în pupilele unora, o undă de ironie? Meine Herren, în adunarea noastră nu au fost admiși cei care și-au câștigat Crucea „într-un mod potrivit onoarei”, adunarea noastră nu cinstește decât înaltele virtuți soldățești, camaraderia, indiferent de opiniile de odinioară ale participanților de azi: Ia această adunare iau parte și cei ce au uneltit, la 20 iulie 1944 împotriva Fuhrerului, ca și cei care, ia aceeași epocă, au strivit complotul insurgenților — a declarat purtătorul de cuvânt al asociației reporterilor adunați în jurul său.

Domnul Strauss, ministrul, care a făgăduit că va veni și el, s-a scuzat fiind reținut de treburi urgente. În numele lui a luat cuvântul generalul Reichelt, care a adresat asistenței salutul ministerial. S-au mai ținut și alte discursuri: al generalului Pemsel, comandantul celui de al H-lea Corp al Armatei, care a salutat oaspeții în numele generalului Heusinger, inspectorul general al Bundeswehrului, și al lui Speidel, care nu s-a putut deplasa personal, fiind de asemenea reținut. S-a toastat apoi în cinstea „virtuților fundamentale ale soldatului-cavaler” și s-au dus cuvenitele critici „grupărilor politice din Germania Occidentală care neagă și denigreză aceste virtuți soldățești”.

La tribună, un purtător de cuvânt al Federației Repatriaților a preamărit cu toată solemnitatea personajele decorate din sală, calificându-le drept „contrapondera la tendințele de masificare (sic) și nivelare care caracterizează epoca noastră.”

Apoi toată lumea s-a ridicat în picioare și cineva din asistență a cerut să se păstreze un minut de tăcere în memoria mareșalului Rommel și a cavalerilor Crucii de Fier căzuți pe câmpul de onoare. După cum vedem, cultul tradiției n-a pierit. Cu aceasta și cu salutarile adresate diferiților delegați la Congres, adunarea a luat sfârșit, după ce participanții își-au Uuat (angajamentul Ssă „păstreze și (mai departe virtuțile soldățești ca și tradiția camaraderiei” •— „tradiția militară” lînsemnând „mobila sarcină a fiecărui soldat, în uniformă sau nu, de a-și îndeplini datoria către patrie și camarazi. în același spirit ca odinioară, dar sub o formă exterioară schimbată”.

(După o corespondență din Stuttgarter Zeitung reprodusă în revista vestgermană „Documents”, organul în limba franceză al lui Adenauer).

Opinia publică democrată reacționează

Numeroase ziare și publicații vest-germane mărturisesc acum înrăurirea nefastă a spiritului revanșard, recurioscînd că reînvierea militarismului vest-german, accelerarea înarmării Bundeswehrului au creat climatul favorabil dezvățului fascist. „Terenul pentru manifestările forțelor fasciste, — subliniază ziarul vest-german „Frankfurter Rundschau” a fost pregătit de înarmarea Germaniei occidentale, de activizarea acțiunilor foștilor generali liitleriști și de preponderența foștilor naziști în aparatul de stat”. Pe bună dreptate scria într-un articol publicat în ziarul englez „Reynolds News” laboristul Frank Allan: „Dacă vrem isă stăvilim renazificarea Germaniei'trebuie''să punem capăt remiitarizării ei”.

NOUTĂȚI COSMICE ȘI REALITĂȚI PĂMÎNTEȘTI

DUMITRU H/NCG

entru a pune în lumină așa cum se cuvine ceea ce e nou în realitatea sovietică de astăzi, **"nrîi** sublinia nu de mult un corespondent italian de la Moscova, trebuie să începem prin a face o disociere între *nou* în accepția absolută a noțiunii și *nou* în accepția ei relativă. Noutățile absolute ca rachetele cosmice ori aspectele revoluției tehnice în curs de desfășurare sînt cunoscute în toată lumea, cele relative se dăruiesc numai observatorilor atenți. Pentru a repera, așa dar, elementele noi ale actualității sovietice, își întregia ideea ziaristul occidental, nu e de fel nevoie de a sta cu ochii ațintiți spre spațiile siderale ori cu urechile ciulite spre a surprinde trecerea meteorică a avioanelor supersonice ci, dimpotrivă, de a cerceta cu luare aminte mai cu seamă faptele semnificative ale realității cotidiene, în evoluția lor neînțetată.

Observația este, fără îndoială, întemeiată, își sfatul merită, incontestabil, urmat. Drept care, am dori să relevăm dintru început însemnătatea unui fapt ca acela al Hotărării C C . al P.C.U.S. „CU privire la sarcinile propagandei de partid în condițiile actuale”.

De ce este atît de importantă în clipa de față însușirea concepției comuniste despre ilume, însușirea bazelor marxism-leninismului? Răspunsul îl aflăm chiar

din cuprinsul Hotărării. Mai întâi pentru că între conștiința oamenilor muncii și realizarea programului de construire a comunismului este o legătură indisolubilă, în al'doilea rînd, pentru că educarea maselor capătă o importanță din ce în ce mai mare o dată cu dezvoltarea continuă a democrației socialiste și cu transformarea treptată a vieții de stat socialiste în autoconducere obștească comunistă. în al treilea rînd pentru că formarea omului nou cu trăsături de caracter, deprinderi și morală comunistă nu mai este acum o sarcină a unui viitor, fie el chiar și apropiat, ci una din cele mai importante sarcini practice ale momentului de față. Și, în sfârșit, în al patrulea rînd, pentru că în cadrul coexistenței pașnice, lupta pentru ideologia comunistă, ideologia cea mai înaintată, nu poate slăbi de ioc, ci dimpotrivă se impune ca o necesitate imperioasă.

Cu alte cuvinte Hotărârea C C . al P.C.U.S. subliniază cu o remarcabilă pregnanță că succesele dobândite de economia și cultura sovietică în opera de construire a comunismului sînt indestructibil legate de ideologia comunistă, sînt determinate de victoria acesteia în conștiința oamenilor. Iar, la rîndul lui, acest context de împrejurări face să sporească și mai mult rolul intelectualității sovietice în educarea ideologică a oamenilor muncii. „Să

trezind sentimente nobile, luminoase" - așa și-a intitulat „Literaturnaia gazeta” editorialul în care a comentat Hotărârea, dar această chemare poate fi auzită și urmărită, prin ecourile ei, în toate detașamentele marii armate a intelectualității "sovietice. La jumătatea lui ianuarie a avut loc, de pildă, o consfătuire a cineștilor sovietici, care a analizat - cu o extremă exigență - aspectele cele mai semnificative ale cinematografului sovietic de astăzi tocmai prin prisma rolului pe care aceasta este chemată să-l joace în precizarea profilului moral al omului din societatea comunistă. După cum a fost evident că și primul Congres al ziariștilor sovietici, ținut în decembrie trecut, a stat sub semnul aceluiași comandament.

PE PLANUL LITERATURII

În câmpul literar, această dorință de a fi la înălțimea cerințelor clipei de față, de a merge în pas cu actualitatea este exprimată, printre altele, de cultivarea intensivă a reportajului. Brigăzi de scriitori au călătorit aproape șase luni de zile pe întinsurile Siberiei și ale Extremului Orient sovietic cu vagonul-redacție organizat de „Literaturnaia gazeta” spre a cunoaște faptele și oamenii marilor construcții ale septenaliului. Revista „Literaturnaia gazeta” a trimis un grup de scriitori prin regiunile europene ale Federației Ruse. La rândul ei, „Ogoniok” a trimis și ea un grup de reporteri care au făcut o mare călătorie prin R.S.F.S.R. Alexandr Tvardovski a scris pentru „Novii mir” un amplu reportaj despre hidrocentrala de la Bratsk, Boris Polevoi a publicat în „Znamea” impresii din Siberia și Penza, din nou „Novai mir” a adăpostit în paginile ei - un ciclu de reportaje despre Siberia semnată de A. Marianov..., pentru a nu aminti decât de câteva exemple mai prestigioase. Recent, la Lvov a avut loc o plenară a Uniunii Scriitorilor din Ucraina în centrul căreia a stat problema reportajului. La dezbateri au luat parte și doi oratori oarecum neobișnuiți într-o asemenea adu-

nare : maeștrii recoltelor bogate Iaroslav Cij și Evghenia Doliniuk care, deși la prima vedere au vorbit despre lucruri care n-au legătură cu literatura, au fost totuși ascultați cu foarte mare atenție de participanți. Secretariatul Uniunii Scriitorilor din R.S.F.S.R. a luat o hotărâre specială în legătură cu plecarea scriitorilor la sate. Printre altele, această Hotărâre spune că : „Plecarea scriitorilor în raioanele sătești, cunoașterea vieții satului de astăzi nu trebuie să aibă un caracter episodic, de campanie. Scriitorii trebuie să se orienteze spre crearea unor opere importante care să oglindească limpede și în profunzime viața satului de astăzi și către scrierea de reportaje despre cei mai buni oameni de la sate”.

În același timp, „Literaturnaia gazeta” găzduiește în paginile ei o discuție aprinsă despre reportaj ca gen literar. Din diverse intervenții apărute pînă acum se desprinde ca un leit-motiv ideea necesității de a ridica valoarea artistică a reportajului, spre a-i spori, implicit, și eficacitatea funcției lui sociale. Un articol semnat de Gheorghii Rodov s-a numit chiar, elocvent, „Nu e nevoie de indulgență !” iar într-altul, intitulat „în prima linie”, autorul, V. Rosleakov, s-a ridicat împotriva „inventarierii seci și monotone a faptelor și întâmplărilor care nu poate niciodată alcătui un tablou artistic”.

Pe căile cele mai diverse, reportajul se pregătește astfel spre un salt calitativ care să-l facă să merite pe deplin aprecierea și importanța pe care i-o acordă opinia publică sovietică.

ÎN CĂUTAREA FRUMOSULUI

Desigur, formarea conștiinței omului societății comuniste este o problemă complexă. Conștiința omului societății comuniste se formează, în primul rând, în procesul muncii, prin muncă. Așa stînd **lucrurile este totuși** revelator locul ce se acordă formării gustului estetic, ca mijloc de lărgire a orizontului sufletesc și intelectual, ca mijloc de înflorire și mul-

tipicizare a forțelor umane puse în slujba construirii societății comuniste. Dezvoltarea complexă și deplină a personalității umane, sub toate aspectele ei - iată țelul, demn de urmărit, la care trebuie să contribuie și cultivarea gustului estetic. Nici un mijloc care ar putea trezi gustul pentru frumos sau i-ar putea asigura eflorescenta, nu este socotit de aceea neglijabil.

Interesul pentru cultivarea gustului estetic ar putea fi ilustrat cu cifre statistice. Colectivele de artiști amatori reunesc peste 7 milioane de oameni. Numărul teatrelor populare, care au luat ființă în ultimii ani, este de pe acum impunător.

Peste un milion de auditori urmează cursurile universităților populare. Și nu este vorba numai despre cantitate. Multe dintre colectivele artistice de amatori, multe dintre formațiile de teatru popular tind spre culmile artei și reușesc să le atingă. Un colectiv ca cel al teatrului popular ce activează pe lângă Palatul Culturii din cartierul Vîborg din Leningrad a fost socotit demn să fie invitat să joace pe scena teatrului din Kremlin.

Dar poate că mai vorbitoare chiar decât aceste cifre sînt micile fapte mari, care dovedesc ingeniozitate și inițiativă în crearea unei ambianțe estetice. S-ar părea, de pildă, că sovnașul, consiliul economiei naționale din regiunea Lugansk ar avea destule treburi pentru a neglija o asemenea preocupare. Și totuși, recent, o ședință specială a consiliului economiei naționale a fost închinată înfrumusețării și asigurării unei curățenii exemplare în întreprinderile regiunii. Printre alte fapte îmbucurătoare, s-au citat, cu acel prilej, exemplele întreprinderilor care au luat măsuri ca pereții atelierelor lor să fie zugrăviți în tonuri luminoase, care să incinte și să odihnească ochii. S-a subliniat totodată că pentru creșterea ulterioară a productivității muncii au o mare însemnătate factori ca forma și culoarea utilajelor, zugrăveala bine chibzuită a atelierelor și altor încăperi etc. Ziarul „Trud”, căruia îi revine de altfel inițiativa unei largi discuții, ce se desfășoară de câteva luni,

asupra culturii și frumuseții în muncă, relevă că tocmai în Donbas, cu industria sa atât de concentrată, este mai necesar ca oriunde înfrumusețarea locurilor de muncă.

Frumosul nu este făcut să pătrundă însă numai printre mașinile puternice, printre coșurile fumegînde ale fabricilor și uzinelor. Așa cum sublinia ministrul Culturii al U.R.S.S., N. Mihaiiov, într-un articol recent publicat în revista „Komunist”, educarea estetică a maselor populare impune o atenție serioasă pentru problemele înfrumusețării locuințelor, ale înfrumusețării orașelor. Un exemplu de ceea ce se poate face pentru înfrumusețarea orașelor este oferit de orașul Omsk din îndepărtata Siberie. Acesta a devenit un oraș-grădină, un colț minunat al minunatei țări sovietice, pe cuprinsul căreia sînt reunite atât de variate frumuseți ale naturii.

SE CERE;INTERVENTIA UNIUNILOR DE CREAȚIE

De bună seamă, creatorii de frumos nu puteau rămâne de o parte cînd din toate părțile se face auzită chemarea : cultivați frumosul ! Și într-adevăr, o contribuție prețioasă la întreaga discuție purtată în jurul problemelor educației estetice a fost adusă de un grup de bine cunoscuți oameni de artă - V.D. Șmarinov, V. Serov, A. Deineka, A. Plastov, P. Korin, B. Nemenski și A. Grițai - prin scrierile lor publicată în ziarul „Pravda” din 3 ianuarie, întrebarea la care ei formulează un răspuns în acea scrisoare este : de cînd și de unde trebuie să înceapă educația estetică și care sînt căile și mijloacele pentru a face această educație eficientă ? Autorii scrisorii pornesc de la constatarea că omul societății comuniste trebuie să fie pregătit să guste toate satisfacțiile de ordin intelectual și artistic ce i le poate oferi o cultură dezvoltată. Însușirile oamenilor sînt diferite ; nu oricine poate deveni scriitor, muzician, pictor. Dar orice om poate fi educat în așa fel încît să înțeleagă

frumusețile poeziei, ale muzicii, ale picturii. Și nu numai că poate primi o asemenea educație, ci și trebuie s-o primească, dat fiind că toate laturile vieții sufletești și intelectuale sînt strîns legate între ele iar existența unei lacune implică, în mod fatal, îngustarea orizontului, sărăcirea vieții, scăderea nivelului cultural general. Decurge de aci că specializarea oricît de adîncită într-un domeniu sau altul al științei sau tehnicii nu-și poate da roadele dacă nu este completată cu satisfacțiile intelectuale și bogăția sufletească ce le poate da un gust bine format în direcția discernerii frumosului. Autorii scrisorii din „Pravda” amintesc apoi considerentul că și educația patriotică presupune cunoașterea celor mai valoroase creații literare și artistice ale poporului. Ei cer, în consecință, ca rudimentele formației estetice să înceapă a fi însușite încă din școală. Nici chiar instituții atît de utile ca universitățile populare, susțin ei, nu pot suplini lipsurile școlii, nu pot umple golurile lăsate de programele școlare sau de slaba calificare a unora dintre cei însărcinați să formeze de la cea mai fragedă vîrstă, gustul estetic. De aceea, scrisoarea pune pe primul plan problema educației estetice în cadrul școlilor de cultură generală.

În același timp, însă, autorii scrisorii ridică și o serie de alte probleme de interes major. Este vorba, în primul rînd, de concentrarea celor mai multe comori artistice în muzeele din marile orașe. Autorii cer să se găsească posibilități ca aceste comori să poată fi studiate și admirate de o oît mai mare parte a populației sovietice. Bl subliniază, pe bună dreptate, o serie de admirabile inițiative luate în această direcție în ultima vreme și acordă o mare însemnătate organizării muzeelor colhoznice, care au apărut în diferite colțuri ale țării ; după cum cer să se dea o mai mare atenție reproducerilor artistice și propun, în sfârșit, editarea unei reviste care, purtînd un titlu ca „Arta - în mase”, să ofere în chipul cel

mai accesibil cu putință, o hrană substanțială marelui număr de oameni iubitori de frumos.

Pentru realizarea tuturor acestor propuneri, autorii scrisorii cer convocarea unei plenare a tuturor uniunilor de creație care, împreună cu instituțiile de stat interesate, să elaboreze un plan comun de acțiune.

UN ECOU IMEDIAT

Scrisoarea despre care am vorbit mai sus a avut un ecou imediat. La redacția ziarului „Pravda” a fost organizată o discuție în jurul propunerilor făcute, cu participarea reprezentanților uniunilor de creație : a scriitorilor, a artiștilor, a lucrătorilor din cinematografie ; au mai luat apoi parte reprezentanți ai ministerului Culturii al U.R.S.S., ai ministerului învățămîntului, ai Comsomolului.

Ideia unirii eforturilor uniunilor de creație pentru a face din chemarea : „Cultivați frumosul !” o parte integrantă din viața fiecărui cetățean sovietic, a fost călduros sprijinită de cei doi reprezentanți ai Uniunii Scriitorilor sovietici, G. Markov și A. Salînski.

Președintele Academiei de Arte a U.R.S.S., B. Ioganson, a vorbit despre excepționalul interes pe care-l trezesc creațiile artistice în masele largi ale poporului sovietic. El a arătat că, prin nenumărate scrisori, școlarii își arată entuziasmul pentru crearea unor galerii de reproduceri artistice în fiecare școală. Tema predării cunoștințelor artistice în școală a constituit o temă centrală a consfătuirii. În general, consfătuirea care a avut loc la redacția ziarului „Pravda” a arătat cît de serioasă este atenția ce se acordă multiplelor probleme ale educației estetice. Cu eforturi unite, uniunile de creație din U.R.S.S. se pregătesc acum să aducă o contribuție valoroasă la ridicarea la un nivel mai înalt a educației estetice, parte integrantă a educației comuniste a omului sovietic.

INSPECTORI AI BUNULUI GUST PUBLIC

AURORA CORNU

ocul scrisorii anonime, devenită greoaie și inoperantă și cerînd un oarecare efort de intelect și stil, l-a luat telefonul anonim, simplu și la îndemîna oricui să te trezească din somn la trei dimineața anunțîndu-ți că-ți arde casa, că te înșeală nevasta precum și alte lucruri cu caracter tot atît de acut.

O femeie suferind de o boală grea primește într-o zi telefon : „Allo, ce mai faci ?” — „Ce să fac ?” răspunde ea pîrîndu-i-se că e o prietenă, încerc să mai lucrez și eu”. — „Lucrează, lucrează că tot mori” — și pac telefonul.

Un tată care și-a pierdut unul din cei doi gemeni de vîrstă școlară primește telefoane : „Tată, ce mai faci ? Aici e Ionel. Ce face frate-meu, mai trăiește, mai trăiește ?”. într-o zi, „fratele care mai trăiește” s-a nimerit să ridice receptorul și a leșinat de groază, alături. Cărei spețe să-i aparțină asemenea misterioși dușmani, hotărîți să extermine prin suferință și obsesie un tată lovit și o bolnavă ? Ce argumente au, ce poate să trezească atîta necruțare ? Sînt într-adevăr niște dușmani personali ai victimelor amintite, sau ești numai dumneata, duduie, pe care te-am cunoscut cu unghiile violete și fată bună într-o foarte respectabilă familie, dumneata duduie care te plectisești și mi-ai spus, după un schimb de două-trei fraze : „Aș vrea să mă mărit cu un scriitor, dragă, am auzit că Vasiie Mardare nu se înțelege cu nevasta, cum aș face să-l cunosc ?”. Să fie asta începutul drumului de la iluzia dumitale rizibilă pînă ia acreea de sfîrșit cu : „Allo, du-te la șase în strada cutare, acolo te înșeală nevasta cu Popescu” (cel mai bun prieten al tău, pe care l-ai cărat în spate cînd era rănit pe front).

Fiecare din noi cunoaștem cîteva cazuri care nu intră în litera legii și pe care din cauza anonimatului nu le poți sancționa printr-o corecție corporală personală, presupunînd că ai avea forța necesară s-o faci. Nu se naște oare în fața acestor apucături necesitatea înființării unor posturi de „împuțerniciți” sau „inspectori” ai bunului gust public ?

Vezi, de pildă, doi tineri bulevardieri care-și bat joc în treacăt cu inconștiență de un nume mare, văzut într-o vitrină, și care le sună lor cam nu știu cum : „Uite, mă, pe Tudor. — Scrie ia carte — Ce Tudor, mă, hai, lasă-te !”. Sună Tudor ăsta în gura lor, despuiat de orice mister, un Tudor obișnuit, aproape ca o înjurătură.

— Ia stați, ia stați ! Știți voi cine e Tudor ăsta ? Știți voi cîtă adorație, cîtă ură, cîte discuții pătimașe a stîrnit el de-a lungul vieții lui ? Știți voi ce loc ocupă el în literatura acestei țări ? Veți sta șase luni închiși în casă după amiezele, timp în care veți face conștețe din „Istoria Literaturii Romîne” de la Văcărești pînă în zilele noastre.

Și pedeapsa să se execute.

BIROCRAȚIA ÎN ACȚIUNE

elozia și instinctul de proprietate al bărbatului au produs haremul și centura de castitate, uneori chiar atașarea femeii cu un lanț de piciorul patului, practică despre care vorbesc și povestirile Renașterii. Timpurile moderne au produs următorul document aflat în dosarele civile ale unui tribunal din capitală :

„Froces verbal : Astă seară în 17 iulie 1959 la domiciliul soților P., din strada X, subsemnații Viorica P. și Emil P. cu sora lor Lila P. toți împreună unchi și mătuși P. depunem mărturie prin jurământ și pe cuvânt de onoare că Rodica V. soția lui Hie V. a petrecut plăcut, după amiaza și seara pînă la orele 22 și 40 minute cu noi, iar de la 22 și 45 minute i-am deschis ușa iar ea a plecat spre domiciliul conjugal, drept care am încheiat prezentul sub semnătură: Emil, Viorica, Lili P..”

Documentul are și următoarea anexă, produsul oficial al unui medic cu certe talente pentru pictură :

„Pe spate, în regiunea sacrală, în stîngă, se observă o echimoză cafenie alungită cu dimensiunea de 2/1 cm. În regiunea crestei iliace stîngi o echimoză rotundă vînată violacee. Mai jos (corecția autoarei), trei discrete echimoze roz paralele lungi și una vînată-vișinie cu diametrul de 4 cm”.

Președintele tribunalului mi-a declarat că în mod practic crimele pasionale au dispărut. A trebuit o revoluție socială cu legiferări noi, cu propagandă prin jurnale și cinematograf în favoarea femeii pentru ca stăpînul gelos să renunțe la dreptul de viață și de moarte asupra jumătății sale. E bine să salutăm această realitate. Contabilitatea dublă în acte justificative și cu echimoze iăsite de tovarășul Ilie reprezintă însă cam ceea ce a fost gripa de anul trecut care se zice că ar fi forma degenerată a ciumei albe. încă un timp, și să sperăm, că va degenera și mai mult.

PROCES DE DIVORȚ RESPINS

cuium peste treizeci de ani, doi soți au adus la lumina zilei, cu ajutorul moașei, un copil normal, oîntărirind normal, orăcăind normal, cu ochi normali, cu mîini și picioare normale, normal întru totul. După treizeci și ceva de ani se constată că normalul copil e cam hoț, cam huligan, cam bigam, drept care, după cercetările și constatările de rigoare, copilul a devenit și cam deținut. Ce s-a petrecut de la leagăn pînă la costumul vîrgat, rămîne în studiul romancierului și al pedagogului.

Ridicat la o ultimă și supremă criză de bărbăție, tatăl cere divorț de marnă pe motiv că ea l-a crescut așa rău.

Prea tîrziu, din păcate !

Respingerea acțiunii are și sensul că slăbiciunea tatălui față de mamă e tot așa de vinovată ca și slăbiciunea mamei față de fiu. Din neatenția tînii care-și lasă mîneca într-un angrenaj, suferă trupul întreg.

NOTE PE MARGINEA EXPOZIȚIEI „KUKRÎNIKSÎ”

Deși numele Kukrîniksi-Ior este bine cunoscut publicului nostru deși însemnările ce urmează nu vor avea un caracter strict de actualitate (la data apariției lor expoziția fiind închisă), cele peste 300 de lucrări de la Simu, cit și autorii lor, merită cu prisosință să se revină asupra lor.

Mihai Vasilievici Kuprianov (născut în 1903 la Kazan, pe Volga), Porfiri Nikitovici Krîlov (născut în 1902 la Tula), Nikolai Alexandrovici Socolov (născut în 1903 la Moscova) semnează încă din 1924 împreună, sub pseudonimul Kukrîniksi. De aceeași vîrstă, formați la aceeași școală (toți sînt absolvenți ai Institutului de artă din Moscova) ei sînt uniți încă din vremea studenției în lupta dusă împotriva rămășițelor ideologiei burgheze în artă, aceasta furnizîndu-le un vast material pentru caricaturi și șarje demascatoare. (Dealtminteri, ideea aveau s-o reia recent în seria „De la Renaștere la abstrac-tism”. Șarja — căci șarjă este — e exprimată în acest ciclu cu o deosebită fineță.) Deși sînt mai cunoscuți sub pseudonimul lor colectiv, fiecare din cei trei artiști continuă să lucreze independent, pe linia personalității sale proprii. Totuși, ei își continuă și azi munca lor colectivă, cercul preocupărilor lor artistice lărgindu-se neîncetat. În afară de caricaturi pentru ziare și reviste, ei s-au remarcat pentru ilustrațiile de cărți, atacînd cu aceiași succes afișul și satira politică.

E demn de notat că în această direcție, A.M. Gorki a avut asupra Kukrîniksi-Ior o influență hotărîtoare. Gorki (cu care s-au înfîlînit prima oară în 1931) salută talentul lor și remarcă originalitatea muncii lor colective: „...această experiență (scria Gorki), mută discuțiile despre posibilitatea creației artistice colective din domeniul teoriei în cel al practicii”.

Tot Gorki este acela care subliniind valoarea socială a caricaturii lor îi îndeamnă să-și îndrepte tăișul demascator spre „tot ce se ascunde de pieire oriunde și oricît de abil s-ar ascunde”.

Satira politică militantă, principala și glorioasă activitate a Kukrîniksi-Ior, își găsește așadar în Gorki un sprijin și un îndrumător prețios.

Din activitatea lor laborioasă se cer cu deosebire subliniate „ciclurile”. Aceste cicluri, fie că e vorba de portrete („Chipul dușmanului”) sau de adevărate tablouri de compoziție („Vechii stăpîni”) pot fi caracterizate ca un exemplu de artă militantă, atît prin compoziție cît și prin tratare, prin concentrarea și economia de mijloace artistice. Iată-1 de pildă pe fostul stăpîn al fabricii. E un îmbuibat, un degenerat care strînge hră-

păreț în mîiniie grăsuțe banii, fruct al exploatării. Sau iată-I pe Kornilov, sîngerosu! contrarevoluționar, apărat de sacii de dolari și lire. Prezentarea directă, ingenioasă, simplă și fără artificii realizează, prin aceste imagini o adevărată sinteză a exploatării și trădării.

Tot aici s-ar cere notat faptul că în pictura de șevalet (mergînd oarecum pe drumul deschis de Hogarth sau Fedotov), Kukrîniksî-ii sînt creatorii unui gen nou : al tabloului-caricatură. Chiar cînd șarja evidentă lipsește în aceste tablouri, prin coloritul lor apropiat de natură, prin tipologia bine aleasă și prin compoziția ingenioasă, își rămîn întipărite în minte. Iată „Fuga fabricantului” : In prim plan, cu spatele, un comisar cu ceafa lată se pregătește să țină paltonul fabricantului care, îngrozit, își adună banii. Perdeaua de la fereastră e trasă în lături de secretar — sluga cu spatele profesional curbat ; pe geamul spart de un glonte năvălește însă în lumina tulbure a interiorului lumina puternică a zilei și o dată cu ea simți parcă și tumultul și marea evenimentelor din stradă, care îl fac pe fabricant să fugă.

O notă deosebită se cere acordată activității Kukrîniksî-lor din timpul Marelui Război de Apărare a Patriei. Alături de popor, artiștii, în această măreață epee, și-au dat din plin contribuția. Pentru meritele lor de artiști și cetățeni, opera lor a fost încununată cu premiul Stalin.

De la afișele de neuitat „Luptăm zdravăn, lovim cu înverșunare, nepoții lui Suvo-rov, copiii lui Ceapaev” pînă la seria de portrete-caricaturi ale descreeraților dezlănțuitori ai agresiunii : Hitler, Gobbels, Goering, Antonescu sau „Ultima linie de apărare” (procesul de la Niirenberg al criminalilor naziști) nici un prilej n-a fost neglijat pentru a demasca și combate dușmanul sau pentru a îmbărbăta pe glorioșii ostași ai Armatei Roșii. De fapt, urmărind activitatea „Kukrîniksî-lor din această perioadă, urmărești, într-un fel, însăși desfășurarea războiului, iată-l pe Hitler ale cărui labe rup „Pactul de neagresiune”, împuns de baioneta unui soldat roșu ; iată „vitrinele TASS”, adevărate comunicate ale graficii militante (dintre care „Transformarea Fritz-ilor” din oameni în zvastici și apoi în cimitire de cruci, e pilduitoare pentru fantezia bogată a artiștilor) și, în sfîrșit, iată : „Ultima cifră” în care ștreangul de care criminalii judecați la Niirenberg tremură e un „memento” parcă pentru cei care s-ar gîndi vreodată să încerce din nou iaventuri criminale.

Privind pictura — de data asta a fiecărui artist în parte — am rămas oarecum surprins, prin contrast, de sensibilitatea și lirismul ce caracterizează pe autorii lor : apusuri de soare pe rîuri, nopți cu lună, peisaje însoțite cu mesteceni, ca și portrete remarcabile („K.F. luon”-Sokolov, „Copil”-Knîlov), deși executate diferit ca viziune și tehnică au totuși, cum am observat, un fond comun de lirism care explică de ce chiar atunci cînd (cum s-a întîmplat în anii războiului) fiecare din ei a lucrat în alt colț al Țării Sovietice, grafica lor militantă a apărut sub aceeași semnătură: Kukrîniksî.

Ilustrația de carte, seriile pentru „Foma Gordeev” și „Mama” lui Gorki sau cele pentru scrierile lui Gogol sau Cehov precum și „Don Quijote” al lui Cervantes sînt bine cunoscute de publicul nostru. Subliniem totuși că principala lor calitate constă în faptul că nu se mărginesc a fi numai ilustrații „pro forma” ci, fiecare în parte, e o compoziție care evocă însăși substanța cărții respective.

Pe lîngă afinitățile lor personale și îndelungul exercițiu al muncii colective (aproape 3 decenii de activitate), privind lucrările Kukrîniksî-lor îți dai seama că ei sînt legați laolaltă de un element și mai puternic. Atît lucrările lor individuale cît și cele colective poartă pecetea limpede a ideologiei comuniste, a patriotismului sovietic, exprimat vast și bogat prin metoda realismului socialist. Și sub acest aspect recenta expoziție a Kukrîniksî-lor a fost pentru noi toți, vizitatori sau oameni de artă, un exemplu și un îndemn.

N. C.

TREI BILANȚURI LITERARE

În nr. din 1 ianuarie al acestui an, Radu Popescu, Dumiiu Micu și Eugen Simion semnează (în „Contemporanul” trei articole de bilanț pe 1959 al prozei, poeziei și criticii literare. Încercarea ar fi meritat toale laudele dacă autorii s-ar fi situat pe poziții ideologice mai ferme, înecând astfel să dea și aprecieri mai întemeiate asupra fenomenului literar. Discutabile în mai multe privințe, fiecare dintre aceste trei bilanțuri își are lipsurile lui specifice. Eugen Simion, subliniind pe bună dreptate „contribuția ce nu poate fi subapreciată” -adusă „la dezvoltarea literaturii noastre” de critica anului 1959, trece destul de ușor peste articolul din „Scînteia” : „împotriva tendințelor apologetice în critica literară și artistică”, amintindu-l într-un pasaj, dar aploindu-i indicațiile prea puțin, încă tributar spiritului a cărui primă consecință a fost, -cum Eugen Simion însuși subliniază, „nivelarea creației literare, ștergerea oricărui raport valoric între opere și, implicit, renunțarea la exigența artistică”. Autorul bilanțului nivelează terenul criticii literare și renunțînd la exigență șterge orii ce „raport valoric” între lucrările discutate. Articolul din „Scînteia” este înscris în seria celorlalte articole și studii, și arătîndu-se, evident, efectele lui pozitive asupra activității criticilor în ultimele fluni jale a-nului trecut, are vederea (peste lipsuri și peste ceea ce a mai rămas încă de făcut.

În articolul lui, Dumitru Micu pare să se fi eliberat mai mult de sub tutela spiritului apologetic, deși sub formula „versuri relevabile” egalizează contribuția la dezvoltarea poeziei noastre în 1959, -a trei poeți cu o personalitate atît de diferită ca Victor Tulbure, Veronica Porumbacu și Eugen Frunză. Cînd e vorba de caracterizări generale, Dumitru Micu are grijă -să diferențieze realizările de unele manifestări negative.

Însă în felul cum se adună observațiile și listele de autori, cam la întîmplare, și nu cu prea mult diseernămînt, nu apare clar oare sînt într-adevăr lucrările poetice de succes ale anului.

Articolul lui Radu Popescu pare mai mult un bilanț al propriilor sale contradicții și -nehotărîri, cunoscute de altfel și -din cronicile sale anterioare. Pentru cronicarul „Contemporanului”, „modul în care prozatorii noștri au reușit să oglindească universul sufletesc al comuniștilor”, în loc să constituie un „principal criteriu” de apreciere, ideologic și cu multiple implicații estetice, devine un șablon, pe -care-l utilizează mai sigur, mai cu îndemînare, oînd -discută lucrările prozatorilor mai tineri, dar -care îl pune parcă un încurcătură cînd e vorba de romanele lui Zaharia Stancu, Mihai Beniuc -ori Eugen Barbu. În fața romanului „Bărăgan”, Radu Popescu recurge la formulări de genul acesta : „chiar dacă volumul se ocupă de împotrivirea elementelor ostile, nu face decît să sublinieze mai pregnant înaintarea socialismului în toate sectoarele, fiindcă e clar că cei cîțiva dușmani chiar dacă atacă, de fapt se retrag”. Cu -asemenea formulă, autorul bilanțului nu ne poate convinge de ce romanul lui V. Ern. Galan poate deveni — așa cum spune — una din cărțile de bază ale unei epoci”.

E greu de desprins și ce crede Radu Popescu pînă la urmă despre romanul lui Zaharia Stancu „Rădăcinile oînt amare”. Cităm :

„...uri entuziasm sociologists necontrolat a făcut critica (mă refer în primul rînd la cronica noastră) să insiste numai asupra calităților cărții lui Stancu, care uneori au fost totuși estompate, și să nu observe că figura comuniștilor' ilegalști din „Rădăcinile sînt amare” și, în primul rînd, figura lui Licu Oroș, pierde din autenticitatea și complexitatea ei istorică și omenească prin poziția permanentă, pînă la actualul stadiu al romanului, de martiraj în care ne este prezentat eroul. Izolarea de viață și izolarea totală chiar de tovarășii din temniță, îi face pe comuniștii lui Stancu să se absoarbă

într-o viață interioară cu caracter de visare, care umbrește capacitatea lor de obiectivare în acțiune și în problemele concrete ale momentului istoric". Acest capitol al lipsurilor cărții fiind încheiat, urmează o listă de superlative, de genul : „viziunea cu totul originală a unei vaste teme a lumii și istoriei moderne"... „valoarea excepțională a chipului lui Darie"... „latura nu mai puțin originală"... „neuitata evocare"... „această expunere-de frescă"... autorul vrînd parcă, în mod neconvingător pentru unii cititori ai cărții și în mod inutil pentru alții, să salveze din fața neajunsurilor semnalate mai înainte, „*acest roman inegal și ciudat*", care însă rămîne — după autorul bilanțului — „o operă prodigioasă".

Și în legătură cu „Pe multe ide cuțit", „tot un entuziasm cu pecete sociologică..^ — zice Radu Popescu — *ne-a făcut ca vorbind despre calitățile reale ale cărții, să trecem cu o condamnabilă ușurință peste faptul că în romanul lui Beniuc oamenii au, cu excepția eroului principal și a încă unui protagonist, cu figură destul de echivocă, biografii și trăsături sumare și nedistinctive, că intelectualii vorbesc la fel cu muncitorii, etc. și ca o consecință mai importantă a acestei nivelări este aceea că portretul intelectualului comunist Mustea se dezvoltă și ia proporții nemăsurate. Mi. se pare incontestabil că tocmai pentru a. cîștiga în autenticitate, în adîncime și în precizie, chipul lui Mustea-trebuia să fie însoțit, pentru contraponderare și control, de un alt chip foarte marcat de muncitor comunist*". După alte obiecții pe aceeași linie, Radu Popescu mai are la îndemână cîteva superlative, ca o contraponderare, aplicate cu dezinvoltură părților pozitive, însă, evident, periferice ale romanului : „*capacitatea poetică a autorului de a exprima stări sufletești foarte subtile și adinei (paginile de sfișiere sau melancolie lirico-erotică)*"; „*de asemenea nu pot fi uitate paginile în care, prea pe scurt... scriitorul ne descrie țărani și momente de viață țărănească în timpul războiului; arta viguroasă' cu. care Beniuc minuește limba țărănească a regiunii sale transilvane este excepțională-(ceea ce, de altfel, pune într-o lumină nu tocmai plăcută limbajul intelectualilor)*".

Vorbind despre Eugen Barbu, criticul spune că „*a adus literaturii noastre cîteva tipuri de comuniști ilegaliști a căror valoare portretistică este durabilă. Mareș, Dumitrana, Niculescu și Tomulete, eroii acțiunii ilegale din „Șoseaua Nordului" sînt oameni-cu autenticitate psihologică*". S-ar părea că Radu Popescu, după demonstrațiile date mai sus, Jar\găsi un •echilibru și ar'încerca''să dovedească valoarea acestor tipuri umane în ansamblul romanului lui Barbu, modul cum sînt realizate aceste „autenticități psihologice", în fraza imediat următoare, însă, lucrurile se schimbă : „*Dar în cartea lui Eugen Barbu nu se vede orizontul ideologic al comuniștilor, ținuta lor etică*".

Sperăm că în anul acesta, cronicarul Contemporanului va clarifica totuși lucrurile, va avea un punct de vedere mai puțin Jabil, și nu*va mai justifica șarja amicală din „Gazeta literară".

,I. C.

ATENȚIE: CITITORI

na din cele mai populare rubrici din „Literaturaia Gazeta" este cea al cărei titlu s-ar putea traduce în românește cam așa : „Ah ! Cititorii ăștia..." și îi' cadrul căreia se semnalează inadvertențe neașteptate, erori de informație, abateri de la logică, descoperite de cititori câteodată chiar în lucrările unor scriitori de mare prestigiu. Evident că punerea la dispoziția cititorilor a unei asemenea rubrici nu duce de loc la micșorarea stimei față de scriitorii vizați ; ea constituie doar o mărturie a grijii omului de rînd pentru acuratețea și corectitudinea textului tipărit, a atenției și exi-

genței cititorului sovietic. Avertizați și pe această cale de prezența permanentă a ochiului vigilent și imposibil de înșelat al cititorului, scriitorul și criticul își vor revizui, fără îndoială, cu mai multă responsabilitate fiecare rând scris și supus judecății publice.

Ne amintim de aceste lucruri și ne gândim la necesitatea unei asemenea rubrici a cititorului în câteva din publicațiile noastre literare de mare tiraj, mai ales când dăm peste lipsuri de informație care denotă de cele mai multe ori o slăbire a respectului pentru cititor, pauze în conștiința că privirea lui loială, dar neindulgentă, se află în imediata apropiere.

Existența unei asemenea rubrici, prin mijlocirea căreia să se exercite controlul cititorilor asupra textului tipărit, ne-ar scuti de multe din surprizele neplăcute ce ne întâmpină mai ales la lectura revistelor. Conștient de prezența controlului obștesc, lingvistul Ion Brăescu n-ar mai aplauda cu atâta entuziasm faptul că un traducător a găsit pentru franțuzescul militant echivalentul românesc activist, toată operația fiind numită rezolvarea unor... „dificultăți (!) de vocabular”. Aceiași Ion Brăescu, înainte de a afirma categoric că „opera capitală a lui Henri Barbusse, „Focul”, n-a fost tradusă înainte de 23 August 1944” („Limba Română”, 5/50, p. 32), ar consulta cel puțin fișierul Bibliotecii Academiei R.P.R. pentru a se convinge de contrarul; citind dintr-o cronică a lui Victor Felea („...întreaga profuziune de idei și sentimente care configurează profilul spiritual al omului nou”), poetul Dan Deșliu nu s-ar mai minuna de ctivîntul profuziune, pe care-l glosează așa : „certă eroare tipografică — în toc (de) (profunzime)” („Luceafărul”, 24/59, p. 5) ; iar amintitul Victor Felea ar avea un moment de prudentă reținere înainte de a așterne pe hîrtie fraze ca acestea : „Nu rareori poți auzi o exclamație de acest fel : — „Asta e poezie ?!” Ea se produce ori de cîte ori cititorul dă peste o creație care îi contrariază vechiul mod apercetiv, cînd nu are date suficiente pentru a-și forma o nouă aprehensiune a lucrurilor...”, („Steaua” 11/59, p. 9), unde nu e vorba de o „certă eroare tipografică”, ci de întrebuintarea greșită a unui cuvînt în locul altuia. (Perspectivă? Concepție ? Singur autorul știe ce a vrut să înțeleagă de fapt prin aprehensiune...)

Ne îndoiim de asemenea, că, în prezența controlului de care vorbeam, „Tribuna” (1/1960) ar mai fi publicat la rubrica „Noutăți (!) din lumea veche” un articolăș năstrușnic, al cărui autor află, la trei ani de la traducerea în romînește a romanului lui Graham Greene, „Americanul liniștit” (traducere venind după consumarea în Occident a succesului cărții) că această carte „se bucură în țările occidentale” de mult succes. În treacăt fie spus, articolășul în cauză e plin de alte năzbîtii : Pyle, eroul lui Greene, ucis la sfîrșitul volumului, este înviat de autorul articolului și pus să patroneze atrocitățile de la Fu-loi, pentru ca în cele din urmă să ajungă „pe banca acuzării” și să fie „condamnat la moarte și executat” în urma „strigătului puternic al mulțimii” răscolite „împotriva lui Diem și a regimului fascist instaurat în Vietnamul de Sud”, într-o vreme cînd regimul lui Diem nici nu exista.

De altfel, ultima pagină din „Tribuna” este bogată în perle de acest gen. La sfîrșitul lui decembrie 1959, revista anunța premiera pe Champs Elysees a filmului românesc „Ciulinii Bărăganului” (premieră care, după cum se știe, a avut loc cu doi ani înainte, cu prilejul vizitei delegației cinematografeiei romîne). Într-un alt număr, revista anunța ecranizarea romanului „Pe Donul liniștit” mult timp după ce premiera a avut loc pe ecranele bucureștene.

Cum critica are altă menire decît să se ocupe de vînațoarea de greșeli, pledăm pentru o rubrică permanentă, în care — fără a încuraja transformarea bunilor consumatori de literatură în critici literari improvizăți — cititorii să-și poată spune cuvîntul și să le reamintească scriitorilor și redactorilor grăbiți răspunderea ce le incumbă pentru fiecare rând tipărit.

M. R.

„BIBLIOTECA PENTRU TOT!" ȘI RECLAMA CARJII

pare o nouă serie a colecției „Biblioteca pentru toți”. Începutul îi constituie o ediție recentă a poeziilor lui Eminescu prefațată de Tudor Arghezi. Sînt anunțate două volume din proza lui Alecsandri, „Amintiri din casa morților” de ^A Dostoevski și „Teatru” de Caragiale. Desigur, pînă la apariția acestor rînduri, cărțile anunțate vor fi pe piață. Deocamdată însă, ne permitem un scurt comentariu pe marginea acestui eveniment editorial. Chiar și în vremea burgheziei, cu toate scopurile comerciale ale casei de editură care o tipărea, colecția „Bibliotecii pentru toți” a avut o deosebită însemnătate în viața noastră culturală întruoît a izbutit să difuzeze numeroase capodopere ale literaturii universale, studii despre artă, lucrări de popularizare a științei. Nu discutăm aici aspectul ideologic al unora din lucrările tipărite; e o chestiune care ține de problema generală a culturii .timpului respectiv. Subliniem numai faptul că „Biblioteca pentru toți” avea în vremea aceea, un concurent foarte serios pe piața literară, și anume, „colecția celor cincisprezece lei”. Acest fapt scoate și rmai mult în lumină nu numai latura comercială ci și cea culturală a colecției devenită atît de populară, încît a fost continuată și în condițiile culturii socialiste, de către Editura de Stat. Sînt nelipsite din bibliotecile noastre, și astăzi, multe din cărțile scoase încă de atunci și pe vremea aceea, unicele traduceri ale unor opere de valoare și ia îndemâna oricui, prin ieftinătatea lor. Sînt foarte discutabile multe din aspectele vechii colecții, și dacă ar fi să pomenim doar tipărirea unor lucrări mistice, ori de popularizare a ocultismului, traduceri trunchiate, prefețele scrise de rîmîntuială, condițiile tipografice inferioare, sumedenia greșelilor de tipar, și ar fi suficient pentru a arăta felul cum în acel haos ideologic al lumii burgheze, goana după cîștig compromitea o acțiune atît de pozitivă și necesară pentru culturalizarea, cît de cit, a maselor populare.

Iar dacă vorbim astăzi de o „continuare” a acelei colecții, de către Editura de Stat, ne referim la problema esențială, aceea a difuzării marilor creații literare în pături cit mai largi de cititori, presupunînd, bine, înțeles, aici, toate atributele noii culturi socialiste. Stîrpirea analfabetismului și setea de cultură a maselor populare constituie o premiză și o condiție ca Editura de Stat să continue tipărirea în tiraje cît mai sporite a capodoperelor literaturii noastre și ale celei universale. Cartea a devenit un bun al tuturor și bibliotecile o difuzează în toate colțurile țării. Sînt la îndemîna cititorilor lucrări ale clasicilor romîni și străini, cărți de știință și filosofie, ediții critice și cărți pentru copii, lucrări din toate domeniile științei, într-un flux al culturii ne mai cunoscut altă dată de noi. În noul climat cultural, condițiile de apariție a unei colecții populare sînt, evident, radical schimbate. Nu vrem să dăm aici lista foarte bogată a cărților scoase de Editura de Stat în „Biblioteca pentru toți”. Subliniem doar, deși lucrul pare de prisos, că de nici una din caracteristicile vechii „Bibliotecii pentru toți”, (de nioi unul din aspectele ei negative nu mai poate fi vorba. Se tipăresc opere complete, în condiții tipografice superioare, cînd e nevoie însoțite de studii substanțiale, de note bio-bibliografice, etc. Este condiția esențială a culturii noastre noi, aceea de a nu concepe nu numai haosul ideologic, cînd e vorba de selectarea operelor, dar nici haosul editorial cînd e vorba de tipărirea lor. Cu prilejul apariției noii serii a colecției de care ne ocupăm, vrem să dăm doar unele sugestii, și anume: să se evite concurența edițiilor de „Opere” scoase în format obișnuit, prin tipărirea îndeosebi a unor volume de sine stătătoare din unii autori; să se scoată de pildă, nu „Opere” de Topîrceanu vol. I și II; sau „Opere” de Anton Pann, vol. I și II, sau „Opere” de Negruzzi, vol. I și II, etc. ci în volume unice: „Balade vesele și triste”, „Parodii originale”, „Povestea vorbii”, două trei bucăți din proza lui Negruzzi, etc., așa cum se scoate cîte-o piesă din Shakespeare, cîte-o carte din

Sadoveanu, ori alții. în felul acesta lucrări celebre se pot tipări în tiraje mai mari, la prețuri mai reduse, iar cărțile ar fi mai căutate, s-ar difuza mai ușor, în straturi cât mai largi de cititori.

A doua sugestie ar privi reclama cărții. Nu se poate spune că nu se face reclamă cărților și periodicelor, pe piața noastră literară. Nu se face însă întotdeauna cum trebuie. Pentru orice spectacol de estradă sînt pline locurile de afișaj și tramvaiele de afișe multicolore, care te invită să le citești. Pentru cărți ori publicații reclama se face la modul ; „citiți cărțile poezilor noștri”, ori „abonați-vă la reviste și ziare” (— și aceasta din urmă, numai în preajma Anului Nou). Mai multă reclamă i se face prafului de spălat „Albol”, ori cremei de față „Velur” decît unor lucrări literare, a căror necesitate în viața socială nu o socotim mai prejos decît produsele icosnetice. Nu subapreciem necesitatea își valoarea acestora. Dimpotrivă, ne interesează și le căutăm chiar în urma reclamelor care li se fac. Vrem deci să sugerăm Direcției difuzării cărții să ia exemplu și să facă reclamă mai eficientă. Nu vrem să sugerăm folosirea unor mijloace inadecvate ori vulgare, dar dacă, spre pildă, s-ar folosi mai mult afișul, sugestiv și cu o singură indicație — „citiți cartea cutare” ; ori - „apare romanul cutărui scriitor” etc. ori dacă în vitrinele librăriilor, la programele de televiziune și radio ar fi anunțate din timp și în forme cât mai varșate apariția cărților de valoare, ar fi un lucru bun. Ne-am gîndit la acest aspect al difuzării cărții, văzînd afișul cu noua serie a „Bibliotecii pentru toți”, care atrage atenția trecătorilor pe lîngă locurile de afișaj — ar putea să constituie și acesta, un bun început.

I. H.

MAÎ MULTĂ SERIOZITATE

 eportajele însoțite de fotografii constituie partea cea mai vie și poate cea mai citită a revistei „Flacăra”, Am. parcurs multe asemenea reportaje redactate în stil îngrijit, lipsit de prețiozități sau zorzoane inutile. Iată însă, că în numărul 1 (241) din 9 ianuarie 1960, autorii a două asemenea reportaje — unul despre viața de familie a trei perechi de tineri bucureșteni și altul despre stațiunea de cercetări marine „Prof. dr. Borcea” de la Agigea — par să fi renunțat cu totul, pe alocuri, la o exprimare adecvată. Textul semnat de F. Urseanu, intitulat „In anul I”, păcătuiește printr-o condamnabilă lipsă de haz, deși intenția autorului pare să fi fost tocmai una contrarie. Glumele din text sînt desuete, după cum recunoaște autorul însuși: „-Două întrebări (dintre cele adresate tinerilor căsătoriți care au format subiectul reportajului de față, n.n.) sînt: Prima: s-au căsătorit din dragoste sau din dragoste... pentru zestre?. A doua: S-au cunoscut singuri, sau au apelat la serviciul vreunei... pețitoare?”

Dacă și autorului, glumele i. s-au părut... „desuete”, nu înțelegem de ce le-a mai transcris în reportaj? Altfădată, însă, gluma țintește și mai alătura de țintă pentru că e și mai deplasată.

Iată stilul în care se vorbește despre modul cum s-a născut dragostea unor tineri căsătoriți : „A început nu cu un trandafir, nici cu un buchet de violele, ci cu o floare mai rară : un nufăr alb, cules de Cosfel din inima Deltei pentru inima Ninei” (!)

Adesea, lipsa de haz capătă alte înfățișări : locul glumei ieftine îl ia tonul plin de suficiență și prețiozitate. De pildă, autorul textului „Intîlnire cu marea” înșiră banalități cu aerul omului care împărtășește adevăruri puțin cunoscute. Iată o mostră :

„Marea cu frumusețile ei ia fascinat pe rînd toate generațiile, a inspirat poezii de ia Ovidiu încoace, artiști de toate genurile au venit la țărmurile ei să-și afle muza. Iar

navigatorii o străbat de mult de-a lungul și de-a latul. (Nu și de-a curmezișul ?) Marea însă a rămas multă vreme o imensă necunoscută".

Alteori, autorul se minunează, sau își pune întrebări filosofice a căror platitudine nu mai e nevoie s-o demonstrăm. („Ce ascunde această imensitate de ape ? Poate că la început întrebarea s-a născut din simpla curiozitate a omului contemplând marea"). Dacă ar fi arborat tonul simplu, sobru, al omului care împărtășește cititorului impresii, noutăți, despre o instituție unde se muncește cu seriozitate, îl asigurăm că ar fi câștigat mai mult în fața cititorilor.

I. I.

O PROPAGANDĂ ȘI EFECTELE EI.

Într-un oraș din Wurttemberg (R.F.G.), relatează „Frankfurter Hefte", un preot catolic organizase pentru membrii parohiei sale un ciclu de predici. Ca de obicei, propaganda catolică nu-i amatoare să-și irosească timpul cu popularizarea preceptelor apostolice. Predicatorul württemberghez a abordat și el temele de actualitate ale politicii revanșarde. Din predica de deschidere a ciclului, auditoriul a putut afla astfel printre altele, că : „Dacă în timpul celui de-al doilea război mondial Germania ar fi avut un guvern creștin, campania din Rusia ar fi putut fi folosită pentru readucerea Rusiei înapoi la creștinism..."

Un profesor din cursul superior al unui liceu local a distribuit elevilor, în cadrul programului de istorie, acest text și, fără să indice paternitatea lui și a-și exprima părerea sa proprie, le-a propus să se pronunțe asupra lui.

Răspunsurile culese sînt cu atît mai semnificative, cu cît este vorba de o generație pentru care fascismul, războiul și consecințele lui sînt o experiență trăită — în mare măsură — indirect. Părerile exprimate nu reflectă și nu pot, firește, reflecta — o înțelegere justă a ceea ce a însemnat în realitate războiul agresiv declanșat de fascismul german. De altfel, o întreagă mașină de propagandă a avut și are mereu grijă să împiedice formarea unei asemenea înțelegeri, a evenimentelor istorice respective, mai ales în rîndurile tineretului. Și totuși... Din toate răspunsurile se degajă dorința ca ceea ce s-a întîrniat să nu se mai întîmple. „Dacă Germania ar fi avut un guvern creștin în adevăratul sens al cuvîntului, notează în răspunsul său un elev, al doilea război mondial, de pe urma căruia ne-am încărcat cu atîtea păcate, n-ar fi izbucnit." Mai mulți elevi manifestă perspicacitate în înțelegerea scopurilor propagandei catolice în rîndul populației vest-germane, și anume reabilitarea agresiunii hitleriste și susținerea tendințelor revanșarde de azi ale reacțiunii germane. Într-unul din răspunsuri se poate citi : „Cînd examinezi această frază (din predica amintită, n.n.), ai putea crede că cel de-al doilea război mondial era în orice caz necesar, doar că ar fi trebuit să-l ducă un alt guvern german". Iar un alt elev completează : „Autorul nu s-a gîndit că el aprobă astfel campania din Rusia, respectiv ar fi aprobat-o, dacă ea ar fi avut succes în sensul dorit de el... Te simți parcă aruncat în urmă cu 700 de ani, în epoca cruciadelor..." și adaugă : „Comunismul nu poate fi însă nimic prin război..." Ceea ce inspiră o asemenea propagandă, camuflată de reacțiune sub firma „creștină", este, după părerea unui elev, „o teamă colosală de comunism..." Din alte răspunsuri se poate desprinde o intuiție remarcabilă a rolului politic pe care-l joacă biserica și religia în ansamblul politicii imperialiste, ca de pildă : „Există oameni pentru care creștinismul nu înseamnă credința în evanghelia lui. Chrislos, ci un soi de organizație de masă c'ajutorul căreia oamenii pot fi mai bine ținuți în stare de supunere

t Z n ^ H « C e P I A O c f P U n c i d e O e d e r e _ V a a p r O b a » I r a z a * « e v l
respect* adaugă, ca „acei pentru care credința creștină este o chestiune de convinge
interioara, nu vor găsi destule cuvinte ca să se opună acestei fraze ”

Revista, din care a fost reprodus - parțial - acest „plebiscit” original, l-a înregistra
atât pentru starea de spirit ce-și croiește drum în con-
stanța germanilor din vest, cât și pentru ilustrarea, tot atât de semnificativă a efectelor
propagandei revanșarde...

1. P.

CONCERTELE SOLIȘTILOR DIN ZAGREB

Jel mai interesant eveniment muzical al începutului acestui an l-au constituit
îndoială concertele orchestrei „soliștilor din Zagreb” dirijată de Antonio
Janigro. Această orchestră de coarde compusă din 13 instrumentiști si-a
Jcîștigat o anume faimă în viața muzicală europeană — și prezența ei în
cadrul concertelor festivalului de la Salzburg este semnificativă în acest sens. Farmecul
deosebit al programelor prezentate de formația din Zagreb — îl formează în primul
rînd prezentarea unor admirabile bucăți din muzica preclasică, scrise anume pentru
o orchestră de coarde, bucăți care prin însăși natura scriiturii lor figurează rar în pro-
gramele orchestrelor mari simfonice. Iubitorii fervenți ai muzicii pre-clasice au fost din
plin răsplățiți prin participarea la concertele formației jugoslave. A trecut relativ mult
timp de cînd în sala Ateneului nu au mai putut fi ascultate, într-o suită atât de unitară
și omogenă — capodopere ale muzicii lui Vivaldi, Couperin, Corelli, Boccherini etc
Unul dintre punctele-forțe ale programelor formației din Zagreb l-a constituit pre-
zentarea a două divertismente de Mozart pentru orchestră restrînsă de coarde — într-o
interpretare cu totul remarcabilă, devenită cunoscută melomanilor încă mai de mult prin
intermediul imprimării ei pe discuri. O revelație a fost și prezentarea „Simfoniei simple”
a compozitorului englez Benjamin Britten: „pizzicato zburdalnic” — partea a doua
a „Simfoniei”, scînteietoare de spirit și vervă — a furnizat încă o dovadă strălucită
a talentului lui Britten. Janigro s-a dovedit un muzician multilateral — un dirijor cu
o pătrundere extrem de fină și precisă a spiritului muzicii preclasice — și un violoncelist
inspirat, și profund, îndeosebi în interpretarea cunoscutului concert al lui Boccherini.

N. T.

FANTOMELE ȘI PÎINEA

espre calvarul scriitorului care rămîne credincios adevărului artei, în con-
dițiile societății capitaliste, există multe mărturii concludente. Din cînd în cînd
ele răzbat chiar în paginile revistelor literare din occident. Asemenea constatări
lucide, referitoare la soarta artistului în capitalism, formulate adesea de perso-
nalități proeminente, apar însă învăluite prudent, astfel încît să nu răzbată la lumina zilei
decît aluzii sau referințe vagi. Despre starea îngrijorătoare a artei și artistului în occident,
se ocupă și un text din revista „Akzente” din München (Decembrie 1959). în loc să se
abordeze direct această problemă, revista reproduce o „tabletă”, scrisă cîndva de cunos-

cutu! romancier austriac Robert Musil, mort înainte de sfârșitul primului război mondial'. Printre rînduri se poate citi crunta dezamăgire încercată de el față de mediul burghez și se sugerează de fapt incompatibilitatea între lumea capitalului și talentul autentic, care nu se vinde intereselor comerciale.

Musil consideră că întrebările: cine este socotit în prezent cel mai mare scriitor? și care este cea mai bună carte din acest an? sînt nu numai interesante ci și stimulative pentru oamenii de litere, ele fiind la ordinea zilei. În răspunsuri este vorba de obicei de „cei mai însemnați, cei mai apreciați, cei mai citați dintre scriitorii la modă”. Dar de cînd e lumea, remarcă Musil, nu s-a pus întrebarea ce este în fapt acela care nu beneficiază de aceste epitete și cînd poate fi categorisit scriitor un om modest, care scrie bine, fără să fie însă „cel mai cunoscut autor din...”. Musil îi compară pe asemenea scriitori cu găinile și cu peștii care trebuie să moară pentru ca oamenii să trăiască de pe urma lor.

Scriitorul care are bani sau noroc are de întîmpinat multe dificultăți. Dar vai de acela care, sărac și neajutorat de soartă, ar îndrăzni să-și prezinte undeva producția sa literară. Va fi privit ca „o fantomă căreia i s-ar năzări să ne amintească de un împrumut acordat strămoșilor noștri încă de pe vremea grecilor”. În zadar va bate drumurile. La edituri va fi întrebat dacă poate să scrie o carte, căreia îi este garantată o desfacere minimă de treizeci de mii de exemplare (bogătașii amatori de literatură din țările capitaliste au preferințe precise), iar redacțiile îl vor sfătui să scrie povestiri scurte, care să servească intereselor ziarului respectiv. Dacă un asemenea scriitor va răspunde că nu poate să satisfacă aceste cerințe, pretutindeni va înfîlni aceeași opoziție, pentru că peste tot i se dorește doar binele. Dar, continuă Musil, dacă omul nu se pricepe să scrie nici piese rentabile, nici romane de senzație, nici scenarii pentru filme distractive, rămîne valabilă doar o singură ipoteză: că omul este un talent excepțional și în acest caz, scrie autorul cu amară ironie, într-adevăr nu mai poate fi ajutat. Musil își încheie astfel tableta: „Odată, pe cînd o asemenea fantomă însetată dădea tîrcoale surselor de cîștiguri din Berlinul vremurilor lui Musil, un tînăr condeier, abil și scînteietor, stăpîn pe cele mai variate posibilități de a cîștiga, închipuindu-și că nici el n-o duce tocmai ușor,, exclamă zguduit: „Doamne, dumnezeule, dacă aș avea eu talentul acestui măgar, ce n-aș fi în stare să fac.”

D. Ludovic.

RAICU IONESCU-RION: „DATORIA ARTEI”*)

Influența ideilor lui Gherea a fost în mod firesc extrem de puternică asupra publicisticii critice a tânărului Raicu Ionescu-Rion. Temele favorite ale articolelor lui Rion <*) fost lupta împotriva epigonismului eminescian și a romantismului „larmoyant”, lupta împotriva fenomenelor „decadenței”, a egolatriei și solipsismului poezilor din familia „nevroticului” Rollinat, pledoaria ardentă în favoarea unei arte animate de idealurile clasei cehei mai înaintate a societății, proletariatul revoluționar. Există în articolele lui Raicu Ionescu-Rion un număr de analize și observații particulare, personale, care-și păstrează interesul : paralela între Eminescu și Lenau, deși suferind de o insuficiență vădită sub raportul adâncimii determinărilor • social-istorice, este incontestabil pătrunzătoare în stabilirea deosebirilor dintre fizionomiile ideologice și psihologice ale celor doi poeți (pesimismului, maladiv, cu acute nostalgii religioase, al lui. Lenau - Ionescu Rion îi opune pesimismul „titanic” al lui Eminescu, generat de anomaliile societății burgheze moderne - observație care merită să fie reluată în lumina unei interpretări marxiste consecvente). Articolul „Pătratul distanțelor” - denunțând psihologia „idealiștilor” disprețuitori ai mizeriilor vieții terestre - cuprinde o observație

*) E.S.P.L.A., 1959.

Una : Raicu Ionescu-Rion subliniază că im asemenea „idealism” cu aere transcendente este dublat adeseori. în mentalitatea artiștilor cars-l profesează de o brutalitate și o ferocitate teribilă în raporturile cu viața, membrilor păturilor de jos ale societății. („Nu e oare grozavă prăpastia asta între idealismul aparent și materialismul, brutalitatea intimă ?”). Merită să fie remarcat faptul că o observație similară a fost utilizată de critica marxistă modernă pentru deținerea caracterului „decadent” al amestecului de candoare și cruzime ce străbate aparent paradoxal spiritul unor anume versuri ale lui Rainer Maria Rilke.

Ionescu-Rion părea să dubleze pregătirea sa sociologică marxistă cu o intuiție exactă a unor caractere specifice artei adevărate. Observațiile din articolul-confență „Datoria artei” cu privire la proprietatea „halucinatorie” a mării poezii, cu privire la efectele aparent hipnotice, apropiate de „starea de somn pe care le produce muzicalitatea și succesiunea rimelor, intensificând la maximum puterea de comunicare a „cortegiului de idei și sentimente” și curățind câmpul conștiinței de ori ce prezențe impure - sînt revelatoare în acest sens. Ionescu-Rion folosește toate aceste observații estetice pentru a sublima copleșitoarea forță educativă a poeziei, capacitatea ei. rară de a metamorfoza con-

științele. El propagă astfel ideea mării responsabilități morale a artistului (în spiritul argumentelor lui Gherea). Regăsim în articolele lui Ionescu Rion și pledoaria înfocată în favoarea funcției îndrumătoare a criticii științifice - asociată cu polemica la adresa esteticii autonomiste, speculative. În general însă polemica la adresa fenomenelor de estetism și decadentism din poezia epocii iesle desfășurată la un nivel publicistic, criticul lu-

crind cu mijloace caricaturale - fără o analiză mai aclină a rădăcinilor sociale și a fizionomiei ideologice a acestor fenomene în contextul societății burgheze.

Raicu Ionescu-Rion a murit extrem de tânăr (la 23 de ani) - astfel că nu se poate formula o judecată mai cuprinzătoare asupra a ceea ce ar fi putut fi contribuția sa la dezvoltarea spiritului științific în critica literară românească.

N. T.

VLADIMIR COLIN: „ÎNTOARCEREA PESCĂRUȘULUI”*)

persistă multă vreme o prejudecată în virtutea căreia romanul de aventuri - pe nedrept pus pe același plan (chiar însumat în aceeași categorie) cu romanul polițist sau așa numitul „roman de cincisprezece lei” - era dacă nu disprețuit, în cel mai bun caz desconsiderat. Nu-i exclus ca această prejudecată să mai dăinuie, deși ea n-a mai fost de mult exprimată formal în presa literară; faptul că puțini prozatori încearcă acest gen, care, în ciuda aparențelor, nu-i de loc facil, poate să fie o urmare a acestui deloc justificat dispreț. E adevărat, romanul de aventură, în general, se dispensează de studiul caracterelor și de analiza psihologică, dar dacă admitem că esența prozei este epicul, deci o desfășurare după anumite legi specifice, a unei acțiuni determinate de un anumit conflict dintre anumite personaje situate în anume raporturi unele față de altele, în nici un caz nu putem contesta romanului de aventuri caracterul de literatură. Bazat pe o idee valabilă, lucrat cu seriozitate, respectând logica desfășurării acțiunii și a dezvoltării conflictului, un roman de aventuri poate foarte bine să realizeze o imagine artistică cu înalte cali-

tați și chiar să creeze personaje bine conturate, memorabile, folosind mijloacele artistice proprii genului.

Judecat în coordonatele sale specifice, genul literaturii de aventuri nu implică mai puține dificultăți decât proza în general; într-un roman de analiză, autorul poate „explica” - prin diverse mijloace - ceea ce acțiunea în sine nu demonstrează, caracterele pot fi „descrise”, faptele pot fi puține, amănuntele multe, acțiunea chiar poate fi oprită pentru a se explica, printr-o lungă retrospectivă, un detaliu oarecare important, pe care însă acțiunea nu l-a înglobat etc., etc. Romanul de aventuri trebuie însă să demonstreze totul, pînă și caracterele personajelor, numai prin acțiune, fiindcă el „n-are timp” de analiză, nici de explicații marginale; amănuntele, gesturile, dialogul, sînt reduse la strictul necesar, limitate de desfășurarea vertiginosă a acțiunii. Într-un roman obișnuit se întîmplă două-trei lucruri și nu întotdeauna deosebite, într-un roman de aventuri trebuie să se întîmple multe lucruri și întotdeauna deosebite. Paralela s-ar putea continua, dar - credem - n-are rost. La urma urmii, valoarea unei cărți nu o fixează dificultățile întîmpinate în procesul de creație, ci măsura în care aceste dificultăți au fost învinse.

*) F.dit. Tineretului, 1959.

În romanul său de aventuri „Întoarcerea Pescăruşului”, Vladimir Colin a depăşit în mare parte dificultăţile genului, chiar dacă nu pe toate, scriind o carte interesantă, antrenantă, care lasă bune impresii lectorului.

Ea izbuteşte, în ceea ce, cred, e esenţial pentru literatura de aventuri. E vorba de subiect. În general, romanul de aventuri, adresându-se mai cu seamă tineretului, este clădit pe subiecte mai „uşurele”: copii ce caută o comoară, copii ce vor să dezlege „misterele” unor ruini; ca să nu vorbim de „clasică” aventură de dragul aventurii, temă preferată a romanelor de aventuri burgheze.

În romanul lui Vladimir Colin, subiectul porneşte de la o problemă serioasă, gravă, în anii războiului, un grup de muncitori comunişti organizează un sabotaj în portul Constanţa, aflat sub controlul hitleriştilor. Eroi cărţii sale nu sînt nişte „aventurieri”, ci sînt oameni obişnuţi, puşi în situaţii mai puţin obişnuite. Ei sînt nişte luptători pentru un ideal social înalt şi întâmplările lor „neobişnuite” sînt episoade ale luptei eroice pe care o duc. Ideea aceasta este mereu subliniată de-a lungul acţiunii, personajele delimitându-se clar şi prin ceea ce fac şi gîndesc şi prin conştiinţa pe care o au - fie comunişti, fie duşmani - de ţelurile luptei.

Într-un roman de aventuri, acţiunea trebuie să fie „încurcată”, îndeplinirea misiunii eroului principal trebuie să fie presărată cu nenumărate greutăţi neprevăzute, duşmani răsăriţi din pămînt, capcane, pentru ca eroul principal să-şi poată arăta abilitatea, isteţimea, curajul. Vladimir Colin găseşte cu destulă pricepere astfel de împrejurări. Într-adevăr, eroul principal, Pavel Munteanu, este un om isteţ, abil, curajos. Bine înţeles, ajutat şi de niţel noroc, el îşi duce la îndeplinire, cu succes, misiunea. Eroul cîştigă simpatia cititorului, şi astfel ideea cărţii este convingător demonstrată. Cu celelalte personaje, Vladimir Colin nu mai procedează după reţeta „clasică” şi bine face. Nu se mulţumeşte să le împartă în „buni”

şi „răi”. Chiar un ticălos ca Gore, are o dramă a lui, şi chiar printre paznicii de închisoare există un biet om simplu, necăjit şi bun la suflet; ceea ce nu înseamnă că Gore e absolvit sau că poliţistul „cumsecade” devine un erou. În general, în această carte nu abundă „loviturile de teatru”, ceea ce - credem - e în favoarea ei. Episodicul profesor entomolog Zanea - spion camuflat - e o excepţie în acest sens, şi nu se încadrează organic în carte; poate a fost nevoie de el pentru rezolvarea cuplului Gore-Ianulis, operată cam după reţeta „clasică”; din păcate, acest episod distonează cu linia generală a cărţii, semănînd cu pedepsirea fatală a vinovaţilor de către providenţă. (Gore, trimis de Zanea să-l execute pe Ianulis, se prăbuşeşte, tras de acesta din urmă pe stîncile malului, unde mor amîndoi).

Jocul întâmplării ocupă un loc mare, în mod obişnuit, în romanele de aventuri. Folosirea exagerată însă a soluţiilor date de întâmplare nu e fericită. Poate că în cartea de faţă, acest soi de întâmplări fericite sînt prea multe. În parte, fiecare întâmplare poate să-şi găsească locul într-un roman de aventuri; legate însă toate de un singur erou, creiază un sentiment de neverosimilitate. Să spunem că de taxiul care se iveşte la momentul oportun, ca Pavel să poată trece prin cordonul poliţienesc, să fi fost nevoie; apoi de alarma ce ţine trenul în loc pe podul de la Cernavodă şi chiar de placidul rezervist care-l lasă să treacă prin ieşirea dosnică a gării pe Pavel, ducînd explozibilul în servietă. Mai vine însă, tocmai în final, ceaţa aceea compactă, salvatoare, şi prostia agentului care păzeşte casa în care este ascunsă Sultana. Aici autorul mi se pare că exagerează, iar eroul său principal dă dovadă de imprudenţă.

Mai trebuie remarcat stilul curat, îngrijit, limpede şi fluent al cărţii.

În general, după cum am mai spus, romanul acesta este o carte bună şi folositoare care se citeşte cu plăcere.

R. L.

SERGIU FĂRCĂȘAN: "ARMA SECRETĂ"*)

Volumul lui Sergiu Fărcășan cuprinde, în cea mai mare parte a lui, pamflete politice cu un ascuțit caracter anti-imperialist. Relatînd „episoade dramatice și comice, din acelea care intră de obicei în șesătura evenimentelor mondiale”, autorul subliniază și semnificațiile lor majore și multiple. Fapte care în circuitul presei occidentale se înscriu la rubrica cotidianului, capătă în relatarea lui Sergiu Fărcășan, valori simbolice, esențiale. Ascuțișul critic și satiric al volumului este îndreptat împotriva cercurilor agresive, imperialiste.

Pamfletarul (care a abordat acest mod, de expresie și într-o lucrare a sa anterioară, de mai mari proporții, „J.B.C. trece cortina”) demonstrează convingător, cu fapte reale, că planurile imperialiste de dominare a lumii sînt cu desăvîrșire compromise. Oamenii vor să trăiască în pace și voința lor este mai puternică decît orice tip de armă : „Armele secrete, după un timp, se perimează. Oamenii însă, Arma absolută, Omenirea dornică de coexistență. - iată cui îi aparține cuvîntul hotărîrilor”.

Tonul violent, alternînd cu cel ironic, persiflant - pentru că faptele expuse conțin uneori, contraste comice - atestă o înțelegere deplină a fenomenului politic actual și pricepere în mînuirea nuanțelor satirei. Cumpătarea, argumentul logic, domină expunerea, dar fantezia și inventivitatea autorului aprofundează conținutul faptelor, argumentația logică - și în acest fel, pamfletul politic cîștigă certe însușiri literare. Remarcabil, printre altele, este pamfletul „Unde ești tu, Collier's?”, scris pe marginea actului de deces al revistei americane „Collier's”, care s-a făcut vestită în lumea occidentală prin numărul său din zj octombrie igși, cînd susținătorii cei mai înverșunați ai războiului rece și ai politicii de pe poziții de forță, își oferi-

seră colaborarea pentru a înfățișa tabloul unei Europe și al unei Uniuni Sovietice pustiite în urma unui al treilea război mondial, războiul atomic. Revista a răposat curînd după acest eveniment, din lipsă de cititori și de rentabilitate. Pamfletul începe pe un ton fals sentimental : „Te-ai stins, draga mea...” „Sîrălucita revistă” este deplînsă într-o zi de anul nou, cînd „toate ziarele de pe pămînt fac bilanțul anului trecut”. Urmează, după această introducere, expunerea datelor principale ale problemei : despre ce e vorba, cine, ce a scris ? Și, per_rind, cu precizie, pamfletarul operează cangrena războiului rece cu bisturiul satirei. Ironia și sarcasmul merg întotdeauna la țintă, și cititorul cîștigă, pas cu pas, satisfacția că rațiunea învinge lipsa de rațiune, că baloanele de săpun ale unor militari și civili belicoși, plesnesc iremediabil în fața ascuțișului, solid al bunului simț.

În final, autorul revine la tonul sentimental inițial, de astă dată însă într-o amplificată perspectivă satirică : „În locul unor slabi de înger care să se sperie de monopolul atomic, s-au pomenit cu sateliți pașnici deasupra capetelor înfierbîntate... Unde ești tu Collier's ? Unde ești să vezi asta ?”

În afara pamfletelor care ocupă un spațiu întins, volumul mai cuprinde cîteva reportaje și articole despre marile realizări ale oamenilor liberi, care „asaltează viitorul”. Aceste articole încununează, ca un corolar, concepția autorului, despre arme și agresiune, în sensul că viitorul nu aparține vreunei arme secrete, „că forțele păcii vor covîrși războiul”, că „nu există sabie în stare să reteze uriașa, frumoasa, eroica mișcare înainte a oamenilor vremii noastre”.

Ne aflăm în fața unui volum de publicistică valoroasă, interesantă și instructivă.

*) Edit. Tineretului, 1959.

CEZAR DRĂGOI: „LUNA DIN CĂLIMARĂ” *)

ezar Drăgoi este un poet inegal, și în poezia lui pentru copii se simte oscilația între simplitate și prețiozitate, între poezia scrisă din perspectiva psihologiei copilului și cea care se adresează copiilor, cu intenție educativă, printr-un artificio literar, admisibil însă din punctul de vedere al mijloacelor literare. „Povestea bradului” ar fi, să zicem, o lecție la o oră de lucru manual: se relatează, în esență, drumul parcurs de brad, de la tăierea lui, pînă la confecționarea unor scăunășe pentru copii. Subiect arid, nu însă fără întâlniri cu lumea poeziei. Cezar Drăgoi a scos fericit la capăt această poveste a unor lucruri mecanice, recurgînd la mijloacele povestirii quasi dramatice, însușeștînd, personificînd, clînd, deci, lucrurilor, mișcare și valori sugestive. În „Serile cu moș Nichifor” se dezvăluie taine ale pădurii și se povestesc întîmplări cu un haiduc. Ne aflăm, cu alte cuvinte, într-o lume a poeziei naturii și a evocărilor. Poetului, moldovean, nu i-a fost străin farmecul povestirilor sadoveniene, și cu atribute psihologice cunoscute din arta maestrului, crează un personaj apropiat propriei sale structuri sufletești, țe moș Nichifor: „mare meșter al snoavelor vîntorești”, Umorul și sfîlșenia, simțul naturii, și al fantasticului popular îl caracterizează pe erou. Raportul dintre ariditate și poezie se inversează însă, de dala asta, în sensul că lumea pădurii, a basmului, a întîmplărilor de altădată, foarte bogată sursă poetică, întâlnește pe alocuri tiparele inexpressive ale unor versuri prozaice. (Lăsăm copiilor observația că nu se așează în copaci căsuțe pentru păsările migratoare, ci pentru cele ce ierneză aici, în pădurile noastre). Cu toate acestea, „Serile cu moș Nichifor” rămîne una cltr, cărțile cele mai bune ale lui Cezar Drăgoi, și păcat că autorul a pus capăt

acestor povestiri, printr-o întîmplare, povestită mult mai tîrziu, în „Vicleniile piticului din vatră”. Regretul cititorului este compensat de farmecul nou pe care poetul îl crează, în această povestire, prin împletirea surprinzătoare a elementelor reale, proprii psihologiei copilului și a fantasticului, mai ales a fantasticului, care devine de data aceasta un atribut artistic esențial. Prin Vicleniile piticului din vatră”, Cezar Drăgoi părăsește relatarea și comentariul pe marginea lucrurilor și caută sugestii cu valoare simbolică. Versul își păstrează simplitatea. Poezia crește în cadrul intim al fanteziei copiilor, ilustrînd de minune nu numai o problemă de educație: - copii, nu vă jucați cu focul! ci și trăsături prețioase ale personalității scriitorului.

Uneori însă aceste intenții duc la prețiozități. „Balada cu Bucur ciobanul și prea-frumoasa Dîmbovița” nu poate fi considerată poezie pentru copii decît în măsura în care comunică copiilor o legendă cu Bucur ciobanul. Poemului însă îi lipsește cursivitatea, desfășurarea mai simplă, și, am spune, maș logică a întîmplărilor, textul rămînînd în elementele lui de atmosferă greoi pentru copii.

„Luna din călimara” se adresează copiilor mai mari, de aceea autorul a simțit nevoia să adauge ciclul „Stema Republicii”, pentru îmbogățirea cărții și legarea ei. tematică mai strînsă de actualitate. Dar cele patru pasteluri nu se integrează în restul volumului, fiind scrise mai mult sub impulsul unor impresii vagi, diluate, și transpuse în imagini prea prețioase pentru a-și găsi corespondențele plastice în imaginația infantilă.

În fața acestui volum, ale cărui piese componente au fost revăzute desigur, la retipărire, nu putem să nu-i reproșăm autorului unele neglijențe, improprietăți, de limbă sau pur și simplu versuri nereali-Zale. Cităm, cîteva:

„Cînd dă teara” - în sensul de cînd «?

*) fident. Tineretului, 1959.

înserează; (fetița) „mi se-îwrte-n jur ca sfoara”, vișelul „muge-a rîs”, „cã, pe cîntea mea de plop, spic cu spic - faci, oh, ce snop !”, „Foarte bine - cãci e pîne ce culegeți voi, copii”, „sfarmau turcimea și tãtarii, pãzindu-și palma lor de grîu”, „Strãmoșii mei - pe plug și sapã pe-acest pãmînt se cocoșau”, „Parcã dase țapu-n <ele”, „Trãim tovãrășie”- - cu înțelesul de „în tovãrășie”, „Un fluier dã în joc”, „Pe valea gîrlei-n jos”, paloșul lui Bucur ciobanul, „pe crunți și pe procleți -

crunt sã-i loveascã !”, „Vîntul : „și - fãcîndu-mi meseria - eu, cu ploaia ud cîmpia”, „de îndatã ce-a sosit, în camioane l-au pofitit”, „Cît ai spune : „scãunel!” „Hai la fabricã cu el”, rimeazã „fiș” cu „pîș”, „sãraca, cã din veac e blestematã”, „Codru-și bate cracã-n cracã”, capra „de țãruș s-a rupt, din sfoarã”, „la ceasul ășt”, „v-au bîntuit furtuni și ploaie”, „și în brazii sub furtună, și-n țãrãni care arã, și-ntr-a spicelor cununã - arde inima mea, țarã!”

I. H.

CALIN GRUIA: LA „DRUMURILE LUMII”*)

alin Gruia este un iscusit și apreciat povestitor pentru copii, cunoscut atît din colaborarea sa susținută la revistele pentru copii, cît și din cãrțile tipãrite în ultimii ani.

Cu noul sãu volum La „Drumurile Lumii”, Cãlin Gruia se adreseazã școlarilor mai mari, oferindu-le nu primele noțiuni asupra lumii înconjurãtoare, ci cãutînd sã-i familiarizeze de data aceasta cu o serie de principii morale și cunoștințe asupra societãții, înfãșurate sub învelișul atrãgãtor dar și pretențios al basmului.

...Un bãietan coboarã d, in munte și înopteaz/i în casa. unui rotar. Curiozitatea lui slîrnitã de o vorbã, a rotarului, îl face sã ridice capacul lãzii care trebuia sã-i serveascã de pat. peste noapte. înã-untru flãcăul aflã o mulțime de scule și obiecte vechi, prãfuite, stricate, azvîrlite fãrã rost. Trezite din „amorțealã”, ele se oferã sã istoriseascã fiecare cîte o poveste trãitã sau auzitã în timpul „vieții” lor.

Acesta este pretextul care leagã între ele basmele lui Cãlin Gruia. Fiecare basm cuprinde un tîlc, o idee menitã sã prindã rãdãcini sau, dimpotrivã, sã fie alungatã pentru totdeauna din mintea fragedã a copiilor. Imbinînd elemente din recuzita

fantasticului cu realitãți apropiate și cunoscute copiilor, Cãlin Gruia le vorbește tinerilor cititori despre bunãtate și perseverențã, despre puterea fãrã margini a dragostei curate, despre egalitatea dintre bãrbat și femeie, despre mm-ea iscusinã și dragoste de adevãr a unui cioplitor în piatrã. Dar scriitorul povestește și despre oameni ajunși la pierzanie din pricina lãcomiei de bogãții, a zgirceniei și a rãutãții, despre necunoștința unui rege și a dregãtorilor sãi fãrã de un, brav oștean care scãpase țara de dușmani, despre nimicnicia unei vieți sterpe, egoiste, închise între patru pereți, trãite sub semnul unui fals ideal, etc.

Nararea basm.elor, realizatã cu iscusinã, ne îndreptãțește odatã mai mult sã recunoaștem în Cãlin Gruia un meșter al genului.

Furat de propria-i imaginație însă, dorînd sã-și contureze și sã-și caracterizeze personajele uneori prin prea multe amănunte neînchegate, scriitorul ajunge sã nu mai stãpîneascã nici desfășurarea narațiunii, nici factorii care definesc individualitatea eroilor sãi. Autorul se simte mereu înclinat sã explice pe larg stãrile sufletești, mobilul comportãrii sau al acțiunii personajelor. Aceasta duce la introducerea de episoade inutile sau la alternanțe de pla-

*) Edit. Tineretului, 1959.

nuri care încarcă povestirea, lipsind-o de limpezime și de o logică strânsă. Ne întrebăm, de pildă, ce rost are povestirea pe larg a jocului de cărți dintre Scumpie și dracul? Cu ce schimbă lucrurile faptul că Scumpie a văzut cărțile de joc ale diavolului? sau: ce explicație are fuga bărbaților din țara craiului Țării-dintre-Ape, tot așa ca și întoarcerea lor neașteptată? Ca să nu mai vorbim de pasajul, cu totul ne la locul lui într-o carte pentru copii, unde e vorba de războiul pornit de armata fetelor împotriva craiului de apus, război care, după chiar spusele autorului, se transformă în... nuntă!...

Nici replica nu e destul de vioaie, de incisivă, iar lungimea unor descrieri face povestirea greoaie, apăsătoare. Narațiunea e încărcată cu prea multe elemente de supranatural; credința în existența diavolului este combătută, dar elementele mistice, superstițiile, soarta apasă asupra omului, care nu o dată cade răpus sub greutatea lor. Eroii pozitivi sînt chinuți de propriul lor zăbucium, nu apar ca niște figuri puternice, luminoase, așa cum ar fi putut fi bunăoară Dobromir sau Safir. Pînă la urmă Dobromir moare, ucis de slugile țilharului hîbrăcat în haine de sfînt, Safir e totuși învins pe plan moral de fratele cel rău, iar roaba din miazăzi în „Povestea găvanului de furcă”, devenită o crăiasă înzestrată cu iscusință și energie, tot nu poate să-și strunească supusele și așteaptă evenimentul salutar al

întoarcerii bărbaților, frîngindu-și tot timpul mîiniile și nemaîștiind ce să facă.

Pe lîngă structura sufletească a personajelor, înclinate spre pesimism, ceea ce mai contribuie la impresia generală apăsătoare pe care ne-o lasă cartea este și faptul că unor personaje li se atribuie tare fizice. Scumpie are mîiniile pătate, iar Andrieș, croitorul, are un nas mare cît un cartof și, pe deasupra, împodobit cu trei negi, amănunte care nu schimbă cu nimic cursul firesc al lucrurilor. Vrem să precizăm în treacăt că autorul dă numele simbolic de Scumpie unui personaj lacom de bani. Dar în limba noastră scumpie are alt sens, și. anume este un arbust cu flori verzi-gălbui, a cărui scoarță și ale cărui frunze se întrebuițează în vopsitorie și în tăbăcărie. De asemenea, în prima povestire din volum apare un personaj abstract ca Dragostea Zânei, care încearcă să-l întoarcă pe Scumpie pe drumul cel drept, personaj pe care însă copiii nud vor pricepe decît cu mare greutate sau chiar de loc.

Un fir epic mai simplu, mai puțin întortocheat, o finalitate mai optimistă și mai diferențiată de la un basm la altul, ar fi dat volumului La „Drumurile Lumii” mai multă limpezime și ar fi făcut ca un scriitor cu pana atît de încercată în acest domeniu, cum este Calin Gruia, să fie citit cu mai mult folos.

Sanda Mai inescu

PETRE STOENESCU: „PRIVIGHETOAREA”*)

 între tinerii scriitori care au debutat ori s-au afirmat în ultimul timp, Petre Stoescu e mai puțin cunoscut, în raport cu alții, ca Fănuș Neagu, Vasile Rebreanu, Nicolae Velea etc. Faptul își are și explica-

*) E.S.P.L.A., 1959.

ția și semnificația lui. Explicația e următoarea: Petre Stoescu n-a publicat și nu s-a afirmat ca prozator într-una din revistele centrale sau de circulație mai largă. De unde rezultă și că sînt destui tineri scriitori care nu se bucură îndeajuns de atenția criticii literare pentru că sînt considerați scriitori provinciali. În ori ce

caz, volumul „Privighetoarea!” se întregă, atât prin calitățile pe care le are, cât și prin slăbiciunile sale, în dezvoltarea tinerei noastre proze.

Stoenescu abordează cu precădere genul scurt, și își ia subiectele - ca și ceilalți confrăți ai săi - numai și numai din actualitate. Fără doar și poate că abordarea unei tematici de actualitate nu constituie un merit, în sine, dincolo de realizarea artistică. Totuși, luat în ansamblu, cu toate scăderile sale, volumul „Privighetoarea” are o anumită prospețime a faptului trăit sau cunoscut în de-aproape. „In rîndul lumii”, de exemplu, este o schiță bună, realizată din punct de vedere artistic. Superioritatea gospodăriei colective e scoasă în evidență fără stridențe, firesc, printr-un fapt de viață mărunț, neînsemnat în aparență. Stan Ghiduș, un țăran care n-a intrat încă în gospodăria colectivă, stă în fața porții, necăjit. EL duminică și-n sat e zărrivă mare. ha gospodărie a fost adus un camion nou. Copilul lui Stan e dus acolo, să-l vadă. Stan își trimite nevasta să-l cheme acasă. Pe urină pornește cu căruța la cîmp. Pe drum, îi ajunge și-i întrece camionul colectivei, încărcat cu copii și cu oameni care participă la rodajul noului automobil. Nu se vorbește nimic despre hotărîrea lui Stan de a se înscrie în gospodărie și nici despre părerea lui de rău că nu s-a înscris pînă atunci. Drumul său e sugerat abia, destul de bine de altfel. Singurătatea și izolarea în care L-a dus lipsa lui de hotărîre și de încredere, vor lua sfîrșit. Și asta nu pentru că a rămas în urmă pe drum, ci pentru că satul, ca atare, l-a depășit și-a intrat într-o nouă formă de viață, mai prielnică aspirațiilor omenești.

„Privighetoarea”, - cea mai realizată bucată din volum - își are de asemenea semnificația sa, deși se bazează tot pe un fapt mărunț, banal : un bătrîn, Ilie Corbea, cîntă, pentru a fi transmis la posturile de radio, un cîntec vechi. Stînjeneala bătrîmului, redată cu multă finețe, cu înțelegere, e depășită, la sfîrșit. Ilie Corbea își dă seama că privighetoarea-i slobodă

de-acum și poate să cînte în voie, după bunul său plac și după îndemnul inimii.

„- Tiii! Ceara ei de treabă ! - spune el. Ce slobodă-i privighetoarea ! Acum să fi fost aici aparatul ăla cu panglici, să mă audă și să spună în toată lumea cîntecul lui moș Ilie Corbea...”

Și în celelalte bucăți din volum găsim lucruri interesante, referitoare la viața nouă a satului nostru. În „Nicovala”, autorul încearcă să scoată în evidență frămîntările unui fierar, care vrea să intre în gospodăria colectivă. În schița-portret intitulată „Ursu” ni se vorbește despre un colectivist care se desprinde cu greu de vechiul său fel de viață. „Trufandalele președintelui” evidențiază dragostea pentru avutul obștesc. E vorba, după cum lesne se poate înțelege, de întâmplări și fapte luate din cea mai strictă actualitate. Cu toate acestea, ultimele lucruri menționate sînt nerealizate din punct de vedere artistic. Frămîntările fierarului din „Nicovala”, de pildă, sînt complicate în mod artificial. Atît ezitățile personajului cît și hotărîrea lui de la sfîrșit, nu sînt concludente. Discuțiile pe care le are fierarul cu președintele și cu secretarul organizației de partid, de asemenea rămîn neconvingătoare ca dealtfel și „intrigile” fostului negustor, ale lui leu Scarlete, cît și intervenția de la sfîrșit - salvatoare în intenția autorului, probabil - a celui alt fierar, a lui Tudorel. Neconvingătoare și schematic sînt și alte lucruri din volum : „Trufandalele președintelui”, „Ultimul cuvînt” și „Sandu Răduș”. Penultima, în deosebi, se sprijină numai și numai pe generalități, pe afirmații juste, dar care pot fi puse și în gura altor eroi, fără nici o modificare, ceea ce înseamnă că Petre Stoenescu n-a găsit un fapt concret, legat de o anumită situație și anumiți oameni prin care să spună ce a avut de spus. Fără doar și poate că schimbarea care s-a petrecut în viața satului a adus cu sine relații și mentalități noi. Cîntecul și hărnicia, cît și celelalte atribute, capătă altă semnificație, mai largă, în raport cu întreaga colectivitate. E posibil, așa dar, ca

o mamă să-și certe feciorul pentru că nu s-a comportat cum trebuie în timpul cît a fost președinte al gospodăriei colective. „Cearta' aceasta, însă, nu poate fi redată prin afirmații de tipul următor :

„Dar ce, mă băiet, se supără dintr-o dată mama, aprinzîndu-se la față. Crezi că eu nu știu ce-i aia critică ? Ce, eu trăiesc în pădure ? Dar ce drac de critică e asta, Doamne iartă-mă ? ! Asta-i pornire, nu critică tovarășească. Scrisoarea asta e scrisă cu venin. Cine are urechi de auzit..”

Ar fi bine ca pe viitor, Petre Stoenescu să se ferească de abstracții sche?natice și

să adîncească mai mult materialul de viață asupra căruia și-a îndreptat atenția.

Pe de altă parte n-ar fi rău dacă ar acorda mai multă importanță cuvîntului, pentru a evita anumite repetiții sau improprietăți : „ți-ai pățimit zilele” (formulă care se întîlnește de două-trei ori în volum), - „Pățimise multe nevoi”(t, - „Sprîncene voinice”... „ca mușcat de viespe” (formule care de asemenea se repetă) etc. În felul acesta tînărul prozator va ajunge să dea lucrări mai bune și mai plinice din punct de vedere artistic.

I. J. ăncrănjan

SAADI: „GRĂDINA FLORILOR”*)

5' A părut acum yoo de ani, „Golestanul” lui Saadi s-a bucurat MB în Orientul musulman de o wBm popularitate pe care puține cărți din patrimoniul clasic al literaturilor europene au cunoscut-o. Alcătuită din sentințe filozofice și morale, din anecdote și istorioare ai căror eroi fac parte din diverse straturi sociale : negustori, șahi, derviși, cerșetori, meseriași, proeți, „Grădina florilor” și-a cîștigat repede celebritatea, ajungînd să fie unanim considerată ca opera cea mai desăvîrșită a literaturii clasice persane.

Saadi a încorporat în proza și versurile celor- opt capitole ale „Golestanului,” toată experiența unei vieți bogate în peripeții, în cursul . căreia autorul a făcut nenumărate călătorii (India, China, Arabia, Siria, etc.), cunoscînd și gloria înțeleptului ascultat cu venerație de șahi, dar și mizeria dervișului, rătăcitor, prizonier al cruciaților la un moment dat, altelei trăind, ddn pomeni pentru predicile, sfaturile și vorbele de duh spuse în tîrgurile și caravanserauriile din drumul hagiilor.

*) .E. S. P. L. A., 1959.

Prin varietatea lui, ca și - după cum ne asigură persaniștii - prin simplitatea, claritatea și naturalitatea stilului (calități deosebit de prețuite la un popor care se exprimă excesiv de metaforic pînă și în grand de toate zilele), „Golestanul”, acest manual de morală practică, a devenit o adevărată carte de căpătîi a persanului, asigurîndu-și o foarte largă răspîndire. La aceasta a contribuit, de sigur, și profilul moral al autorului, așa cum se încheagă din filele cărții, - o personalitate plină de contradicții, asemănătoare - deși apropierea e riscată în multe privințe - figurilor renașterii europene : ascet și hedonist în, același timp, moralist, dar un moralist bonom și jovial, lipsit de rigiditatea didactică, disprețuitor al gloriei și bogăției dar nădîndu-se înapoi de la plăcerile pămîntești, pios, dar în același timp tolerant și adversar al fanatismelor.

Nu putem decît aplauda ideea Editurii de Stat pentru Literatură și Artă de a pune la îndemîna cititorilor romîni, chiar și fragmentar, această operă de bază a unei mari literaturi pușin, cunoscută la noi. Poetul George Dan, autorul acestei traduceri, a depus o muncă grea, care me-

rită toată admirația. Mînuitor, mai ales în baladele sale, al unui vers colorat și plastic, bănuim că, George Dan a reușit în multe locuri să se apropie de savoarea originalului, așa cum ne-o imaginăm pînă acum după versiunile franțuzești, lată, spre încredințare, un fragment din prefață, unde Saadi povestește împrejurările în care s-a hotărît să-și scrie cartea :

„...s-a-ntrînplat ca noaptea s-o petrecem într-un colț plăcut dintr-o grădină. Minunat era în jur ! Copacii te vrăjeau cu creștetul lor verde și-ai fi zis că-n ierbi sînt stropi de smalt și că-n bolta vițelor de vie spânzură ciorchinii aurii, precum puii cloștii de pe cer !

O grădină c-un izvor în danț susurînd strălimpedele-i lanț ;
Printre crengi, pe fiecare ram,
Triluie întraripatul neam.
Colo, curcubee de lalele,
Ici, belșug de roade roșii, grele.

"Și sub umbra pomilor adie
Vântul printre frunze foșnitor
Larg desfășurînd tapiserie :
Coadă de păun multicolor..."

, Față de traducerea persanistului Gh. Popeseu-Ciocănel, apărută la Ploești acum o jumătate de secol, versiunea actuală este mai îngrijită și făcută cu incontestabil talent.

Dacă înțelegem rațiunea prezentării fragmentate a „Golestanului” (au fost omise în primul rînd acele capitole care șochează concepțiile noastre morale), nu putem fi însă de acord cu tendința de a „poetiza” excesiv textele de proză și cu tenta arhaică pe care o aplică traducătorul stilului întregii cărți. O operă prețuită în țara de origină tocmai pentru limpezimea și naturalețea stilului ei nu trebuia întunecată printr-un exces de arhaisme prețioase care nu reușesc decît. să-i tulbure sensurile, să o facă greoaie pe alocuri și

dificilă la lectură. Pe de altă parte, apelul la turcisme și la balcanisme în general nu reușește să sugereze atmosfera și epoca, ci ne duce cu gîndul mai de grabă la mediile interlope din porturile Dunării, cu care ne-a familiarizat mai de mult poetul George Dan.

O proză ritmată și cu turmură arhaică a frazei, („Un puternic pește a căzut drept în mreaja unui slab mrejar, carele n-avu puteri să-l țină. Peștele l-a biruit pe el, plasa o a smuls din mîini și-afund dusu-s-a cu mrejele înmot!” sau : „Cine-s aști feciori de tîrfe, fapți la gard ?”) poate să facă deliciile unor amatori de curiozități, dar abate atenția de la conținutul operei. Am putea produce o listă întreagă de arhaisme, de turcisme, de cuvinte rare de extracție dubioasă sau de invenții lexicale pur și simplu; ne mărginim doar la cîteva : ghinărar, silnicie, șahicească, a drumeți, direptate, voroavă, folagă (cuvînt explicat la note !), căși, monastire, ruinuri, măgariu (!), noblu (!! „Dar :la fiul prost al unui noblu / Toți streinii or să cate oblu”), martir (în loc de martiriuj, îmbii (ambii), sadea, anasîna, belalii, lic-tis-plitis, ditamai huidumă, deșt, ceapcîn, însalbi, clipit (clipită).

Unele versuri au, datorită mai ales stilului colorat excesiv cu forme lexicale neuzitate, o înfățișare bizară :
Teamă mi-i că-n mîini fără-o para,
Din bazar turban n-ai cumpăra...
...Ce te lauzi că-n sarpangeghi
Tare-n brațe și-n ghiare-oi hi...
...Chiar veghind o sută de-ani un ghebru
Focul zoroastric, viu, funebru,
De-a căzut în el, într-un clipit,
Vai, vâpaia l-a și mistuit !

Nu ne îndoim că la o viitoare ediție George Dan va revizui actuala traducere în sensul curățirii ei de extravagante stilistice.

I. D.

„IAȘUL LITERAR”-nr. 11/1959

E vizibil și în acest număr efortul redacției ieșene de a se orienta - și a-și orienta colaboratorii - pe linia actualității. În acest sens subliniem, apariția a două reportaje semnate de Ben. Corlaci și Papp Ferencz, a poeziilor lui Nicolae Țațomir, Horia Zilieru, Florin Mugur și Florența Albu, ca și articolul amplu de la rubrica : „Discuții” : „Unele considerații asupra problemei conținutului și formei” - semnat de D. Costea.

Reportajul lui Ben Corlaci, „Prin Tulcea, de azi”, deși cam sumar și împrăștiat, nu e cu totul neinteresant; mai mult o înșiruire a realizărilor oamenilor muncii din Tulcea și împrejurimi, el indică totuși procesul vast de trezire la viață a unei regiuni pînă mai ieri rămasă în urmă. Defectul principal al lucrării vine din caracterul său cu totul fragmentar; informații interesante și multe despre locuri și oameni nu se încheagă într-o imagine unitară.

Mai izbutit ni se pare reportajul lui Papp Ferencz despre combinatul forestier de la Gălăuțaș - mai literar și mai sugestiv. Fără să facă o descriere minuțioasă, autorul realizează o imagine de ansamblu a uriașei, construcții de pe malul Mureșului, folosind procedeul comentariului liric.

Proza propriu-zisă e slab reprezentată de schița „Coacăze” (semnată de Manole

Aureanu) - o neconcludentă istorisire „glumeață”, cam schematică și cam modest redactată. Caracterizările personajelor sînt de genul acestora : „Era dat naibii nenea Păuș” - „Ce mai, era dată naibii Tinca”... „Mai rar om dîrz ca ea”. Subiectul poate fi rezumat prin următorul pasaj, citat din lucrare : „Ne întrecem și noi între noi. Ceiui care realiza mai mult i se așeza pe bancul de lucru un steguleț roșu. O vreme steagul a stat la mine, apoi mi l-a luat Marfon. După vre-o săptămînă a trecut la Tinca. Mă bucuram tare mult, de parcă eu aș fi fost fruntașul...” Mai sînt și neconcordanțe de limbă. Chiar dacă autorul e un începător, redacția a procedat cu ușurință publicînd această schiță slabă.

Poeziile din acest număr nu se ridică - în general - de-asupra nivelului obișnuit. Remarcăm „Sonata lunii” - a lui Nicolae Țațomir, care cîntă lunicul sovietic, în strofe muzicale, minuțios cizelate; precum și poezia „îndrăgostiții” de Florența Albu, în care găsim versuri frumoase, inspirate. Poezia, în întregul ei, ar fi meritat însă mai multă atenție din partea, autoarei; impresia generală pe care o lasă nu este unitară, imaginea șantierului neintegrîndu-se organic în atmosfera pregătită de primele două strofe (statice și prea calme).

Horia Zilieru versifică - în general corect - pe o idee foarte frumoasă, în

poezia „Citește și dă mai departe”. Mai semnează poezii Otilia Cazimir, Florin Mugur, Ion Petrache, Florin Mihai Petrescu, Sorin Stoian și Bondoc Nezimieze (poet buriat).

Demostene Botez, în „Scrisori din București”, creionează succint o imagine vie a construcțiilor noi din Capitală.

Interesant, bine gândit, echilibrat, lucrat cu multă seriozitate ni se pare articolul lui D. Costea despre cartea lui Andrei

Băleanu, „Conținut și formă în artă”. Depășind limitele unei simple recenzii, articolul subliniază cu pricepere și, obiectivitate calitățile și lipsurile studiului luat în discuție, avînd meritul de a ridica unele probleme neelucidate în carte și de a sugera o dezvoltare a discuției pe tema conținutului și formei. E un articol meritos, care, poate constitui un punct de plecare pentru o discuție mai largă.

R. L.

„URZICA” - nr. 19-24/1959

face considerații grave pe marginea unei reviste de umor nu e, recunoaștem, lucrul cel mai potrivit cu putință. Cum însă pretindem că știm aprecia un spirit de calitate, chiar dacă nu ne înecăm, de ris la lectura „Urzicii” și cum, pe de altă parte, avem de-a face cu o publicație serioasă în fond, vom încerca să-i răsfoim paginile și să o citim cu ochiul rece și nepărtinitor al criticului.

Aportul revistei la corectarea moravurilor și la înlăturarea a ceea ce e vechi și dăunător este incontestabil. Numai în perioada de care ne ocupăm, în „Urzica” sînt demascate și înfierate, în afară de raiunile cunoscute ale lumii capitaliste, o serie întregă, de năravuri, care, în, manifestări de o ?nare diversitate, acuză persistența educației mic-burgheze, lipsa unei atitudini constructive, sănătoase, față de muncă în societate. De țepii „Urzicii” sînt atinși, fără cruțare jefuitorii avutului public, birocrații, risipitorii, sugrumătorii criticii, bulevardişti, șmecherii, servilii, șperțarii, chiulangii, criticii apologeți, cosmopolitii, bețivii, nepăsătorii, carierişti; o întreagă, galerie de tipuri, de care ne împiedecăm cu toții și cărora li se expune hazului public latura vulnerabilă, ridicolă.

Colaboratorii „Urzicii” înțeleg, de cele mai multe ori, că adresa precisă și, imediată a satirei nu presupune concesii pe

linia calității artistice ci dimpotrivă, obligă la aceeași exigență pe care o pretinde orice gen literar. Radu Stănescu bunăoară, combătînd în schița „Omul potrivit la locul potrivit” (nr. ig) politica nejustă în. domeniul cadrelor, practică de către unii conducători de instituții, știe să exploateze cu. finețe situațiile comice și, să dezvăluie absurditatea unei aseinenă politice, prin relatarea pe un ton impasibil în aparență, a peripețiilor unui inginer hidrolog angajat să repare... dușul unei băi. Printre schițele publicate în ultima vreme, e de remarcat, de asemenea, cea intitulată „Nu crezi că e prea tare” ? (nr. zz), semnată de Victor Pițigoi, îndreptată împotriva, criticii tolerante și a tendinței de a mușamaliza lipsurile subalternilor. Schița e scrisă cu nerv și reușește să umple de ridicol pe slujitorii unei asemenea „critici” cu mânuși.

Schițele „Urzicii”, scurte, operative, se bazează de obicei pe umorul de situație. Sînt. și cazuri - e drept, foarte rare - cînd se încearcă analiza psihologică și crearea, de tipuri, cu oarecare consistență. Așa procedează Sădi Rudeanu, care, crii.cînd morga și distanța ca, mijloace de menținere a autorității, („Filmul” nr. 23J a înțeles că nu o poate face cu deplină, eficacitate decît analizînd, și. explicînd. un caracter.

Dintre poezii, se evidențiază cele semnate de Stelian Fiiip („Coroana”, nr. 24), P. Mihăileanu („Un patriot”) și mai ales „Bravura” lui Aurel Felea (nr. 22), unde problematica unei vechi și cunoscute fable e adaptată cu pricepere la împrejurările Bucureștiului contemporan :

Au hotărât vecinii mei
(Și, de ! - cum să nu spui ca ei ?...)
Au hotărât ca strada noastră, astă vară,
Să ne-o-nfrumusețăm prin muncă voluntară.

îndată eu,
Om săritor de felul meu
Și harnic și voinic,
Vecinilor am început să le explic
Ce-nseamnă munca voluntară
Și cât e ea de necesară...
...Și fiindcă știu vorbi aprins,
Pe toți convinșii i-am convinșii.-.

Cînd însă bravul apologet al muncii voluntare, dovedindu-se a fi „la vorbă primul și la muncă înapoi”, e chemat să pună personal umărul la treabă, găsește că e cazul să se indigneze și să aducă argumentele obișnuite în astfel de cazuri, demascîndu-se ca. un simplu palavragiu și leneș :

Cum?... le-am răspuns furios, (hm! Inșfîrșit... n.n.) cu glas de zmeu...
Cum ? Eu nu dau exemplu ?... Tocmai eu ?...
...Voi mie-mi contestați bravura ?
Vă rog nu depășiți măsura !...
Uitați că eu v-am lămurit,
V-am explicat și v-am vorbit
Și-o săptămînă am muncit
Cu gura ?...

Partea tare a „Urzicii” o constituie, așa cum e firesc într-o publicație menită unei largi răspînliri, caricatura. E drept că sînt rare caricaturile într-adevăr reușite, dar nu trebuie uitat că acesta e un gen. foarte dificil, care cere, pe Ungă o bună stăpînire a legilor desenului, și o neobișnuită ascuțime de spirit. Sînt de reținut cîteva din caricaturile reproduse de la Expoziția, republicană, și în deosebi cele semnate de Tarii (transfugilor nu le miroase a bine”,

unde metafora uzuală e descompusă, revenindu-se la sensul propriu, inițial al termenilor : niște jobenași pînă la ale căror nări zbîrcite de oroare și repulsie ajunge fumul victorios al fabricilor noastre), de Cobar („Capitalism popular”, sau împărțirea... echitabilă a sarcinilor, pe bicicletă : patronul la ghidon, iar salariatul la pedale), sau de Crivăț : „Elemente noi în arhitectura Greciei” (coloane „din ordinul doric” flancate și minate în suișul lor aparent de rachete „din ordinul american). De remarcat și „Măturică” lui Taru (nr. zi), caricaturist care, în general, nu scotează efectul comic, tratîndu-și eroii - criticul apologet în cazul de față - cu cruzime și dispreț. O mențiune și pentru suita „La telefon” a lui Matty (nr. z}), un artist mai bonom - ' ca și popularul Cobar - nimicind cu rîsul lui franc și fără rezerve pe nesimțîți, pe servili și pe birocrați, pe care îi expune, scîlîmbăiați, oprobiului public.

Cele ce. supără uneori în paginile „Urzicii” este necunoașterea cu precizie a finței, ocolirea sarcinilor de cea mai mare actualitate, fapt care se traduce prin critica - uneori insistentă - a unor fenomene secundare, lăturalnice, cărora li se dă o amploare nemeritată. Așa se întîmplă cu frizura zisă „Cicero” sau „coadă de cal”, devenită adevărat cal de bătaie al caricaturiştilor aflați în vacanță de inspirație. În nr. ig („Fanarache”) se critică nici mai mult nici mai puțin, decît grija pentru economii în unele instituții (care organizează mesele festive „cu materialul clientului , neajutînd în acest fel la înflorirea restaurantelor de.stat!) Tot acolo, o desenatoare indică drept dușman nr. 1 al liniștii, nocturne pe... măturătoarele de stradă.

Se întîmplă și cazuri cînd critica se face cu mînuși : în nr. Z4, batjocorirea cumpărătorilor de către unii salariați necinstiți din comerț e numită „apucături”, iar înșelătoria crasă „neseriozitate”. Dar ceea ce supără mai. mult în „Urzica” - și aceasta e o meteahnă veche, nedispărută de tot - e vorbăria, obiceiul de a dilua sezișările cititorilor, tari prin ele însele, de a îm-

potmoli și a îngăla critica directă venită din mase, într-un sos de lamentabile calambururi și glume ieftine, care, de cele mai multe ori tocesc ascuțișul criticii. Să dăm un exemplu, pentru a ilustra acest soi de „prelucrare de specialitate” :

„Urzică dragă, la noi acasă, ca de altfel majoritatea locuitorilor din Jimbolia (sic !), încălzim sobele cu lemne. Și pentru asta, firește, trebuie să introducem în sobă lemnele. Dar pentru ca lemnele să intre în sobă, e necesar ca mai întâi să le tăiem” etc. etc., ca să aflăm în cele din urmă că în localitatea amintită zace degeaba, sub pretextul mrentabUitații, un fierăstrău mecanic.

Redactorii „Urzicii” trebuie să înțeleagă că le apreciem finețea spiritului, dar nu trebuie să se simtă obligați să scoată umor și din piatră seacă.

S-ar mai putea reproșa „Urzicii” prea desele cazuri de criticare în general a unor instituții (Agrosem, TIF, CRR) pentru greșeli datorate în mod evident unei persoane (magazioner, contabil etc.), ca și cum toți salariații instituțiilor respective ar fi vinovați. În acest fel e limpede că se pierde eficacitatea criticii și nu jnai există suficiente garanții, de îndreptare a lipsurilor. La fel de ineficace ni se pare modul în care umoriștii înțeleg să lupte - în general ! - împotriva superstițiilor - aceleași pisici cu coada z.bîrlită, aceleași babe co-roiate și slute, îngrozite de apariția, medicului sau ds activitatea căminului cultural, - cînd normal ar fi să se depisteze și identifice cazurile reale cînd cetățeni cinstiți, dar înapoiați și naivi (nu numai de la țară !) ajung pe mîna lacomă de bani a tot soiul de „ghicitoare” și de „profesori”.

Faptul concret, grăitor, nu e la mare cinste nici cînd e vorba de satira anti-imperialistă. În loc să relateze și să comenteze evenimente reale, caracteristice pentru modul de viață în societatea capitalistă, redactorii „Urzicii” recurg adesea la confecționarea stîngace de „știri”, în

care satira e prea șubred sprijinită de calambururi ieftine, dacă nu chiar de caracterul insolit al unor cuvinte străine. (În nr. ig, într-o „știre” din Africa de Sud, judecătorul se numește Inocențiu von der Muschama ; un general revanșard - Fritz von Blitz ; pentru, ca în niște știri „sportive” să aflăm de niște terenuri numite „Luxation” și „Brutality”, de echipele „Dolarul” și „Dividende” etc.).

În sfîrșit, nu putem fi de acord cu concesiile care se fac umorului gratuit, de origine mic-burgheză, înclinației către spirite de prost-gust, către platitudine și vulgaritate. Am încadra în această categorie schițele lui Vasile Fulgeanu, („Norocul” și „Vacile lui Nea Llie”), simpliste, lipsite de haz și trădînd necunoașterea vieții satului, „Filele din jurnalul unui călător în cosmos”, sau cutare prezentare naturalistă a doi spectatori în fața unui ecran lat, unde desenatorul ține cu orice preț să scoată efecte comice din înfățișarea unor figuri decrepite, descompuse.

Credem că lipsurile amintite se datoresc într-o anumită măsură și cercului îngust de colaboratori ai „Urzicii”. E adevărat că în paginile ei, în afară de numele unor scriitori cu stagiul îndelungat în domeniul satirei și umorului (Tudor Măinescu, Mircea Pavelescu, Ion Pribeagu, FI. Iordăchescu, I. Avian, Sădi Rudeanu, etc.) se întîlnesc și nume de tineri (Stelian Fiiip, Rodica Toth, Ion Rus ș.a.), dar aceasta e prea puțin. E de dorit ca paginile acestei publicații să fie deschise larg sezjsărilor venite din mase, care trebuie tipărite într-o formă mai apropiată de cea originală, precum și încercărilor unor începători care aduc un oarecare aer de prospețime și .savoare populară, autorii lor nefiind contaminați încă de boala calambururilor, ucigătoare a oricărei scînteieri de spirit. E necesar, de asemenea, să se apeleze și la colaborarea unor scriitori „serioși”, „nehumoriști”, de la Tudor Arghezi pînă la Eugen Barbu și T. Mazilu,

(creatorii de fapt - oricât ar părea de paradoxal - ai satirei și pamfletului de calitate). Aportul unor asemenea scriitori ar fi însemnat și ar ridica sensibil nivelul și combativitatea revistei.

N-ar fi de prisos nici o pagină permanentă de antologie a umorului românesc,

de la Hașdeu și Caragiale încoace, pagină în care s-ar putea publica texte mai puțin cunoscute ale măștrilor genului, acestea puțin constitui o bună școală pentru autorii tineri.

R. C.

— De peste hotare —

„VOPROȘI FILOSOFII”

Într-un bilanț al celui de al patrulea Congres Mondial de Sociologie care a avut loc în Moscova în septembrie 1958, în Italia, A. Okulov și T. Oiserman, subliniază caracterul empiric și nihilismul metodologic care au caracterizat intervențiile majorității sociologilor occidentali. Dacă în ceea ce privește faptul social individual, investigația empirică poate să aibă o valoare științifică, ea eșuează complet când e vorba de a aborda fenomene sociale importante. Sociologii empirici resping conceptul de lege, de dezvoltare, de progres considerându-le postulate apriorice; însă rezultatul descrierii empirice a faptului social devine, în ultimă analiză, o apologie indirectă pentru sistemul capitalist. Astfel se explică atenția relativ scăzută pe care sociologii burghezi o acordă problemei șomajului. Unele din aceste cercetări parțiale reelaborate pot însă să spună ceva despre adevărata situație a orânduirii sociale capitaliste, lată de pildă în numărul pe octombrie al revistei „Comunita”, un studiu asupra muncii minerilor în industria italiană contemporană dezvoltată, fără intenții, în mod necruțător, noile forme subtile ale exploatării muncii în capitalism și ale stoarcerii, plus-valorii, spulberind, mitul dezvoltării capitalismului și al îmbunătățirii lui în raport cu secolul al XIX-lea.

La Congresul de la Veneția, o discuție aprinsă a avut loc în jurul raportului principal susținut de Raymond Aron, „Socie-

tatea contemporană și sociologia”, a cărui teză principală este: caracterul sociologiei în fiecare țară îl determină „contextul social” specific ei (acest termen indefinit este utilizat în scopul combinării eclectică a sumei fenomenelor sociale care influențează sociologia.) Prin această teorie Raymond Aron încearcă să explice deosebirea între sociologia americană și cea marxistă sovietică: „antagonismul între sociologia americană și sociologia sovietică se explică în mod evident prin contextul social al ambelor țări”. După Raymond Aron, în măsura în care sociologia este legată de contextul social nu poate exista înțelegere reciprocă și colaborare științifică între sociologii diverselor țări, în speță între sociologii lagărului socialist și capitalist. Fiecare sociologie este o conștiință falsă. Acest punct de vedere fundamental nihilist, care pînă la urmă justifică de fapt politica războiului rece, a fost combătut de sociologii sovietici, și chiar de sociologii burghezi care au arătat că o colaborare culturală între țările capitaliste și socialiste este posibilă ținînd seama de deosebirile ideologice și de lupta de idei în domeniul ideologiei. Trebuie arătat că ideea legării sociologiei, de contextul social reprezintă o concesie semnificativă a sociologilor burghezi în ceea ce privește refuzul lor anterior de a recunoaște rolul determinant al orânduirii sociale în definirea suprastructurii. Egalizarea, punerea

pozitivistă pe același plan a sociologiei marxiste, singura într-adevăr științifică, și a sociologiei burgheze, interpretarea relativistă a cunoașterii sociologice, reflectă criza din ce în ce mai adâncă în care se zbate sociologia burgheză contemporană.

În articolul intitulat „Freudismul și reformatorii săi contemporani”, sociologul american Hary K. Wells, discută lucrările devenite în scurt timp faimoase ale lui Karen Homey care încearcă „o nouă versiune reformată a psihanalizei”. Homey încearcă să păstreze „miezul rațional” al descoperirilor lui Freud ; deși tocmai „miezul” concepțiilor lui Freud este reducerea naturii umane la activitatea inconștientă, instinctivă, repudierea a tot ceea ce este într-adevăr omenesc, cunoaștere, rațiune, adevăr, știință, artă, emoții și relații omenesti sănătoase. În cercetările lui Karen Homey există două tendințe contradictorii : pe de o parte ea atacă conceptele mecaniciste, genetic-freudiene, pre-determinarea din copilărie și teoria libidoului, propunând în locul lor factori sociali, culturali provenind din lumea înconjurătoare, pe de altă parte ea eon-

cepe factorii sociali, și culturali pe baza unei dinamici intra-psihice în care o motivație emoțională inconștientă este mobilul dezvoltării umane. Problema esențială în recunoașterea, dinamicii inter-acțiunii între mediul social și psihic, este abandonarea totală a cunoscutului adagiu freudian „cunoaște-ți propriul inconștient” printr-un adagiu pe care Wells îl formulează în felul următor : „Cunoaște-te pe tine însuși, lumea exterioară, societatea și caracterul relațiilor tale cu ea”. Într-un asemenea caz accentul nu ar mai cădea pe interpretarea subiectivă a visurilor, pe asocierile involuntare de lapsusuri, ci pe cunoașterea rațională bazată pe metodele obiective ale științelor sociale și naturale. Numai accentuarea proceselor considerate secundare de Freud, adică a funcțiilor raționale sensorio-motorii ale creierului și abandonarea teoriei, proceselor-primare (a mecanismelor de refulare și de apărare ale ego-ului) ar permite dezvoltarea laturilor raționale care există. în opera lui Freud.

H. B.

„KOMMUNIST UKRAINÎ” - dec. 1959

ii numărul din decembrie al revistei „Kommunist Ucraini”, N. Șamota publică un studiu despre „Specificul național al artei și spiritul contemporan”, articol reprodus și de „Literaturnaia Gazeta”. Esteticianul sovietic se ridică în primul rând împotriva absolutizării spiritului național și a tezei invariabilității caracterului național. Atît din punctul de vedere al comunității intereselor de viață ale națiunilor, cît și din însăși esența teoretică a problemei, rezultă-că. a deosebi din totalitatea trăsăturilor psihice ede unei națiuni, unele trăsături, a le absolutiza, a face din ele obiectul unui cult pe baza tezei că acele trăsături nu pot fi găsite la altă na-

ție, înseamnă a transforma specificul național al artei într-o armă a naționalismului burghez.

Originalitatea națională a literaturii este determinată de dezvoltarea istorică a vieții popoarelor ; de aceea nu e just a căuta această originalitate numai în tradițiile vechi sau în așa zisa „sursă primară” ; este necesar a pune pe primul plan ceea ce este nou, ceea ce îmbogățește realitatea și ceea ce o reflectă pe aceasta din urmă. Dacă prezentarea specificului național nu oglindește specificul realității, ea se transformă într-un mijloc de izolare spirituală a popoarelor, de divizare a forțelor lor în lupta pentru o cauză comună. Originalitatea trăsăturilor culturii naționale se leagă

adesea cu particularitățile caracterului național. Însă chiar definiția caracterului național rareori este deplină și detaliată. Chiar marea artă, care ar părea să conțină posibilități nemărginite de a crea tipuri pe baza caracterului național, rareori a reușit să convingă, de pildă, că don Quijote a trăit numai în Spania, Oblomov și Samghin numai în Rusia, iar Hamlet numai în Danemarca. Nu, există caracter național în stare pură, și nu se pot separa trăsăturile naționale de cele general-umane. De aceea, într-o problemă atât de complicată cum este caracterizarea particularităților unei națiuni sau a unor personalități, ca reprezentanți, tipici ai acestei națiuni, trebuie procedat cu cea mai mare prudență și nuanțare.

Superficialitatea cu care adesea, în publicistică, se încearcă selectarea și formularea așa ziselor particularități specifice ale unei națiuni sau ale unei culturi, daice la concluzia greșită că este posibil să crezi opere „mai naționale” pe baza intensificării coloritului pitoresc.

În continuare, N. Șamota discută pe larg problema peisajului, criticând uniformitatea și „anemia” cu care unii poști fac apologia „naturii” opunînd-o peisajului urban. Încercarea de a potența caracterul național al unei opere de artă prin apelul la peisajul rural, ca un cadru mai semnificativ național decît viața oamenilor de la orașe, se bazează pe o gravă eroare ideologică. De fapt, cu cît o operă este mai profundă, mai „general-umană”, ea devine mai specifică, dezvăluie cu mai mult relief trăsăturile naționale.

Autorul se ridică împotriva teoriei „umanismului național”, subliniind că în sentimentul patriotic, în dragostea pentru țara natală, trebuie totdeauna să urmărim conținutul de idei, poziția pe care se situează acest patriotism.

Una din cele mai însemnate tradiții naționale apare astfel, pentru națiunile socialiste, respectul profund față de cultura altor națiuni; în această privință autorul subliniază tradiția prieteniei, și respectului

față de cultura rusă, existentă în cultura ucraineană clasică și contemporană. În epoca socialismului, comunitatea de muncă și de luptă în construirea noii societăți influențează puternic particularitățile naționale ale diferitelor națiuni care construiesc această societate.

Interesante sînt și considerațiile lui Șamota în ceea ce privește problema atitudinii față de limbă ca parte integrantă a caracterului național. Arătînd particularitățile folosirii limbii în comunitatea popoarelor sovietice, autorul arată că problema alegerii limbii atît pentru nevoile comunicării cotidiene cît și pentru expresia literară se rezolvă în mod democratic. Precizînd că folosirea limbii natale sau a limbii ruse în relațiile sociale sau în literatură nu are influență în ceea ce privește determinarea specificului național al popoarelor sovietice, autorul se ridică împotriva concepțiilor care, pe baza apologiei limbii natale, încearcă să sugereze o atitudine de superioritate și de dispreț față de limbile altor naționalități.

În ce privește forma națională, autorul spune că în măsura în care această noțiune nu este epuizată de caracterul limbii, ea se manifestă nu numai în ceea ce distinge arta unui popor de arta altor popoare ci și în ceea ce le unește. Ceea ce este comun între diferite, națiuni nu are caracter anațional. De asemenea, dacă pe baza dezvoltării, istorice dispar o serie de trăsături distinctive ale artei unui anumit popor și apar altele care sînt comune cu ale altor popoare, aceasta nu înseamnă că un asemenea proces se desfășoară pe seama formei naționale sau că duce la pierderea acestei forme. Ceea ce desparte într-un asemenea caz sînt acele deosebiri între cultura popoarelor care se pierd și devin învechite odată cu dispariția deosebirilor esențiale în viața lor economică, socială și spirituală, deosebiri care au apărut și s-au întărit ca urmare a izolării popoarelor, din cauza diferitelor condiții istorice. Totodată dispar și acele deose-

biri care exprimă inegalitatea dezvoltării popoarelor, iarși determinată de anumite cauze istorice.

Originalitatea națională a dezvoltării culturilor nu interesează „în sine” ci numai în măsura în care reflectă procesul

istoric, viața popoarelor, numai în măsura în care servește cauza unității celei mai strânse a oam.enilor pe baza respectului reciproc și a colaborării în construirea comunismului.

H. B.

„CRITIQUE” — nr. 12/1959

Există în Occident o foarte activă bursă a obiectelor de artă, în speță a produselor „artei abstracte”. Pe lângă „nevinovata” ei funcție de bursă pur și simplu, ea îndeplinește și funcția ideologică de a susține și promova această „artă”. Ambele funcții fac împreună casă bună pe baza. unui raport de complementaritate.

Recenz/nd o monografie despre Max Ernst, romancierul Michel Butor notează câteva reflecții despre arta abstractă, despre publicul ei. consumator, despre criticii care o servesc, reflecții care sînt lotdată și o interesantă luare de poziție.

Pentru publicul consumator al artei, abstracte, un tablou este uri bibelou, un obiect care s-ar potrivi destul de bine deasupra unei canapele, un produs care prezintă interes în primul rînd pentru că a costat scump și are șanse ca prețul lui să urce la bursă. E o pînză acoperită cu culori plăcute, dacă e posibil, dar e „un produs manufacturat care nu se apucă deodată să ne tulbure, ...să ne pună probleme, să i%e acuze, să ne facă să ne întoarcem spre noi înșine și să ne întrebăm în ce mod ne cîștigăm banii”. E un dreptunghi colorat, care se poate atîrna, decroșa, așeza într-un colț, așa cum. pui o acțiune în servietă și apoi îți vezi de treabă. O asemenea „pictură” nu răscolește, nu frămîntă, doar „doamnele vor avea. dreptul să scoată câteva exclamații, s-o găsească splendidă, fantastică, ca la vederea unei bomboane sau unei pălării noi”.

Criticilor care servesc arta abstractă li se cere doar fler, să știe cum să îndemne publicul snob să-i cumpere produsele, să „demonstreze” că dacă le cumpără, peste cîțiva ani va avea un beneficiu, hi fața unei opere noi care ridică probleme, „acestui trafic meschin, atît de solid organizat azi, - spune Butor - critica venală strigă scandalizată : „O, asta nu-i rău în genul ei, dar asta nu e pictură; noi apărăm pictura-pictură, pictura pură, igienică și dezinfectată, care nu. spune nimic, nu face nimic, care nu e decît pictură, care nu deranjează somnul, nu întrerupe digestia și nu va zgudui, nici-odată spiritul nostru. !”

Această noțiune găunoasă de „pictură-pictură” reflectînd capitularea unor „critici” de artă în fața exigențelor bursei, este suportul „ideologic” al apărătorilor degradării creației artistice în Occident. Michel Butor regretă că unii artiști talentați se pretează „la acest joc meschin”, siliți de faptul că sînt remunerați exclusiv prin comerțul „obiectelor de artă”.

Fenomenul este însă departe de a fi general. Numeroși sînt artiștii și. criticii pentru, care arta nu este reprezentată de diferitele variante ale abstracționismului. Și există și un public, adevăratul public, care privește „un tablou ca ceva important, ca pe un obiect de o cu totul altă natură decît o marcă poștală sau o, acțiune a unei societăți siderurgice, ca ceva ce modifică viața”, notează Butor. Pentru că o adevărată operă de artă tulbură, pune întrebări celui ce o privește și răspunde la întrebări; ea nu poate fi apreciată în

valori financiare, se derobează cotei bursiere și „își bate joc de fluctuațiile bursei”.

Inspidă și insuportabilă este pentru Butor critica de artă care la orice întrebare a spectatorului, tulburat de o operă autentică, îi răspunde cu diverse variații pe tema „pictura este pictură”. El cere criticii de artă să explice spectatorului ce raport există între o imagine picturală și viață, ce reprezintă ea, care este obiectul ei? „Pictura-pictură” este o derobare de la un răspuns limpede. Dar totodată ea îl corupe pe artist și-l transformă într-un pretext pentru speculații financiare. Ajungând la concluzia că arta decadentă a devenit un obiect de distracție pentru snobi, o activitate „care nu servește la nimic, care n-are sens”, Butor proclamă necesitatea de a declara „în nodid cel mai ferm o opoziție la această putrefacție a gândirii, care esse pericolul permanent

al comerțului de artă”, de a opune „picturii-pictură” o artă care „să fie ceva, să producă un efect și să nu fie această pictură”. În realitate, o asemenea opoziție există, reprezentată prin arta militantă realist-socialistă, prin artiștii realiști, care și-au pus creația în slujba ideilor înaintate ale secolului nostru, care nu și-au plecat capul în fața bursei' obiectelor de artă și a snobismului, și care își au un public al lor, adevăratul, marele public consumator de artă autentică.

Abstracționismul se auloclasifică printre curentele de avangardă în artă. Repudierea lui de către Butor este cu atât mai semnificativă, cu cât romancierul francez este considerat ca unul din reprezentanții: de frunte ai avangardismului în literatura franceză de azi.

I. P.

„COMUNITA” - nr. 74/1959

Știe că exploatarea muncii copiilor și adolescenților are implicații sociale deosebit, de grave, ha minori, eforturile premature cerute de activitatea productivă, împiedică dezvoltarea organismului în formație și astfel dezvoltarea normală e compromisă. Pe lângă, periclitarea sănătății noii generații se aduc prejudicii învățămîntului, suferă cultura. într-un articol cu titlul „Munca minorilor în Italia” publicat în numărul 74/59 al revistei lunare milaneze „Comunita”, Domenico Taranlini scoate în evidență unele aspecte specifice ale acestui trist fenomen în economia italiană.

Articolul e însoțit, de tabele cuprinzînd date statistice privitoare la utilizarea copiilor și tineretului în producția agricolă, în industrie și comerț. Dar clin examenul comparativ al cifrelor oficiale nu reiese situația adevărată. Recensămintele Ministerului Muncii concordă numai în

oarecare măsură cu cele ale Institutului Central de Statistică. De altfel, în ultimele nici nu se indică activitatea pe care o depun copiii în câmpul muncii. Un lucru ajrare sigur: numericește, exploatarea minorilor e aproximativ de două ori mai mare în regiunile meridionale slab dezvoltate dominate de mizerie, decît în nordul industrial al Italiei, avînd nu potențial economic mai ridicat.

După al doilea, război mondial - conform statisticilor inconrpsecte care trebuie acceptate cu rezerve - utilizarea minorilor s-ar fi redus simțitor. Situația se referă însă numai la folosirea legală, a forțelor de muncă. „Utilizarea legală, scrie autorul articolului, nu este decît un aspect, poate cel mai puțin îngrijorător al exploatării copiilor”. Listele cu minorii care sînt obligați să muncească, întocmite pe baza declarațiilor interesate ale patronilor, „sînt suspecte de omisiuni și falsificări”. Spre a se putea trage concluzii

asupra realității neînregistrate se impune o cercetare deductivă. După cum afirmă Tarantini, în partea meridională a Italiei : „nelegalitatea muncii minorilor e normală”, nerespectându-se nici legile muncii nici acelea ale învățământului.

Lucrind din greu pe ogoare, în mici ateliere, în prăvălii, de tot felul, dar mai ales în negoțul alimentară și localuri de consum, firește, copiii de 10-/5 ani nu mai pot merge la școală. Obligativitatea învățământului este astfel încălcată în văzul lumii. Recent, Ministerul Instrucției Publice a relevat, că în Italia peste 4 milioane de băieți și fete se sustrag de la obligația de a învăța carte și că cel puțin jumătate dintre aceștia rămân analfabeți ca urmare a prezenței lor în producție.

În regiunile agricole sărace din sud, se practică în mod obișnuit „închirierea” copiilor de către arendași și fermieri, deoarece părinții sînt nevoiți să-și rotunjească pe această cale slabele lor resurse de trai. Acum cîțiva ani, închirierea de minori efectuată în public, în piața din Benevento, a provocat un mare scandal în întreaga Italie. Campania d,e presă, care i-a urmat și polemica purtată cu Ministerul Muncii nu au fost urmate de măsuri de îndreptare, căci exista teama ca, datorită sancțiunilor, să nu ia naștere

o „bursă neagră” în acest domeniu. În concluziile unei anchete parlamentare, s-a remarcat totuși, cu cinism că în sudul țării „anumite forme de exploatare a muncii minorilor nu mai cadrează cu vremurile”.

În sfîrșitul articolului din „Comunita”, se vorbește de un caz concret ele exploatare neomenoasă. În jgsj o comisie trimisă d,e instituția Umanitaria din Milano ca să studieze în Calabria chestiunea parității salariilor între bărbați și femei, contrar așteptărilor a găsit la culesul măslinilor mai mulți copii de 7-14 ani decît femei. Într-una din marile plantații vizitate, la Ciro Marina, norma impusă cerea băieților culegători tîn efort fizic peste puterile lor, spre a-și agonisi o existență precară. Biroid de plasare și primarul, preotul ca și carabinieri, ignorau acest abuz., care de altfel era cunoscut peste tot. ha o observație ce i-a făcut și anume că - storși ca lămăile - copiii, sînt împinși la pieire, unul dintre patronii profitori a replicat : „se găsesc așa de mulți și ei costă mai puțin ca o iapă !”

Revoltat, Tarantini se întreabă cum se mai tolerează în lumea civilizată asemenea, stări de lucruri rușinoase.

J. h\.

„NEUE DEUTSCHE HEFTE” - oct. 1959

În numărul din octombrie al revistei „Neue Deutsche Hefte” V. % ' Jk publică un articol al profesorului vienez Ernst Topitsch, „Der Wert wissenschaftlichen Erkennens” („Valoarea cunoașterii științifice”). Falsitatea fundamentală a punctului de vedere susținut ele Topitsch decurge din faptul că aparenta pledoarie a profesorului din Viena în favoarea respectării cu maximum de rigoare a „spiritului științific” în diver-

sele travaliu și discipline intelectuale - se însoțește cu un atac nedisimulat la adresa diverselor „ideologii” și „Weltanschauung”-uri, considerate ca aparținînd pnn definiție unor forme de gîndire „preștiințifice”, ca lucrind asemeni unor „concepte” care nu ar avea o acoperire efectivă în realitatea obiectivă. Articolul lui Ernst Topitsch este foarte revelator pentru mai mult sau mai puțin secreta finalitate politică pe care o capătă în

lupta ideologică a lumii contemporane tendințele „scientiste” și „neo-pozitivistă”. O conștiință neprevenită s-ar putea lăsa sedusă de ardoarea cu care Topitsch pledează pentru exactitate și rigoare științifică în diversele demonstrații intelectuale - salutind într-o asemenea poziție un progres categoric în raport cu irracionalismul frenetic care a dominat în ultimele decenii gândirea și publicistica filozofică burgheză din Germania. Fondul poziției lui Topitsch îl formează în-să arborarea unei poziții „scientiste” intransigente (cu vizibile tendințe de tipul „neo-pozitivismului”) în scopul încercării de a anatemia *q*tice tentativă de „utilizare” în gândire a unor concepte pur filozofice, de tipul celui al „existenței”, „naturii”, „rațiunii”, „dialecticii” etc. - considerate a fi niște pseudo-concepte, simple ficțiuni fără o acoperire științifică reală. Este în poziția lui Topitsch un aliaj caracteristic între tendințele de tip „neo-pozitivist” și acele tendințe dintr-o anumită sociologie burgheză de tip germanic cunoscută sub numele de „Wissenssoziologie” (sociologia cunoașterii), practică cândva de Max Scheler, Karl Mannheim, etc. : acestei din urmă linii de gândire îi aparține tendința lui Topitsch de a considera utilizarea conceptelor filozofice de tipul celor de mai sus („rațiune”, „dialectică”, etc.) ca un simplu instrument „ideologic” în scopul justificării unor anumite structuri sociale, ca simple mijloace de influențare psihologică, care ar fi lipsite în fond de o corespondență efectivă în realitatea obiectivă. Finalitatea politică a acestui pseudo-rigorism „scientist” afișat de Topitsch - apare limpede în polemica explicită pe care profesorul din Viena o desfășoară în diferite puncte ale studiului său la adresa

marxismului - în care urmînd cea mai bună tradiție a filistinismului burghez - autorul articolului din „Neue Deutsche Hefte” vede un simplu instrument pragmatic de acțiune psihologică asupra conștiințelor. Topitsch rămîne complet opac la opoziția fundamentală între acele „ideologii” care reprezintă într-adevăr niște forme de conștiință mistificată, niște forme de „auto-iluzionare” ale diverselor grupuri sociale interesate în deformarea raporturilor din lumea obiectivă - și ideologia marxistă, a cărei forță și vitalitate decurg tocmai * din caracterul ei riguros științific, din reflectarea cu maximum de fidelitate a legilor realității obiective. Este cu totul ieftin să faci cu o morgă „scientistă” și „neo-pozitivistă” ridicolă ironii la adresa unor concepte filozofice, de tipul celui exprimat de pildă în noțiunea : „lege de dezvoltare a istoriei mondiale” ; este o teribilă suficiență să vezi în asemenea noțiuni simple „concepte goale” : apare limpede, că cel care împinge lucrurile pînă acolo încît consideră însăși „dialectica” a fi doar un simplu instrument pragmatic de acțiune socială (aceasta la peste un secol de la apariția „Logicii” lui Hegel și a aproape un secol de la cea a „Capitalului lui Marx”), ignorînd adevărul fundamental că eficiența socială a gândirii dialectice este legată tocmai de faptul că această metodă se dovedește singura adecvată complexității realității, singura metodă consecvent științifică - se dovedește a fi un demn reprezentant al tradiției acelor „Kathedersphilosophen” (filozofi de catedră) burghezi, spirite care ascund sub masca „obiectivității” științifice cele mai banale și mai rudimentare prejudecăți ale clasei lor.

N. T.